

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ЗАПОРІЗЬКА ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 327.82:913:339.9](560:66/69)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
КРАЇНИ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ
ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Спеціальність 291 – Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Галузь знань – 29 Міжнародні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. С. Запорізька

Науковий керівник – Ігнат'єв Павло Миколайович, доктор політичних наук,
професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Запорізька І. С. Країни Субсахарської Африки в зовнішній політиці Турецької Республіки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії (29 Міжнародні відносини) – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2026.

Дисертаційна робота присвячена комплексному аналізу зовнішньої політики Турецької Республіки в регіоні Субсахарської Африки. Вивчення цього питання є актуальним з огляду на посилення конкуренції за вплив на континенті між традиційними та новими акторами, зростання ролі Туреччини в Африці та інтересу України до розбудови африканського вектору зовнішньої політики.

З метою окреслення основних мотивів і принципів зовнішньої політики Туреччини в регіоні було проаналізовано стратегічні підходи країни до розвитку відносин із Африкою, що дозволило простежити еволюцію підходів уряду країни та оцінити чинники, які сприяли посиленню уваги до континенту. Крім того, було визначено ключові наративи, які просуває офіційна Анкара для забезпечення свого позитивного іміджу в Африці.

У дисертаційному дослідженні проаналізовано процес інституціоналізації дипломатичних контактів між Туреччиною й Африканським континентом у багатосторонньому форматі через запровадження таких механізмів, як саміти партнерства та економічні і бізнес-форуми, проведення яких на регулярній основі засвідчило наміри країни до довгострокового розвитку відносин та дозволило сформулювати пріоритети співпраці в середньо і довгостроковій перспективі. Також у роботі наголошено на важливості розширення дипломатичної мережі Туреччини у Субсахарській Африці, а також на ролі візитів, здійснюваних президентом Р.Т. Ердоганом для формування особистих контактів із державами регіону.

Окрему увагу присвячено участі турецької сторони в механізмах посередництва для врегулювання спорів в країнах Африки на південь від Сахари, наприклад між Ефіопією й Сомалі. Зроблено висновок, що це демонструє здатність офіційної Анкари виступати надійним партнером африканських держав спираючись на переваги відсутності історії колоніальної присутності на континенті, культурної й релігійної близькості, а також досвіду тривалої реалізації проєктів допомоги з розвитку.

У роботі встановлено, що Туреччина поступово нарощує військово-безпекову співпрацю з регіоном, насамперед через продажі озброєння, провідне місце в яких посідають БПЛА, проведення навчань для африканських військових, а також через безпосередню присутність турецьких військових на території Сомалі й держав Сахелю. Крім того, у дослідженні проаналізовано залучення офіційної Анкари до міжнародних миротворчих місій та ініціатив із протидії піратству й міжнародній злочинності, що демонструють внесок країни в розбудову довгострокового миру й безпеки на континенті.

Авторка доводить, що економічні інтереси є пріоритетними для турецького уряду та тісно пов'язані з військовою залученістю країни в Субсахарській Африці. Разом із тим, виявлено, що протягом останніх двох десятиліть Туреччина змогла досягти значного прогресу в збільшенні товарообігу з регіоном та заохоченні інвестицій, зокрема через реалізацію проєктів інфраструктурного будівництва із фокусом на транспортному секторі. У роботі також визначено нові сектори співпраці, що становлять інтерес для офіційної Анкари, до яких належать енергетичне партнерство, співпраця для спільного видобутку мінеральної сировини й вуглеводнів, дослідження космосу, а також туризм, що лишається недооціненою сферою відносин незважаючи на наявність прямого авіаційного сполучення між Туреччиною й значною частиною країн Африки на південь від Сахари.

У дослідженні наголошено на вагомій ролі турецької «м'якої сили», що реалізується через комплекс інструментів, провідне місце в якому посідає гуманітарна дипломатія, що здійснюється через урядові й неурядові організації.

Також оцінено ефективність реалізації вакцинної, освітньої, релігійної, медійної та культурної дипломатії, що дозволяють напряму взаємодіяти з населенням держав Африки на південь від Сахари і поширювати інформацію про турецьку мову, традиції і звичаї, а також ідеологічні наративи. Зроблено висновок, що сукупна діяльність за згаданими напрямками сприяє вкоріненню позитивного іміджу Туреччини в країнах Субсахарської Африки, що є фундаментом для формування стійких партнерств у інших секторах.

У дисертації також запропоновано рекомендації щодо розвитку африканського напрямку зовнішньої політики України з використанням інструментів, які довели свою ефективність на прикладі досвіду Турецької Республіки. Підкреслено необхідність розвитку економічного партнерства з акцентом на інноваційних галузях та взаємодії у військово-безпековій сфері, а також зміцнення культурної й освітньої співпраці та протидії поширенню російської пропаганди в країнах Субсахарської Африки.

Ключові слова: Туреччина, Африка, Субсахарська Африка, зовнішня політика, міжнародні відносини, публічна дипломатія, геополітичні інтереси, посередництво, міжнародні переговори, геополітична напруженість, регіональна безпека, м'яка сила, зовнішньополітична ідентичність, гуманітарна дипломатія, культурна дипломатія.

ABSTRACT

Zaporizka I. Sub-Saharan African Countries in the Foreign Policy of the Republic of Türkiye. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 291 International Relations, Public Communications, and Regional Studies (29 International Relations) – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive analysis of the foreign policy of the Republic of Türkiye in the Sub-Saharan African region. The study of this issue is relevant given the intensification of competition for influence on the continent between traditional and emerging actors, the growing role of Türkiye in Africa, and Ukraine's interest in developing the African vector of its foreign policy.

In order to outline the fundamental principles and motives of Turkish foreign policy in the region, the country's strategic approaches to developing relations with Africa were analyzed. This allowed for tracing the evolution of the government's approaches and evaluating the factors that contributed to the increased focus on the continent. Furthermore, the key narratives promoted by Türkiye to ensure its positive image in Africa were identified.

The dissertation analyzes the process of institutionalizing diplomatic contacts between Türkiye and the African continent in a multilateral format through the introduction of mechanisms such as partnership summits and economic and business forums. The regular conduct of these events has demonstrated the country's intentions for long-term development of relations and allowed for outlining of cooperation priorities in the medium and long term. The work also emphasizes the importance of expanding Türkiye's diplomatic network in Sub-Saharan Africa, as well as the role of visits conducted by President R.T. Erdoğan in establishing personal contacts with the states located in the region.

Special attention is paid to the Türkiye's participation in mediation mechanisms for dispute resolution in Sub-Saharan African countries, such as between Ethiopia and Somalia. It is concluded that this demonstrates ability of the Turkish government to act

as a reliable partner for African states, drawing on the advantages of a lack of colonial history on the continent, cultural and religious proximity, and extensive experience in implementing development aid projects.

The study establishes that Türkiye is gradually increasing military and security cooperation with the region, primarily through arms sales (led by UAVs), conducting training for African military personnel, and the direct presence of the Turkish military in Somalia and the Sahel states. Additionally, the study analyzes the country's role in international peacekeeping missions and initiatives to counter piracy and international crime, demonstrating its contribution to building long-term peace and security on the continent.

The author argues that economic interests are a priority for the Turkish government and are closely linked to the country's military involvement in Sub-Saharan Africa. At the same time, it was found that over the past two decades, Türkiye has made significant progress in increasing trade turnover with the region and encouraging investment, particularly through infrastructure construction projects focused on the transport sector. The work also identifies new sectors of cooperation that of interest to official Ankara, including energy partnership, cooperation in the field of joint extraction of mineral and hydrocarbon resources, space research, and tourism, the latter remaining an undervalued area of relations despite direct air connections between Türkiye and much of Sub-Saharan Africa.

The research highlights the significant role of Turkish "soft power", implemented through a set of instruments, with humanitarian diplomacy carried out by governmental and non-governmental organizations occupying a leading position in this regard. The effectiveness of vaccine, educational, religious, media, and cultural diplomacy is also assessed, as these allow for direct interaction with the populations of Sub-Saharan African states and the dissemination of information about the Turkish language, traditions, customs, and ideological narratives. It is concluded that the combined activities in these areas contribute to the entrenchment of a positive image of Türkiye in Sub-Saharan Africa, serving as a foundation for forming stable partnerships in other sectors.

The dissertation also proposes recommendations for the development of Ukraine's African foreign policy direction using tools that have proven effective in the experience of the Republic of Türkiye. The necessity of developing an economic partnership with an emphasis on innovative industries and interaction in the military-security sphere is emphasized, along with strengthening cultural and educational cooperation and countering the spread of Russian propaganda in Sub-Saharan African countries.

Keywords: Türkiye, Africa, Sub-Saharan Africa, foreign policy, international relations, public diplomacy, geopolitical interests, mediation, international negotiations, geopolitical tension, regional security, soft power, foreign policy identity, humanitarian diplomacy, cultural diplomacy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Запорізька І. С. Еволюція стратегії зовнішньої політики Турецької Республіки в африканському регіоні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 2022. Вип. 2(56). С. 41-46. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2022/2-56/41-46>.
2. Ігнат'єв П. М., Запорізька І. С. Економічний розвиток Об'єднаної Республіки Танзанії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*, 2023. Вип. 17. С. 18-30. DOI: 10.26565/2310-9513-2023-17-02.
3. Запорізька І. С. «Земля глиняних мечетей» Малі: причини і наслідки нестабільності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 2023. Вип. 1(57). С. 68-74. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2023/1-57/68-74>.
4. Запорізька І. С. Перевороти в Західній Африці: чи є кінець регіональній нестабільності? *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, 2024. Т. 49. С. 84-97. DOI: 10.31861/mhpi2024.49.84-97.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Запорізька І. С. Турецько-сомалійські відносини як приклад зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці. *Гілея: науковий вісник*, 2022. Вип. 8 (175). С. 55-60.
2. Запорізька І. С. Турецько-африканська співпраця в сфері туризму: основні виклики і перспективи розвитку. *Шевченківська весна – 2023: Географія* : Збірник наукових праць XX міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 19 квітня 2023 р. Київ, 2023. С. 141-144.
3. Запорізька І. С. «Дипломатія Байрактарів» як інструмент військово-безпекового співробітництва Туреччини з країнами Африки. *Шевченківська*

весна – 2023 : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. С. 27-31.

4. Запорізька І. С. Особливості співпраці та ключові інтереси сторін у взаєминах Туреччини та Південної Африки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин – 2023* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 1 грудня 2023 р. Київ, 2023. С. 34-38.

5. Запорізька І. С. Трансформація архітектури регіональної інтеграції на тлі військових переворотів у Західній Африці. *Політичні трансформації сучасного суспільства* : Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава, 22 лютого 2024 р. Полтава, 2024. С. 163-167.

6. Zaporizka I. Peculiarities of Türkiye's Strategic Vision Regarding the Implementation of African Policy in the Era of the Justice and Development Party. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України* : Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, м. Чернівці, 8 листопада 2024 р. Чернівці, 2024. С. 178-182.

7. Запорізька І. С. Діяльність гюленівського руху в країнах Африки: від впливового актора «м'якої сили» до загрози національній безпеці Туреччини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : Спецвипуск за матеріалами конференції «Сучасні виміри національної безпеки», м. Київ, 21 листопада 2024 р. Київ, 2024. С. 113-115.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	11
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	22
1.1. Теоретичні та методологічні основи дослідження.....	22
1.2. Стан вивчення теми та джерельна база дослідження	35
1.3. Формування основних засад зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці.....	48
Висновки до розділу 1	66
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНИЙ ТА ВІЙСЬКОВО-БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІРИ СПІВПРАЦІ ТУРЕЧЧИНИ З КРАЇНАМИ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ 69	
2.1. Політико-дипломатичні механізми дво- та багатосторонньої взаємодії Туреччини з країнами Африки на південь від Сахари.....	69
2.2. Військово-безпекові зв'язки Туреччини з країнами Субсахарської Африки	98
Висновки до розділу 2	119
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА «М'ЯКА СИЛА» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ТУРЕЧЧИНИ В СУБСАХАРСЬКІЙ АФРИЦІ 123	
3.1. Торговельно-економічна співпраця у взаєминах Туреччини з країнами Африки на південь від Сахари	123
3.2. Гуманітарна дипломатія як інструмент зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці.....	148
3.3. Реалізація «м'якої сили» через освітню та культурну дипломатію Туреччини в Субсахарській Африці	167
Висновки до розділу 3	195
ВИСНОВКИ	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	211
ДОДАТКИ	265

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АС – Африканський Союз

АФБР – Африканський банк розвитку

БПЛА – безпілотний літальний апарат

БРІКС – група країн «Бразилія, Росія, Індія, КНР, ПАР»

ВНД – валовий національний дохід

ВПК – військово-промисловий комплекс

ВТО – Всесвітня туристична організація

ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй

ЕКОВАС – Економічне співтовариство країн Західної Африки (*Economic Community of West African States, ECOWAS*)

ЕСКЦА – Економічне співтовариство країн Центральної Африки (*Economic Community of Central African States, ECCAS*)

ЗВТ – зона вільної торгівлі

ІГД – Міжурядовий орган з розвитку Східної Африки (*Intergovernmental Authority on Development, IGAD*)

КОМЕСА – Спільний ринок для Східної і Південної Африки (*Common Market for Eastern Southern Africa, COMESA*)

НУО – неурядові організації

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі (*Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE*)

ОДР – офіційна допомога розвитку

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку (*Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*)

ОІС – Організація ісламського співробітництва (до 28 червня 2011 р. – Організація Ісламська Конференція, ОІК)

ПВК – приватна військова компанія

ПІІ – прямі іноземні інвестиції

ПСР – Партія справедливості і розвитку (*Adalet ve Kalkınma Partisi, АКР*)

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

САДК – Південноафриканське співтовариство розвитку (*Southern African Development Community, SADC*)

САС – Східноафриканське співтовариство (*East African Community, EAC*)

АА – Агентство «Анадолу» (*Anadolu Ajansı*)

АFAD – Директорат надзвичайних ситуацій Туреччини (*Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*)

AfCFTA – Африканська континентальна зона вільної торгівлі (*African Continental Free Trade Area*)

AFMED – Програма навчання представників африканських ЗМІ (*African Media Representatives Training Program*)

AMISOM – Місія Африканського Союзу в Сомалі (*African Union Mission in Somalia*)

COEDAT – Центр передового досвіду НАТО в боротьбі з тероризмом (*NATO Centre of Excellence – Defence Against Terrorism*)

CGPCS – Контактна група з питань піратства біля узбережжя Сомалі (*Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia*)

D-8 – «Ісламська вісімка» (*Developing-8 Organization for Economic Cooperation*)

DEİK – Рада зовнішньоекономічних зв'язків Туреччини (*Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*)

FETÖ – Терористична організація Фетхуллага Гюлена (*Fethullahçı Terör Örgütü*)

G5 Сахель – Сахельська група п'яти (*G5 Sahel*)

ІНН – Фонд гуманітарної допомоги «Права і свободи людини»

JNIM – Джамаат Нусрат аль-Іслам валь-Муслимін (*Jama'at Nasrat al Islam wal Muslimeen*)

МІТ – Національна розвідувальна організація Туреччини (*Milli İstihbarat Teşkilatı*)

MÜSİAD – Асоціація незалежних промисловців і підприємців (*Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği*)

SADAT – Міжнародна компанія у сферах консалтингу, оборони, будівництва та промисловості (*Uluslararası Savunma Danışmanlık İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi*)

TABEF – Економічний і бізнес-форум Туреччина-Африка (*Türkiye-Africa Business And Economic Forum*)

THY – Турецькі авіалінії (*Türk Hava Yolları*)

TİKA – Турецьке агентство зі співробітництва та координації (*Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı*)

TÜİK – Турецький інститут статистики (*Türkiye İstatistik Kurumu*)

TURKSOM – Командування збройних сил Туреччини в Сомалі (*Somali Türk Görev Kuvveti Komutanlığı*)

TÜRSAB – Асоціація турецьких турагентів (*Türkiye Seyahat Acentaları Birliği*)

TÜSİAD – Асоціація турецької промисловості та бізнесу (*Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği*)

TÜSKON – Турецька конференція підприємців і промисловців (*Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu*)

YEE – Інститут Юнуса Емре (*Yunus Emre Enstitüsü*)

YÖK – Ради вищої освіти Туреччини (*Yükseköğretim Kurulu*)

YTB – Управління у справах турків за кордоном і споріднених громад (*Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı*)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Турецька Республіка, зовнішня політика якої протягом тривалого часу була орієнтована на відносини з державами Європи та сусідами на Близькому Сході, позиціонує себе як актор з глобальними амбіціями, для реалізації яких необхідно розвивати контакти з регіонами, що раніше перебували поза основним фокусом. У цьому контексті Субсахарська Африка, із якою Туреччина пов'язана через Середземне море, займає провідне місце через потенціал постачання природних ресурсів, наявність ємних ринків для збуту товарів турецького виробництва, потужний демографічний потенціал зі значною часткою молоді та перспективи для розбудови співробітництва у військовому, енергетичному та інших секторах. До того ж регіон має вплив на дипломатичній арені, зокрема в контексті голосувань в ООН чи інших міжнародних організаціях. Натомість, держави на південь від Сахари зацікавлені в розбудові взаємовигідних партнерств, що стали б альтернативою колишнім європейським метрополіям та новим великим гравцям на континенті, серед яких США, Китай та Росія.

Актуальність теми дисертаційного дослідження пояснюється комплексом факторів. Насамперед, варто відзначити недостатній рівень вивчення відносин Туреччини з Субсахарською Африкою в українській науці через переважний фокус на аналізі взаємин держави з ЄС, США та близькосхідними країнами. Натомість, набуває важливості аналіз конкурентних переваг офіційної Анкари, що здатні забезпечити її лідерство в конкретних галузях або щодо співпраці з окремими країнами в контексті геополітичної боротьби за вплив у регіоні між як традиційними акторами, що історично закріпили свою присутність у регіоні (держави Європи, США), так і новими гравцями, які прагнуть активізувати свою участь у світовій політиці (Китай, Росія, Індія, Бразилія, Японія, арабські монархії Перської затоки та інші).

Також важливість дослідження зумовлена потребою вивчення чинників, що сприяли ефективності зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській

Африці. Зокрема, постає потреба аналізу інструментів «м'якої сили», насамперед гуманітарної й освітньої дипломатії, що забезпечують позитивну репутацію країни на всіх рівнях та створюють передумови для розвитку зв'язків в інших сферах. Разом із тим, важливою є ідентифікація прогалин стратегії офіційної Анкари, що можуть перешкоджати подальшому поглибленню турецько-африканських взаємин у політичній, економічній і військовій сферах.

Насамкінець, актуальність теми обумовлена інтересом України до розбудови африканського вектору політики, що пояснюється потребою підтримки з боку африканських держав у ООН та на інших міжнародних платформах. Після 2022 р. вперше за період незалежності активно встановлювала дипломатичні контакти з деякими країнами на південь від Сахари та було відкрито низку посольств. Враховуючи успішність заходів, реалізованих Туреччиною, для України цінним є вивчення інструментів її зовнішньої політики та формування рекомендацій щодо використання власного потенціалу для поглиблення взаємин із регіоном.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної програми науково-дослідницьких робіт Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка №19БФ048-02 (державний реєстраційний номер 0119U100336) «Стратегія протистояння геополітичним викликам і загрозам національній безпеці України в умовах становлення нового світопорядку». Таким чином, робота відповідає на пряму наукової діяльності кафедри міжнародного регіоназнавства Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Метою дослідження є комплексний аналіз зовнішньої політики Турецької Республіки в Субсахарській Африці та оцінка ефективності основних інструментів, які забезпечили налагодження партнерських відносин із країнами регіону, в контексті глобальної стратегії країни.

Для досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження було сформульовано наступні завдання:

- 1) простежити історико-політичні передумови та стратегічні підходи до формування зовнішньої політики Турецької Республіки в Африканському регіоні;
- 2) розкрити основні політико-дипломатичні механізми діалогу Туреччини з країнами Субсахарської Африки в дво- та багатосторонньому форматах;
- 3) встановити фактори посилення військово-безпекової взаємодії турецької сторони з африканськими державами;
- 4) з'ясувати складові економічної дипломатії Туреччини в регіоні Субсахарської Африки;
- 5) визначити роль гуманітарної, освітньої та культурної дипломатії в просуванні турецьких інтересів у Африці на південь від Сахари;
- 6) окреслити ключові інтереси, потенційні сфери співробітництва та головні виклики зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає зовнішня політика Турецької Республіки.

Предметом дослідження є африканський вектор зовнішньої політики Туреччини з фокусом на регіоні Субсахарської Африки та інструменти її реалізації в дво- та багатосторонньому форматах, зокрема в дипломатичній, військово-безпековій, економічній, гуманітарній, освітній і культурній сферах.

Методи наукового дослідження. Для вирішення мети і завдань дисертації було використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження. До першої групи належать такі методи, як аналіз і синтез, індукція й дедукція, узагальнення, абстрагування. Цей комплекс методів сприяв систематизації наукових матеріалів, присвячених проблематиці дослідження, та аналізу емпіричних даних для визначення елементів зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці. Крім того, порівняльний метод забезпечив компаративний аналіз відносин із різними африканськими країнами та субрегіонами. Друга група методів охоплює історичний метод, що сприяв

встановленню передумов формування африканської політики Туреччини на сучасному етапі, та статистичний метод для аналізу кількісних даних щодо двостороннього товарообігу, інвестицій, туристичних потоків, постачання озброєння й надання офіційної допомоги з розвитку. Прогностичний метод застосований для окреслення перспектив подальшого розвитку відносин у різних секторах. Також у роботі використано метод *case study*, що дозволив встановити особливості взаємодії Туреччини з конкретними державами Субсахарської Африки. Нарешті, системний підхід сприяв комплексному розгляду турецько-африканських зв'язків, що розвиваються з урахуванням інтересів обох сторін, а також особливостей внутрішньої суспільно-політичної ситуації в державах та тенденцій міжнародної системи.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що представлене дослідження є першим в українській науці комплексним аналізом зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці, у якому висвітлено ключові геополітичні й гео економічні інтереси країни на африканському напрямі та потенційні сектори зацікавленості африканських держав щодо співпраці з турецькими урядовими й неурядовими інституціями. Також визначено ключові дипломатичні, військові, економічні, гуманітарні та культурні механізми взаємодії, що сприяє більш глибокому вивченню особливостей цих відносин та оцінці ефективності політики Туреччини в регіоні Африки на південь від Сахари. Отримані результати дослідження підкреслюють особистий внесок авторки та визначають наукову новизну роботи, зокрема в наступному:

у перше:

- здійснено комплексний аналіз зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці, із фокусом на специфічних секторах співпраці, таких як інфраструктурне будівництво, партнерство в енергетичному секторі, безпекова кооперація та інші, які відрізняють ці відносини від взаємодії турецької сторони з країнами Магрибу;
- визначено ключові наративи, які просуває Туреччина в період правління уряду Партії справедливості і розвитку на чолі з Р.Т. Ердоганом для

формування позитивного іміджу та поглиблення співпраці з африканськими державами;

- сформульовано пропозиції щодо поглиблення відносин України з Субсахарською Африкою на основі дослідження досвіду Турецької Республіки;

поглиблено:

- теоретичне осмислення зовнішньої політики Туреччини з точки зору конструктивістського підходу міжнародних відносин;

- розуміння особливостей використання дипломатичних, військових, економічних, гуманітарних і культурних інструментів налагодження співпраці між Туреччиною й державами Африки на південь від Сахари, що забезпечують системний діалог між сторонами;

- аналіз інструментів миротворчої та посередницької діяльності з точки зору участі Туреччини у врегулюванні конфліктів на Африканському континенті;

- розгляд сфер потенційного співробітництва між сторонами на прикладі таких секторів, як туризм і співпраця щодо дослідження космосу;

- вивчення механізмів надання допомоги країнам Субсахарської Африки під час пандемії Covid-19, зокрема через медичну й вакцинну дипломатію Туреччини;

набуло подальшого розвитку:

- дослідження механізмів кооперації з регіональними об'єднаннями, зокрема з Африканським Союзом у контексті розвитку Африканської континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA) та ЕКОВАС через призму політичної нестабільності в окремих державах на прикладі країн Сахелю;

- характеристика особливої моделі гуманітарної дипломатії офіційної Анкари;

- положення про ефективність «м'якої сили» Туреччини як ключового засобу для збільшення її впливу в Субсахарській Африці;

- твердження про те, що Туреччина є новим впливовим актором на Африканському континенті, що може успішно конкурувати з іншими глобальними акторами.

Наукове значення дисертації обумовлене тим, що сформульовані в ній положення можуть виступати основою для подальшого вивчення специфіки зовнішньої політики Туреччини в регіоні Субсахарської Африки. Робота приділяє увагу як питанням багатосторонньої взаємодії з країнами на південь від Сахари на базі інституціоналізованих платформ для діалогу, включаючи міжнародні організації та регулярні саміти партнерства, економічні форуми тощо, так і двостороннім зв'язкам у різних галузях. Це дозволяє оцінити ступінь залучення офіційної Анкари до взаємодії з державами Субсахарської Африки, порівняти інтенсивність контактів між країнами й субрегіонами та виявити сектори для потенційного поглиблення співпраці, а також можливі бар'єри для переходу на більш якісний рівень співробітництва. Туреччина розглядається як новий впливовий актор на Африканському континенті, що, завдяки ефективному використанню комплексу дипломатичних, військових, економічних, гуманітарних, освітніх і культурних інструментів, проявляє здатність до успішної конкуренції з іншими гравцями, зокрема Францією, США, Китаєм, Росією, арабськими монархіями Перської затоки тощо.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що дисертаційне дослідження робить внесок у теорію міжнародних відносин, осмислюючи активність офіційної Анкари в Субсахарській Африці з точки зору конструктивістського підходу. Визначено ключові наративи, на які спирається турецький уряд у період перебування при владі Партії справедливості і розвитку, наприклад використання Р.Т. Ердоганом тези про побудову «світу більше п'яти». Крім того, вивчено інші засоби конструювання власного позитивного іміджу в Африці на південь від Сахари, у тому числі через активність в галузі гуманітарної дипломатії й надання послуг посередництва у врегулюванні конфліктів, та встановлено роль недержавних інституцій у досягненні зовнішньополітичних цілей країни.

Практичне значення результатів пов'язане з можливістю їх використання державними установами України, що займаються питаннями зовнішньополітичної діяльності та міжнародного співробітництва в регіоні Субсахарської Африки, зокрема фахівцями Міністерства закордонних справ України, Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, а також дипломатичних представництв за кордоном. Отримані результати можуть сприяти кращому розумінню геополітичної конкуренції в Африці на південь від Сахари та оцінці динаміки співробітництва африканських країн із ключовими світовими державами. Крім того, розроблені рекомендації можуть застосовуватися для вдосконалення зовнішньополітичної стратегії України в регіоні Субсахарської Африки шляхом використання нових механізмів взаємодії, а також потенційної співпраці з Туреччиною для реалізації спільних інтересів на африканському напрямі. Також представлені результати можуть бути використані для підготовки лекційних курсів, написання підручників і навчальних посібників із міжнародних відносин, регіональних студій, геополітики, зовнішньої політики Туреччини, політології та політичної компаративістики, а також аналізу політичних процесів на Африканському континенті. Матеріали дослідження також можуть бути використані студентами під час вивчення дисциплін у галузі міжнародних відносин.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим доробком авторки, що містить результати й висновки, отримані під час проведення дослідження. У рамках вирішення наукової проблеми здобувачка самостійно визначила ключові інструменти, якими послуговується Туреччина для здійснення зовнішньої політики в Субсахарській Африці на прикладі конкретних кейсів, що дає змогу оцінити їхню ефективність та встановити основні виклики, з якими стикається країна, зокрема з огляду на посилення конкуренції з боку інших регіональних і глобальних акторів.

Апробація матеріалів дисертації. Ключові положення дисертаційного дослідження були представлені на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях. Зокрема, результати першого розділу були

апробовані в рамках XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 8 листопада 2024 р., м. Чернівці), другого розділу – Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2023» (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 28 квітня 2023 р., м. Київ), Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин – 2023» (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 1 грудня 2023 р., м. Київ), V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політичні трансформації сучасного суспільства» (ПДАУ, 22 лютого 2024 р., м. Полтава), третього розділу – XX Міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2023: Географія» (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 19 квітня 2023 р., м. Київ), Актуальні проблеми міжнародних відносин: Спецвипуск за матеріалами конференції «Сучасні виміри національної безпеки» (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 21 листопада 2024 р., м. Київ), а також на круглому столі «Африка в сучасних міжнародних відносинах» (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 27 листопада 2023 р., м. Київ).

Публікації. За результатами дослідження видано 4 наукові статті у фахових виданнях України, а також опубліковано 1 статтю в інших наукових виданнях та 6 тез доповідей на наукових і науково-практичних конференціях, що стосуються теми роботи.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох основних розділів та восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 268 сторінок, із них основного тексту – 200 сторінок. Список використаних джерел охоплює 453 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретичні та методологічні основи дослідження

Зовнішню політику Туреччини в країнах Субсахарської Африки можна розглядати із застосуванням низки усталених теоретичних та концептуальних рамок у галузі міжнародних відносин. Ці теоретичні підходи слугують важливими інструментами, пропонуючи різні перспективи для інтерпретації та передбачення дій Туреччини у рамках її багатовимірних відносин із державами Африки на південь від Сахари. Вони показують, яким чином країна намагається поглиблювати дипломатичні, економічні, безпекові та культурні зв'язки з різноманітними акторами, прагнучи позиціонувати себе як впливового гравця в регіоні, що динамічно розвивається.

Реалісти стверджують, що міжнародні відносини регулюються анархічною структурою, де не існує влади над державою. Держави керуються національними інтересами та спираються на силу (англ. *power*, що також може перекладатися як «влада»), адже в умовах анархії силова, тобто найчастіше політична та військова, взаємодія держав є пріоритетом. Реалістична зовнішня політика часто характеризується прагматизмом, а рішення приймаються на основі стратегічних розрахунків. Спираючись на реалістичну парадигму міжнародних відносин, зовнішню політику Туреччини можна розглядати як таку, що передусім зумовлена стратегічними міркуваннями, спрямованими на посилення свого геополітичного впливу та забезпечення національних інтересів. У цьому контексті Субсахарська Африка виступає ареною боротьби за геополітичний вплив та балансування сили з іншими глобальними акторами.

Основоположник класичного реалізму Ганс Моргентау розглядає зовнішню політику як боротьбу за владу між державами, незалежно від задекларованих цілей. Конкуренція за владу залишається основною рушійною силою зовнішньої політики держав, хоча вона може змінюватися залежно від політичного, економічного та соціального контексту. Водночас сила держав є

відносною за своєю природою, що означає різний ступінь участі держав у міжнародних відносинах. Вона визначається низкою факторів, зокрема географією та наявністю природних ресурсів, демографічним потенціалом, ефективністю державного управління тощо [246, с. 47-52, с. 144-152]. Хоча концепція сили, сформована Г. Моргентау, еволюціонує з урахуванням зростаючого значення економічних і соціокультурних інструментів зовнішньої політики, не варто недооцінювати вагу дипломатії та військової міці. Із цієї точки зору, Туреччина демонструє високу ефективність своєї зовнішньої політики, що проявляється в активній роботі з відкриття дипломатичних представництв у Субсахарській Африці, заохоченні дво- та багатосторонніх зустрічей, зокрема у форматах самітів партнерства та бізнес-форумів, налагодження військово-безпекової співпраці тощо.

Г. Моргентау також стверджує, що зовнішня політика нації визначається її прагненням до національних інтересів, що є раціональним критерієм оцінки дій інших держав під час аналізу міжнародних відносин. При цьому ідеологічні мотиви або особисті вподобання індивідів, що відповідають за прийняття політичних рішень, не повинні ототожнюватися з зовнішньою політикою; вони можуть трансформуватися в цілі зовнішньої політики, але завжди поступаються місцем державним інтересам та умовам, за яких ті реалізуються [246, с. 21-23].

Зважаючи на ключові категорії національного інтересу та сили, які виокремлює Г. Моргентау, зовнішню політику Туреччини в Субсахарській Африці можна пояснити як прагматичну діяльність, спрямовану на збільшення свого впливу в регіоні. Країна прагне позиціонувати себе як одного з ключових гравців в Африці, використовуючи дипломатію, економічну та військову співпрацю для просування своїх національних інтересів, що стоять вище за ідеологічні переконання або альтруїстичні наміри. Останнє є особливо важливим в контексті вивчення гуманітарної діяльності, що відіграє помітну роль у просуванні впливу офіційної Анкари в регіоні та має розглядатися як інструмент нарощування турецького впливу в африканських державах.

Зовнішню політику Туреччини також можна розглядати через ідеї структурного реалізму Кеннета Ніла Волтца. У роботі «Людина, держава та війна» дослідник запропонував ідею трьох рівнів аналізу, або, за його словами, «образів» (*images*), включаючи індивідуальний, державний і системний. Хоча сам К. Волтц вважав системний рівень найбільш важливим для аналізу міжнародних відносин, адже він відображає анархічну структуру міжнародної системи, яка є визначальною для формування інтересів держав, дослідник також не відкидав значимість інших рівнів, що пов'язані з особливостями прийняття рішень окремими людьми й природою людської поведінки та протиріччями в національних інтересах держав [430, с. 230-232].

Ідею трьох рівнів аналізу пізніше розвинув Рендал Швеллер, який вказував на те, що субсистемні рівні аналізу визначаються структурою системи, яка обмежує та уможливорює поведінку держав і міждержавні відносини [300, с. 14]. На думку дослідника, в умовах мультиполярної системи важливим фактором є те, наскільки збалансованою є система та чи задоволені великі держави розподілом сили, що, у свою чергу, впливає на особливості формування інституцій та розбудови співпраці між ними [300, с. 21-23].

Аналіз на трьох рівнях допомагає виокремити ключові рушійні фактори, що мають вплив на зовнішню політику Туреччини. Індивідуальний рівень показує значимість постатей Мустафи Кемаля Ататюрка та Реджепа Тайіпа Ердогана в контексті африканської політики. Так, перший був переважно зацікавлений у розвитку взаємин із західними державами, ідея чого була панівною протягом всього періоду «холодної війни», у результаті маючи обмежений інтерес до розширення співпраці з Африкою. Натомість Р.Т. Ердоган запровадив комплексну зовнішню політику щодо континенту, яка багато в чому базується на іміджі президента, що активно розбудовує особисті контакти з африканськими лідерами та просуває ідеї співпраці з регіоном. Державний рівень аналізу стосується змін, яких зазнала політика Туреччини після приходу до влади Партії справедливості і розвитку (ПСР) в листопаді 2002 р., коли економічне зростання та відхід від пріоритетності співпраці із Заходом підштовхнули уряд

до пошуку нових економічних і політичних партнерів в Африці. Нарешті, системний рівень аналізу відображає вплив динаміки структури міжнародних відносин на турецько-африканські взаємини, що особливо проявилось після завершення «холодної війни» зі зменшенням домінуючої ролі західних держав та формуванням мультиполярного світу.

Залучення Туреччини в Субсахарській Африці також можна розглядати з точки зору балансу сил. Згідно з теорією неореалізму, усі держави здійснюють боротьбу за владу (*power*) з метою забезпечення виживання в анархічній міжнародній системі. К. Волтц стверджує, що баланс сил є результатом розподілу влади в міжнародній системі, який відбувається з урахуванням спроможності кожної держави [431, с. 99]. На думку представника наступального реалізму Джона Міршаймера, структура міжнародної системи змушує держави збільшувати свою силу в боротьбі за виживання, оскільки вони не можуть бути впевнені в намірах інших. Держави, які зацікавлені в балансі сил, повинні мислити з точки зору відносних, а не абсолютних переваг. Іншими словами, важливо не те, наскільки великий військовий потенціал має кожна окрема держава, а те, якою є їхня військова перевага над іншими [243, с. 9-12].

Туреччина прагне отримати відносні переваги через співпрацю з африканськими державами та урядовими організаціями, такими як Африканський Союз, ЕКОВАС та інші. Основними причинами такої взаємодії є бажання максимізувати свою силу у світовій політиці та реалізувати власні національні інтереси. Ця взаємодія слугує противагою впливу традиційних позарегіональних акторів на Африканському континенті, зокрема Франції та США, а також нових гравців, таких як Китай, Росія, Індія, Бразилія та інші, які також вступають у боротьбу за вплив в Африці.

На противагу неореалізму, ліберальна парадигма розглядає міжнародні відносини як систему, у якій можлива взаємовигідна кооперація між ключовими акторами. Представники ліберального напряму приділяють значну увагу питанням демократії, прав людини, співпраці в економічній сфері та роботі міжнародних інституцій задля вирішення конфліктів, просування миру й

стабільності. Розглядаючи зовнішню політику Туреччини крізь призму лібералізму, основний наголос робиться на досягненні цілей у сфері торговельно-інвестиційної співпраці, допомоги з розвитку та забезпечення взаємних вигід від співпраці з країнами Субсахарської Африки у двосторонньому форматі або через міжнародні інституції. Це підкреслює зусилля країни щодо побудови мережі партнерських відносин, які надають пріоритет реалізації спільних інтересів на противагу політиці сили, на якій акцентують увагу реалісти.

Представники ліберальної теорії, зокрема Роберт Когейн та Роберт Аксельрод, обґрунтовують важливість міжнародної взаємодії та наголошують, що наявність спільних інтересів або спільних загроз може стати передумовою для виникнення міжнародної співпраці. Разом із цим, дослідники вказують, що вигоди, отримані за результатами такого співробітництва, можуть бути розділені рівноцінно між усіма учасниками [221, с. 227-232]. Таким чином, на відміну від реалістів, які вважали, що великі держави завжди більше виграють від кооперації, лібералісти припускають можливість взаємовигідної співпраці, що активно просуває Туреччина у взаєминах із африканськими країнами. Із цієї точки зору основами для розвитку турецько-африканського співробітництва є наявність спільних інтересів (таких як отримання економічних вигід у вигляді зростання торгівлі, отримання доступу до нових ринків і залучення інвестицій) та спільних загроз (наприклад, терористична загроза, що є важливою для офіційної Анкари в контексті відносин із курдами та діяльності ФЕТО, а також для багатьох держав Африки, зокрема на Африканському Розі й у Сахелі).

Роботи Роберта Когейна та Джозефа Ная присвячені проблемі суб'єктності в міжнародних відносинах, що виходить за межі суто державних акторів. Вони звертають увагу на зменшення суверенітету національних держав на користь «недержавних відносин», що здійснюються іншими гравцями. Це уособлює перехід до транснаціональної взаємодії, яка охоплює не тільки сферу зовнішньої, але і внутрішньої політики. Розширення кола транснаціональних акторів і включення до їх числа багатонаціональних корпорацій, неурядових організацій,

рухів та окремих індивідів дозволило Р. Когейну та Дж. Наю дійти висновку, що держави не завжди є єдиними чи найбільш значимими гравцями, які впливають на стан справ на світовій арені [261, с. 332; 262, с. 722-724].

У контексті зовнішньої політики Туреччини, вагому роль відіграють саме недержавні актори, зокрема неурядові організації, що займаються гуманітарною діяльністю та є особливо активними в Субсахарській Африці. Вони є ключовими гравцями в контексті налагодження багатостороннього партнерства та реалізації заходів «м'якої сили», зокрема гуманітарної й культурної дипломатії. Крім того, показовим є приклад гюленівського руху, діяльність якого в регіоні наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. заклала підвалини для всебічного зростання контактів між Туреччиною й африканськими державами, до того ж не лише в сфері освіти, культури й гуманітарної допомоги, а також активізації бізнес-зв'язків і політичного діалогу між сторонами.

Іншим аспектом, якому приділяють увагу Р. Когейн та Дж. Най, є те, що військова сила перестає бути єдиним інструментом реалізації національних інтересів. Це пов'язано, зокрема, зі зростанням важливості інших сфер, таких як економічний, соціальний або екологічний добробут, досягнення цілей яких стає більш пріоритетним завданням, у той час як ефект від застосування військової сили є невизначеним та занадто «дорогим» [224, с. 22-23]. Разом із тим, держави починають усе більше зважати на інтереси одна одної, а також на інтереси недержавних гравців, що породжує комплексну взаємозалежність, тобто формування мережі каналів взаємодії, у межах яких відбувається взаємний вплив між різними державними й недержавними акторами. Водночас у світі комплексної взаємозалежності наголос робиться на різноманітності та відсутності ієрархії цілей, які переслідують різні гравці, а військова безпека перестає бути домінуючою метою держав [224, с. 24-25].

Зовнішня політика Туреччини в Субсахарській Африці фокусується передусім на економічній співпраці та культурній і гуманітарній дипломатії. Успішна реалізація цілей у цих сферах дозволяє офіційній Анкарі посилювати свій вплив у регіоні та заручитися підтримкою нових партнерів. Хоча Туреччина

не має ресурсів на застосування дипломатії «чекової книжки», як це робить, наприклад, Китай, гуманітарна допомога є одним із найбільш значимих інструментів в арсеналі офіційної Анкари, що розвивається з кінця 1980-х рр. та набула ще більшого значення після залучення турецького уряду й НУО до подолання наслідків масштабної посухи в Сомалі в 2011 р.

Натомість розвиток військово-безпекової співпраці з країнами Субсахарської Африки активізувався лише наприкінці 2010-х рр. та є фактично обмеженим кількома ключовими субрегіонами. Передумовою зростання військового впливу Туреччини став досвід кооперації в економічній і гуманітарній сферах. Так, країна має досвід партнерства в галузі безпеки з Сомалі, зокрема щодо навчання персоналу, продажу озброєння та спільної боротьби проти терористичної загрози з боку організації Аш-Шабаб. Також офіційна Анкара наростила продаж озброєння в держави Сахелю після серії переворотів у субрегіоні на початку 2020-х рр. Утім, загалом підхід країни до розвитку відносин з Африкою на південь від Сахари визначається її зосередженістю на створенні 'win-win' партнерств, де економічна, культурна й гуманітарна дипломатія розглядаються як пріоритетні напрямки для кооперації.

Крім того, дослідники неолібералізму відзначають зростання ролі міжнародних інституцій у посиленні співпраці, а також зменшення можливості війни та конфліктів між державами шляхом зниження взаємної недовіри [222, с. 40-46]. Туреччина намагається розвивати співробітництво з регіональними організаціями в Африці, передусім із Африканським Союзом та ЕКОВАС. Із ліберальної точки зору, це свідчить про її наміри сприяти багатосторонньому партнерству, економічній співпраці та просуванню спільних цінностей для подолання глобальних викликів. Завдяки співпраці з цими структурами Туреччина не лише посилює відносини з африканськими державами, але й робить внесок у зміцнення регіональних інституцій, що, у свою чергу, сприяє миру, безпеці й сталому розвитку на континенті.

Іншим підходом до теоретичного осмислення міжнародних відносин є конструктивізм. Представники цього напрямку наводять аргументи, що

поведінка держав та їхні інтереси обумовлені соціальними взаємодіями, ідеями та ідентичностями, яких вони набувають, а не тільки їхніми матеріальними спроможностями. Конструктивісти вважають, що зовнішня політика включає процеси конструювання і реконструювання державної ідентичності, що є динамічною під впливом внутрішніх і глобальних зміни. Спираючись на принципи конструктивізму, зовнішня політика Туреччини будується на її ідентичності як країни, що просуває сприйняття себе як «мосту» між різними культурами й регіонами та прагне подолати традиційний поділ на східний і західний світ.

Один із представників конструктивізму, американський дослідник Тед Хопф теоретично осмислював те, як держави набувають своєї ідентичності та яку роль вона відіграє у світовій політиці. Він підкреслював, що сталість ідентичності держави є важливою як для внутрішньої, так і зовнішньої політики для забезпечення хоча б мінімального рівня передбачуваності й порядку. Ідентичність держави дозволяє оцінити її інтереси, наміри й подальші дії. Утім, Т. Хопф наголошував, що держава не може контролювати те, як інші її бачать, а тому сприймається залежно від того, якою ідентичністю її наділяють інші актори. Також дослідник зазначав, що ідентичності не є постійними та змінюються у часі і просторі залежно від історичного, культурного, політичного та соціального контексту [181, с. 174-176].

Спираючись на таке бачення міжнародних відносин, можна стверджувати, що Туреччина приділяє значну увагу формуванню своєї ідентичності як надійного партнера для Африки, зокрема наголошуючи на таких елементах спільності, як іслам, історична присутність Османської імперії на континенті та відсутність колоніальної спадщини. Це сприяє позитивному сприйняттю офіційної Анкари з боку держав Субсахарської Африки та закладає фундамент для розвитку подальшої співпраці між сторонами.

Важливою складовою зовнішньополітичної діяльності Туреччини є забезпечення міжнародної репутації. Одним із інструментів для досягнення цього став механізм посередництва, через який країна позиціонує себе як

надійний партнер, що здатний допомагати в досягненні миру й стабільності в регіоні. При цьому, довіра до Туреччини з боку африканських держав базується на її сприйнятті як історично, культурно й релігійно близької країни без негативного відбитку у вигляді колоніального минулого, що має широкий досвід участі в подоланні криз через гуманітарну дипломатію. Таке бачення почало активно закріплювати на межі ХХ-ХХІ ст., коли відбулася зміна наративів, які Туреччина транслює назовні. У цей період під впливом приходу до влади Партії справедливості і розвитку та формулювання А. Давутоглу концепції «стратегічної глибини» відбувається відмова від європоцентричного курсу та західноорієнтованої ідентичності. Натомість спостерігається тенденція до відродження османської спадщини та відновлення колишніх зв'язків, зокрема в Африці. Таким чином, зовнішня політика офіційної Анкари на Африканському континенті формується, серед іншого, її новою зовнішньополітичною ідентичністю, що сформувалася на зламі століть під впливом нового політичного й соціального контексту.

Тед Хопф наголошує на тому, що конструктивізм, як і неолібералізм, вважає співпрацю можливою в умовах анархії. Однак розвиток співробітництва багато в чому залежить від того, як держави сприймають ідентичність та інтереси одна одної. На думку Т. Хопфа, це відкриває значно більше можливостей для взаємовигідного партнерства на противагу експлуатації однієї держави іншою для задоволення своїх економічних чи інших інтересів [181, с. 189]. Водночас дослідник аргументував, що в конструктивізмі і матеріальна, і дискурсивна сила є важливими для розуміння світової політики. Остання стосується переконання в тому, що сила є чимось більшим, ніж військова чи економічна влада; вона охоплює також силу ідей, знань, культури, ідеології та мови [181, с. 177].

З цієї позиції зовнішня політика Туреччини може розглядатися не лише як спроба побудувати альянси для розвитку кооперації, але і як спосіб просування спільних ідей і цінностей. Так, активна взаємодія офіційної Анкари з акторами в Субсахарській Африці охоплює поширення спільних ідей, таких як прихильність до партнерства за принципом *'win-win'* та необхідність побудови більш

справедливого світового порядку. Прикладом останнього є теза про «світ більше п'яти», запропонована Р.Т. Ердоганом, яка, зокрема, передбачає відстоювання позиції щодо надання країнам Африки більш значимої ролі у світовій політиці. Цей підхід підкреслює важливість дискурсивної сили в розумінні ролі Туреччини в регіоні та засад турецько-африканських відносин.

Представник соціального конструктивізму Александр Вендт стверджував, що поведінка держав обумовлена не лише зовнішніми факторами, такими як структура міжнародної системи, чи матеріальними інтересами, а також набором ідей і норм, які актори вважають прийнятними [433, с. 135-136]. Ця сукупність ідей формує ідентичність держав, що є сконструйованою внаслідок історичних, культурних, політичних і соціальних взаємодій. Разом із тим, соціальна реальність формується спільними значеннями та цінностями, які їй надають окремі актори. Тому концепція анархії в міжнародній системі є соціальною конструкцією, що ґрунтується на переконаннях та поглядах держав. Згідно з А. Вендтом, спільні цінності, ідентичність, переконання та соціальні зв'язки між державами посідають значне місце в побудові міжнародної політики, хоча і не є єдиними факторами, що визначають інтереси держав [432, с. 391-403]. Дослідник вважав, що відносини між державами залежать від сприйняття ними одна одної, у той час як співпрацю між державами можна розвинути шляхом систематичної взаємодії між сторонами. Утім, соціальна взаємодія не завжди призводить до співробітництва, а ідентичність та інтереси держав можуть зазнавати перетворень, що також призводить до зміни їхнього сприйняття інших акторів і, як наслідок, трансформації відносин між ними [432, с. 417-423].

Із конструктивістської точки зору, Туреччина активно використовує соціальну взаємодію для побудови своїх політичних, економічних та соціальних зв'язків з африканськими країнами. Особливу роль відіграються інструменти гуманітарної й культурної дипломатії, що відображає прихильність офіційної Анкари до певних норм і цінностей щодо належної міжнародної поведінки, які включають взаємну допомогу та підтримку. Так, зовнішньополітична діяльність Туреччини в Субсахарській Африці має представляти її прихильність ідеям

глобального добробуту шляхом пріоритезації взаємовигідної співпраці, регіональної інтеграції, гуманітарної допомоги та миротворчої діяльності. Це знаходить відображення у постійному діалозі як з окремими державами, так і з регіональними організаціями. Наприклад, під час Третього саміту партнерства Туреччина-Африка в 2021 р. турецька сторона засвідчила свою прихильність до реалізації «Порядку денного 2063: Африка, яку ми хочемо» Африканського Союзу; також у дорожній карті на 2022-2026 рр. визначено 57 пріоритетних напрямів співпраці, що були узгоджені з цілями «Порядку денного 2063».

Варто окремо звернутися до поняття «м'якої сили», що перегукується з конструктивістським підходом до дослідження міжнародних відносин. Термін «сила» (*power*) є одним із найбільш значимих у теорії міжнародних відносин. Реалісти визначають силу як здатність одного актора нав'язувати свою волю іншим, насамперед апелюючи до військової й політичної сили, а представники ліберальної парадигми приділяють більше увагу економічним інструментам впливу держави. Натомість для конструктивістів на перший план виходять інтереси й мотиви акторів, а також сприйняття акторами одне одного.

Термін '*soft power*' був запропонований Джозефом Наєм у 1990-х рр. Він протиставляється терміну '*hard power*' та описує здатність актора проводити таку політику, за якої він здатен впливати на інтереси інших акторів і нав'язувати свою волю спираючись на культуру (передусім, мова йде про масову культуру), ідеологію (дотримання певного набору цінностей у внутрішній і зовнішній політиці) і привабливість (тобто наявність позитивної репутації) як джерел сили без використання військового примусу чи економічного тиску [258, с. 96; 259, с. 12; 260, с. 165-168]. У зв'язку зі змінами в міжнародній системі відбувається зростання значення «м'якої сили», що відбувається паралельно зі втратою визначальної ролі військової могутності у визначенні сили через її непрактичність і високу вартість. Водночас нематеріальні джерела сили, до яких належать ідеї і цінності, набувають усе більшого значення в епоху глобалізації, оскільки це дозволяє залучати інших гравців до спільних цінностей та реалізації політики за меншу ціну порівняно з використанням «жорсткої сили» [223, с. 86;

260, с. 179-180]. Таким чином, «м'яка сила» є ефективним інструментом, що використовується для підвищення престижу держав, заохочення співпраці заради спільних інтересів та досягнення глобальних цілей.

Важливим фактором цих змін стало розширення кола гравців міжнародних відносин, зокрема включення до їх числа багатонаціональних корпорацій, терористичних організацій, різних рухів тощо. Також загрози, із якими стикаються держави, стали набагато складнішими, охопивши питання екології, культурних взаємин, інформаційної безпеки та багато іншого. Відповідно, значення військової сили як пріоритетного методу реагування задля забезпечення виживання держави поступово знижується, навіть для країн, що володіють значним військовим потенціалом [260, с. 157].

Разом із тим, Дж. Най наголошує на тому, що «м'яка сила» не може повністю замінити «жорстку силу», натомість обидві мають використовуватися в рамках єдиної стратегії. Взаємозалежність інструментів обох сил, а також усвідомлення того, що вони не можуть повністю замінити одна одну, зумовили появу концепції «розумної сили» (*'smart power'*). Під цим поняттям мається на увазі збалансоване поєднання військової та «м'якої сили» для досягнення цілей зовнішньої політики держави [257, с. 160-163]. При цьому використання конкретних інструментів м'якої чи жорсткої політики є ситуативним та залежить від конкретних завдань або ресурсів, що має та чи інша держава.

На сучасному етапі Туреччина поєднує в своїй зовнішній політиці інструменти «жорсткої» й «м'якої сили», активно використовуючи останню для зміцнення своїх позицій у Субсахарській Африці. Уряд країни зосереджується на соціально-культурній та торговельно-інвестиційній співпраці, тоді як військова взаємодія залишається вторинною. Туреччина просуває свій вплив через освіту (відкриття шкіл фонду Мааріф), вивчення турецької мови (курси Інституту Юнуса Емре) та розширення доступу до освітніх програм у турецьких університетах (наприклад, програма *Türkiye Bursları*). Також країна проводить інформаційну політику через власні ресурси *Anadolu Ajansı* і *TRT* та просуває власну культурну продукцію, зокрема серіали. Одночасно широким є спектр

діяльності турецьких урядових і неурядових організацій у гуманітарній сфері. Зокрема, ТІКА здійснює низку проєктів на континенті, спрямованих на подолання наслідків гуманітарних криз (наприклад, під час посухи в Сомалі в 2011 р.), підвищення якості життя населення, забезпечення надання освітніх, медичних і соціальних послуг та багато іншого. Цей комплекс заходів сприяє формуванню позитивного іміджу Туреччини в Субсахарській Африці, забезпечуючи її сприйняття як привабливого міжнародного партнера з боку населення та урядів держав регіону.

Загалом, Туреччина реалізує зовнішню політику в регіоні Субсахарської Африки за допомогою наступних інструментів, які зазвичай використовуються в комплексі, поєднуючи механізми з різних сфер:

- дипломатичні інструменти, насамперед візити на високому й найвищому рівнях, багатостороння дипломатія, співпраця в рамках міжнародних і регіональних організацій, посередницька участь для врегулювання конфліктів і розбудови миру, інші заходи зі зміцнення довіри;
- військові інструменти, зокрема проведення навчань і військово-технічних консультацій, продаж озброєння (передусім, безпілотних літальних апаратів), участь у багатосторонніх миротворчих операціях та заходах для боротьби з безпековими загрозами (тероризмом, піратством, міжнародною злочинністю тощо);
- економічні інструменти, наприклад торговельне й інвестиційне партнерство, реалізація інфраструктурних проєктів, надання економічної допомоги і допомоги з розвитку, розвиток транспортного сполучення й туризму та інші;
- соціокультурні інструменти, серед яких реалізація соціальних проєктів і гуманітарна допомога, освітні програми, стипендії на навчання іноземних студентів, науково-дослідні проєкти, культурні заходи, інформаційні кампанії, заходи приурочені до релігійних свят і подій, експорт культурної продукції (наприклад, серіали турецького виробництва) і популяризація турецьких культурних елементів у масовій культурі.

Аналіз теоретичних підходів до вивчення зовнішньої політики держав дає змогу глибше осмислити зовнішньополітичну діяльність Турецької Республіки. У межах цього дослідження аналіз зовнішньої політики офіційної Анкари в Субсахарській Африці проводиться, насамперед, з точки зору конструктивістської школи міжнародних відносин. Представники конструктивізму, зокрема Т. Хопф і А. Вендт, наголошують на важливості культури, цінностей, ідей і норм у міжнародній політиці, а також відводять значне місце сприйняттю одними акторами інших. На думку авторки, питання репутації й розбудови відповідного іміджу є основою політики Туреччини, що розглядається як фундамент для подальшого співробітництва в економічній, політичній і інших сферах. Крім того, концепції «м'якої» та «розумної сили» Дж. Ная дають змогу розглянути інструменти турецької культурної й гуманітарної дипломатії та їхню роль у збільшенні впливу держави в регіоні. Згадані теоретичні підходи дозволяють виявити ключові особливості зовнішньої політики Туреччини та ідентифікувати найбільш ефективні інструменти в контексті розбудови турецько-африканських відносин.

1.2. Стан вивчення теми та джерельна база дослідження

Комплексний аналіз зовнішньої політики Туреччини в регіоні Субсахарської Африки в рамках даного дисертаційного дослідження вимагає опрацювання широкої джерельної бази українською, англійською, французькою та турецькою мовами. Можна виділити три групи джерел, що є базою для проведення дослідження: бібліографічні, фактографічні та документальні.

До першої групи, тобто бібліографічних джерел, належать дисертації, монографії, статті та інші публікації науковців, що займаються вивченням актуальних трендів зовнішньої політики Туреччини, зокрема відносин держави з Африканським регіоном. Крім того, ця група об'єднує звіти, дослідження, аналітичні записки (*policy briefs*) та інші матеріали провідних українських, турецьких, європейських і міжнародних аналітичних центрів та незалежних

дослідників. До цього блоку відносяться публікації Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), *Africa Center for Strategic Studies*, *Atlantic Council*, *Carnegie Endowment for International Peace*, *Center for Strategic and International Studies* (CSIS), *Centro Studi di Politica Internazionale* (CeSPI), *Chr. Michelsen Institute* (CMI), *Egmont Institute*, *Finnish Institute of International Affairs*, *Policy Center for the New South*, *The Jamestown Foundation*, *Turkish Asian Center for Strategic Studies* (TASAM) та інших організацій. Представлені дослідження розкривають актуальні тенденції зовнішньої політики Туреччини, її інтереси стосовно співпраці в різних галузях із державами Субсахарської Африки та окремі аспекти конкуренції з регіональними й глобальними гравцями в контексті боротьби за вплив на континенті.

Вивчення турецької зовнішньої політики в Субсахарській Африці становить інтерес для низки дослідників. Роботи, присвячені цьому питанню, можна розділити за кількома напрямками, а саме виокремлення загальних тенденцій розвитку турецько-африканських відносин, аналіз специфіки взаємин у конкретній галузі (економічній, військовій, гуманітарній, культурній тощо) та дослідження особливостей контактів офіційної Анкари з африканськими країнами на двосторонньому рівні, з окремими субрегіонами чи регіональними організаціями.

Окремо варто відзначити дослідників, які займаються вивченням відносин із Африканським регіоном в османській період. Наприклад, турецький науковець Ахмет Кавас приділяє увагу аналізу зв'язків Османської імперії з державними утвореннями на території Африки в період до початку ХХ ст. Зокрема, він вказує на наявність контактів ще в період існування тюркських держав у Північній Африці та виокремлює співпрацю Стамбула з Субсахарською Африкою, особливо в економічній і військовій сферах [210, с. 77-83]. Також науковець виділяв відносини з Південною Африкою, вказуючи, що найбільш значимою була співпраця з мусульманською спільнотою в субрегіоні [209, с. 12, с. 19]. Разом із тим, він відзначав роль Османської імперії в наданні допомоги африканським державами на півночі й сході Африки в протистоянні наступу

європейських метрополій до другої половини XIX ст., а також протиставляє османський підхід європейському колоніалізму в контексті нав'язування власної культури місцевому населенню та застосування примусу [206]. Дослідник доходить висновку, що Блискуча Порта мала помітний вплив практично на всьому континенті, за винятком південного заходу, що заклало міцну основу для розвитку взаємин у період республіки як на двосторонньому рівні, так і в багатосторонньому форматі, зокрема з Африканським Союзом.

Ахмет Туран Юксель та Юсуф Ібрагім Хасхі аналізували відносини Османської імперії зі Східною Африкою між 1550 і 1885 рр., зосереджуючись головним чином на османсько-португальському суперництві за контроль над Червоним морем, торговельними шляхами спецій та впливом на місцеві мусульманські й християнські держави. Дослідники роблять висновок, що політика Османської імперії в регіоні була частиною проєкту султана Селіма I щодо об'єднання східної та західної частин ісламського світу під керівництвом Блискучої Порти. У цей період Османська імперія захищала свій вплив на африканські землі як домінуюча сила, що ефективно протистояла європейській колонізації, зокрема в боротьбі з Португалією, та позиціонувала себе як захисник усіх мусульман від ворожих держав [448, с. 175].

Африканська проблематика обговорюється в працях низки турецьких науковців, що розглядають сучасний етап зовнішньої політики Туреччини. Так, Елем Ейридже Тепеджікліоглу оцінила значний прогрес у відносинах за результатами впровадження «Політики відкритості щодо Африки» протягом двох десятиліть. Вона звертає увагу на кількісні та якісні показники, наприклад щодо чисельності посольств, товарообігу, авіасполучення, військового партнерства, «м'якої сили» в контексті гуманітарної допомоги й освітньої діяльності тощо. Дослідниця підкреслювала, що активізація політики офіційної Анкари в Африці була зумовлена комбінацією внутрішніх і зовнішніх факторів, таких як необхідність диверсифікувати свої відносини за межі традиційних партнерств, потреба в пошуку альтернативних ринків для підтримки зростання національної економіки та бажання використати потенціал дипломатичної

підтримки африканських країн у Генеральній Асамблеї ООН. Утім, вона відзначала й низку проблем, таких як домінування Північної Африки в економічному співробітництві, обмежену співпрацю з регіональними центрами сили на південь від Сахари, невирішеність питання гюленівських шкіл та невикористаний потенціал співпраці в енергетичному секторі [336].

Турецький дослідник Мехмет Озкан звертав увагу на становлення Туреччини як впливового гравця в африканській політиці, від підтримки розвитку та інвестицій до політики безпеки. Він виділив п'ять стадій турецько-африканських відносин, протягом яких підхід офіційної Анкари поступово еволюціонував від початкової оцінку потенціалу співпраці з Африкою (перша фаза) та диверсифікації (друга фаза) до багатовимірної політики (третьої й четвертої фази) та інституціоналізації стратегічного партнерства (п'ятої фази) [277, с. 43-44]. М. Озкан робить висновок, що відносини між сторонами повністю перейшли від невизначеності, що була обумовлена внутрішніми та глобальними викликами й загрозами, до взаємовигідного співробітництва, закріплюючи позицію Туреччини як впливового актора в Африканському регіоні [280, с. 12].

Абдурахім Сирадаг аналізує еволюцію зовнішньої політики Туреччини щодо Африки, використовуючи три рівні аналізу – індивідуальний, державний та системний, щоб глибше дослідити фактори, які впливають на динаміку цих відносин. Дослідник робить висновок, що на індивідуальному рівні постаті державних лідерів, таких як Мустафи Кемалю Ататюрка, Аднана Мендереса, Бюлента Еджевіта, Тургуту Озала, Неджметіна Ербака та Реджепа Тайіпа Ердогана, мали вагомий вплив на пріоритети взаємин із Африкою. Зокрема, порівнюючи епоху Мустафи Кемалю Ататюрка та Р.Т. Ердогана, він відзначав еволюцію від інтересу виключно стосовно держав Магрибу до імплементації комплексної політики щодо континенту в усіх секторах. На державному рівні, відповідно до аналізу А. Сирадага, важливо виокремити трансформацію в період правління Партії справедливості і розвитку, що проявилася у відході від західноцентричних поглядів і формуванні нової афро-євразійської ідентичності Туреччини в контексті претензій країни на регіональне й глобальне лідерство.

Нарешті, системний рівень охоплює вплив міжнародної системи та світової економіки. Науковець вказує на такі фактори, як перехід від однополярного до багатопольярного світу із піднесенням нових глобальних і регіональних держав (Китаю, Бразилії, Росії, Індії, Туреччини) та посилення безпекового компоненту через сирійську кризу та спробу військового перевороту 2016 р. [308, с. 11-12].

Мюрсель Байрам аналізував активізацію відносин між Туреччиною та Африкою в контексті співробітництва Південь-Південь. Дослідник наголошував, що ця взаємодія є стратегічним переглядом турецької зовнішньої політики для посилення співпраці між державами, що розвиваються. Зокрема, він виділяв такі елементи співробітництва, як надання допомоги з розвитку з боку офіційної Анкари, діалог у рамках міжнародних майданчиків, наприклад ООН, ОЕСР, БРІКС, ОІС та інші, та розвиток партнерств у форматі «трикутників» [94, с. 45-47]. На думку М. Байрама, використання цих механізмів дозволяє Туреччині зміцнювати свої зв'язки з африканськими державами, що є частиною її стратегії з посилення своєї ролі на Глобальному Півдні. Натомість Олувасейі М. Бамігбойе зазначала, що розвиток співпраці з державами Африки є реакцією на зростання невизначеності в міжнародній системі, що обумовлено переходом до багатопольярного світу в умовах зменшення впливу Заходу. Дослідниця робить висновок, що це дозволяє регіональним силам, таким як Туреччина, проявляти більшу гнучкість і незалежність у зовнішній політиці та формувати нові партнерства за межами усталеної співпраці із західними країнами [89, с. 65-66].

Стратегію Туреччини щодо посилення економічних та торговельних відносин з Африканським континентом вивчав Аттіла Кизиларслан. Він згадував, що для забезпечення безпрецедентного зростання товарообігу з регіоном починаючи з 2003 р. офіційна Анкара застосувала комплекс інструментів, включаючи започаткування спільних економічних комісій, посилення правової рамки через укладання домовленостей про полегшення торговельно-економічної взаємодії, підтримку приватного сектору через участь у ярмарках, виставках і торговельних місіях та зміцнення позицій турецьких банків і інших фінансових інституцій [228, с. 20-24]. Мохаммед Абдулахі Ваїс та

Німан Ахмед Мохаммед підкреслюють взаємні переваги економічної співпраці, адже вона дозволяє Туреччині посилити свою присутність на міжнародному ринку, а Африці дає можливість розширити економічні та політичні партнерства. Крім того, дослідники окремо зупиняються на ролі недержавних гравців, зокрема НУО та бізнес-асоціацій (наприклад, TUSKON та MUSIAD), що допомогли посилити зв'язки з континентом в економічній площині [428, с. 4, с. 7-8].

Низка турецьких науковців виокремлюють вагому роль гуманітарної співпраці. Зокрема, Меліха Бенлі Алтунисик вказувала на те, що в період перебування при владі ПСР гуманітарна дипломатія стала важливим елементом нової глобальної ідентичності Туреччини, яка прагне позиціонувати себе як лідер мусульманського світу. Дослідниця відзначає, що уряд країни часто використовує антизахідну та антиколоніальну риторику в контексті надання підтримки, особливо країнам Африки на південь від Сахари. Натомість вона доходить висновку, що Туреччина базує свою допомогу на принципах довіри й солідарності, розглядаючи країни-реципієнти як рівноправних партнерів [68]. М. Алтунисик також звертає увагу на гуманітарну допомогу, що надається Сомалі під приводом культурної близькості та історичних зв'язків [67, с. 8-9]. Натомість Ахмет Ерді Озтюрк виділяв значимість діяльності Управління у справах релігій (Діянет), що займається просуванням ідеології ПСР, яка базується на поміркованому ісламі, зокрема через будівництво мечетей та просвітницьку роботу в Африці [283]. Це підкреслює зростання значення, яке офіційна Анкара надає спільним цінностям та ідеям у контексті реалізації своєї зовнішньої політики в Субсахарській Африці.

Імам Хіссейн Алію, який аналізував турецьку гуманітарну дипломатію з точки зору конструктивістського підходу, також зазначав, що при уряді ПСР країна почала «дивитися на схід» з метою відновлення османської спадщини. Крім того, він виділяв внесок неурядових організацій у просування міжнародної допомоги як елементу «м'якої сили» та розвитку партнерств із країнами Африки [180, с. 51-52, с. 55]. Інші дослідники, такі як Мелек Фират та Іхсан Чомак, також підкреслювали роль НУО в забезпеченні довгострокового успіху зовнішньої

політики Туреччини, особливо в секторах охорони здоров'я та освіти, що обумовлено, зокрема, узгодженням їхньої діяльності з ключовими цілями турецького уряду [116, с. 219-220; 165, с. 6-7]. Айхан Нурі Їлмаз та Гьокмен Киличоглу вказували на те, що турецька «м'яка сила» є доволі помітною на континенті за рахунок реалізації проєктів на локальному рівні, що позитивно впливає на місцеві спільноти, та націленості на довгостроковий результат і взаємну вигоду, що відрізняє її від неоколоніального підходу низки держав [446, с. 485, с. 513-514]. Праці згаданих науковців роблять акцент на зростаючому значенні «м'якої сили» як елементі зовнішньополітичної стратегії Туреччини в Субсахарській Африці, відзначаючи при цьому вагоме значення недержавних інституцій, що діють у синергії з урядовими зусиллями.

З іншого боку, важливим напрямом дослідження є вивчення особливостей і динаміки відносин з африканськими державами на двосторонньому рівні. Майкл Б. Бішку розглядав політичні, економічні та культурні зв'язки між Туреччиною та Південною Африкою. Дослідник стверджував, що країни сприймають одна одну як регіональні сили, які конкурують за розширення впливу, зокрема в рамках БРІКС та G20. При цьому ПАР є одним із провідних партнерів офіційної Анкари в Субсахарській Африці, насамперед у контексті торгівлі та інвестиційної діяльності [98, с. 157-159]. Брендон Кенон, аналізуючи активізацію взаємин Туреччини з Кенією, зазначав, що поштовхом для цього стало бажання африканської країни диверсифікувати партнерства, передусім в економічній сфері, через напружені відносини із Заходом. Однак, на думку науковця, для забезпечення сталого співробітництва сторонам важливо більш глибоко розуміти інтереси одне одного, зокрема щодо торгівлі та взаємодії в галузі безпеки [104, с. 59-60].

Абдулкарім Ю. Абдулле та Булут Гурпінар зосереджували увагу на безпековому вимірі відносин із Сомалі. Вони вказували на те, що першочергове зростання присутності офіційної Анкари в цій країні Африканського Рогу базувалося на гуманітарній співпраці та економічних інтересах, а участь у сфері безпеки стала символом претензій Туреччини на те, щоб стати потужним

гравцем в африканській політиці [37, с. 66]. Інша турецька дослідниця Фатма Чалик Орхун також звертала увагу на зростання геополітичних амбіцій офіційної Анкари в контексті підписання угоди про оренду суданського острова Суакін, що має вагомe значення для реалізації турецьких інтересів у сфері торгівлі, енергетики, культури та військової співпраці [102, с. 2508-2509]. Роботи цих дослідників дозволяють глибше зрозуміти специфіку співпраці Туреччини з окремими державами Субсахарської Африки, а також потенційні виклики й невикористані можливості для розвитку цих відносин.

Проблеми зовнішньої політики Туреччини, зокрема зростання ролі офіційної Анкари як регіонального та глобального актора, розглядаються в працях низки українських науковців. Водночас необхідно зауважити, що геополітична та геоeкономічна стратегія Туреччини в Субсахарській Африці переважно висвітлюється в контексті більш широкого вивчення зростання впливу держави на різних рівнях або в контексті боротьби з іншими гравцями, що присутні на континенті. Так, у дисертаційному дослідженні Юрія Олійника, присвяченому вивченню національних інтересів України в Субсахарській Африці, розкривається питання конкуренції з боку центрів глобального впливу в регіоні. Науковець відзначав безпрецедентне зростання присутності Туреччини в Африці на південь від Сахари завдяки вкладенню значних ресурсів, включаючи фінансову допомогу, реалізацію інвестиційних проєктів, відкриття центрів культурної співпраці тощо. Ю. Олійник виділяв військову присутність як наступний крок для зростання впливу офіційної Анкари, особливо в Сомалі та Сахелі. Крім того, зберігає актуальність висновок дослідника про те, що Туреччина активно запозичує досвід Китаю, насамперед у межах розвитку культурно-освітньої співпраці (наприклад, запрошення африканців на навчання в турецьких університетах, поширення турецьких політичних і історичних поглядів в освітніх закладах, що відкриваються на континенті, тощо). Це є частиною ширшої стратегії держави зі становлення її як лідера мусульманського світу, що несе, у першу чергу, економічні вигоди [24, с. 124-125].

Схожим чином Олександр Мішин, аналізуючи африканський напрям зовнішньої політики України, наголошував на зростанні уваги глобальних акторів до Африканського регіону та загостренні конкуренції між традиційними (держави Європи, США) і новими гравцями (Китай, Індія, Росія, Туреччина, арабські держави). Дослідник позитивно оцінював дипломатичну активність офіційної Анкари протягом перебування при владі Р.Т. Ердогана, зокрема кількість здійснених візитів на континент, що є несприятливим порівнянням для України, жоден лідер якої на той момент не відвідував Субсахарську Африку [22, с. 658, с. 661].

Богдан Черкас та Наталія Новицька зверталися до дослідження ролі Туреччини на Африканському Розі в контексті партнерства з Катаром. Дослідники вказували на загальне зростання присутності офіційної Анкари в субрегіоні з точки зору економічної й військово-безпекової співпраці, підкреслюючи значимість турецької військової бази в Сомалі та бажання поглиблення співпраці з Суданом довкола острова Суакін. Водночас вони звертали увагу на протистояння між різними блоками в регіоні: Іраном, Катаром і Туреччиною з одного боку, та Єгиптом, Саудівською Аравією й ОАЕ з іншого. Ключовим противником офіційних Анкари й Дохи науковці називають офіційний Каїр, роблячи висновок, що основним інтересом уряду Р.Т. Ердогана в цьому протистоянні є посилення присутності в Червоному морі та зміцнення своєї ролі як впливового регіонального гравця, спираючись на історичну османську спадщину [34, с. 32-33].

Валерія Безпала та Ірина Зайченко, аналізуючи комплекс дипломатичних, економічних, військових та «м'яких» інструментів Туреччини в Африці, ідентифікували ключові наративи, які просуває турецька сторона в регіоні. Зокрема, серед пріоритетних меседжів називалися відсутність інтересу до експлуатації африканських ресурсів, протиставлення турецького підходу неоколоніальним намірам європейських держав, США, Китаю, Росії та інших, наявність історичних зв'язків в османський період тощо. В. Безпала та І. Зайченко оцінювали комунікаційну роботу Туреччини в Африці як доволі

ефективну та таку, що перегукується з політикою неоосманізму, яка реалізується з приходом до влади ПСР та Р.Т. Ердогана [1, с. 44-45].

Окремо в контексті досліджень зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці варто звернутися до доробку представників українських аналітичних центрів та незалежних дослідників. Наприклад, експертка Національного інституту стратегічних досліджень Аліна Гриценко констатувала, що Африка стала регіоном геополітичних амбіцій офіційної Анкари, інтерес до якого посилювався в 1990-х рр. в часи президентства Т. Озала та набув ще більшого розмаху за перебування при владі Р.Т. Ердогана. Дослідниця виокремила субрегіони Африканського Рогу та Західної Африки як такі, що мають стратегічне значення для реалізації політичних, економічних і військових інтересів турецького уряду. Зокрема, вона акцентувала увагу на Сомалі як точці входу та подальшого проникнення офіційної Анкари в Субсахарській Африці. Також А. Гриценко піднімала питання важливості турецької «м'якої сили», що реалізується через освітні, культурні, релігійні, інформаційні та гуманітарні проекти в пріоритетних країнах регіону [4; 5]. Водночас Георгій Ерман, у дослідженні для *BBC News*, надавав позитивну оцінку ефективності політики Туреччини в Африці, розглядаючи турецький підхід через призму дипломатичного успіху, активізації економічних зв'язків та вибудовування іміджу завдяки гуманітарній діяльності. Він вказував, що досвід офіційної Анкари може бути корисним для України, яка також знаходиться в процесі розбудови своїх взаємин із Субсахарською Африкою [6].

Низка українських науковців аналізували близькосхідний вектор зовнішньої політики Туреччини. Анатолій Худолій вказував на важливість регіону для офіційної Анкари через нові безпекові виклики на кордонах країни, що пов'язано з посиленням напруги в Сирії й Іраку та появи нових недержавних акторів у формі терористичних груп. Крім того, він підкреслював загострення протистояння зі США та Росією, які конкурують із Туреччиною за геополітичний вплив у регіоні [32, с. 35]. Олександр Мощенко виокремлював успіхи багатосторонньої дипломатії офіційної Анкари на Близькому Сході, що

здійснюється через участь в регіональних структурах, таких як Організація Ісламського Співробітництва (ОІС), Організація Економічного співробітництва (ОЕС) та D-8, а також співпрацю з Лігою Арабських держав (ЛАД), Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) та ОПЕК [23]. Євгенія Габер розглядала становлення «турецької моделі» політичного розвитку після подій «арабської весни», що була привабливою для близькосхідних держав через її формування в регіональному контексті на протиположності привнесеним ззовні підходам США і країн Європи [3, с. 14-15]. Кирил Стурмак досліджував політику «м'якої сили» Туреччини на Великому Близькому Сході, зокрема зростання залучення країни до проєктів гуманітарної допомоги, освітньої й культурної дипломатії та конфліктного врегулювання [31, с. 133-134].

На окрему увагу заслуговує доробок українських науковців, що зосереджуються на африканській проблематиці. Так, Марта Олійник-Дьомочко згадувала про посилення інтересу низки країн світу до Африканського континенту, констатує наявність зростаючої економічної й військової присутності Туреччини, а також посилення зацікавленості України в активізації взаємин із Африкою після 24 лютого 2022 р. [25, с. 175]. Дослідниця також розглядала особливості динаміки архітектури безпеки в Сахелі під час та після завершення операції «Бархан» [26], що є важливим для комплексного розуміння залучення Туреччини до військово-безпекової співпраці з державами субрегіону. До того ж предметом її аналізу ставав набір зовнішньополітичних інструментів Росії в Субсахарській Африці після початку повномасштабного вторгнення, зокрема в регіоні Сахелю [27], де країна конкурує за геополітичний вплив із офіційною Анкарою.

Павло Ігнат'єв досліджував особливості політичного й економічного розвитку держав Африки, наприклад Кенії та Ефіопії в контексті боротьби цих країн за регіональне лідерство у Східній Африці. Він також згадував про потенціал співпраці з Туреччиною, яка є одним із основних інвесторів для офіційної Аддис-Абеби [16, с. 16; 18]. Артем Сапсай звертався до вивчення участі ЄС у врегулюванні конфліктів в Африці, зокрема в ДРК, Судані та Чаді

[28]. Юлія Седляр фокусувалася на питаннях застосування міжнародних санкцій Африканським Союзом, зокрема їх запровадження щодо Гвінеї та ЦАР, з метою забезпечення миру на континенті [29, с. 25-27]. З-поміж іншого, аналіз цих аспектів сприяє кращому розумінню політики ключових партнерів Туреччини в Африканському регіоні, насамперед у рамках розвитку економічних контактів і співробітництва з розбудови миру й безпеки.

Також бібліографічні джерела включають статті, авторські колонки та аналітичні матеріали, опубліковані в засобах масової інформації. Використання цих джерел уможливорює аналіз актуальних даних стосовно турецько-африканських взаємин, у тому числі щодо реалізації спільних економічних ініціатив, проєктів гуманітарної допомоги, динаміки військово-безпекового партнерства, проведення зустрічей, здійснення візитів на високому й найвищому рівнях, а також загальної ситуації в Туреччині й країнах Субсахарської Африки, що має ефект на розвиток зв'язків між сторонами. Зокрема, у роботі були використані матеріали провідних турецьких ЗМІ, таких як *Anadolu Ajansı, Daily Sabah, Dünya, Hürriyet, Merhaba Afrika, Milliyet, Sözcü, TRT* тощо, які дозволяють проаналізувати не тільки оперативну інформацію про події дво- та багатостороннього партнерств, але й риторику, що поширюється в медіапросторі та дає більш глибоке уявлення про контекст турецько-африканських взаємин і їх сприйняття турецькою стороною. Крім того, до переліку ЗМІ увійшли африканські видання, такі як *Africanews, Somali Magazine, The Tripoli Post*, а також авторитетні міжнародні медіа, зокрема *BBC News, Deutsche Welle, France 24, Middle East Eye, Reuters, The Washington Post, VOA News* тощо. Розглянуті матеріали є важливими для вивчення альтернативного погляду на стан справ на Африканському континенті та специфіку взаємин із Туреччиною.

Другу групу становлять фактографічні джерела. До них входять бази даних статистичної інформації, що надаються турецькими або міжнародними інституціями та забезпечують можливість кількісної оцінки стану й динаміки розвитку турецько-африканських відносин. Зокрема, для аналізу показників у сфері економічної співпраці було використано дані Турецького інституту

статистики (TÜİK), Ради зовнішньоекономічних зв'язків Туреччини (DEİK), Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Всесвітньої туристичної організації (ВТО); військово-технічної – Стокгольмського інституту досліджень проблем миру (SIPRI) та *United Nations Register of Conventional Arms* (UNROCA); гуманітарної – ТІКА тощо.

До фактографічних джерел також належать праці та статті впливових політичних і державних діячів, що дають глибше розуміння контексту й основних засад формування зовнішньої політики Туреччини. Прикладами є монографія А. Давутоглу «Стратегічна глибина», опубліковану в 2001 р. [123], що значною мірою визначила основні вектори трансформації зовнішньої політики офіційної Анкари в ХХІ ст., а також стаття колишнього міністра закордонних справ Туреччини М. Чавушоглу, у якій обговорюється питання розвитку рівноправного партнерства з африканськими державами [370].

Третя група охоплює документальні джерела, а саме офіційні документи, зокрема стратегії, концепції, програмні документи та інші нормативно-правові акти Турецької Республіки, що висвітлюють питання зовнішньополітичних цілей і інтересів держави та її взаємин із міжнародними партнерами на Африканському континенті. Крім того, ця група джерел включає підсумкові декларації, плани розвитку партнерства та дорожні карти, що були схвалені за підсумками дво- та багатосторонніх зустрічей. Наприклад, за результатами Другого саміту партнерства Туреччина-Африка було погоджено «Спільний план впровадження партнерства на 2015-2019 рр.» (*2015-2019 Ortak Uygulama Planı*), що окреслив пріоритетні напрями співпраці, реалізації проєктів та цілі партнерства на наступні п'ять років [198]. Іншим прикладом є Анкарська декларація, підписана в грудні 2024 р. між Сомалі та Ефіопією за посередництва офіційної Анкари для врегулювання ситуації між цими країнами Африканського Рогу [74].

До групи документальних джерел також відносяться матеріали офіційних сайтів урядових відомств Турецької Республіки, держав Субсахарської Африки та африканських урядових організацій. Вони публікують пресрелізи, комюніке,

офіційні коментарі, заяви й промови керівництва держав і державних діячів та інституцій, що відповідають за розвиток зовнішньої політики. До таких належать, зокрема, виступ А. Давутоглу на тему «Бачення – 2023: Зовнішньополітичні цілі Туреччини» [320], що висвітлює формування курсу зовнішньої політики Туреччини в епоху правління ПСР, та Спільне комюніке II Економічного і бізнес-форуму Туреччина-Африка [197], у якому подано бачення подальшого поглиблення економічного партнерства між сторонами

Таким чином, у роботі використано комплекс джерел, аналіз яких дозволяє висвітлити ключові інтереси офіційної Анкари в Африканському регіоні та виокремити основні тенденції й характеристики сучасного стану співробітництва між сторонами. Вони створюють базу для ідентифікації провідних партнерів Туреччини в регіоні Субсахарської Африки й встановлення пріоритетних галузей взаємодії, а також визначення викликів та секторів потенційного поглиблення співпраці.

1.3. Формування основних засад зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці

Турецька Республіка – одна з трьох держав, що одночасно розташовані в Європі та Азії; водночас країна знаходиться в регіоні Великого Близького Сходу, має вихід до Чорного та Середземного морів, останнє з яких напряму сполучає її з Північною Африкою. Таке географічне розташування на межі кількох регіонів наділяє територію Туреччини важливим значенням у багатьох сферах, таких як політична, торговельно-економічна, культурна взаємодія та транспортування між Близьким Сходом, Південним Кавказом, Центральною Азією, Європою та Африкою [107, с. 202-204]. Водночас, це несе певні загрози, змушуючи державу балансувати між інтересами різних акторів із метою досягнення власних цілей.

Утім, виступаючи своєрідним «мостом» між вказаними регіонами, Туреччина має можливості реалізовувати багатовекторну зовнішню політику, співпрацюючи з багатьма країнами в безпосередньому геополітичному оточенні.

Зважаючи на це, країна виступає важливим полюсом сили, що традиційно відіграє вагомий роль у світовій політиці та має вплив у економічних, військово-безпекових та соціально-культурних аспектах [135, с. 322]. Вигідне положення, у поєднанні з наявністю багатих природних, людських та економічних ресурсів, дозволяє Туреччині здійснювати зовнішню політику в кількох регіонах, налагоджуючи зв'язки одночасно в декількох сферах – від політичної співпраці до економічного партнерства та культурних обмінів.

Одне з помітних місць у цьому контексті займає Африка, що історично привертала увагу офіційної Анкари завдяки близькому розташуванню та наявному потенціалу для розвитку взаємовигідних відносин. У цьому контексті варто виділити регіон Субсахарської Африки, що охоплює країни континенту на південь від Сахари, тобто всі за винятком Алжиру, Єгипту, Марокко, Лівії та Тунісу. Зазначені держави мають низку спільних особливостей, зокрема історичне минуле, що характеризується тривалим колоніальним правлінням, схожість суспільно-політичного розвитку та наявність проблем, пов'язаних із політичною нестабільністю, безпековими загрозами й низьким економічним розвитком. Така класифікація також використовується багатьма дослідниками, аналітичними центрами й урядовими організаціями, наприклад Світовим банком [436]. Пріоритет у діяльності Турецької Республіки в Субсахарській Африці надається країнам, із якими вона має встановлені дипломатичні зв'язки. Разом із тим, у контексті розвитку окремих напрямів зовнішньої політики виділяються конкретні держави, із якими офіційна Анкара має більш інтенсивні взаємини співпраці. Конкретні приклади взаємодії з такими державами будуть розглянуті в наступних розділах роботи, що дозволить простежити ключові риси зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці та детальніше вивчити ефективність інструментів, які застосовуються країною для досягнення своїх геополітичних цілей у регіоні.

Зовнішньополітична стратегія Туреччини щодо регіону почала формуватися в османський період, коли зв'язки з територіями в Африці набули систематичного характеру. При цьому взаємини спиралися на досвід перших

контактів між тюрками та народами Африки в період VII - початку XVI ст., що пов'язують із поширенням ісламу та розвитком караванної торгівлі. На території Північної Африки було засновано тюркські держави династій Тулунідів (868-905 рр.) та Іхшидідів (935-969 рр.) (контролювали території більшої частини сучасних Єгипту і Лівії). Крім того, тюрки займали важливе місце в адміністрації й армії Фатімідського халіфату (909-1171 рр.). У період держави Айюбідів (1171-1250 рр.) та Мамлюцького султанату (1250-1517 рр.) стали більш інтенсивними міграції тюрків до регіону, що сформували привілейований клас, прагнучи при цьому до асиміляції місцевого населення, зокрема через шлюбні відносини [54; 207, с. 576-578].

Також тюрки встановлюють перші контакти з державними утвореннями Африки на південь від Сахари – імперіями Канем-Борну, Малі, Сонгай та хауським містом-державою Кано. Ці зв'язки лягли в основу розбудови відносин між африканськими державами та імперією Османів після завоювання територій у Північній Африці внаслідок перемоги в Другій османсько-мамлюцькій війні 1516-1517 рр. [19, с. 43-44; 207, с. 576]. Таким чином, розвиток тюркських держав на території Північної Африки заклав підвалини відносин із народами Африки в наступні періоди. Важливим фактором виступала культурна релігійна спільність між тюрками та африканськими народами, які також перейняли іслам, що заклало основи для взаємодії у сфері торгівлі та військової справи.

У часи Османської імперії поступово зростає інтерес до розвитку відносин із континентом. Хоча регіон Північної Африки залишався пріоритетним, активізуються торговельні та військові контакти з країнами Східної й Центральної Африки. Цьому сприяли географічна близькість, попередній досвід взаємодії з тюркськими державами та спільність віросповідання. Так, до XVI ст. більшість мусульман на континенті визнали провідну роль Османської імперії як головного захисника всіх віруючих ісламу, у тому числі в протистоянні насадженню християнства європейськими колонізаторами. Водночас позитивним фактором стало те, що на підконтрольній офіційному Стамбулу території довше збереглися традиційні вірування, адже, на відміну від

європейців, політика імперії не передбачала вимушеної відмови від власних вірувань та традицій предків [247].

Опозиція європейській колонізації стала основою для розбудови відносин із регіоном в османський період, а також значною мірою визначає політику Турецької Республіки на сучасному етапі. Утримуючи контроль над більшою частиною Магрибу починаючи з завоювання Єгипту в 1517 р., османські сили перебували в постійному протистоянні з Іспанією, Францією та Великою Британією на узбережжях Червоного та Середземного морів. У XVI ст. відбулося декілька битв із Португалією в Індійському океані, зокрема біля острова Занзібар за участі османського флоту на чолі з Сейді Алі-Реїсом [414]. Це сприяло встановленню контактів із територіями на південь від Сахари, адже тогочасні державні утворення на території Африки значно відставали від європейців у технічному розвитку та не мали достатньо ресурсів для самостійного ведення боротьби. Зі свого боку, Османська імперія, що спиралася на переваги свого флоту в Середземному морі в період XV-XVI ст., мала на меті закріплення своєї присутності в Африці під приводом захисту мусульман та розширення торговельних і військових зв'язків у регіоні.

В османський період різко проявляється відмінність між політикою офіційного Стамбула щодо північноафриканських територій, які були включені до складу імперії, та взаєминами з державними утвореннями в Субсахарській Африці. На завойованих Османською імперією землях було засновано бейлербейліки (провінції, що очолювалися бейлербеєм): у 1517-1522 рр. утворено бейлербейлік Єгипет (тур. *Mısır*), у 1533 р. – Алжир (тур. *Cezayir*), у 1573 р. – Туніс (тур. *Tunus*), у 1556 р. – Триполі (Лівія) (тур. *Trablusgarp*). Також у 1555 р. створено бейлербейлік Хабеш (тур. *Habeş*), або Абіссінську провінцію, що охоплював частини сучасного Судану, Джибуті, Еритрею, Ефіопію та Сомалі, а в XVI ст. простягався до від єгипетського кордону до Момбаси на території сучасної Кенії. У 1590-х рр. система бейлербейліків була реорганізована в еялети, а в середині XIX ст. – у вілаєти [19, с. 116-117; 208].

Загалом ці території зберігали відносну автономію, що проявлялося в особливостях служби в армії, податкової системи, за якої значна частина зборів залишалася на місцях та направлялася на будівництво мостів, портів, реконструкцію мечетей і медресе (мусульманські релігійні школи), а також обмеженій експлуатації місцевих ресурсів, що розглядається як позитивний фактор розвитку відносин між африканськими державами та Туреччиною на сучасному етапі [19, с. 116; 207, с. 579].

Внаслідок міграційних потоків в османських період на півночі Африки сформувався новий клас, т.зв. кулоглу, або кьороглу (тур. *Kuloğlu*, або *Köroğlu*). Так називали синів військових з османської армії (термін означав «сини тих, хто служить султану»), які одружувалися з місцевими жінками. Кулоглу могли претендувати на високі адміністративні посади, адже мали тюркське коріння, при цьому маючи хороше уявлення про місцеві звичаї та настрої населення. На сучасному етапі представники 13 племен у Лівії описують себе як кулоглу [208; 443]. За різними даними, загалом на території Африки налічується більше 1 млн осіб тюркського походження (включаючи турків-кіпріотів). Інші підрахунки свідчать, що на континенті проживає близько 40 тис. африканських тюрків, чий предки переселилися до регіону за часів Османської імперії [266; 443]. Водночас сьогодні налічується приблизно 20-25 тис. громадян Туреччини африканського походження, більшість з яких прибули з Судану як сільськогосподарські робітники у ХІХ ст. та проживають в Егейському регіоні [97]. Це створює передумови для співпраці на сучасному етапі, зокрема щодо збереження османської культурної спадщини в Африці.

Разом із тим, контакти з державними утвореннями Субсахарської Африки розвивалися нерівномірно та часто підтримувалися не зі Стамбула, а через еялети Османської імперії, де відбувалися прийомі відповідних делегацій. Наприклад, еялет Тріполі відіграв важливу роль у налагодженні взаємин із імперією Канем-Борну, а заснування еялету Хабеш сприяло встановленню зв'язків із регіоном Великих озер Африки. На початку ХVІ ст. активізується османська дипломатія у внутрішніх районах континенту з метою заохочення торгівлі, зокрема з

державами регіону озера Чад і Західної Африки, серед яких султанат Вадай, королівство Багірмі, султанат Дарфур, імперія Канем-Борну, держава Кано, халіфат Сокото та хауські міста-держави. Пізніше налагоджується співпраця з імперіями Сонгай та Малі, а також із султанатом Занзібар [212, с. 519; 414]. Хоча фактор географічної близькості був ключовим для встановлення партнерства, Блискуча Порта також не нехтувала зв'язками і з більш віддаленими регіонами Африки. Зокрема, існують відомості про контакти з землями сучасної Демократичної Республіки Конго та мусульманськими спільнотами на Мадагаскарі, Маврикії і Коморських островах [210, с. 81-82]. Також у 1575 р. Османська імперія уклала першу угоду щодо військово-технічного співробітництва з Канем-Борну, згідно з якою постачала африканській державі військове обладнання й транспортні засоби для підтримки оборони проти марокканських військ [210, с. 77; 247; 414].

Наприкінці XIX - на початку XX ст. було встановлено дипломатичні зв'язки з державами Африки. У 1861 р. засновано перше представництво в Південній Африці, яке очолив почесний генеральний консул у Кейптауні П.Е. де Рубе. У 1912 р. розпочало роботу консульство в місті Харер (сучасна Ефіопія), а в 1914 р. – посольство в Південній Африці на чолі з Мехметом Ремзі Беєм [247]. Загальною тенденцією в османській період залишався пріоритет співпраці з мусульманськими народами, фокусуючись на розвитку торговельних відносин та наданні військової підтримки. Водночас проникнення Блискучої Порти в Субсахарській Африці було скоріше ситуативним, що пояснювалося відсутністю відповідних стратегічних цілей та міцними позиціями європейських колоніальних імперій у регіоні.

На рубежі XIX-XX ст. відносини з державами Африки розвивалися слабо через поступовий занепад Османської імперії та територіальні втрати на користь європейців у період 1830-1882 рр., що було закріплено на Берлінській конференції 1883-1884 рр. Остаточо османські сили було витіснено з Африки в результаті турецько-італійської війни 1911-1912 рр. та втрати контролю над Тріполітанією і Кіренаїкою (частина сучасної Лівії) [208]. Таким чином, на

початку XX ст. Османська імперія позбулася всіх своїх африканських володінь та пережила розрив економічних і культурних зв'язків із цими територіями, що розпочали переорієнтацію на держави Європи під тиском метрополій.

Головною рисою політики Османської імперії було значне переважання контактів із північноафриканськими територіями, що було закономірним з огляду на входження цих земель як адміністративних одиниць до складу держави, географічну близькість, релігійну спільність та прагнення османських правителів до контролю над Середземним морем. Як наслідок, у цей період оформилася пріоритетність взаємин із регіоном Магрибу як частини Великого Близького Сходу, що отримало продовження в політиці Турецької Республіки. Відносини з регіоном Субсахарської Африки мали другорядне значення, переважно розвивалася торгівля й військово-технічне партнерство в контексті боротьби з європейськими колонізаторами. Проте в регіоні досі присутня османська культурна спадщина, зокрема в Судані, Ефіопії, Нігері, Нігерії, Південній Африці та інших державах, відродження якої стає поштовхом до поглиблення взаємодії з Туреччиною на сучасному етапі.

Зважаючи на порушення зв'язків, сформованих у османський період, Турецька Республіка була вимушена наново вибудувувати відносини з державами Африки. У першій половині XX ст. інтерес турецького уряду до континенту був доволі незначним. Це було обумовлено кількома факторами, зокрема політичним і економічним ослабленням держави внаслідок Першої світової війни й Війни за незалежність та майже повною колонізацією континенту в цей період. До того ж Туреччина пріоритезувала відносини з сусідами на Близькому Сході для формування сприятливого геополітичного оточення, через що її зовнішньополітичні зносини мали переважно регіональну спрямованість. Крім того, вплив кемалізму сприяв наданню особливого значення європейському вектору політики, що переважав протягом більшої частини XX ст. [231]. Отже, розвиток відносин з іншими регіонами, зокрема з Субсахарською Африкою, не можна виокремити серед пріоритетів зовнішньої політики Турецької Республіки в цей період.

Деколонізаційні процеси в Африці сприяли посиленню уваги світової спільноти до розвитку взаємин із країнами континенту. Туреччина активно підтримувала звільнення регіону після Другої світової війни та встановила дипломатичні відносини з усіма африканськими країнами, що здобули незалежність. У 1950-1970-х роках офіційна Анкара заснувала 11 дипломатичних представництв у країнах Африки, зокрема посольство в Гані в 1957 р., що стало першим закордонним представництвом на південь від Сахари (посольство невдовзі припинило свою роботу, тому найстарішим постійно діючим представництвом у Субсахарській Африці є посольство в Нігерії, відкрите в 1962 р.). Турецьким дипломатам доводилося працювати в складних умовах, налагоджуючи відносини з африканськими державами майже «з нуля», при цьому часто без досвіду роботи в цих країнах та з браком знань про їхні особливості [211; 414].

Водночас Туреччина прагнула до встановлення контактів із країнами Африки на міжнародній арені. Наприклад, турецька сторона користувалася своїм статусом спостерігача в рамках Руху Неприєднання, на конференціях якого заохочувала африканські країни підтримати блок західних держав в умовах «холодної війни», щоб відвернути їх від соціалістичних реформ та розбудови комунізму. Крім того, офіційна Анкара була зацікавлена в здобутті голосів на свою підтримку в Генеральній Асамблеї ООН щодо резолюцій із кіпрського питання. У 1965 р. з візитами до низки країн Африки відправлено три турецькі делегації у складі дипломатів, журналістів і науковців, проте реальної підтримки отримати не вдалося [266, с. 15-16]. Загалом хоч якоїсь помітної активізації контактів з африканськими країнами протягом майже всього ХХ ст. не спостерігалось, насамперед через те, що Туреччина продовжувала зовнішньополітичний курс, закладений у часи Мустафи Кемалю Ататюрка та спрямований передусім на зближення з державами Європи і США.

Наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. відбуваються суттєві зрушення в зовнішній політиці країни, що було обумовлено завершенням «холодної війни» та прагненням пристосуватися до нових умов світового порядку [97]. Туреччина

поступово відходить від ролі регіонального актора та починає більш активно розвивати глобальну політику. У цьому контексті важливе місце займають взаємини з державами Африки на південь від Сахари. Як результат роботи відповідних державних інституцій та проведення низки зустрічей із представниками приватного сектору, у 1998 р. було розроблено План дій у рамках «Політики відкритості до Африки» (*Afrika'ya Açılım Politikası*), який мав на меті дати новий поштовх відносинам Туреччини з континентом [10, с. 43; 151, с. 129-130]. Цей всеохопний план був покликаний сприяти активізації турецько-африканських взаємин у всіх сферах, від регулярних дипломатичних контактів і торговельно-інвестиційної діяльності до військово-безпекової і культурно-освітньої співпраці.

План поставив наступні завдання: збільшення числа посольств в Африці до 15 протягом 10 років; проведення регулярних зустрічей і офіційних візитів на рівні глав держав, прем'єр-міністрів та міністрів; активізація контактів на платформах міжнародних організацій, серед яких ООН та Організація Ісламська конференція (нині – Організація ісламського співробітництва); активізація співробітництва в економічній сфері, зокрема через підписання угод про спрощення торгівлі та заохочення взаємних інвестицій; просування співпраці між приватним сектором, зокрема проведення зустрічей турецьких і африканських підприємців, заохочення виходу турецьких промислових товарів на африканські ринки та надання кредитів турецьким компаніям на реалізацію проєктів на території країн Африки; розвиток морського та авіаційного транспортного сполучення; встановлення зв'язків у військово-безпековій сфері через навчання африканських військових у Туреччині, проведення навчань турецькими військовими спеціалістами в країнах Африки, а також приєднання до миротворчих сил ООН; організація програм надання технічної допомоги за участі турецьких експертів; нарощування обсягів гуманітарної допомоги; розвиток культурно-освітньої співпраці, зокрема участь у культурних заходах, збільшення числа стипендій, що надаються студентам із африканських країн, організація семінарів та інших подій для посилення співробітництва в науковій

сфері; розвиток африканських студій у Туреччині, зокрема заснування дослідницьких центрів та відкриття відділень у закладах вищої освіти, що також мало сприяти покращенню кадрової ситуації, особливо в посольствах країн Субсахарської Африки; та інші [97; 151, с. 133; 332, с. 31-34].

На думку авторки, прийняття цього стратегічного бачення передусім дозволило турецькому уряду якісно перезапустити свої взаємини в країнах на південь від Сахари, зв'язки з якими в той період значно поступалися рівню контактів із державами Магрибу. Не дивлячись на те, що зазначені цілі були доволі амбітними, План дій став першим конкретним кроком у зближенні Турецької Республіки з африканськими державами. Головним здобутком «Політики відкритості до Африки» стало вперше сформульоване чітке бачення розвитку взаємин з континентом, яке базувалося на окреслених завданнях і плані заходів, що охоплював усі сфери партнерства. Це заклало основу для систематичної діяльності Туреччини на африканському напрямку, яка базувалася на наступних принципах: по-перше, розвиток африканістики як наукової та освітньої дисципліни з метою формування бази наукових досліджень та підготовки кваліфікованих фахівців для роботи в країнах Африки; по-друге, визначення африканського вектору серед пріоритетів зовнішньої політики та розробка відповідних стратегічних документів; по-третє, значна увага до проведення зустрічей і візитів на високому і найвищому рівнях для встановлення особистих контактів між главами держав і прем'єр-міністрами та підкреслення важливості відносин; по-четверте, всеосяжний розвиток партнерства, від дипломатичних контактів і торговельних зв'язків до військово-безпекової і культурної співпраці. Таким чином, турецькій стороні вдалося сформувати комплексний підхід до налагодження взаємин із країнами Африки, що дозволило досягти значного прогресу в багатьох галузях за відносно короткий період.

Вагомий вплив на активізацію зусиль Туреччини щодо налагодження відносин з африканськими країнами мав прихід до влади Партії справедливості і розвитку (ПСР; *Adalet ve Kalkınma Partisi*, АКР) в 2002 р. Основоположну роль у формуванні цілей зовнішньої політики в цей період відіграв Ахмет Давутоглу

– колишній прем'єр-міністр (2014-2016) та міністр закордонних справ Туреччини (2009-2014), очільник ПСР (2014-2016), що з 2019 р. є главою Партії майбутнього. Оpubлікована ним у 2001 р. книга під назвою «Стратегічна глибина: Міжнародне становище Туреччини» (*Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*) заклала основи геополітичного бачення Турецької Республіки за правління ПСР. Концепція «стратегічної глибини» надавала велике значення османській спадщині та історичним подіям, через що геостратегію офіційної Анкари почали також визначати як «неоосманізм». Згідно з переконаннями А. Давутоглу, у постбіполярний період Туреччині варто відходити від позиції виключно регіонального гравця та розбудовувати багатовекторну зовнішню політику, у тому числі шляхом відновлення зв'язків, які свого часу мала Османська імперія [263, с. 68].

Нова зовнішня політика передбачала трансформацію ролі країни на міжнародній арені та перетворення її на проактивного актора світової політики. Окрім збереження позитивних взаємин із Європою й США та продовження реалізації політики «нуль проблем із сусідами», що мало сприяти підтримці сприятливого середовища в найближчому геополітичному оточенні, завданням країни також повинен був стати розвиток відносин із більш віддаленими регіонами на основі інструментів публічної дипломатії [120, с. 37-38]. У цьому контексті логічним кроком стала активізація зусиль на африканському напрямку, оскільки Туреччина була пов'язана з континентом помітними зв'язками в османський період. До того ж після завершення «холодної війни» Африка почала набувати важливого значення завдяки своєму природному, людському та економічному потенціалу, що змусило держави з глобальними стратегіями приділяти більше увагу регіону в рамках своєї зовнішньої політики. Таким чином, Туреччина, як країна з глобальними амбіціями, означеними на початку ХХІ ст. урядом ПСР, не могла більше стояти осторонь нової «битви за Африку», прагнучи до встановлення якісно нових відносин із африканськими партнерами.

Важливо зазначити, що істотну роль у розвитку турецько-африканських відносин відіграли Абдулла Гюль (президент Туреччини в 2007-2014 рр.) та

Реджеп Тайїп Ердоган (прем'єр-міністр Туреччини в 2003-2014 рр., президент з 2014 р.), значний вплив на формування поглядів яких мав А. Давутоглу [120, с. 37]. Мова йде не лише про значну кількість візитів на континент, здійснених ними як главами держави, але й про вибудовування особливої риторики щодо Африки. Наприклад, Р.Т. Ердоган посилається на досвід колоніалізму у взаєминах африканських країн із Францією, Великою Британією та іншими державами Європи, протиставляючи цьому Туреччину, яка не мала колоніальних володінь та має намір будувати якісно відмінні відносини з континентом. Він апелює до османської спадщини та акцентує увагу на «неоосманських» елементах у діяльності турецьких організацій допомоги, громадських організацій та медіа як структурах, що надають підтримку країнам Африки, на відміну від європейських держав, політика яких ґрунтується на залученні до та розпалюванні місцевих і регіональних конфліктів [202; 452, с.180].

Таким чином, провідними наративами, до яких вдається Р.Т. Ердоган, є протиставлення європейського неокolonіалізму діяльності Туреччини, яка базується на османській спадщині та ставить у пріоритет добробут африканських народів. Метою цього є створити позитивний образ офіційної Анкари в Африці, народи якої зазнали суттєвого негативного впливу в епоху колоніального правління та різко виступають проти будь-яких спроб встановлення нерівноправних відносин на сучасному етапі. Це дозволяє позиціонувати Туреччину як державу з докорінно новим підходом до розвитку взаємин на основі принципів взаємовигідного партнерства та допомоги.

Починаючи з 2013 р., Р.Т. Ердоган також активно використовує вислів «світ більше п'яти» (*dünya beşten büyüktür*), який першочергово спрямований на відображення турецького бачення щодо необхідності реформування Організації Об'єднаних Націй (ООН). Уряд Партії справедливості і розвитку систематично критикує організацію за її неспроможність забезпечити мир і процвітання у світі, а також нереалізоване право на рівне представництво країн і регіонів, яким знехтувано на користь домінування в структурах ООН, насамперед у Раді Безпеки (РБ), великих держав, що розглядаються як полюси сили [267, с. 356].

Туреччина, в особі Р.Т. Ердогана, просуває на різноманітних внутрішніх і міжнародних платформах наратив про потребу перегляду ролі й структури ООН, оскільки, за його словами, організація, заснована за підсумками Другої світової війни, не може впоратися з викликами постбіполярного світу. Наприклад, під час свого виступу на ГА ООН 24 вересня 2014 р. він використав вислів «світ більше п'яти», щоб пояснити негативні наслідки привілейованої присутності п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН, які мають право вето на будь-який проєкт резолюції. Також у своєму зверненні до ГА ООН 20 вересня 2016 р. Р.Т. Ердоган підкреслив важливість «світу більше п'яти» та реформи РБ ООН, щоб гарантувати відновленню миру та справедливості в усьому світі [76].

Поштовхом до формування цих наративів стали значні зміни в політичній географії світу протягом останніх десятиліть, які досі не були враховані в організації. З одного боку, збільшилася кількість країн на мапі світу, через що ще більше загострилася проблема нерівної репрезентації регіонів. Наприклад, жодна з 54 держав Африки не має місця постійного члена РБ ООН [267, с. 357]. До того ж Туреччина наголошує на недостатньому представництві мусульманських країн, багато з яких розташовані на Африканському континенті. З іншого боку, на відміну від періоду «холодної війни», який характеризувався наявністю двох гегемонів – США та СРСР, сучасній системі міжнародних відносин притаманна багатополюсність, що розвинулася за рахунок зростання можливостей і глобальних амбіцій цілої низки держав. Іншими словами, середні країни, серед яких і Турецька Республіка, розширили свій регіональний і глобальний вплив, зокрема спираючись на механізми публічної дипломатії, торговельно-економічні зв'язки та «м'яку силу». Це також підштовхує їх до того, щоб кидати виклик сформованому світопорядку й вимагати більш справедливого представництва для себе та інших країн [214, с. 2418].

Разом із тим, офіційна Анкара через публічну діяльність Р.Т. Ердогана та використання ним вислову «світ більше п'яти» заявляє про готовність взяти на себе відповідальність за відстоювання інтересів країн Глобального Сходу, серед яких помітну частку мають держави Африки. Зокрема, критикуючи

гегемоністську систему, що підтримується наявним розподілом місць у РБ ООН, під час звернення до Генеральної Асамблеї ООН 24 вересня 2019 р., Р.Т. Ердоган також заявив про підтримку Туреччини «периферії» проти «центру» на глобальному рівні [76]. У цьому контексті вислів «світ більше п'яти» логічно поєднується з більш широкою риторикою Р.Т. Ердогана, спрямованою на критику колоніалізму держав Заходу та їхнього підходу до розвитку відносин із країнами, що розвиваються, на сучасному етапі. Крім того, очільник Туреччини негативно висловлювався про неокolonіальну політику Китаю, у фокусі якого економічне збагачення, а не підтримка процвітання держав Африки [138]. Згадані наративи, що присутні в промовах Р.Т. Ердоган під час усіх його візитів до Африки, на спільних багатосторонніх зустрічах, таких як економічні і бізнес-форуми та саміти партнерства, і на міжнародних платформах, серед яких ГА ООН, створюють позитивний імідж Туреччини та сприяють формуванню відносин, заснованих на довірі й взаємовигідному співробітництві [35; 214, с. 2420; 244].

Таким чином, офіційна Анкара намагається позиціонувати себе як надійний партнер Африки, який, виступаючи з позиції держави з глобальними можливостями, може брати на себе завдання відстоювати інтереси держав Глобального Сходу. Утім, риторика президента Р.Т. Ердогана також спрямована на відокремлення Туреччини від західних держав, що мали колоніальні володіння на території континенту, а також інших акторів, зокрема Китаю, політика яких має прояви неокolonіалізму та нехтування інтересами африканських народів. На думку авторки, на цьому тлі вимальовується портрет Турецької Республіки як держави без історичного досвіду колонізації регіону, натомість із прагненням розбудови рівноправного партнерства за моделлю *'win-win'* та зусиллями в сфері гуманітарної допомоги і миротворчості, що загалом сприяє її вигідному позиціонуванню в Африці.

Одним із ключових інтересів Туреччини в контексті партнерства з африканськими державами є розвиток економічної співпраці та налагодження зв'язків між приватним сектором. Неабияке зацікавлення офіційної Анкари пов'язано з кількома факторами, зокрема наявністю розвинутого турецького

бізнес-сектору, який має потенціал для експортної діяльності та потребує нових ринків збуту промислових товарів. Разом із тим, країни Африки демонструють динамічне зростання економіки, тому зацікавленні в розширенні числа торговельних партнерів та доступі до відносно дешевої і якісної турецької продукції через значний розмір внутрішніх ринків із помірною купівельною спроможністю населення. Крім того, інтерес африканських держав полягає в залученні інвестицій та технологій для реалізації інфраструктурних проєктів, створення нових робочих місць та розвитку інноваційних галузей.

З метою визначення конкретних завдань та окреслення стратегічних пріоритетів у торговельно-економічній сфері, у 2003 р. було прийнято «Стратегію розвитку торговельних та економічних відносин із країнами Африки» (*Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi*). Вона також доповнила цілі, сформульовані в стратегіях розвитку експорту до віддалених та ісламських країн, у переліку яких також були такі держави Субсахарської Африки, як Нігерія, Південна Африка та Ефіопія [285]. У рамках стратегії було визначено наступні завдання: зростання обсягів торгівлі з африканськими країнами; сприяння турецьким бізнесам, зокрема малим і середнім підприємствам, для виходу на ринки Африки; нарощування інвестицій у пріоритетні галузі економіки в країнах Африки; підтримка турецьких компаній, які готові брати участь у реалізації інфраструктурних проєктів на континенті; та інші. На цьому етапі, було сформовано перелік інструментів для розвитку економічної співпраці, до якого увійшли: створення платформ дво- і багатостороннього діалогу, наприклад заснування спільних економічних комісій, у тому числі для активізації контактів між приватним сектором Туреччини та Африки; укладання угод для спрощення взаємної торгівлі; розширення діяльності турецьких банків на території Африки; заснування турецьких торговельних представництв у ключових африканських країнах; розширення галузевих зв'язків і контактів на рівні експертів, зокрема через надання технічної і консультаційної підтримки [121; 228, с. 20-21].

У 2010 р. «Стратегію розвитку торговельних та економічних відносин із країнами Африки» було оновлено та доповнено цільовими показниками двосторонньої торгівлі, яких офіційна Анкара мала намір досягти в найближчі три роки. Зокрема, йшлося про збільшення частки Туреччини в загальноафриканській торгівлі з 1,5% до 3% та зростання частки африканських країн у торговельному обороті Туреччини з 5% до 10%. Також були визначені пріоритети, такі як підтримка співпраці малого і середнього бізнесу, експорт технологій, стимулювання інвестицій у видобувну промисловість африканських країн та просування експорту турецьких промислових товарів до Африки. Крім того, було акцентовано на різниці підходів до розвитку відносин з країнами Магрибу та Субсахарської Африки, враховуючи їхні політичні, економічні та соціально-культурні особливості [332, с. 67-68]. Цей крок дозволив турецькому уряду сформулювати конкретне бачення майбутнього розвитку взаємин в економічній сфері та перейти до реалізації ініціатив, спрямованих на поглиблення співпраці за виокремленими напрямками.

Політика ПСР з розширення глобальних зв'язків Турецької Республіки та просування відносин із Африкою охопила низку заходів в рамках «Року Африки» в 2005 р. Основною ціллю було привернути увагу до розвитку контактів із Африкою, поглибити економічні і бізнес-відносини та поживити дипломатичні зв'язки з країнами континенту. У березні 2005 р. Р.Т. Ердоган відвідав Ефіопію та Південну Африку, ставши першим турецьким прем'єр-міністром, що відвідав державу на південь від екватора. 12 квітня 2005 р. Туреччина отримала статус спостерігача при найбільшій міжнародній організації континенту – Африканському Союзу (АС), при якому в Аддис-Абебі 5 травня того ж року розпочало роботу представництво країни [165, с. 4]. Також 21-22 листопада 2005 р. Альфа Умар Конаре, голова Комісії Африканського Союзу, відвідав Туреччину, що підтвердило наміри АС налагоджувати співпрацю з офіційною Анкарою. У рамках «Року Африки» уряд ПСР виніс на порядок денний питання підтримки континенту в подоланні важливих викликів сьогодення, серед яких проблеми голоду, хвороб, засух та бідності [256]. На

підтвердження своїх намірів робити внесок у гуманітарні зусилля по боротьбі з цими проблемами, у 2005 р. Турецька агенція зі співробітництва та координації (*Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı*, ТІКА) – урядова інституція, підпорядкована Міністерству культури та туризму Туреччини, що реалізує проекти допомоги – відкрила офіс у Аддис-Абебі, що став першим на території континенту [157].

Таким чином, «Рік Африки» надав поштовх розвитку турецько-африканських відносин. У першу чергу, уряд ПСР засвідчив серйозність своїх намірів поглиблювати співпрацю з африканськими країнами на різних рівнях, інвестуючи в довгострокове партнерство, що позитивно вплинуло на імідж Туреччини. Ключове значення в цьому контексті мало встановлення офіційних зв'язків із Африканським Союзом як головною міжурядовою організацією континенту та майданчиком для комунікації між турецькою стороною й усіма залученими африканськими країнами. Більше того, у відносинах починає займати помітне місце співпраця в гуманітарній сфері, що залишається одним із пріоритетних напрямів турецької політики до сьогодні.

З метою відображення позитивної динаміки у відносинах із африканськими країнами, у 2013 р. на заміну «Політики відкритості» була прийнята «Політика африканського партнерства» (*Afrika Ortaklık Politikası*). Причинами, що сприяли перегляду стратегічного підходу Туреччини, став стрімкий розвиток континенту та більш активна залученість країн до світової політики, а також зростання їх економічного потенціалу й привабливості для міжнародних інвесторів [50]. У межах «Політики партнерства» було сформульовано низку завдань, що охоплювали різні сфери турецько-африканських взаємин, зокрема такі: активізація двостороннього партнерства на засадах рівноправної й взаємовигідної співпраці; розвиток інституту посередництва з метою забезпечення втілення принципу «африканського вирішення африканських проблем»; залучення до процесу розбудови миру й безпеки в Африці; надання різних форм допомоги для підтримки політичного, соціально-економічного та безпекового зміцнення африканських країн;

сприяння ефективному використанню природних ресурсів країнами Африки [247; 303]. Сформульовані рамки були узгоджені з Порядком денним Африканського Союзу до 2063 р. та Цілями сталого розвитку ООН до 2030 р. Виконання поставлених завдань покладалося не лише на урядові інституції; неурядові організації та приватний сектор, як і раніше, продовжили відігравати важливу роль у реалізації «Політики партнерства» [142].

«Політика африканського партнерства» фактично закріпила принцип політики Туреччини протягом 2010-х рр. – так званий перехід «від співпраці до партнерства» (*işbirliğinden ortaklığa*), що в широкому сенсі вживається також у контексті взаємин офіційної Анкари з ЄС та НАТО. Щодо співпраці з африканськими країнами, турецька сторона прагне до розбудови відносин, що базуються на рівноправності та принципі 'win-win'. Країна фактично висловила готовність ділитися соціальним, культурним і політичним досвідом, а також ресурсами з Африкою [263, с. 72-74]. За словами міністра закордонних справ Туреччини Хакана Фідана, це дозволяє офіційній Анкарі уникати критики стосовно неоколоніалізму в зовнішній політиці, із чим стикаються країни Європи; нав'язуванні непідйомних боргових зобов'язань, як у випадку з Китаєм; або ж практик, аналогічних до залучення російської ПВК «Вагнер». Натомість, Туреччині вдається підтримувати позитивний імідж у взаєминах з африканськими партнерами та користуватися довірою урядів, зокрема в питаннях посередництва [142].

Таким чином, цілі «Політики африканського партнерства» підкреслили наміри Турецької Республіки підвищити ступінь залучення до вирішення проблем, із якими стикаються країни континенту, разом із тим роблячи внесок у зростання економічного потенціалу та геополітичної ваги Африки. Цей підхід спрямований на те, щоб підкреслити значущість співпраці та продемонструвати африканським країнам, що Туреччина розглядає їх не як об'єкт своєї зовнішньої політики, а як рівноправних учасників міжнародних відносин.

Протягом 2000-2010-х рр. змінився погляд Турецької Республіки на відносини з континентом. Хоча взаємини з країнами Магрибу досі є суттєвими,

особливо в контексті торговельно-економічного співробітництва, контакти з Субсахарською Африкою значно інтенсифікувалися як у дипломатичній площині, так і в контексті торговельної й інвестиційної діяльності, реалізації комерційних проєктів і проєктів із допомоги розвитку, а також співпраці в культурній і освітніх галузях. У глобальному контексті це відображає зміну геополітичної стратегії Туреччини та її бачення щодо позиціонування себе як значимого гравця світової політики. Активізація зв'язків із Африкою на південь від Сахари є принциповим відображенням не лише бажання, а й реальної здатності республіки до здійснення зносин із віддаленими регіонами та країнами, контакти з якими раніше перебували на мінімальному рівні, за допомогою різноманітних засобів – від «жорсткої» до «м'якої сили». Зовнішня політика Туреччини в регіоні Субсахарської Африки виявляє готовність офіційної Анкари бути важливим гравцем та брати участь у врегулюванні питань, що стосуються долі країн континенту, на рівні з великими державами, такими як країни Європи, США, Китай та інші. Це є важливим елементом позиціонування Туреччини як незалежного гравця міжнародних відносин, що стало одним із стовпів зовнішньої політики за часів Р.Т. Ердогана.

Висновки до розділу 1

Дослідження зовнішньої політики Туреччини в регіоні Субсахарської Африки ґрунтується на вивченні основних теоретичних концепцій і підходів. Вони дозволяють глибше зрозуміти поведінку держав на міжнародній арені та динаміку геополітичних процесів, що впливають на формування відносин конкуренції і співпраці між гравцями міжнародної системи.

Розглянуті концептуальні підходи по-різному осмислюють природу дій держави при здійсненні зовнішньої політики. Так, представники реалістичної парадигми, зокрема Г. Моргентау, К. Волтц, Р. Швелер та Дж. Міршаймер, зосереджуються на вагомому значенні національних інтересів держави та потребі в нарощуванні сили (насамперед, мова йде про дипломатичну та

військову міць) для конкурентної геополітичної боротьби за вплив з іншими акторами. Натомість лібералістична парадигма, висвітлена в роботах Р. Когейна, Р. Аксельрода та Дж. Ная, вбачає можливості для формування партнерств у міжнародних відносинах, виводячи на перший план питання економічної співпраці та роботи міжурядових інституцій. Тобто якщо реалізм осмислює зовнішню політику Туреччини з точки зору стратегічної реалізації національних інтересів, то лібералізм допускає можливість налагодження взаємовигідних взаємин із країнами Субсахарської Африки.

Наше дослідження передусім розглядає зовнішню політику офіційної Анкари в регіоні спираючись на конструктивістський підхід. Представники цього напрямку, наприклад Т. Хопф та А. Вендт, наголошують на значимості зовнішньополітичної ідентичності держави та її сприйняття з боку інших акторів міжнародної системи. Вони підкреслюють важливу роль цінностей та ідей, що стають потужним фактором впливу на зовнішньополітичному рівні. З цієї точки зору, зовнішню політику Туреччини можна розглядати через призму розбудови позитивної репутації в країнах Африки на південь від Сахари, яка, натомість, стає основою для подальшого розвитку партнерства в економічній, військово-безпековій та дипломатичній сфері. Більше того, конструктивізм дозволяє включити до аналізу «м'яку сили» держави, концепція якої була сформульована Дж. Наєм та охоплює комплекс інструментів гуманітарної, вакцинної, освітньої, релігійної, медійної та культурної дипломатії, що застосовуються офіційною Анкарою для поглиблення відносин із регіоном Субсахарської Африки.

Вивчення зовнішньої політики Туреччини вимагає опрацювання різноманітних джерел. Джерельна база охоплює бібліографічні, фактографічні та документальні джерела. Зокрема, це включає аналіз таких джерел інформації, як офіційні документи, публікації урядових інституцій Турецької Республіки та міжнародних організацій, статистичні бази даних, наукові праці, матеріали провідних українських і міжнародних аналітичних центрів та медіа-ресурси.

Аналіз наявних робіт, що представлені працями турецьких, українських науковців та дослідників із інших країн, виявив, що вони сконцентровані

переважно на темі загального прогресу турецько-африканських відносин, співпраці в окремих секторах або двосторонній взаємодії, переважно з акцентом на ключових країнах-лідерах в Африці. Зокрема, у значній кількості праць відзначаються успіхи в розвитку дипломатичних, торговельно-економічних та військово-безпекових зв'язків, у той час як окрема група матеріалів присвячені питанню реалізації «м'якої сили», наприклад через механізми гуманітарної дипломатії. Водночас наявна потреба в комплексному аналізі зовнішньополітичних інструментів, що застосовуються для забезпечення партнерських взаємин із країнами на південь від Сахари в дво- та багатосторонньому форматах, та порівняння їх ефективності не лише за функціональним, але й за географічним принципом, що наразі не отримало належного висвітлення у фахових публікаціях.

Формування основних засад зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці відбулося на початку XXI ст. під впливом низки чинників, зокрема переорієнтації геополітичного курсу офіційної Анкари після приходу до влади Партії справедливості і розвитку, розчарування в західноцентричній політиці й потреби в диверсифікації партнерств внаслідок динамічного зростання національної економіки. Після незначної активності на африканському напрямі протягом переважної частини XX ст., «Політика відкритості до Африки», прийнята в 1998 р., включила регіон до зовнішньополітичних пріоритетів офіційної Анкари. Разом із тим, сучасні взаємини значною мірою спираються на історичні зв'язки, що простежуються до османського періоду. З огляду на це, важливе місце займають наративи, які просуває турецька сторона, що стосуються антиколоніального характеру її політики, наявної історичної й культурної близькості між Туреччиною й Африкою, а також готовності відстоювати інтереси африканських країн на міжнародній арені та підтримці щодо зміцнення їх голосу у світових справах.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНИЙ ТА ВІЙСЬКОВО-БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІРИ СПІВПРАЦІ ТУРЕЧЧИНИ З КРАЇНАМИ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ

2.1. Політико-дипломатичні механізми дво- та багатосторонньої взаємодії Туреччини з країнами Африки на південь від Сахари

Незважаючи на історичні зв'язки в османський період, активне налагодження політичних контактів Туреччини із сучасними державами Субсахарської Африки розпочалося лише після Другої світової війни та початку деколонізації в регіоні. У другій половині ХХ ст. офіційна Анкара встановила дипломатичні відносини з усіма державами, що звільнилися від колоніального управління. Утім, до 2000-х рр. ця взаємодія була малоефективною через відсутність систематичного підходу турецького уряду до розвитку відносин із країнами Африки на південь від Сахари, що пояснює запізніле відкриття посольств і тривалу відсутність офіційних візитів до низки ключових держав.

Після прийняття «Політики відкритості до Африки» та визначення регіону як одного з пріоритетів зовнішньополітичної стратегії Партії справедливості та розвитку, турецька влада почала поступово активізувати зусилля для налагодження контактів з державами Субсахарської Африки, прагнучи надолужити втрачені можливості. Із початку ХХІ ст. відбувається збільшення кількості та частоти зустрічей на високому і найвищому рівнях, розвиваються контакти в рамках міжурядових заходів, а також зростає число дипломатичних представництв Туреччини на континенті. Унаслідок динамічного розвитку відносин виникла потреба в інституціоналізації співпраці та створенні механізмів для забезпечення структурованого діалогу, результатом чого стало оформлення низки багатосторонніх форматів взаємодії на різних рівнях.

У середині 2000-х рр. офіційна Анкара ініціювала проведення самітів партнерства Туреччина-Африка (*Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi*). Саміти є різновидом урядової дипломатії, що заснована на особистих зустрічах між главами держав із метою проведення переговорів та налагодження знайомства одне з одним. У контексті відносин із Африкою, саміти стали невід'ємною

формою дипломатії багатьох держав, наднаціональних структур і міжнародних організацій. Наприклад, такі події проводили Китай, США, ЄС, Франція, Велика Британія, країни Близького Сходу, Японія, Росія та інші. Причинами цього є зростання уваги до континенту з огляду на його привабливість через природні ресурси, економічне зростання і наявність молодого населення, бажання знайти сфери спільних інтересів і налагодити співпрацю після завершення «холодної війни», а також зростаюча конкуренція за глобальний вплив [282, с. 49-51].

Організація самітів як майданчика зустрічей на найвищому рівні для обговорення перспектив турецько-африканської співпраці стало логічним продовженням активізації зовнішньої політики турецького уряду в цей період, зокрема проголошення «Року Африки» в 2005 р. Крім того, подія хронологічно співпала з наданням Туреччині статусу стратегічного партнера Африканського Союзу, закріплюючи намір офіційної Анкари розвивати діалог з африканськими державами в дво- та багатосторонньому форматах. Темою Першого саміту партнерства Туреччина-Африка (18-21 серпня 2008 р.), проведеного в Стамбулі, була «Солідарність і партнерство заради спільного майбутнього» (*Ortak Bir Gelecek İçin Dayanışma ve Ortaklık*). Захід зібрав представників 50 африканських держав (за винятком Лесото, Есватіні та Мозамбіку), які взяли участь на рівні очільників країн і урядів та міністрів, а також делегатів від міжнародних і регіональних організацій, зокрема Африканського Союзу [384].

На Першому саміті партнерства Туреччина переслідувала дві ключові цілі. По-перше, офіційна Анкара прагнула запевнити африканських лідерів у намірі розширювати торговельно-економічні зв'язки для зростання двостороннього товарообігу, адже саме розширення співпраці з новими ринками було одним із національних інтересів країни, що в 2000-х рр. переживала стрімке економічне зростання. По-друге, турецький уряд шукав підтримки напередодні виборів непостійних членів Ради Безпеки ООН. Дипломатичні зусилля Туреччини виявилися успішними: країну обрали непостійним членом РБ ООН на 2009-2010 рр. завдяки підтримці 50 з 53 африканських держав. У відповідь на це, президент Туреччини Абдулла Гюль пообіцяв, що офіційна Анкара

представлятиме інтереси країн Африки протягом свого терміну в Раді Безпеки [281, с. 102; 332, с. 34-35].

За результатами саміту було прийнято «Стамбульську декларацію з турецько-африканського співробітництва: Співпраця і солідарність для спільного майбутнього» (*Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma*), а також «Рамкове співробітництво для турецько-африканського партнерства» (*Türkiye-Afrika Ortaklığı için İşbirliği Çerçevesi*). Декларація визначила основні сфери співпраці, до переліку яких увійшли міжурядова співпраця, торгівля і інвестиції, сільське господарство, торгівля сільськогосподарською продукцією, розвиток сільської місцевості, управління водними ресурсами, розвиток малого і середнього бізнесу, охорона здоров'я, забезпечення миру і безпеки, розвиток інфраструктури, транспорту і енергетики, медіа, інформація і інформаційні технології та охорона довкілля. Крім того, у тексті декларації було підкреслено важливість подальшого поглиблення партнерства та обміну досвідом, а також підтримки африканських країн для забезпечення принципу рівності між державами та доступу до позитивних наслідків глобалізації [195].

Фактично, згадані документи стали рамковою дорожньою картою для розвитку турецько-африканських відносин на найближчі роки, визначивши пріоритетні напрямки співробітництва на дво- та багатосторонньому рівнях. Таким чином, саміт став вдалою спробою Туреччини інституціоналізувати відносини з африканськими державами та вивести контакти в багатосторонньому форматі на новий рівень. Крім того, подія уможливила значне представництво держав, передусім регіону Субсахарської Африки, з якими Туреччина на той момент мала менш інтенсивні контакти, та дозволила вперше обговорити пріоритетні вектори партнерства з широким колом акторів.

З метою оцінки прогресу за виокремленими напрямками, а також для підготовки до проведення наступного саміту було започатковано механізм міністерської оглядової конференції партнерства Туреччина-Африка (*Türkiye-Afrika Ortaklığı Bakanlar Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı*). Перша

конференція відбулася 16 грудня 2011 р. у Стамбулі за участі представників Туреччини, африканських країн, Комісії Африканського Союзу та кількох регіональних спільнот під головуванням міністра закордонних справ, міжнародного співробітництва і франкофонії Екваторіальної Гвінеї Еустакіо Нсенг Есоно та міністра закордонних справ Турецької Республіки Ахмета Давутоглу. Основною метою конференції було оцінити прогрес у досягненні цілей партнерства, визначених на саміті 2008 р., та окреслити напрями для майбутньої співпраці. Крім того, учасники обговорили підготовку до наступного саміту, який мав відбутися в одній з африканських країн у 2013 р. [415].

Загалом, на думку авторки, міністерські оглядові конференції партнерства стали важливим інструментом підтримки діалогу між турецькою стороною і державами Африки в періоди між самітами партнерства. Вони дозволяють моніторити прогрес виконання планів розвитку співробітництва та забезпечувати безперервність контактів із африканськими країнами на високому рівні в проміжку між самітами.

Другий саміт партнерства Туреччина-Африка пройшов 19-21 листопада 2014 р. в Малабо, столиці Екваторіальної Гвінеї. Спочатку планувалося повторно провести саміт у Стамбулі, проте зрештою було вирішено організувати зустріч в одній з африканських країн. Це рішення мало на меті показати, що Туреччина розглядає країни Африки як рівноправних партнерів та повноцінних учасників міжнародних відносин. Такий підхід був особливо показовим, адже в 2013 р. офіційна Анкара перейшла від «Політики відкритості до Африки» до «Політики африканського партнерства», що наголошувала на необхідності пошуку «африканського рішення африканських проблем» та розбудови відносин з метою взаємної вигоди на противагу домінуванню однієї зі сторін [264; 370]. Другий і третій саміти підкреслили зміну стратегічних підходів Туреччини до взаємин із африканськими державами, дозволяючи їй посилити свій імідж надійного партнера, націленого на співпрацю та підтримку зростання. Як зазначив президент Р.Т. Ердоган у своїй промові, Туреччина «завжди вважала

африканські народи спорідненими душами та товаришами по долі» та «з повагою ставилася до Африканського континенту» [416].

Тему саміту 2014 р., у якому взяли участь делегації 32 держав Африки, було визначено як «Нова модель партнерства для зміцнення сталого розвитку та інтеграції» (*Sürdürülebilir Kalkınma ve Entegrasyonun Güçlendirilmesi İçin Yeni Bir Ortaklık Modeli*). Як підсумок, відбулося ухвалення підсумкової декларації та «Спільного плану впровадження партнерства на 2015-2019 рр.» (*2015-2019 Ortak Uygulama Planı*), що окреслив низку ключових напрямків співпраці [198; 416]. По суті, було поглиблено ключові вектори партнерства, визначені за результатами Першого саміту партнерства, що дозволило трансформувати загальну рамку співробітництва в конкретні цілі розбудови відносин і реалізації ініціатив [264]. До них увійшли: посилення інституційної взаємодії, зокрема в межах міжнародних структур та у співпраці з регіональними об'єднаннями; стимулювання взаємної торгівлі та інвестицій через консультації, виставки, бізнес-форуми та спільні проєкти; збільшення товарообігу до 50 млрд дол. США в 2019 р.; партнерство у сферах сільського господарства, управління водними ресурсами, розвитку малого і середнього бізнесу та охорони здоров'я; збереження миру і безпеки, співпраця і посередництво у врегулюванні конфліктів; протидія негативним наслідкам міграції та попередження масових переселень; розбудова інфраструктури, енергетики (зокрема, альтернативних джерел) та транспорту; стимулювання культурної, туристичної й освітньої взаємодії шляхом укладання відповідних угод і реалізації спільних програм; розвиток медіа та телекомунікацій; боротьба з негативним впливом на навколишнє середовище; розвиток молоді і спорту; та інші [139; 198].

За підсумками зустрічі було вирішено проводити саміти партнерства кожні п'ять років, чергуючи місця проведення між Туреччиною та країнами Африки [414]. Цим було оформлено традицію регулярних багатосторонніх зустрічей на найвищому рівні, що не лише сприяло встановленню особистих контактів між главами держав та урядів, а й чітко продемонструвало зацікавленість офіційної Анкари у поглибленні співробітництва з країнами Африканського континенту.

На думку авторки, в умовах, коли все більше держав прагнуть до встановлення тісних відносин з Африкою, посилюючи конкуренцію між гравцями глобального Заходу та Сходу, можна стверджувати, що перетворення самітів партнерства Туреччина-Африка на регулярний формат зустрічей сприяло переходу до більш інституціоналізованих і системних контактів між сторонами. Це підтвердило статус Туреччини як країни, яка володіє необхідними ресурсами, аби посісти місце серед провідних партнерів континенту. Крім того, послідовність зовнішньої політики офіційної Анкари в Африці відкрила шлях до активізації співпраці в різних сферах та максимізації потенційних вигід для обох сторін завдяки відкритому діалогу на найвищому рівні.

11-12 лютого 2018 р. у Стамбулі пройшла Друга міністерська оглядова конференція партнерства, під час якої представники Туреччини, 19 країн Африки та Африканського Союзу обговорили прогрес виконання «Спільного плану впровадження партнерства на 2015-2019 рр.» у ключових сферах, таких як мир, безпека, управління, торгівля і інвестиції, освіта, інфраструктура, сільське господарство та охорона здоров'я. Крім того, конференція мала на меті забезпечити відповідність співпраці між сторонами Порядку денному 2063 Африканського Союзу та Першому десятирічному плану впровадження, що було важливим у контексті підготовки до наступної зустрічі [49; 126; 413].

Проведення Третього саміту партнерства Туреччина-Африка очікувалося в 2019 р., але його було відкладено через пандемію Covid-19, що також стала на заваді численним урядовим і бізнес-зустрічам та підписанню угод, що були заплановані на цей період [152]. З огляду на невизначеність щодо проведення наступного саміту, а також враховуючи вплив пандемії на економіку як Туреччини, так і африканських країн, прогрес реалізації багатьох ініціатив сповільнився. Зрештою, Третій саміт партнерства відбувся в Стамбулі 17-18 грудня 2021 р. під гаслом «Зміцнене партнерство для спільного розвитку та добробуту» (*Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık*). Незважаючи на карантинні обмеження, на саміті були присутні 16 африканських лідерів, 102

міністри, зокрема 26 міністрів закордонних справ, а також представники міжурядових, неурядових організацій і бізнесу [136; 241].

Прийнята за підсумками роботи дорожня карта визначила ключові напрями співпраці на 2022-2026 рр., зосередивши увагу на боротьбі з наслідками пандемії Covid-19, розвитку сільського господарства, охорони здоров'я, освіти, інфраструктури й ІКТ та підтримці молоді й жінок. Крім того, у рамках саміту помітна увага приділялася питанням зростання інвестицій, сталого використання природних ресурсів Африки і захисту довкілля, а також сприяння миру, безпеці й належного врядування (особливо в контексті боротьби з ФЕТО, що порівнювалася з протидією Боко Харам та Ісламській Державі) [80, с. 157; 241]. Під час саміту президент Р.Т. Ердоган знову озвучив тезу про побудову «світу більше п'яти», щоб підкреслити позицію Туреччини щодо необхідності збільшення ролі африканських країн у світовій політиці й економіці та запевнити в спільній боротьбі за справедливе представництво в Раді Безпеки ООН [150].

На думку авторки, Третій саміт партнерства підтвердив прагнення офіційної Анкари посилити свій вплив на глобальній арені та позиціонувати себе як захисника інтересів країн, що розвиваються. Хоча на саміті не було представлено радикально нових ідей, він забезпечив стратегічну визначеність щодо подальшого поглиблення турецько-африканських відносин. Це було особливо важливим у період глобальної кризи, спричиненої пандемією, і стало чітким сигналом про довгострокові наміри Туреччини щодо розвитку співпраці з країнами Африки.

Джибуті стала країною-господаркою Третьої міністерської оглядової конференції партнерства Туреччина-Африка, яка пройшла 2-3 листопада 2024 р. за участі представників 14 африканських держав і Комісії АС. Під час конференції міністр закордонних справ Х. Фідан підкреслив наміри країни розбудовувати рівноправне партнерство з країнами континенту. Він вказав на послідовну підтримку з боку Туреччини в питаннях забезпечення миру і стабільності в регіоні, а також зростання ролі Африки в міжнародних справах, зокрема стосовно участі в G20 та потенційного реформування РБ ООН. Крім

того, міністр підтвердив, що офіційна Анкара тісно співпрацює з відповідними інституціями в Туреччині й Африці з метою підготовки до чергового саміту партнерства та втілення спільного плану дій, схваленого в 2021 р. [400].

Проведення Четвертого саміту партнерства Туреччина-Африка заплановано на 2026 р. у Лівії. Рішення щодо місця проведення, яке було прийнято Африканським Союзом на 38-му саміті організації в лютому 2025 р., стало можливим завдяки зусиллям лівійської делегації на чолі з Головою Президентської ради Лівії Мухаммадом аль-Манфі [302]. Станом на 2025 р., тема саміту ще не визначена остаточно. Можна очікувати, що важливими будуть питання безпеки, яким турецька сторона приділяла особливу увагу під час Третьої міністерської оглядової конференції партнерства, зокрема в контексті ситуації в Судані, врегулювання спору між Ефіопією і Сомалі та боротьби з тероризмом, передусім у регіоні Сахелю [142; 400].

На думку авторки, проведення самітів партнерства та інших регулярних зустрічей на високому і найвищому рівнях дало важливий поштовх розвитку турецько-африканських відносин. З політичної точки зору, це дозволило започаткувати та інституціоналізувати прямий багатосторонній діалог між Туреччиною і країнами Африки, де вони виступають як рівноправні сторони переговорів, відстоюючи свої інтереси в політичній, економічній і культурній площині. Це є особливо важливим для африканських держав, які прагнуть до закріплення своєї суб'єктності в міжнародних відносинах у постколоніальну епоху. Водночас, виступаючи в багатосторонньому форматі, країни Африки посилюють свої переговорні позиції, що збільшує їхні шанси на отримання політичних чи економічних переваг.

З іншого боку, проведення зустрічей такого рівня продемонструвало спроможність Туреччини виступати гравцем, що може розвивати відносини з третіми державами, не покладаючись на підтримку США або країн ЄС. Це ставить країну в один ряд із такими державами, як США, Китай, Індія, Японія, ЄС, Бразилія та Росія, які також проводили подібні заходи з метою розвитку діалогу з регіоном Африки. Варто зазначити, що саме сприяння партнерству між

Туреччиною та африканськими державами простежується як основна тема всіх проведених самітів. При цьому, якщо за результатами першого саміту було окреслено тільки основні вектори співпраці, то під час другого та третього саміту відбулися більш предметні обговорення за конкретними напрямками дво- та багатостороннього співробітництва. Позитивною тенденцією є регулярність самітів (за винятком перенесення третього саміту в зв'язку з пандемією Covid-19), а також черговість проведення в Туреччині та одній із африканських країн.

Натомість, серед викликів залишаються складнощі впровадження рішень, зокрема через інституційні перешкоди та політичну нестабільність в окремих державах Африки, та обмеженість фінансових ресурсів Туреччини порівняно з такими гравцями, як Китай, США та ЄС. До того ж негативним фактором є нерівномірність фактичного рівня співробітництва за країнами і субрегіонами (зокрема, співпраця Туреччини з країнами Північної й Східної Африки є доволі активною, натомість партнерство з Центральною Африкою перебуває на доволі низькому рівні), що ускладнює прийняття єдиних рішень щодо подальшого поглиблення відносин.

На додаток до самітів партнерства, для стимулювання економічних взаємин між країнами було започатковано Економічний і бізнес-форум Туреччина-Африка (*Türkiye-Africa Business And Economic Forum*, TABEF), що проводиться за ініціативою Ради зовнішньоекономічних зв'язків Туреччини (*Dis Ekonomik İlişkiler Kurulu*, DEİK). Перший такий захід відбувся 2-3 листопада 2016 р. в Стамбулі за участі представників 46 африканських держав і міжнародних організацій, зокрема Африканського Союзу та Африканського банку розвитку (АФБР). Основними завданнями форуму було визначено налагодження контактів між турецькими та африканськими бізнесменами, інформування про досягнення в межах «Стратегії розвитку економічних відносин з Африкою» та окреслення планів співпраці в конкретних країнах і секторах. Попри значну участь, на форумі були відсутні представники ключових регіональних економічних спільнот, таких як ЕКОВАС, КОМЕСА, САС та САДК [49; 334]. Ці організації відіграють важливу роль у зміцненні

внутрішньоафриканської співпраці та економічного зростання, а їхня участь могла б значно підвищити рівень турецько-африканського партнерства. Цей факт вказує на певні недоліки в роботі турецької дипломатії щодо розвитку зв'язків з інтеграційними об'єднаннями континенту.

Відповідно до домовленості про проведення зустрічей з інтервалом у два роки, II Економічний і бізнес-форум Туреччина-Африка відбувся в Стамбулі 10-11 жовтня 2018 р. Подія мала на меті не лише зміцнення міжурядової співпраці, а й створення ефективних платформ для взаємодії між представниками бізнесу. Основними темами для обговорення стали реалізація інфраструктурних проєктів, енергетична співпраця, розвиток комунікаційних технологій та збільшення взаємних інвестицій. Серед присутніх були глави держав, міністри, представники бізнес-асоціацій і приватного сектору Туреччини та країн Африки; загалом у форумі взяли участь понад 3 тис. делегатів [46; 47]. Знаковим досягненням стало те, що, на відміну від попереднього форуму, цього разу були представлені ключові регіональні економічні об'єднання. Це свідчить про позитивні зміни у залученні інтеграційних структур континенту. Крім того, в рамках форуму було проведено численні двосторонні зустрічі, що сприяло налагодженню прямих контактів між сторонами [139; 373].

III Економічний і бізнес-форум Туреччина-Африка, спочатку запланований на жовтень 2020 р., був перенесений на 21-22 жовтня 2021 р. через пандемію Covid-19. Попри карантинні обмеження, у заході взяли участь 250 представників офіційних делегацій 41 держави, зокрема віце-президент Судану і 29 міністрів із різних країн, а також члени галузевих комісій Африканського Союзу, ЕКОВАС, КОМЕСА, ЕСКЦА, САС і приватного сектору. На форумі було відзначено успіхи турецько-африканських економічних відносин, зокрема зростання частки Африки в зовнішній торгівлі Туреччини до 6,5%. Водночас були озвучені й нові амбітні стратегічні цілі, такі як збільшення товарообігу між Туреччиною та континентом до 50 млрд дол. США [442]. Особливий акцент було зроблено на розвитку відносин у форматах «уряд-бізнес» (G2B) та «бізнес-бізнес» (B2B). Панельні дискусії охоплювали теми розвитку Африканської

континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA), інвестицій, інновацій, сталого врядування, охорони здоров'я та лідерства жінок [99; 188].

12-13 жовтня 2023 р. у Стамбулі пройшов IV Економічний і бізнес-форум, однією з тем якого стало забезпечення інвестицій у спільне стале майбутнє [36]. У форумі взяли участь понад 4,5 тис. делегатів із 54 країн Африки, зокрема Голова Африканського Союзу і Президент Коморських Островів Азалі Ассумані, 24 міністри та 3,9 тис. бізнесменів із різних країн, що зробило подію найбільшою за охопленням в історії проведення такого рівня заходів [119; 291]. Такі сектори, як енергетика, інфраструктурне будівництво, сільське господарство, агробізнес, охорона здоров'я, туризм і цифровий маркетинг, було визначено пріоритетними для зміцнення турецько-африканського партнерства. Особливий наголос під час форуму робився на зростанні взаємодії Туреччини з країнами Субсахарської Африки, зокрема через інфраструктурні проєкти. Також президент DEİK Наїль Олпак зазначив, що підписані під час форуму угоди дозволять сторонам досягнути мети щодо зростання товарообігу спочатку до 50 млрд дол. США, а потім – до 75 млрд дол. США [407].

Проведення V Економічного і бізнес-форуму Туреччина-Африка припало на 16-17 жовтня 2025 р., а його темою проголошено «Посилення турецько-африканських відносин для взаємної вигоди». У дводенному заході, що традиційно пройшов у Стамбулі, взяли участь понад 4 тис. учасників із Туреччини та 50 країн Африки. Ключовими секторами, співпраця в яких обговорювалася, стали сільське господарство й продовольство, відновлювальна енергетика, гірничодобувна галузь, автомобільна, текстильна промисловість, транспорт і логістика, будівництво, оборона та цифрові технології. Разом із тим, Р.Т. Ердоган відзначив перетворення форуму на платформу для конкретних проєктів та партнерства на основі принципу *'win-win'* [81; 325].

Таким чином, на думку авторки, ТАВЕФ став важливим інструментом налагодження багатостороннього діалогу у сфері економічних відносин. Інституціоналізація взаємодії на високому і найвищому рівнях дозволила турецькій стороні не тільки підтвердити свою зацікавленість у розширенні

торговельно-економічних зв'язків з Африкою, але й досягнути конкретних результатів у вигляді встановлених цілей партнерства, підписаних угод і домовленостей про співпрацю у визначених секторах і країнах. До того ж форум став значущим майданчиком регулярних зустрічей між представниками приватного сектору, надаючи можливість для формування нових бізнес-контактів та обговорення можливостей і рамок співпраці.

Інституціоналізація партнерства між Туреччиною й державами Африки відбувається також на рівні конкретних сфер і країн у двосторонньому форматі. Наприклад, із метою сприяння співпраці й обміну досвідом між турецькими й африканськими медіа, Управління з комунікацій при апараті президента Туреччини регулярно проводить Медіафорум Туреччина-Африка (*Türkiye-Afrika Medya Forumu*). Останній захід було проведено 28 лютого 2025 р., на якому, зокрема, було обговорено питання стратегічних комунікацій та протидії дезінформації у відносинах між Туреччиною та Африкою [408]. Турецька сторона також проводить низку двосторонніх форумів для обговорення співпраці з окремими державами, переважно з фокусом на економічних питаннях. Прикладами є бізнес-форуми з Ганою, Ефіопією, Кенією, Кот-д'Івуаром, Нігерією, Сенегалом, Танзанією та іншими країнами, під час яких організовуються зустрічі між представниками приватного сектору Туреччини й африканської країни-партнера, відбувається розгляд актуальних питань двосторонньої торгівлі, постачання турецьких товарів, розвитку ділових контактів, інвестицій, реалізації проєктів тощо [159; 202; 252].

Турецька сторона також проводить регулярні зустрічі з представниками африканських країн на міжнародних майданчиках, серед яких ООН, G20, БРІКС, D-8 [63, с. 7-8], Анталійський дипломатичний форум та інші. Зокрема, у рамках 4-го Анталійського дипломатичного форуму 11-13 квітня 2025 р. значна увага була приділена обговоренню дипломатичних зусиль для врегулювання конфліктів в Африці, насамперед на Африканському Розі й у Сахелі [127]. Крім того, представники Туреччини часто запрошуюються до участі в багатосторонніх заходах на Африканському континенті, що є ознакою сприйняття офіційної

Анкари як важливого партнера. Наприклад, 25 жовтня 2022 р. міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу відвідав 8-й Дакарський міжнародний форум з питань миру і безпеки в Африці, присвячений питанням глобальних криз і суверенітету [190].

З огляду на розмаїття та регулярність двосторонніх і багатосторонніх зустрічей на високому і найвищому рівні, можна стверджувати, що офіційна Анкара успішно вибудувала системний діалог з африканськими державами. Це свідчить не лише про постійний інтерес Туреччини до поглиблення відносин із континентом у широкому спектрі галузей, від економічної співпраці до врегулювання конфліктів, але й про стратегічне прагнення підтримувати безперервний зв'язок із представниками країн-партнерів. Більше того, такий підхід дозволяє турецькій стороні обговорювати нагальні питання міжнародних відносин у перервах між проведенням чергових самітів, забезпечуючи гнучкість і оперативність у відносинах із державами Африки.

У 2000-х рр. відбулося розширення співпраці між Туреччиною та міжнародними організаціями в Африці. Насамперед, значний імпульс отримали відносини з Африканським Союзом (АС), що є найбільшою міжурядовою інституцією на континенті. Офіційна Анкара брала участь у самітах АС з 2002 р. як запрошена країна, а 12 квітня 2005 р. здобула статус спостерігача, що стало значним репутаційним здобутком у контексті проведення «Року Африки» та «Політики відкритості», реалізація якої лише починала набирати обертів. У 2005 р. Голова Комісії Африканського Союзу Альфа Умар Конаре вперше відвідав Туреччину, а в 2007 р. прем'єр-міністр Р.Т. Ердоган здійснив візит у відповідь для участі в саміті організації в Аддис-Абебі. Уже в січні 2008 р., тобто незадовго до проведення Першого саміту партнерства Туреччина-Африка, на саміті АС офіційну Анкару було визнано стратегічним партнером організації [387]. Це розширило можливості для системної співпраці між сторонами та підтвердило зростаючу роль турецької сторони як впливового актора, що присутній на африканському континенті.

Крім того, з 2009 р. Туреччина є постійним донором коштів до бюджету організації, роблячи щорічні внески в 500 тис. дол. США, а з 2012 р. – 1 млн дол. США, що спрямовуються на реалізацію проєктів за визначеним напрямом [186; 354; 387]. Подальше посилення зв'язків із Африканським Союзом відбулося в рамках проведення регулярних самітів партнерства, економічних і бізнес-форумів, міністерських оглядових конференцій партнерства та інших форматів подій, на яких проходили особисті зустрічі між представниками сторін, обговорення стратегічних напрямків співпраці та узгодження конкретних цілей співробітництва й механізмів моніторингу їх виконання.

Туреччина також зміцнила свої позиції, ставши 25-м позарегіональним членом Групи Африканського банку розвитку (АФБР) у травні 2008 р. [358]. У 2013 р. країна вперше взяла участь у засіданні Ради директорів АФБР після того, як було завершено процес набуття членства, зокрема прийняття її як 26-ої країни-учасниці Африканського фонду розвитку в тому ж році [357].

На сучасному етапі контакти між офіційною Анкарою та АС активно розвиваються в рамках реалізації Цілей сталого розвитку ООН та «Порядку денного 2063: Африка, яку ми хочемо» (*Agenda 2063: The Africa We Want*). Зокрема, ключові сфери співпраці, визначені в дорожній карті на 2022-2026 рр., що була прийнята за результатами Третього саміту партнерства Туреччина-Африка, узгоджувалися з цілями Порядку денного 2063, охоплюючи широкий спектр із 57 напрямів для реалізації проєктів, від соціально-економічного розвитку до врегулювання конфліктів і підтримки миру [45]. Це має на меті побудувати взаємини на основі принципів сталого розвитку й інклюзивного зростання країн континенту, у контексті чого турецька сторона прагне відігравати роль надійного партнера по діалогу. У цьому контексті особливе місце займає активізація взаємин із Субсахарською Африкою, зокрема такими країнами-регіональними лідерами, як Нігерія і ПАР, партнерство Туреччини з якими почало займати більш помітне місце в період після «арабської весни» та загострення геополітичного протистояння офіційної Анкари з Єгиптом. Водночас негативним фактором залишається відсутність належної постійної

комунікації між АС і Туреччиною, що є викликом для подальшої інституціоналізації партнерства між сторонами [93].

Туреччина також намагається розвивати зв'язки з субрегіональними організаціями в Субсахарській Африці. Країна має акредитованих представників при Економічному співтоваристві країн Західної Африки (ЕКОВАС) (з 2005 р.), Східноафриканському співтоваристві (САС) (з 2010 р.), Міжурядовому органі з розвитку Східної Африки (ІГАД) (з 2012 р.), Спільному ринку для Східної і Південної Африки (КОМЕСА) (з 2012 р.), Економічному співтоваристві країн Центральної Африки (ЕСКЦА) (з 2013 р.) та Південноафриканському співтоваристві розвитку (САДЖ) (з 2019 р.) [337, с. 11; 340; 351]. Крім того, вона отримала статус спостерігача САС у лютому 2015 р. та підписала меморандум про взаєморозуміння з КОМЕСА в квітні 2017 р. [307, с. 528]. Ця багатостороння стратегія демонструє комплексний підхід Туреччини до розвитку відносин з Субсахарською Африкою та усвідомлення необхідності розширення співробітництва з ключовими субрегіональними об'єднаннями континенту.

Головним взаємним інтересом у відносинах сторін є розвиток торговельної та інвестиційної співпраці. Це впливає з бажання Туреччини знайти точки виходу на альтернативні ринки та отримати доступ до ресурсів африканських країн, у той час як ті зацікавлені в залученні турецьких інвестицій, реалізації інфраструктурних проєктів та імпорті технологій [250]. Контакти в багатосторонньому форматі також спрощують налагодження відносин із країнами, з якими офіційна Анкара не має розвинених політичних або економічних зв'язків на двосторонньому рівні [307, с. 529].

Конкретні напрямки співпраці між Туреччиною і субрегіональними інституціями варіюються залежно від пріоритетів діяльності останніх. Наприклад, цілі ІГАД акцентують увагу на необхідності досягнення миру й стабільності в регіоні, у межах чого співпраця з турецькою стороною переважно концентрується на координації надання гуманітарної допомоги та узгодження дій у питаннях безпеки, зокрема боротьби з тероризмом і підтримки миротворчої діяльності в Сомалі. Водночас САС вбачає в Туреччині важливого партнера для

досягнення своїх цілей економічної інтеграції через розвиток економічного й інвестиційного партнерства [156, с. 14-15]. Зважаючи на це, офіційній Анкарі варто диференціювати свої підходи до розвитку відносин з конкретними субрегіональними організаціями в Африці, враховуючи ключові інтереси й потреби африканських партнерів.

Утім, незважаючи на прогрес, потенціал для розширення взаємодії Туреччини зі згаданими інституціями не є вичерпаним, про що свідчить обмежена кількість започаткованих форматів для діалогу. Офіційна Анкара має розвинуті відносини скоріше з окремими країнами, що входять до згаданих субрегіональних організацій, натомість співпраця на рівні багатосторонніх інституцій наразі не є достатньо інтенсивною. На думку авторки, однією з причин, що перешкоджає цьому, є слабкість африканських інституцій і нестійкий характер субрегіональних форматів взаємодії, що, зокрема, обумовлено внутрішньою нестабільністю окремих держав. Офіційній Анкарі необхідно враховувати регіональну динаміку та балансувати у відносинах із державами, які мають невирішені конфлікти або конкурують за субрегіональне лідерство. Перспективним напрямком у цьому вимірі є залучення турецької сторони до миротворчої та гуманітарної діяльності в співпраці з субрегіональними структурами.

Найбільш плідні відносини країна має з ЕКОВАС. Наприклад, 22-23 лютого 2018 р. відбувся Економічний і бізнес-форум Туреччина-ЕКОВАС (*Türkiye-ECOWAS Ekonomi ve İş Forumu*), на якому зустрілися міністри та понад 600 представників бізнес-спільноти з Туреччини і країн Західної Африки, зацікавлених у розвитку торговельного партнерства та зростанні інвестицій, зокрема в сільське господарство й туризм. Крім того, учасники форуму обговорили можливість створення безпечних для довкілля індустріальних парків і економічних зон [49; 92]. За результатами форуму було підписано угоду про торговельну й інвестиційну співпрацю між сторонами, а Туреччина висловила бажання почати переговори щодо угоди про вільну торгівлю, що сприяло б зростанню товарообігу з країнами ЕКОВАС з 2 млрд дол. США до 5 млрд дол.

США в найближчому майбутньому та до 10 млрд дол. США в довготривалій перспективі [364]. Загалом, економічне співробітництво між сторонами є пріоритетом у відносинах, де ключовим інтересом Туреччини є пошук нових ринків для розширення торгівлі. Натомість, ЕКОВАС зацікавлене в залученні турецьких інвестицій та реалізації проєктів у галузях інфраструктурного будівництва, сільського господарства, енергетики і відновлюваних джерел енергії, морського транспорту, охорони здоров'я та цифрових технологій [177, с. 191, с. 195]. Разом із тим, наявна співпраця між сторонами у сфері безпеки й боротьби з тероризмом, а також культурних обмінів, що буде більш детально розглянуто в наступних розділах.

Однак відносини Туреччини та ЕКОВАС стикаються з низкою викликів, що пов'язані з кризою всередині організації, спричиненою серією переворотів у регіоні починаючи з 2020 р. Як наслідок цього, три держави Сахелю – Буркіна-Фасо, Малі та Нігер – вийшли з об'єднання 29 січня 2025 р., утворивши альтернативний Альянс держав Сахелю. У цій ситуації Туреччина змушена балансувати між ЕКОВАС та новими урядами в згаданих країнах, із якими вона продовжує підтримувати тісні взаємини. Наприклад, після перевороту в Малі в 2020 р., турецький міністр закордонних справ став першим високопосадовцем, який провів зустріч із представниками нової влади, а після ще одного перевороту в 2021 р. країна виступила проти запровадження жорстких санкцій проти малійської влади. Також Туреччина постачає зброю до держав тристороннього Альянсу та проводить навчання військовослужбовців [12, с. 93-94].

Водночас, офіційна Анкара залишається важливим партнером ЕКОВАС у вирішенні проблем екстремізму й тероризму та сприянні миру, безпеці й стабільності в регіоні [140]. Таким чином, країна одночасно підтримує взаємини з ЕКОВАС як із ключовою західноафриканською інституцією та з урядами країн, що вийшли з організації після приходу до влади військових урядів. На думку авторки, це створює потенційні виклики для подальшого розвитку співробітництва з об'єднанням, змушуючи офіційну Анкару проводити виважену дипломатичну діяльність для уникнення потенційних протиріч із

організацією, особливо в контексті продовження співпраці у сфері безпеки та забезпечення миру.

Важливим кроком до розбудови відносин із країнами Субсахарської Африки стало розширення мережі дипломатичних представництв у регіоні. Відкриття посольств в африканських країнах було покликано вирішити кілька завдань, зокрема щодо підтримки безпосередніх контактів з урядами відповідних держав та просування турецьких інтересів шляхом налагодження зв'язків із представниками політичних і економічних спільнот. Крім того, дипломатичні представництва виступають значимими майданчиками для комунікації із місцевим населенням, що дозволяє активніше просувати турецькі наративи. Водночас ефективна робота посольств забезпечує успішні результати проведення переговорів, погодження та укладання конкретних домовленостей у різних сферах, а також гарантує надання послуг як громадянам Туреччини в країнах Африки, так і африканцям, сприяючи контактам між народами.

Кількість дипломатичних місій Туреччини на континенті почала активно зростати у 2010-х рр., зокрема завдяки проголошенню цього одним із завдань за результатами Першого саміту партнерства в 2008 р. [233]. Розширення дипломатичної мережі відбувалося передусім за рахунок країн на південь від Сахари, адже станом на 2009 р. офіційна Анкара вже мала функціонуючі місії в усіх державах Магрибу. Протягом півтора десятиліття число турецьких дипломатичних представництв у країнах Субсахарської Африки зросло більш ніж у п'ять разів – з 7 в 2003 р. (Ефіопія, ДРК, Кенія, Нігерія, ПАР, Сенегал та Судан) до 39 станом на 2025 р. [139; 423; 450]. Так, Туреччина має діючі посольства в таких державах регіону, як Ангола, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Джибуті, ДРК, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ефіопія, Замбія, Зімбабве, Камерун, Кенія, Конго, Кот-д'Івуар, Мавританія, Мадагаскар, Малі, Мозамбік, Намібія, Нігер, Нігерія, ПАР, Південний Судан, Руанда, Сенегал, Сомалі, Судан, Сьєрра-Леоне, Танзанія, Того, Уганда та Чад. Також турецька сторона представлена генеральними консульствами в Гвінеї-Бісау, Маврикії, ПАР, Сомалі та Сьєрра-Леоне [450].

Крім того, деякі дипломатичні місії мають акредитацію за сумісництвом (наприклад, відносини з ЦАР здійснюються через посольство Туреччини в Камеруні, з Ліберією – через посольство в Гані, а з Малаві – через посольство в Замбії). Офіційна Анкара також має плани щодо подальшого розширення дипломатичної мережі та відкриття представництв у всіх країнах континенту. Зокрема, про це заявив президент Р.Т. Ердоган під час Третього саміту партнерства в 2021 р. [60; 109]. Крім того, ще в 2017 р. посол Туреччини при Африканському Союзі Фатіх Улусой повідомив про плани відкриття посольств у Бурунді, Екваторіальній Гвінеї, Ліберії, Сьєрра-Леоне та ЦАР [326]. З того часу почали свою роботу лише місії в Сьєрра-Леоне та Екваторіальній Гвінеї, що є останніми відкритими представництвами в Африканському регіоні.

З огляду на це, можна припустити, що вірогідними державами, де очікується інавгурація нових посольств можуть стати Бурунді, Ліберія або ЦАР, хоча в останній процес переговорів щодо функціонування окремої місії значно залежатиме від безпекової ситуації. Разом із тим, на думку авторки, Туреччині варто звернути увагу на розширення мережі представництв, що охоплює як посольства, так і консульства, в острівних державах Африки. Наприклад, офіційна Анкара не має окремої місії в Союзі Коморських Островів, наявність якої могла б сприяти поглибленню відносин із країною, зокрема спираючись на релігійну спільність.

Зосередившись на розбудові власної дипломатичної мережі, Туреччина також співпрацює з африканськими країнами для взаємного відкриття посольств, сприяючи роботі африканських дипломатичних місій на своїй території. Станом на 2025 р. в країні працюють 34 дипломатичні представництва держав Субсахарської Африки, що є майже семиразовим зростанням порівняно з показником 2008 р., коли тільки 5 країн регіону підтримували роботу своїх місій в Туреччині (на додаток до 5 представництв держав Північної Африки). Так, в Анкарі працюють дипломатичні місії таких країн, як Ангола, Бенін, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Джибуті, ДРК, Замбія, Зімбабве, Екваторіальна Гвінея, Ефіопія, Камерун, Кенія, Конго, Кот-д'Івуар,

Мавританія, Малі, Нігер, Нігерія, ПАР, Південний Судан, Руанда, Сенегал, Сомалі, Судан, Сьєрра-Леоне, Танзанія, Того, Уганда та Чад. Також 22 країни представлені почесними консулами, серед яких 8 країн, які не мають діючих посольств на території Туреччини, а саме Еритрея, Есватіні, Кабо-Верде, Маврикій, Малаві, Намібія, Союз Коморських Островів та ЦАР [133; 139; 359].

Загалом, спостерігається зростання кількості дипломатичних представництв країн Африки на південь від Сахари в Туреччині. З огляду на обмеженість ресурсів багатьох держав регіону для відкриття нових місій за кордоном, особливо в період після пандемії коронавірусу, цей тренд свідчить про зацікавленість відповідних урядів у розвитку двосторонньої співпраці з офіційною Анкарою. Натомість, наявність дипломатичних місій на взаємній основі дозволяє оперативно реагувати на можливі виклики й загрози завдяки прямій комунікації між сторонами та створювати міцну базу для політичного діалогу, сприяючи ефективному розвитку торговельно-економічних відносин, культурної та іншої взаємодії.

Наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. спостерігається інтенсифікація зустрічей на найвищому рівні на взаємній основі. У 1969 р. президент Туреччини Джевдет Сунай вперше як глава держави відвідав країну континенту на південь від Сахари, здійснивши візит до Ефіопії. Крім того, президент Тургут Озал відвідав Сенегал у 1993 р., а прем'єр-міністр Неджметтін Ербакан був у Нігерії в 1996 р. [97]. Хоча в цей період такі зустрічі ще не набули системного характеру, згадані візити мали важливе значення для започаткування відповідної традиції в турецько-африканських відносинах. Це було особливо значущим з тієї точки зору, що на той момент офіційна Анкара мала значно більш розвинуті взаємини з Північною Африкою. Відповідно налагодження прямих контактів на найвищому рівні із країнами на південь від Сахари засвідчило наміри країни поглиблювати відносини з цим регіоном.

Чинний президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган відіграв ключову роль у процесі зростання кількості візитів на найвищому рівні. Ще будучи прем'єр-міністром, він здійснив перші знакові візити: у травні 2005 р., у рамках

турецького «Року Африки», відвідав Ефіопію, Південну Африку, Туніс та Марокко. Ці поїздки зробили його першим главою турецького уряду й держави, що відвідав країну на південь від екватора. У період 2002-2022 р. Р.Т. Ердоган здійснив 53 офіційні візити до країн Африки. Уже в 2014 р., після візитів до Південної Африки та Замбії, він став главою держави, що відвідав найбільшу кількість африканських країн, враховуючи періоди його прем'єрства та президентства [52; 139]. Загалом, Р.Т. Ердоган відвідав 26 країн Субсахарської Африки, здійснивши візити (один або кілька разів) до Анголи, Габону, Гамбії, Гани, Гвінеї, Джибуті, ДРК, Екваторіальної Гвінеї, Ефіопії, Замбії, Кенії, Кот-д'Івуару, Мавританії, Мадагаскару, Малі, Мозамбіку, Нігерії, Нігеру, ПАР, Сенегалу, Сомалі, Судану, Танзанії, Того, Уганди та Чаду [423].

Останній візит Р.Т. Ердогана до Африки перед пандемією відбувся 26-28 січня 2020 р., у рамках якого він відвідав Алжир, Гамбію та Сенегал. Під час поїздки було підписано низку угод, спрямованих на розширення двосторонньої політичної, торговельно-економічної, безпекової і культурної співпраці. Також обговорювалися питання боротьби з FETÖ, визнаним у Туреччині терористичною організацією [145]. Незважаючи на тимчасове призупинення практики візитів через пандемію, Р.Т. Ердоган відновив їх як тільки дозволили карантинні обмеження. Глава держави відвідав Анголу, Нігерію й Того 17-20 жовтня 2021 р., а також ДРК і Сенегал 20-22 лютого 2022 р. (запланований візит до Гвінеї-Бісау було скасовано через участь у позачерговому саміті НАТО). Провідними темами цих зустрічей на найвищому рівні стали співпраця у сферах охорони здоров'я, стимулювання інвестицій в африканські економіки та посилення військово-безпекового партнерства. Наприклад, турецька сторона виявила зацікавлення в зростанні експорту продукції турецького військово-промислового комплексу, зокрема безпілотних літальних апаратів *Bayraktar*, до африканських країн [111; 148].

Можна зробити висновок, що започаткована Р.Т. Ердоганом дипломатія на найвищому рівні сприяла успішній реалізації «Політики відкритості», а згодом «Політики партнерства». Численні візити турецького лідера до країн

Субсахарської Африки підкреслили пріоритетність налагодження відносин з регіоном та дозволили зробити конкретні кроки для підписання взаємовигідних угод про співпрацю. Це є особливо важливим для роботи на африканському напрямку зовнішньої політики, з огляду на цінність розвитку особистих контактів на високому і найвищому рівнях у контексті взаємин із партнерами.

Діяльність із налагодження зв'язків із африканськими колегами була також підтримана на інших рівнях. Наприклад, колишній міністр закордонних справ Мевлют Чавушоглу 8-14 січня 2023 р. здійснив турне до п'яти держав Африки – ПАР, Зімбабве, Руанди, Габону та Сан-Томе і Принсіпі – з метою обговорення ключових аспектів двостороннього співробітництва й регіонального розвитку [166]. Міністр закордонних справ Хакан Фідан перебував із візитами до кількох африканських держав у рамках організованих багатосторонніх зустрічей, зокрема під час Третьої міністерської оглядової конференції партнерства Туреччина-Африка в Джибуті в листопаді 2024 р. та зустрічі міністрів закордонних справ G20 в Йоганнесбурзі 20-21 лютого 2025 р. Під час візиту до ПАР міністр приділив окрему увагу двостороннім відносинам, зокрема «м'якій силі» офіційної Анкари, відвідавши мечеть Нурул Хамідіє в Кейптауні, яка є частиною османської спадщини в регіоні [108; 342].

Візити африканських глав держав, прем'єр-міністрів і міністрів до Туреччини, хоч і менш регулярні, однак є важливою складовою розвитку контактів. Часто такі зустрічі відбуваються в контексті багатосторонніх заходів. Наприклад, у 2018 р. на церемонії інавгурації президента Р.Т. Ердогана були присутні президенти 10 держав Субсахарської Африки – Габону, Гвінеї, Гвінеї-Бісау, Джибуті, Екваторіальної Гвінеї, Замбії, Мавританії, Сомалі, Судану та Чаду, що склали майже половину гостей найвищого рівня [234]. У 2023 р. інавгурацію президента відвідали президенти Габону, Гвінеї, Конго та Сомалі [48]. Також помітним є представництво з боку африканських країн під час самітів партнерства та Економічних і бізнес-форумів, які проводяться на території Туреччини, про що було згадано вище. Тобто можна говорити про те, що саме багатосторонні заходи, господарем яких є турецька сторона, стали основними

приводами для візитів з боку представників африканських держав. Ці зустрічі дозволяють сторонам обговорювати наявні проблеми, формувати правову базу співпраці та визначати пріоритетні напрями взаємодії в дво- та багатосторонньому форматах на найближчі роки.

Візиту окремих африканських глав держав до Туреччини є менш частою практикою, яка, однак, не є винятком. Перший дипломатичний візит із країни Африки на південь від Сахари було здійснено ефіопським імператором Хайле Селасіє в березні 1967 р., тобто за два роки до відвідин президента Дж. Суная [213]. Наразі такі зустрічі слугують можливістю для обміну думками щодо пріоритетів двосторонніх відносин. Наприклад, у 17-21 квітня 2024 р. країну відвідала президентка Танзанії Самія Сулуху для обговорення перспектив розвитку взаємин, зокрема інвестицій і торгівлі сільськогосподарською продукцією [327]. У той же рік до Туреччини приїжджали президент Сенегалу Бассіру Діюмай Фай та прем'єр-міністр Нігеру Алі Махаман Ламін Зейне [41]. У 2021 р. Р.Т. Ердоган приймав президентів ДРК Фелікса Тшісекеді, Гвінеї Альфу Конде і Анголи Жоау Лоуренсу, прем'єр-міністра Ефіопії Абія Ахмеда, голову Суверенної ради Судану генерала Абделя Фаттаха аль-Бурхана, а також Президента Комісії АС Муссу Факі Махамата. Під час візитів до Туреччини африканські лідери зосередилися на таких аспектах розширення двосторонньої співпраці, як розвиток економічних зв'язків та партнерство у сфері безпеки [204].

Вказані зустрічі свідчать про наявний інтерес до активізації відносин з боку держав Субсахарської Африки та позитивне ставлення до Туреччини як важливого міжнародного партнера. Однак, на думку авторки, візитам з боку африканських лідерів бракує систематичності та інтенсивності, яку проявляє турецька сторона в особі президента Р.Т. Ердогана, що, зокрема, може бути зумовлене браком ресурсів або недостатнім інтересом з боку країн, партнерство офіційної Анкари з якими є менш глибоким.

Одним із елементів дипломатії офіційної Анкари також є участь у миротворчих процесах у ролі посередника, перші спроби чого мали місце ще в 1980-х рр., коли Туреччина запропонувала відповідні послуги Ірану та Іраку, а

також для врегулювання спорів на Південному Кавказі [435, с. 221]. Зусилля щодо посередницької діяльності значно активізувалися за правління Партії справедливості і розвитку, з фокусом на реалізацію амбіцій Туреччини як регіональної сили на Близькому Сході. Залучення до врегулювання конфліктів у регіоні відповідало тогочасній політиці «нуль проблем із сусідами», а також дозволяло офіційній Анкарі зміцнити власну безпеку й посилити стратегічну автономію. Разом із тим, це відображало зростаючі амбіції країни як глобального гравця, наслідком чого стала посередницька діяльність в інших регіонах, насамперед в Африці. Для просування своїх послуг у розбудові миру турецька сторона посиляється на османську спадщину, історичні й релігійні зв'язки, а також відсутність колоніального минулого [39; 312, с. 3, с. 7; 435, с. 221, с. 223].

Крім того, Туреччина активно інституціоналізує свою участь у ролі посередника, пропонуючи ініціативи в рамках міжнародних організацій. Зокрема, у 2010 р., у співпраці з Фінляндією, країна започаткувала Групу друзів з посередництва (*Group of Friends of Mediation*) в рамках ООН, а в 2014 і 2018 рр., відповідно, виступила співініціатором аналогічних форматів в ОБСЄ та ОІС. Крім того, Туреччина є країною-господаркою Стамбульської конференції з посередництва, провівши вісім таких заходів у період 2012-2022 рр. з метою підвищення обізнаності та розвитку потенціалу в галузі посередництва [312, с. 6, с. 9-10; 435, с. 223]. Таким чином, на початку ХХ ст. посередницька діяльність стала важливою складовою дипломатії офіційної Анкари, що корелюється зі сформованими в цей період наративами щодо неколоніального характеру залучення країни, відродження здобутків османського періоду та просування більш справедливого світопорядку.

Одним із прикладів заходів з посередництва є надання добрих послуг (*good services*) в переговорах між Сомалі та Сомалілендом. Зусилля Туреччини будувалися на перших спробах зібрати сторони за столом переговорів за ініціативи Великої Британії та ОАЕ, а також на досвіді Стамбульської конференції по Сомалі 21-23 травня 2010 р., у рамках якої було обговорено питання постконфліктної відбудови та економічного розвитку країни [312, с. 13].

За ініціативи президента А. Гюля та прем'єр-міністра Р.Т. Ердогана, 13 квітня 2013 р. в Анкарі відбулася зустріч між президентом Сомалі Хасаном Шейхом Махмудом і президентом Сомаліленду Ахмедом Сіланьо. Метою переговорів було обговорення перспектив політичної інтеграції та створення сприятливих умов для залучення іноземної допомоги й інвестицій. За результатами зустрічі підписано Анкарське комюніке, у якому сторони задекларували прагнення до ефективного політичного діалогу, розвитку технічної й економічної співпраці та спільної боротьби з тероризмом, екстремізмом, піратством і іншими видами міжнародної злочинності [278, с. 87-88].

Переговори на президентському рівні були продовжені в Анкарі в 2014 р., проте заплановані на 2015 р. зустрічі в Стамбулі так і не відбулися. Турецька сторона зробила зусилля для поновлення з в 2016 р. шляхом відкриття консульства в Харгейсі, столиці Сомаліленду, та реалізації низки заходів зі зміцнення довіри, таких як угоди про співпрацю у розподілі гуманітарної допомоги. Представники Сомаліленду вийшли з переговорів, що також спричинило зупинку виконання укладених угод, оскільки федеральний уряд в Могадішо оголосив їх недійсними. Однією з причин цього стало те, що турецька сторона розглядала Сомаліленд як сепаратистський регіон, а не незалежну державу з легітимними претензіями на суверенітет, що є наслідком позиції турецького уряду щодо курдських регіонів. Це спричинило недовіру з боку представників офіційної Харгейси, які вважали процес упередженим [311, с. 12-13]. Загалом підтримка територіальної цілісності Сомалі є послідовною позицією офіційної Анкари, що, наприклад, разом із Єгиптом та Джибуті в грудні 2025 р. різко засудила визнання незалежності Сомаліленду з боку Ізраїлю [389]. Незважаючи на відсутність подальшого ефективного діалогу, Туреччина досягла відносного успіху, зарекомендувавши себе в ролі посередника, який може бути залучений до врегулювання спорів у країнах Субсахарської Африки.

Вказаний досвід, а також тісне співробітництво, яке сформувалося між Туреччиною і Сомалі, та наявність історичних зв'язків із територіями на Африканському Розі стали передумовою для залучення офіційної Анкари в ролі

посередника до врегулювання спору між Сомалі та Ефіопією. Раніше президент Р.Т. Ердоган уже пропонував офіційній Аддис-Абебі послуги посередництва, зокрема в конфлікті центрального уряду з регіоном Тиграй в 2021 р. та для вирішення прикордонного спору з Суданом [144]. Криза в ефіопсько-сомалійських відносинах виникла після того, як 1 січня 2024 р. Ефіопія підписала Меморандум про взаєморозуміння з Сомалілендом, який сприймається урядом у Могадішо як сепаратистський регіон. Основною ціллю Ефіопії було отримати доступ до морського узбережжя, що є стратегічно важливим для найбільшої країни Східної Африки, яка, утім, не має виходу до світового океану. Водночас офіційне Могадішо критикувало укладання угоди без погодження з федеральним урядом, а також висловило занепокоєння щодо можливого використання портової інфраструктури не лише в комерційних цілях, а й для будівництва морської бази [103, с. 80-82; 128, с. 9].

Таким чином, угода з Сомалілендом спричинила напруження у відносинах між Ефіопією та Сомалі, що є геополітичними суперниками на Африканському Розі. Криза у відносинах сторін також несе загрози для стабільності в більш широкому контексті з огляду на інтереси зовнішніх акторів. Зокрема, Єгипет активно підтримує Сомалі через будівництво Ефіопією дамби «Відродження» на річці Ніл; Туреччина та Катар є надійними партнерами уряду в Могадішо, у той час як ОАЕ є помітним інвестором у Сомаліленд. До того ж регіон стикається з безпековими викликами через діяльність організації Аш-Шабаб, а також нестабільність в Червоному морі й Аденській затоці через хуситів у Ємені та загрозу піратства. Зважаючи на вказані фактори, конфлікт між Ефіопією та Сомалі загрожує погіршенням безпекової й гуманітарної ситуації та дестабілізацією міжнародних торговельних потоків через регіон [55]. Зважаючи на це, сторони були зацікавлені в діалозі для врегулювання ситуації та деескалації на Африканському Розі.

2 липня 2024 р. Туреччина ініціювала Анкарський процес, чому передувало особисте прохання прем'єр-міністра Ефіопії Абія Ахмеда Алі під час його візиту в Анкару в травні того ж року [275, с. 11]. Сторони провели три

раунди переговорів, у яких турецька делегація на чолі з міністром закордонних справ Х. Фіданом виступила посередником, включаючи непрямі переговори в столиці Туреччини, візит турецької делегації до Ефіопії, а також зустрічі на полях ГА ООН в «Турецькому домі» в Нью-Йорку [129]. Результатом фінальних переговорів 11 грудня 2024 р., у яких взяли участь президент Р.Т. Ердоган, президент Сомалі Хасан Шейх Махмуд та прем'єр-міністр Ефіопії Абій Ахмед Алі, стало підписання Анкарської декларації. Досягнуті домовленості охоплювали три ключові пункти. По-перше, лідери країн підтвердили свою повагу до суверенітету один одного, а також визнали потенційні переваги від гарантованого доступу Ефіопії до моря, водночас поважаючи територіальну цілісність Сомалі. По-друге, сторони погодилися розпочати технічні консультації для фіналізації угоди, які мали розпочатися не пізніше лютого 2025 р. та завершитися протягом чотирьох місяців. По-третє, вони домовилися запроваджувати взаємовигідні комерційні угоди, що дозволить Ефіопії користуватися доступом до моря під суверенною владою Федеративної Республіки Сомалі [74]. У Анкарській декларації не було прямо названо Меморандум про взаєморозуміння, однак документ визнав угоду, яка викликала конфлікт між Сомалі та Ефіопією, недійсною [444].

Посередництво Туреччини в цьому спорі презентувалося як дипломатична перемога офіційної Анкари та особисто президента Р.Т. Ердогана. З одного боку, це дозволило зупинити можливий прямий конфлікт на Африканському Розі та створити основу для взаємовигідної співпраці між сторонами для подолання регіональних ризиків, зокрема боротьби з тероризмом [129]. З іншого боку, потенційними вигодами для турецької сторони стало зростання впливу на Африканському Розі та зміцнення репутації як надійного та нейтрального партнера, що має здатність виступати посередником не лише в Африці, а й в глобальних справах, зважаючи на стратегічне значення Червоного моря як транспортного коридору світового значення. Водночас угода відкриває для турецьких компаній довгострокові можливості для участі в масштабних інфраструктурних проєктах, які розвиватимуться після оформлення конкретних

домовленостей [55]. Таким чином, офіційна Анкара отримала дипломатичні, репутаційні та, у перспективі, економічні здобутки, що є частиною її стратегії зі зміцнення свого економічного та політичного впливу в регіоні та посилення її ролі як глобального гравця.

Утім, наслідки для регіону не є такими ж однозначними. Після підписання Анкарської декларації сторонам не вдалося досягти технічної угоди щодо забезпечення виходу до моря для Ефіопії через Сомалі. Переговори, які розпочалися за планом 18 лютого 2025 р., були призупинені на невизначений термін на початку липня 2025 р. [318; 321]. На думку авторки, зважаючи на відсутність анонсованих планів щодо поновлення прямих консультацій чи переговорів за посередництва Туреччини, це може призвести до нової ескалації конфлікту між офіційними Аддис-Абебою та Могадішо. Насамперед, залишається невирішеною проблема виходу до моря для Ефіопії, що може спонукати країну до поновлення переговорів із Сомалілендом та укладання нових домовленостей щодо доступу до берегової лінії й будівництва портової інфраструктури. Водночас це загострить відносини з Сомалі, адже співпраця офіційної Аддис-Абеби з урядом у Харгейсі суперечить позиції офіційного Могадішо щодо суверенітету та територіальної цілісності країни. Такий розвиток подій є потенційно не вигідним для офіційної Анкари, оскільки це зумовить посилення конфронтації на Африканському Розі та формування двох протиборчих блоків, що також ускладнить реалізацію економічних проєктів та може сприяти загостренню безпекової ситуації в регіоні.

Туреччина, яка вже продемонструвала свою здатність до ефективного посередництва у Східній Африці, може застосувати цей досвід і в Західній Африці, де її добрі відносини з місцевими державами можуть сприяти налагодженню діалогу між конфронтуючими сторонами. Зокрема, міністр закордонних справ Х. Фідан здійснив візит до Алжиру, щоб зменшити напругу у відносинах із Малі після того, як на початку квітня 2025 р. алжирські війська збили турецький безпілотник, що належав Малі, оскільки він порушив повітряний простір Алжиру [265]. Турецький уряд підтримує дружні взаємини з

усіма сторонами, включаючи держави Сахелю, до влади в яких прийшли військові уряди внаслідок серії переворотів на початку 2020-х рр. Хоча балансування між сторонами є складним завданням, це також відкриває можливості для потенційного залучення країни як посередника для відновлення контактів між Альянсом держав Сахелю та іншими акторами, зокрема Алжиром або ЕКОВАС як головною організацією в субрегіоні Західної Африки.

У цілому, посередницька участь Туреччини у врегулюванні спорів є частиною її широкої зовнішньополітичної стратегії в Африканському регіоні. Завдяки наявності історичних зв'язків із часів Османської імперії, а також релігійної й культурної спільності офіційна Анкара вибудовує імідж надійного партнера й безстороннього медіатора, що може допомагати в ефективному подоланні протиріч. Разом із тим, у залученні Туреччини простежується чітка географічна диференціація, що проявляється в активній участі в миротворчих процесах в тих субрегіонах, із якими країна має найбільш тісні взаємини. Регіон Африканського Рогу помітно виділяється в цьому контексті, оскільки офіційна Анкара з 2000-х рр. просуває свій вплив через надання гуманітарної допомоги, розбудову торговельно-економічних та інвестиційних зв'язків, «м'яку силу», а також зростання військової присутності, насамперед у Сомалі.

Посередницька діяльність у Західній Африці спирається на новий етап активізації політики з боку турецької сторони, що пов'язаний із загостренням безпекової ситуації та політичної нестабільності в державах Сахелю, де офіційна Анкара прагне заповнити вакуум сили після відходу європейських держав, зокрема Франції. Туреччина поки що не має досвіду участі в конфліктному врегулюванні в Центральній та Південній Африці, що обумовлено більшою географічною віддаленістю цих регіонів, відсутністю значимих історичних контактів, культурними відмінностями та менш інтенсивними економічними й гуманітарними відносинами на сучасному етапі. Утім, не варто відкидати перспективи майбутнього залучення турецької сторони до вирішення спорів у цих субрегіонах з огляду на поступове зростання впливу офіційної Анкари в Субсахарській Африці, наявність позитивного досвіду посередництва в інших

країнах, а також поступове розчарування в залученні інших акторів, передусім європейських держав та США, що все більше спонукатиме африканські держави до пошуку альтернативних дипломатичних партнерів.

2.2. Військово-безпекові зв'язки Туреччини з країнами Субсахарської Африки

Незважаючи на зростаючий статус Туреччини як одного з ключових позарегіональних акторів на Африканському континенті, її військова присутність в Субсахарській Африці залишається досить помірною. Замість прямого військового втручання, офіційна Анкара зосереджується на розширенні безпекової співпраці та участі в миротворчій діяльності. Формати безпекової взаємодії з країнами регіону охоплюють: обмін досвідом під час проведення спільних навчань і тренінгів для військовослужбовців та сил безпеки, що сприяє посиленню їхньої спроможності; спільна участь у заходах із боротьби з тероризмом, піратством та міжнародною організованою злочинністю; надання військово-технічної підтримки та проведення консультацій між безпековими відомствами країн; постачання турецького озброєння та його обслуговування.

Правовою основою для безпекової співпраці між Туреччиною й країнами Африки є угоди в галузі безпеки й оборони, які укладені з понад 35 державами континенту, зокрема з Буркіна-Фасо, Габонем, Гамбією, Ганою, Гвінеєю, Джибуті, Ефіопією, Кенією, Кот-д'Івуаром, Мавританією, Мадагаскаром, Малі, Нігерією, Нігером, Руандою, Сенегалом, Сомалі, Суданом, Танзанією, Угандою, Чадам та іншими [309, с. 19]. Крім того, Туреччина відкрила 37 військових представництв в Африці, які забезпечують контакти на двосторонньому рівні стосовно питань військово-безпекового співробітництва [402]. Ці угоди передбачають співробітництво щодо навчання різних підрозділів апарату безпеки африканських країн, технічне та наукове співробітництво, а також розміщення навчальних центрів, як у випадку з Сомалі. Примітно, що переважна більшість цих домовленостей були укладені в 2017-2018 рр. [439].

Така динаміка пояснюється тим, що після спроби перевороту 2016 р. офіційна Анкара почала приділяти більше уваги безпековим питанням, у тому числі в рамках своєї зовнішньої політики. У контексті взаємин із Субсахарською Африкою це охоплює як загальне зростання інтересу до інтенсифікації зв'язків у військово-безпековій сфері, так і розширення форматів і масштабів взаємодії. До того ж у другій половині 2010-х рр. країна вже мала міцну базу для своєї присутності в регіоні, включаючи економічну, гуманітарну й освітню співпрацю, що дало змогу ефективно розвивати відносини у військовій сфері.

Ще одним фактором, що сприяє зростанню військово-безпекового співробітництва між сторонами, є зменшення впливу європейських країн та США. Так, у лютому 2025 р. Туреччина підписала угоду з урядом Чаду, внаслідок якої отримала право використовувати колишню французьку базу, яку покинули війська в січні того ж року [402]. Враховуючи виведення сил Франції й інших європейських країн із Західної Африки, а також зменшення масштабів залучення США з огляду на переорієнтацію на Індо-Тихоокеанський регіон, Туреччина активно намагається заповнити вакуум, що утворився після відходу цих глобальних гравців. Це співпадає з інтересами африканських держав, які потребують нових партнерів для подолання безпекових викликів; особливо це стосується держав Східної Африки й Сахелю. Офіційна Анкара викликає довіру через тривалий досвід реалізації проєктів у інших сферах, що вказує на наявність у неї довгострокових інтересів у регіоні. Утім, Туреччині доведеться конкурувати за вплив з іншими гравцями, такими як Росія і Китай, які також прагнуть збільшити свою військову присутність та замінити західні держави в постачанні озброєння й гарантуванні безпеки в країнах Субсахарської Африки.

Характерною рисою цієї співпраці є значний взаємозв'язок із іншими сферами. Насамперед, це стосується економічного партнерства, налагодження якого часто передуює подальшим угодам щодо постачання озброєння або посиленню безпекових контактів. Зокрема, у 2024 р. Туреччина відправила військово-морські кораблі для охорони сомалійських вод після того, як дві країни домовилися про проведення розвідувальних робіт біля узбережжя країни

для пошуку покладів нафти та газу [362]. Схожа модель присутності також застосовується в країнах Сахелю, зв'язки Туреччини з якими посилювалися після серії військових переворотів у регіоні на початку 2020-х рр. Так, Національна розвідувальна організація Туреччини (*Milli İstihbarat Teşkilatı*, МІТ) відкрила розвідувальний центр в Агадесі (Нігер) для захисту цього стратегічно важливого регіону із значними запасами уранових руд від атак повстанських груп [402].

Крім того, Туреччина має досвід співпраці зі спецслужбами африканським країнам, зокрема з Кенією. Така взаємодія мала місце в рамках операції турецької розвідки з арешту очільника Робітничої партії Курдистану (РКК) Абдулли Оджалана. Після того, як він вимушено покинув Сирію наприкінці 1998 р. та кілька місяців безуспішно шукав притулку на території Європи, діяча заарештували в Найробі при спробі залишити грецьке посольство та, вірогідно, втекти до іншої держави, за припущеннями – Південної Африки. Операція була проведена турецькими силами 15 лютого 1999 р. за підтримки Кенії та, можливо, ЦРУ, що мало на той час значне представництво в країні після нещодавнього теракту в американському диппредставництві. Так, роль кенійських спецслужб полягала в транспортуванні очільника РКК до аеропорту в Найробі, де його натомість посадили на борт літака з представниками турецької розвідки. Після цього А. Оджалан був доставлений до Туреччини та засуджений до довічного ув'язнення [162; 292; 360].

Ці події спричинили контроверсійну реакцію всередині Кенії та на міжнародній арені. Зокрема, лунали звинувачення щодо отримання кенійською стороною грошей від офіційної Анкари за проведення операції, що уряд країни заперечував [219]. Також Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) зазначив, що влада Кенії та Туреччини, схоже, співпрацювала оминаючи договір про екстрадицію [172, с. 572]. Не дивлячись на критику, це є яскравим прецедентом співпраці національних розвідок країн, що сприяло подальшому поглибленню співпраці у військово-безпековій сфері між Туреччиною та Кенією.

Однією зі сфер співпраці є продаж турецької військової техніки й озброєння країнам Субсахарської Африки. За оприлюдненими даними, обсяг

продажів зброї зріс із 41 млн дол. США у 2020 р. до 328 млн дол. США у 2021 р., тобто майже в сім разів протягом одного року. При цьому, найбільше зростання спостерігалося за рахунок держав на південь від Сахари, зокрема Анголи, Ефіопії та Чаду [77; 402]. Згідно з даними SIPRI, у період 2005-2021 рр. найбільшими імпортерами турецького озброєння в регіоні були Нігерія, Руанда, Буркіна-Фасо, Гана, Уганда й Сенегал [59]. У 2020-2024 рр. Туреччина також увійшла до топ-4 експортерів зброї до країн Західної Африки. У цей період відбулися поставки озброєння дев'яти державам субрегіону, а в імпорті зброї на неї припадало 11% (так само, як у Росії, але менше, ніж у Франції та Китаю) [171, с. 8].

Згідно з даними Асамблеї експортерів Туреччини, експорт оборонної та аерокосмічної продукції до Африки в 2021 р. досяг 460,6 млн дол. США, що є більш ніж п'ятикратним зростанням порівняно з 82,9 млн дол. США у попередньому році. Ця тенденція свідчить про зростаючий інтерес африканських країн до озброєння турецького виробництва. Турецькі оборонні компанії, серед яких такі великі гравці, як *MKE*, *Aselsan*, *Roketsan* та *Baykar*, спершу вийшли на африканські ринки зі стрілецькою зброєю, а пізніше почали експортувати важкі зразки техніки. Зокрема, держави регіону закупають безпілотні літальні апарати (БПЛА), броньовані машини, електрооптичні сенсорні системи, системи спостереження, машини розмінування та гвинтівки [439].

За даними бази даних UNROCA, 15 держав Субсахарської Африки заповували турецьку військову техніку. Зокрема, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Руанда, Сомалі та Чад імпортували бойові танки, а 13 країн, у тому числі Буркіна-Фасо, Гамбія, Гана, Мавританія, Нігерія, Руанда, Сенегал і Уганда, – броньовані бойові машини, наприклад *Otokar Cobra* та *Ejder Yalçın*, а також окремі зразки виробництва компанії *Katmerciler*. Також 37 країн регіону отримували турецьку стрілецьку зброю та легке озброєння [419]. Однак замовлення часто є невеликими, через що турецькі фірми поступаються за обсягами поставок конкурентам (держavam Європи, США, Китаю), хоча продовжують зміцнювати свої позиції на африканських ринках.

Причинами збільшення продажів озброєння до країн Субсахарської Африки стали декілька факторів. По-перше, турецький військово-промисловий комплекс (ВПК) демонструє стрімкий розвиток ще з середини 2000-х рр., коли оборонна промисловість почала зростати внаслідок економічного буму та державної підтримки. Як наслідок, кількість компаній у секторі збільшилася з 56 у 2002 р. до приблизно 1500 у 2020 р., що сприяло появі численних проєктів національної розробки й виробництва військової техніки [439]. До того ж турецькі зразки озброєння вже встигли продемонструвати свою ефективність в реальних бойових умовах, адже вони активно використовуються в конфліктах у Нагірному Карабаху, Лівії, Сирії та інших країнах.

По-друге, Туреччина пропонує конкурентні ціни, через що вартість озброєння, яке постачає країна, є більш доступною для африканських партнерів, при цьому зберігаючи достатньо високу якість. Зокрема, це є перевагою порівняно зі зброєю зі США, яка є дорожчою та складнішою в експлуатації. Крім того, як правило, продаж турецького озброєння не пов'язаний із жодними політичними чи іншими зобов'язаннями, як це характерно для співпраці зі США, Росією чи Китаєм. Тобто офіційна Анкара не використовує питання постачання озброєння як політичний важіль впливу та не встановлює обмежень щодо його використання [232, с. 379].

По-третє, у другій половині 2010-х рр. Туреччина пріоритезувала експорт зброї, що було обумовлено як міркуваннями міжнародного престижу, так і необхідністю в умовах кризи національної економіки компенсувати високі витрати галузі, що на той час фокусувалася переважно на внутрішньому ринку [105]. Це також означає, що Туреччина постачає зразки озброєння, які використовують її національні збройні сили, що підвищує довіру до продукції турецького ВПК [232, с. 388]. Натомість Субсахарська Африка має високий потенціал для імпорту зброї як через велику ємність ринку, так і через зростання потреби національних урядів зміцнювати свою обороноздатність через триваючі безпекові загрози. До того ж для деяких країн, зокрема в Західній Африці,

постала необхідність змінити джерела постачання зброї з європейських країн на інших партнерів, що спростило вихід Туреччини на ці ринки.

Помітний поштовх для збільшення експорту озброєння до Субсахарської Африки відбувся за рахунок постачання безпілотних літальних апаратів. Африканські країни стали одними з ключових замовників турецьких БПЛА, передусім найбільш відомого зразка *Bayraktar TB2*, а також інших моделей, таких як *Anka*, *Karayel* та *Aksungur*. Зокрема, успіх *Bayraktar TB2* обумовлений тим, що цей БПЛА вирізняється високими технічними характеристиками, які не поступаються безпілотникам виробництва європейських країн і США. Водночас *Bayraktar TB2* є більш доступною альтернативою західним зразкам: так, його вартість становить близько 4 млн дол. США порівняно з 30 млн дол. США за американський безпілотник *Reaper* [434, с. 4]. Це також говорить про те, що втрата цього БПЛА в процесі використання є менш болючою для африканських держав із часто обмеженими бюджетами на армію та військове забезпечення.

Крім того, ця модель зарекомендувала себе в реальних бойових діях. «Байрактари» відіграли вирішальну роль у забезпеченні переваги Азербайджану під час конфлікту в Нагірному Карабаху восени 2020 р., після чого значно зріс глобальний інтерес до безпілотників турецького виробництва. Також вони стали потужним чинником стримування російської агресії українськими військами з лютого 2022 р. [301], особливо на першій стадії повномасштабного вторгнення, коли Україна ще не розпочала власного масового виробництва дронів.

Завдяки цьому компанія *Baykar*, що займається виробництвом БПЛА, стала важливою складовою міжнародного бренду країни. У 2022 р. було продано «Байрактарів» на суму 1,18 млрд дол. США, що закріпило за Туреччиною позицію одного з найбільших світових експортерів БПЛА [153]. Під час своєї поїздки Африкою в жовтні 2021 р. президент Реджеп Тайїп Ердоган констатував: «Куди б я не прибув в Африці, усі запитують мене про наші дрони» [241]. Станом на 2025 р. Туреччина є провідним постачальником дронів у Африці, із 32 угодами про постачання БПЛА, із яких 28 домовленостей було укладено з 2021 р. Це

охоплює такі країни Субсахарської Африки, як Ангола, Буркіна-Фасо, Джибуті, Ефіопія, Кенія, Малі, Нігер, Нігерія, Руанда, Сомалі, Того, Уганда та Чад [66].

Продажі «Байрактарів» також мають вплив на загальне зростання експорту турецького озброєння до країн Субсахарської Африки. Це пояснюється позитивним досвідом використання цього зразка військової техніки, що робить більш вірогідним купівлю іншої продукції ВПК країни. Щодо прямого ефекту, то для функціонування *Bayraktar TB2* потрібні турецькі компоненти, як-от система візуалізації та наведення *Aselsan CATS* і розумні мікробоеприпаси *MAM-L* від *Roketsan* [232, с. 389]. Таким чином, продаж одного типу озброєння генерує попит на споріднені технології, а також стимулює співпрацю в суміжних секторах. Наприклад, це може заохочувати африканські країни користуватися послугами Туреччини з обслуговування техніки та запрошувати турецьких інструкторів для проведення навчань із правильного її використання.

Проте продажі озброєння до держав Субсахарської Африки також несуть ризику для зовнішньої політики Туреччини в регіоні. Це стосується підходу офіційної Анкари щодо постачання продукції ВПК будь-яким зацікавленим сторонам без висунення додаткових умов, про що було згадано вище. Утім, враховуючи амбіції Туреччини щодо поширення свого впливу як глобального актора та її паралельне залучення в інших секторах співпраці з країнами Субсахарської Африки, важливо також зважати на ширшу геополітичну динаміку. Постачання зброї одній країні може бути негативно трактоване іншою стороною та навіть нівелювати попередні здобутки щодо налагодження контактів через економічну дипломатію чи «м'яку силу» [7, с. 28-30; 232, с. 379, с. 390]. Тобто хоча для офіційної Анкари важливо зберігати нейтральність, зокрема й зважаючи на її претензії на роль посередника, необхідно формувати виважену стратегію експорту озброєння задля уникнення потенційного погіршення відносин із окремими країнами.

Наприклад, у 2021 р. Туреччина поставила *Bayraktar TB2* урядовим силам Ефіопії для використання в боях проти Народного фронту визволення Тиграї, що сприяло посиленню військової спроможності центрального уряду та

зміцненню статусу офіційної Аддис-Абеби як субрегіонального лідера на Африканському Розі [453]. Ці контакти можуть потенційно ускладнити відносини офіційної Анкари з Єгиптом, із яким Туреччина перебуває на стадії нормалізації взаємин, та Суданом, адже обидві мають конфлікт із Ефіопією щодо будівництва дамби «Відродження». Крім того, надання БПЛА офіційній Аддис-Абебі може викликати занепокоєння в Сомалі, що є традиційним союзником Туреччини та сприймає Ефіопію як регіонального суперника. Тим паче що восени 2022 р. уряд у Могадішо отримав неназвану кількість *Bayraktar TB2* для повітряної розвідки та бойових операцій проти угруповання Аш-Шабаб [101]. Туреччини має давню історію співпраці з Сомалі у сфері безпеки та гуманітарної допомоги, тому погіршення відносин може мати для неї не лише фактичні, але й репутаційні ризики. Утім, зважаючи на подальшу участь офіційної Анкари у врегулюванні спору між Ефіопією й Сомалі в якості посередника, можна констатувати, що довіра до турецької дипломатії не знизилася, а країна продовжує залишатися стабільним партнером для обох держав на Африканському Розі.

Починаючи з 2021 р. Туреччина розпочала постачання БПЛА до держав Сахелю. Зокрема, Нігеру було надано шість *Bayraktar TB2* згідно з безпековою угодою 2021 р. Уряд у Німеї використовує БПЛА у боротьбі проти угруповань, що пов'язані з Ісламською державою й Аль-Каїдою, які найбільш активно діють у районі потрійного кордону з Буркіна-Фасо й Малі [169]. Туреччина також здійснила поставку «Байрактарів» до Малі для розвідувальних місій у Сахелі, що викликало неоднозначну реакцію з боку міжнародної спільноти. Це пов'язано з тим, що дрони були надані військовій хунті, яка прийшла до влади в країні внаслідок військового перевороту та перебуває під регіональними санкціями ЕКОВАС [239]. Буркіна-Фасо також використовує турецькі БПЛА в своїх контртерористичних операціях, завдяки чому збільшила контроль над територією з 30 до 65% [142]. Після виведення французьких та європейських сил з країн регіону, Туреччина продовжила співробітництво з новими урядами та навіть посилила свої позиції. Вона сприймається державами Сахелю як надійний

союзник, активно постачаючи дрони та розвиваючи безпекову співпрацю в інших форматах. Водночас Туреччина залишається державою НАТО, що вимагає від неї більш чутливої політики в контексті співпраці з країнами, де при владі знаходяться невизнані уряди.

Протягом останнього десятиліття Туреччина закріпила свою військову присутність в Субсахарській Африці через розміщення своїх збройних сил у кількох країнах. Насамперед, це стосується Сомалі, де Туреччина історично є активним учасником процесу мирного врегулювання через дипломатичні засоби й гуманітарну допомогу, а також співпрацю щодо підготовки сомалійських військових і поліцейських. Наступним кроком стало відкриття 30 вересня 2017 р. за три кілометри на південь від столиці Могадішо Військового тренувального центру Командування Збройних сил Туреччини в Сомалі (TURKSOM). Його будівництво тривало з березня 2015 р. та обійшлося турецькій стороні в 50 млн дол. США. На території близько 4 км² розміщені три військові школи, гуртожитки та військова техніка. TURKSOM став другою іноземною військовою базою Туреччини після об'єкту в Катарі [37, с. 59-62].

Метою цієї бази є надання підтримки та підготовка безпекових формувань Сомалі, зокрема для протистояння тероризму в боротьбі з угрупованням Аш-Шабаб. У центрі працюють близько 200 турецьких інструкторів, які можуть одночасно тренувати понад 1,5 тис. військовослужбовців. Заплановано, що Туреччина підготує тут 10 тис. сомалійських солдатів, а також, у перспективі, військових із інших африканських країн. Крім того, офіційна Анкара зобов'язалася повністю екіпірувати всіх сомалійських солдатів, які пройшли підготовку, що часто є єдиним джерелом отримання необхідного озброєння та амуніції для Збройних сил Сомалі, що особливо важливо в контексті виведення сил AMISOM [186; 305]. Випускниками тренувального центру вже стали 5 тис. представників сомалійських служб безпеки, серед яких перші 11 офіцерок, які завершили навчання у вересні 2025 р. [317; 417]. Враховуючи продуктивність співпраці між сторонами можна очікувати, що початкову ціль щодо навчання персоналу переглянуть у бік збільшення.

Незважаючи на те, що офіційна Анкара позиціонує об'єкт як тренувальний табір, розміщення на його території турецьких військових і збройної техніки свідчить про фактичне виконання функцій військової бази. Причинами й передумовами для військової присутності Туреччини в Сомалі є наступні. По-перше, сприятливі умови для розширення співробітництва на безпекову сферу сформувалися за рахунок тривалих зв'язків між сторонами, що охоплюють історичні контакти в османський період і сучасну співпрацю в політичній, економічній і гуманітарній сферах.

По-друге, Сомалі має стратегічне положення на перетині ключових морських шляхів, а також найбільш протяжне морське узбережжя в Африці. Це робить країну привабливою для глобальних акторів, які прагнуть розширити свій вплив не лише в Африці, але й на Близькому Сході та в сусідніх регіонах. Подібно до Джибуті, розміщення військової бази в Сомалі дає можливість проєктувати військову силу на регіон Червоного моря, Аденської затоки та Індійського океану, що є критично важливим для захисту торговельних шляхів та протидії безпековим загрозам, таким як піратство й тероризм.

По-третє, військова присутність у Сомалі сприймається офіційною Анкарою як умова захисту своїх економічних інтересів, зокрема торгівлі, інвестицій та проєктів із нафтогазовидобутку на океанічному шельфі. Крім того, Сомалі може бути точкою входу Туреччини в регіон, дозволяючи їй розширювати військово-безпекове співробітництво з іншими африканськими державами. Наприклад, посилення партнерства з офіційною Анкарою в контексті проведення навчань або імпорту озброєння може зацікавити Ефіопію й Кенію, які теж стикаються з безпековими загрозами, пов'язаними з діяльністю Аш-Шабаб на кордоні з Сомалі.

У лютому 2024 р. Туреччина та Сомалі уклали угоду про оборонну та економічну співпрацю на 10-річний період, яка передусім стосується морської безпеки. Згідно з домовленістю, офіційна Анкара зобов'язалася формувати й модернізувати військово-морський флот Сомалі та надавати допомогу в захисті морських ресурсів країни від зовнішніх загроз [309, с. 28]. В обмін на це,

Туреччина отримуватиме 30% доходів виключної економічної зони Сомалі [429]. Угода також передбачає проведення спільних повітряних, наземних і морських операцій, а також експлуатацію портів та інших об'єктів, що дозволить Сомалі захистити свої територіальні води від злочинної діяльності, у тому числі незаконної риболовлі, збройних пограбувань і піратства [270; 338, с. 2]. Вважається, що одним із приводів для укладення домовленості стало підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Ефіопією й Сомалілендом на початку 2024 р. [331, с. 4-5]. Оскільки уряд Сомалі розглядає будь-які домовленості з офіційною Харгейсою як сепаратистські та як загрозу власній безпеці, подібний крок із боку Ефіопії підштовхнув федеральний уряд у Могадішо до зміцнення довгострокового безпекового партнерства з надійним союзником, яким сприймається офіційна Анкара.

Для офіційного Могадішо правове закріплення партнерства з Туреччиною у сфері морської безпеки є можливістю розвивати спроможності своїх військово-морських сил, а також забезпечити безпеку судноплавних шляхів, які проходять через територіальні води країни. Це може зумовити збільшення економічних вигід від використання морських ресурсів сомалійським урядом, що є необхідним для забезпечення економічного зростання країни. Офіційна Анкара також першочергово сприймає питання безпеки через призму своїх економічних інтересів, зокрема з огляду на перспективи видобутку вуглеводнів на океанічному шельфі Сомалі, а також як можливість посилити свій вплив на Африканському Розі й у регіоні загалом. Туреччині доводиться зважати на регіональну та глобальну геополітичну динаміку, оскільки тут перетинаються інтереси багатьох гравців. Країна вже брала участь у врегулюванні кризи у відносинах між Ефіопією й Сомалі, оскільки посилення напруги на Африканському Розі становить загрозу для реалізації її інтересів, особливо зважаючи на високий рівень партнерства Туреччини з обома державами. Крім того, глобальні гравці, такі як ОАЕ, Саудівська Аравія, Катар, Єгипет, США та країни Європи, також прагнуть посилити свої позиції в регіоні задля того, щоб впливати на безпекову й економічну ситуацію.

Ще одним прикладом розширення військової присутності в Субсахарській Африці є Судан, де Туреччина тривалий час підтримувала близькі зв'язки з режимом Омара аль-Башира. У 2017 р. країни підписали 12 угод про співпрацю у сферах безпеки й туризму, а також угоду про оренду турецькою стороною суданського острова Суакін терміном на 99 років [125]. Острів історично був османським володінням та центром релігійної й комерційної активності в регіоні. Метою оренди було офіційно названо наміри ТІКА відновити османські пам'ятки на Суакіні, а також побудувати інфраструктуру, необхідну для обслуговування цивільних і військових суден. Проте, незважаючи на заперечення з боку влади Судану та Туреччини, низка країн регіону, зокрема Єгипет, ОАЕ й Саудівська Аравія, висловлювали занепокоєння щодо намірів офіційної Анкари використовувати острів як військову базу [425].

Суакін розташований на узбережжі Червоного моря, тобто безпосередньо наближений до стратегічних транспортних шляхів, які сполучають Європу та Азію, Близький Схід та Африку. Присутність Туреччини дозволить їй мати більший військовий і економічний вплив у регіоні завдяки новим можливостям щодо розширення торговельної й інвестиційної діяльності (зокрема, торгівля вуглеводнями з Судану здійснюється через порти Червоного моря) та залучення до безпекового врегулювання (наприклад, у контексті потенційного конфлікту між Судан, Єгиптом і Ефіопією щодо дамби «Відродження»).

У січні 2018 р. ТІКА розпочала реставраційні роботи, а в березні того ж року Судан підписав з Катаром, що є стратегічним союзником Туреччини, угоду про розвиток порту на острові на суму 4 млрд дол. США. Передбачалося, що роботи в рамках оренди острова будуть спиратися, у тому числі, на катарське фінансування [271]. Утім, у квітні 2019 р. відбулося повалення режиму Омара аль-Башира в Судані, після чого з'явилася інформація про можливе анулювання угоди щодо острова Суакін. Президент Р.Т. Ердоган заперечив ці чутки та підкреслив, що Туреччина зберігатиме свою присутність у цивільних цілях на цій стратегічній локації в рамках попередніх домовленостей [361].

Більше того, починаючи з 2023 р. Туреччина поставила Суданським збройним силам (SAF) зброї на суму щонайменше 120 млн дол. США, зокрема вісім безпілотників *Bayraktar TB2* [154; 182]. Посилення військової підтримки стало важливим кроком до налагодження взаємин із SAF на чолі з генералом Абдель Фаттахом аль-Бурханом, що почали здобувати перевагу в громадянській війні з Силами швидкого реагування (FSR). Натомість, це дає Туреччині змогу продовжити співпрацю з новим урядом Судану та захистити свої економічні й військові інтереси. Однак, на думку авторки, офіційній Анкарі доведеться проявити гнучкість у своїй зовнішній політиці в разі продовження конфлікту, зокрема у випадку зміни балансу сил між SAF та FSR або приходу до влади інших гравців. Туреччині також необхідно враховувати наявні інтереси низки глобальних і регіональних акторів, таких як США, держави Європи, ОАЕ, Саудівська Аравія, Єгипет, Ефіопія, Росія та інші, які надають підтримку різним сторонам конфлікту. Водночас, перевагою може бути внесок країни у вирішення гуманітарних проблем у Судані через роботу ТІКА та неурядових організацій, які вже мають достатній досвід роботи та надання допомоги в кризових ситуаціях у Субсахарській Африці.

Як вже було зазначено, Туреччина поглибила взаємодію у сфері безпеки з державами Сахелю. Початковий інтерес до співпраці був обумовлений підтримкою країн регіону в боротьбі з тероризмом, причому для цього офіційна Анкара використовувала переважно багатосторонні механізми, зокрема через співробітництво з ЕКОВАС щодо миротворчої діяльності. У 2018 р. Туреччина також надала 5 млн дол. США фінансової підтримки Об'єднаним силам G5 Сахель для їхньої антитерористичної діяльності, а також підписала з G5 Сахель угоду про безпекову співпрацю [306]. Починаючи з 2020-х рр. Туреччина активізувала двосторонні зв'язки у сфері безпеки, підписавши угоди про військову співпрацю з Нігером (2020 р.), Того (2021 р.) та Сенегалом (2022 р.) з метою боротьби з терористичними угрупованнями та захисту національної безпеки [237; 279]. Зростання турецького впливу найбільш помітне у країнах Альянсу держав Сахелю. Офіційна Анкара постачає військове обладнання,

зокрема безпілотники *Bayraktar TB2* та *Akıncı*, та надає супровідне навчання і технічну підтримку, зокрема в Малі та Нігері [434, с. 4].

Активізація військово-безпекової співпраці з державами Сахелю відбулася на фоні виходу сил Франції та інших європейських країн із регіону. Це ознаменувало завершення тривалої епохи взаємодії між офіційним Парижем і колишніми колоніями, залишивши вакуум, який мають намір заповнити інші глобальні гравці, серед яких Китай і Росія. У цьому контексті Туреччина є прийнятним варіантом для сахельських держав, оскільки вона зарекомендувала себе в боротьбі з безпековими загрозами в Сомалі, а також не висуває прямих політичних чи інших умов щодо співпраці. Туреччина також позиціонує себе як потенційно привабливий партнер для Заходу, особливо порівнюючи з офіційними Москвою та Пекіном. Будучи країною-членом НАТО, офіційна Анкара може виконувати функцію координації зусиль у сфері безпеки в регіоні, при цьому залишаючи можливості для діалогу з країнами Європи й США.

Для закріплення своєї присутності в Субсахарській Африці Туреччина, подібно до Росії, почала використовувати інструмент приватних військових компаній (ПВК). Найбільш відомою ПВК є SADAT, що була заснована в 2012 р. відставним генералом Аднаном Танриверді, який був близьким до президента Р.Т. Ердогана, а нині управляється його сином Меліхом Танриверді. Де-факто SADAT є турецькою альтернативою російської ПВК «Вагнер», оскільки має зв'язки з урядом одночасно зберігаючи свою формальну незалежність. SADAT діє в Сахелі для просування турецьких інтересів, зокрема захисту гірничодобувної і військової інфраструктури в Нігері та навчання збройних сил Малі. Також були повідомлення про те, що бійці ПВК іноді вступали у бій із джихадистськими угрупованнями в зоні потрійного кордону Малі, Нігеру й Буркіна-Фасо. Хоча SADAT заперечує будь-яку діяльність, що виходить за межі консалтингових послуг та військової підготовки, наявні свідчення про зв'язок ПВК з парамілітарними угрупованнями та відправку понад тисячі сирійських найманців, здебільшого пов'язаних із Сирійською національною армією, до

Нігеру, а також декількох сотень до Буркіна-Фасо й Нігерії для захисту заводів і шахт та гарантування безпеки [100; 163; 324].

Важливим фактором є релігійна орієнтація SADAT, що заснована на салафістській течії в ісламі. Це пов'язано з поглядами А. Танриверді, який підтримував ідеологію «Братів-мусульман» та прагнув створити міжнародні ісламські сили, зміцнивши позиції мусульманських країн проти ключових гравців світової політики [286]. Релігійне підґрунтя полегшує налагодження зв'язків із мусульманськими країнами, зокрема в державах Сахелю. Ідеологічна близькість дозволяє Туреччині проєктувати не лише військовий вплив, а й будувати стійкі довготривалі контакти на основі спільних цінностей. Офіційна Анкара зможе позиціонувати себе як захисник мусульман у цих країнах, що перегукується з риторикою неоосманізму. З іншого боку, поки що незрозуміло, який ефект вкоріненість релігії матиме на діяльність SADAT в Сахелі, де організація змушена протистояти джихадистським силам із прихильністю до консервативного сунітського ісламу, таким як Джамаат Нусрат аль-Іслам валь-Муслимін (JNIM), Боко Харам та іншим.

Присутність SADAT збільшує контингент, що підпорядковується офіційній Анкарі в Субсахарській Африці. Враховуючи понад 2 тис. турецьких солдатів у Сомалі та понад тисячу сирійських найманців у Нігері, Буркіна-Фасо й Нігерії, країна може розраховувати на сили чисельністю понад 3 тис. осіб у чотирьох державах. Зазначений контингент є більшим, ніж, наприклад, у Франції, яка розпоряджається приблизно 2 тис. військових у країнах на південь від Сахари, із тенденцією до зменшення цієї кількості [425]. Це потенційно дозволяє Туреччині залучатися до процесів підтримання миру й безпеки в регіоні та, за потреби, доволі швидко розгортати свої сили на Африканському Розі й у Сахелі. Разом із тим, наразі військова присутність офіційної Анкари обмежується лише двома вказаними субрегіонами, у той час як з іншими країнами співпраця розвивається переважно у сфері постачання озброєння, зокрема БПЛА, та проведення навчань за участі турецьких інструкторів.

Незважаючи на побоювання низки держав, із якими Туреччина конкурує за вплив у Субсахарській Африці, немає свідчень про плани офіційної Анкари щодо збільшення кількості військових баз або розширення наявної військової присутності [338, с. 5]. З одного боку, турецька сторона обережно нарощує військову співпрацю, щоб зберегти імідж дружньої держави без неоколоніальних амбіцій, що є особливо важливим у контексті хвилі негативних настроїв відносно колишніх метрополій, зокрема в Західній Африці. З іншого боку, зростання турецького впливу стримується геополітичним протистоянням з іншими глобальними й регіональними акторами, що змушує уряд країни проводити виважену політику, щоб не ускладнювати свої взаємини з цими державами.

Туреччина також бере активну участь у міжнародних миротворчих місіях ООН у Субсахарській Африці. У 1993-1994 рр. вона взяла на себе командування Місією ООН з надання допомоги Сомалі (UNOSOM). Хоча це була єдина міжнародна військова місія в Африці, у якій країна брала участь протягом 1990-х рр., ці зусилля продемонстрували прагнення долучатися до міжнародних багатосторонніх зусиль із підтримки миру й безпеки [439]. Починаючи з 2000-х рр. Туреччина розширила свою участь у міжнародних миротворчих місіях в Африці. Станом на 31 серпня 2025 р., вона залучала 27 військових, поліцейських та цивільних фахівців, зокрема в рамках Місії ООН у Південному Судані (UNMISS), Місії ООН у Демократичній Республіці Конго (MONUSCO), Тимчасових сил ООН із забезпечення безпеки в Аб'єї (UNISFA), Багатовимірної комплексної місії ООН зі стабілізації в Центральнафриканській Республіці (MINUSCA), а також Місії ООН з перехідної допомоги в Сомалі (UNTMIS), яка замінила Місію ООН з надання допомоги в Сомалі (UNSOM) у листопаді 2024 р. Раніше турецький персонал також долучався до миротворчих зусиль ООН у Кот-д'Івуарі, Ліберії, Малі, Південному Судані та Судані [418].

Туреччина активно підтримує миротворчі зусилля, які очолюються Африканським Союзом або регіональними організаціями, такими як ЕКОВАС. Офіційна Анкара надає персонал для забезпечення безпеки в зонах конфлікту й підтримки місцевих структур управління, допомагає в організації логістики,

ділиться технічною експертизою, а також постачає необхідні ресурси й обладнання, зокрема для реагування на гуманітарні кризи. Наприклад, з 2013 р. країна співпрацювала з Місією Африканського Союзу в Сомалі (AMISOM), що включало фінансову підтримку в розмірі близько 1 млн дол. США та тренування сомалійських військових і поліцейських. Проте, через розбіжності в баченні стратегії місії з міжнародними партнерами (зокрема, зі США), офіційна Анкара згодом перейшла до реалізації програм безпекової співпраці з урядом Сомалі через двосторонні механізми [299, с. 175, с. 179].

Крім того, Туреччина сприяє підготовці африканських миротворців через угоди про військову співпрацю з Ганою, Нігерією та Сенегалом. Це навчання спрямоване на підвищення кваліфікації місцевих сил для участі в операціях із боротьби з повстанцями, збору розвідувальних даних та захисту цивільного населення [177, с. 195-197]. Зростаюче залучення Туреччини до миротворчих заходів є частиною більш широкої стратегії країни із просування безпеки й стабільності в регіоні, що є обов'язковою умовою для економічного зростання Субсахарської Африки й подальшого поглиблення партнерства з офіційною Анкарою в інших сферах. Водночас африканські держави зацікавлені у вивченні турецького досвіду роботи в зонах конфліктів, який вона отримала на Близькому Сході та Балканах, зокрема у складі сил НАТО.

Окрім проведення тренінгів у державах Субсахарської Африки, офіційна Анкара також запрошує африканських військових для навчання на своїй території. До кінця 2014 р. в Туреччині пройшли навчання 2200 військовослужбовців з африканських країн, а лише в 2017-2018 рр. підготовку завершили близько 466 африканських військових. Зокрема, на базі Турецького національного університету оборони, заснованого в липні 2016 р., пройшли навчання майже 104 африканські офіцери з Гамбії, Сенегалу, Сомалі й інших країн, які вивчали штабну підготовку, командування та управління армією. Також відбуваються регулярні візити з африканськими країнами для обміну досвідом, наприклад із військовими навчальними закладами з Нігерії й Танзанії.

Крім того, Туреччина пропонує спеціалізовані мовні курси, які вперше пройшли близько 200 військовослужбовців із Сомалі у 2013 р. [218, с. 22-23].

Центр передового досвіду НАТО в боротьбі з тероризмом (COEDAT) в Анкарі є ще однією платформою для співпраці Туреччини з африканськими державами у сфері безпеки. COEDAT регулярно приймає африканські делегації як для інституційних візитів, спрямованих на налагодження майбутнього партнерства, так і для спеціалізованих тренінгів із протидії тероризму та асиметричним загрозам. Наприклад, у 2018 р. на курсі «Захист від атак смертників», розробленому для партнерів НАТО, з 54 учасників із 24 країн шість були з Субсахарської Африки (п'ять із Нігерії та один із Камеруну), а на навчальній сесії «Захист від тероризму» у лютому 2019 р. були представлені військові офіцери з Гамбії, Камеруну й Сенегалу [218, с. 24-25].

Навчання військових дозволяє Туреччині зміцнювати формальні та неформальні контакти з відповідними країнами, що сприяє усталенню довготривалих зв'язків у сфері безпеки. Особливо цінним для офіційної Анкари є підтримка взаємин із тими, хто досягає успіхів у своїй кар'єрі. Наприклад, начальник Сил оборони Сомалі Одоваа Юсуф Рааге отримав диплом магістра в Національному університеті оборони в Стамбулі, після чого продовжив просування по службі на Батьківщині [242]. Випускники турецьких військових навчальних закладів по поверненні додому зберігають прихильність до держави, де вони здобули освіту та необхідні практичні навички. Відповідно, у майбутньому, займаючи більш високі посади, вони схильні розвивати співпрацю з Туреччиною у військово-безпековій сфері, що стосується проведення навчань за участі турецьких інструкторів, закупівлі озброєння турецького виробництва та спільної участі в проведенні військових операцій. Цьому також сприяє запровадження курсів турецької мови для африканських військових, що полегшує комунікацію між представниками різних держав. Таку стратегію також успішно використовують інші країни, зокрема Росія (у минулому СРСР), Франція та США. Таким чином, цей підхід дає можливість офіційній Анкарі

розвивати стале партнерство з перспективою на майбутнє та зміцнювати свій вплив у державах Субсахарської Африки.

Туреччина також бере участь у міжнародних механізмах боротьби з піратством в Аденській затоці та Індійському океані. Ця проблема особливо гостро стоїть для Сомалі. Головним осередком піратства є територія Пунтленду, сепаратистського регіону на північному сході держави, де захоплення торговельних суден і танкерів, що йшли через Аденську затоку в напрямку протоки Баб-ель-Мандеб і Червоного моря, із вимогою викупу стало одним із способів заробітку для місцевого населення в умовах соціально-економічного занепаду. Оскільки ця проблема становила загрозу для міжнародної торгівлі, світова спільнота впровадила низку механізмів з метою патрулювання територіальних вод Сомалі та захисту суден від збройних нападів. Незважаючи на те, що загроза піратства в регіоні зменшилася, деякі заходи продовжують діяти з метою підтримки безпеки судноплавства й протидії нелегальній діяльності на морі.

Туреччини брала участь в операціях з протидії піратській діяльності та звільнення захоплених суден, а також надавала технічну підтримку в рамках ініціатив ООН, НАТО, ЄС, Міжнародної морської організації та інших. Зокрема, офіційна Анкара підтримала резолюції Ради Безпеки ООН 1851 (2008) і 1897 (2009), що стосуються протидії піратству, та є однією із засновниць Контактної групи з питань піратства біля узбережжя Сомалі (CGPCS), що була створена 14 січня 2009 р. з метою підвищення спроможності Сомалі й інших держав у регіоні для протистояння піратству. Туреччина бере активну участь у засіданнях робочих груп CGPCS, а також головувала на 8-му Пленарному засіданні 21 березня 2011 р. [289].

Як член НАТО, Туреччина брала активну участь у діяльності Альянсу з протидії піратству та тероризму біля узбережжя Сомалі, в Аденській затоці та Індійському океані в рамках операції «Океанічний щит» (*Operation Ocean Shield*) у 2009-2016 рр., зокрема очолювала операції НАТО з боротьби з піратами в регіоні з січня по червень 2012 р. [309, с. 27]. Також країна приєдналася до

Постійної морської групи НАТО 2 (*Standing NATO Maritime Group 2, SNMG-II*) та об'єднаної оперативно-тактичної групи СТФ-151 (*Combined Task Force-151*), створеної за рішенням РБ ООН за участі сил 5-го флоту США. З метою участі в операціях протидії піратству, захисту торгових і військових суден та запобігання збройним нападам, 10 лютого 2009 р. турецький парламент санкціонував розміщення в регіоні фрегату Військово-морських сил Туреччини *Giresun* (F 491) (англ. *Antrim* (FFG-20)), який розпочав виконання місії 25 лютого того ж року. 19 червня 2009 р., його замінив фрегат *Gediz* (F-495) (англ. *John A. Moore* (FFG-19)) [278, с. 94-95]. Місію турецьких військово-морських сил в Аденській затоці, територіальних водах Сомалі та прилеглих районах було вчергове продовжено на ще один рік у січні 2024 р. [217]. Крім того, Туреччина шість разів брала на себе командування СТФ-151, а угода про безпекову співпрацю з Сомалі від лютого 2024 р. поглиблює двосторонню співпрацю на цьому напрямі [338, с. 4].

Залучення до ініціатив для боротьби з піратством обумовлено декількома факторами. По-перше, декілька турецьких комерційних суден постраждали від збройних нападів, зокрема танкер *Karagol* і суховантаж *Yasa Neslihan* були захоплені піратами в жовтні 2008 р., а вантажне судно *Horizon-1* – у липні 2009 р.; усі кораблі було звільнено після виплати викупу [421]. Зважаючи на зростання турецької економіки та потребу в розвитку міжнародних торговельних зв'язків, зокрема з країнами Африки, Близького Сходу та Азії, безпека судноплавства в Аденській затоці та Індійському океані почала мати все більше значення для офіційної Анкари для забезпечення її комерційної діяльності.

По-друге, із початку 2000-х рр. Туреччина прагне відігравати активну роль у світових справах, зокрема в питаннях боротьби з тероризмом й іншими безпековими загрозами, подолання яких також становить інтерес для країни з огляду на її внутрішню політику та безпосереднє оточення (наприклад, безпекова загроза пов'язана з діяльністю курдських формувань у Сирії). Крім того, участь у міжнародних ініціативах по боротьбі з піратством формує репутацію офіційної Анкари як активного гравця у сфері міжнародної безпеки, що є важливим для просування глобальної стратегії країни.

Нарешті, у цей період Туреччина починає активізувати контакти з державами Субсахарської Африки. Зокрема, у Сомалі країна залучена до діяльності з подолання гуманітарної кризи, інфраструктурного будівництва, підвищення спроможності державного управління, безпекової співпраці з метою протидії тероризму тощо. У цілому, офіційна Анкара просуває пошук довготривалого вирішення проблем соціально-економічного й політичного розвитку Сомалі, частиною зусиль у сфері чого є боротьба з піратством для сприяння стабільності та економічному зростанню. До того ж для Туреччини важливим є захист власних економічних активів, зокрема перспективи нафтогазовидобутку на океанічному шельфі Сомалі, що потребує гарантування безпеки в регіоні.

Водночас турецький уряд займає обережну позицію щодо атак хуситів на комерційні судна в регіоні, що є новою загрозою безпеці судноплавства. Починаючи з жовтня 2023 р., офіційна Анкара лише одного разу засудила напад, коли турецьке судно *Anadolu S* було атаковане кількома балістичними та морськими ракетами. Щодо інших епізодів, то країна переважно зберігає мовчання. Утім, 12 січня 2024 р. президент Р.Т. Ердоган засудив американсько-британський удар по силам хуситів у Ємені, назвавши це непропорційною відповіддю та звинувативши сторони в бажанні розпочати кровопролиття в Червоному морі [183]. З одного боку, це узгоджується з позицією офіційної Анкари, яка розглядає боротьбу хуситів як захист палестинців. З іншого боку, на думку авторки, Туреччина стає частиною геополітичного протистояння між спонсорованими Саудівською Аравією й ОАЕ силами в Ємені та підтримуваними Іраном хуситами. Зважаючи на те, що турецька сторона конкурує за вплив з арабськими монархіями на Африканському Розі, це також проєктується на ситуацію в Червоному морі.

Туреччина збільшує увагу й до регіону Гвінейської затоки, де проблема піратства, зокрема захоплення танкерів та викрадення людей заради викупів, загострилася протягом останнього десятиліття. Так, у липні 2019 р. десять турецьких моряків були викрадені з судна *Paksoy-1* біля узбережжя Нігерії, а в

січні 2021 р. внаслідок атаки на судно *MV Mozart* 15 турецьких моряків потрапили в полон; у обох випадках людей було звільнено через приблизно місяць [381]. Ці інциденти змусили офіційну Анкару більше зважати на проблему безпеки судноплавства в Гвінейській затоці та поставили її на порядок денний відносин із державами на атлантичному узбережжі континенту.

Так, Р.Т. Ердоган вперше відвідав Нігерію, одну з ключових країн субрегіону, ще в 2016 р., а в 2021 р. здійснив турне до трьох держав – Анголи, Того й Нігерії, у рамках якого обговорювалося, серед іншого, партнерство в галузі енергетичних ресурсів, морської безпеки, піратства та захисту довкілля. У квітні 2018 р. з офіційною Абуджею було підписано угоду про співробітництво у сфері безпеки, що передбачала навчання та оснащення нігерійських збройних сил. У січні 2020 р. турецький уряд також ратифікував угоду про співпрацю з Гвінеєю, що включала, наприклад, взаємодію в питаннях морської безпеки та проведення спільних навчань [201; 363]. Наразі партнерство з державами Гвінейської затоки є менш об'ємним, ніж ініціативи, до яких Туреччина залучена на північному сході континенту, та охоплює становлення контактів у двосторонньому форматі на противагу участі в багатосторонніх міжнародних механізмах. Утім, вказані кроки свідчать про зростаючий інтерес офіційної Анкари до субрегіону, що обумовлено, зокрема, зацікавленістю в безпечному доступі до енергетичних ресурсів та гарантуванні безперешкодного комерційного судноплавства для підтримки торговельних зв'язків.

Висновки до розділу 2

Дипломатичні та військові інструменти займають вагоме місце в політиці Туреччини в Субсахарській Африці, що дозволяють розширювати сфери впливу на континенті. Якщо активізація дипломатичної діяльності слугує передумовою для подальшого поглиблення контактів у інших галузях, то військово-безпекова співпраця, як правило, є вторинною та тісно пов'язана з реалізацією економічних інтересів. У цілому, Туреччина змогла закріпитися в багатьох державах Африки

на південь від Сахари, що дозволяє їй, спираючись на сформовану позитивну репутацію серед урядів та місцевого населення, розширювати сферу взаємодії на інші сектори та із залученням нових партнерів.

Важливим кроком до зміцнення взаємин із країнами Субсахарської Африки стала інституціоналізація співпраці в багатосторонньому форматі. Офіційна Анкара започаткувала проведення самітів партнерства Туреччина-Африка в 2008 р. та провела вже три такі заходи, із четвертим самітом запланованим на 2026 р. Таким чином, Туреччина увійшла до числа гравців, серед яких США, Китай, ЄС, Японія, Росія та інші, які реалізували такий формат зустрічей із представниками африканських держав. Важливо, що організація самітів партнерства має регулярний характер, із почерговим проведенням у Туреччині та одній із країн Африки, що підкреслює намір офіційної Анкари розвивати співпрацю за принципом *'win-win'*. Більше того, турецька сторона просуває й інші майданчики для діалогу, такі як Економічні і бізнес-форуми, секторальні та двосторонні заходи. Це дозволяє не лише розбудовувати особисті контакти між представниками урядів країн на високому й найвищому рівнях, але й систематично виокремлювати пріоритети й конкретні цілі розвитку відносин як у цілому, так і на рівні окремих галузей та країн.

Усвідомлюючи значимість прямого діалогу, Туреччина сформувала одну з найбільших мереж дипломатичних представництв у Субсахарській Африці, а президент Р.Т. Ердоган є главою держави, що здійснив найбільшу кількість візитів на континент. Туреччина також прагне поглиблювати взаємини з міжнародними організаціями в Африці. Розвиток відносин з Африканським Союзом став важливим кроком у цьому контексті. Утім, контакти з субрегіональними організаціями є менш усталеними: не дивлячись на співпрацю з ЕКОВАС та участь низки об'єднань у самітах партнерства, загалом співпраця в економічній, політичній і безпековій сферах залишається на низькому рівні.

Ключовим елементом зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці є вибудовування іміджу як країни без колоніального минулого, що не зазіхає на експлуатацію африканських ресурсів за нерівноправними угодами.

Для підкреслення своєї прихильності до сталого розвитку регіону та формування позитивної репутації Туреччина пропонує послуги посередника у врегулюванні конфліктів. Наприклад, офіційна Анкара брала участь у політичному діалозі між Сомалі й Сомалілендом, а також Ефіопією й Сомалі. Наявний досвід свідчить про потенціал до залучення Туреччини в ролі посередника в інших субрегіонах, особливо враховуючи її контакти як із африканськими країнами, так і з Заходом.

Військово-безпекова співпраця з країнами Субсахарської Африки активізувалася наприкінці 2010-х - на початку 2020-х рр. та ґрунтувалася на наявності попередніх зв'язків у дипломатичній, економічній і гуманітарній сферах. Офіційна Анкара прагне до участі в миротворчих процесах на континенті задля гарантування безпеки й стабільності в конфліктних регіонах, зокрема на Африканському Розі та в Сахелі. Вона є активним учасником багатосторонніх ініціатив із боротьби з піратством і тероризмом у рамках ООН, НАТО та в співпраці з іншими партнерами. Разом із тим, бажання Туреччини нарощувати свою військову присутність в Субсахарській Африці призводить до її залучення до геополітичного протистояння з глобальними й регіональними акторами. Хоча поступове виведення контингенту Франції й європейських держав із Західної Африки залишає вакуум сили, який готова заповнити Туреччина, останній все ще доводиться боротися за вплив зі США, а також із новими гравцями в регіоні – Росією, Китаєм, монархіями Перської затоки тощо.

Офіційна Анкара використовує різні інструменти для посилення військової співпраці з африканськими країнами, що оформлюється у відповідних угодах. Протягом останнього десятиліття відбулося суттєве зростання експорту озброєння турецького виробництва на континент, значну частку в якому займають безпілотні літальні апарати, зокрема *Bayraktar TB2*, що активно використовується в зонах конфліктів, таких як Сомалі, Ефіопія й держави Сахелю. Африканські країни також зацікавлені у вивченні турецького військового досвіду як країни-члена НАТО. У відповідь на наявні запити Туреччина відправляє інструкторів з метою проведення навчань для військових і поліцейських, а також запрошує африканців для навчання у військових

університетах та центрі НАТО (COEDAT) на своїй території. Це дозволяє налагодити особисті контакти у військовій сфері, які сприяють подальшому розвитку співпраці з огляду на виникнення зацікавлення з боку африканських держав у турецьких зразках військової техніки й діяльності у сфері безпеки.

Туреччина має формальну військову присутність лише в Сомалі, де в 2017 р. було відкрито тренувальний центр TURKSOM з метою навчання сомалійських військових. Країни активно співпрацюють у питаннях обміну досвідом, торгівлі озброєнням, боротьби з терористичною діяльністю Аш-Шабаб та протидії піратству. Угода про співробітництво у сфері безпеки від лютого 2024 р. підкреслює тісний зв'язок військово-безпекової сфери з економічними інтересами Туреччини, адже захист територіальних вод Сомалі має на меті забезпечити нафто і газовидобуток на океанічному шельфі.

Крім того, на початку 2020-х рр. офіційна Анкара інтенсифікувала контакти з державами Сахелю, підтримуючи місцеві уряди в боротьбі з угрупованнями, що пов'язані з Аль-Каїдою та Ісламською Державою. Наявні дані про відправку сирійських найманців через SADAT свідчать про зростання в Субсахарській Африці контингенту, що підпорядкований Туреччині та задіяний у охороні гірничодобувної інфраструктури, інтерес до якої проявляє турецька сторона. До того ж офіційна Анкара підписала угоду з Суданом про оренду острова Суакін у Червоному морі, на якому має намір відновлювати османську спадщину та розбудовувати портову інфраструктуру в партнерстві з Катаром, що може стати основою для подальшої реалізації безпекових інтересів.

Загалом, зовнішня політика офіційної Анкари в Субсахарській Африці не є агресивною. Турецький уряд віддає перевагу поступовому нарощуванню своєї присутності в регіоні через відкритий діалог за принципом взаємовигідного й рівноправного партнерства. Проте необхідність балансувати між інтересами кількох сторін, що охоплює як африканські країни, так і інших глобальних і регіональних гравців, стримує можливості Туреччини для збільшення свого впливу, зокрема через військову присутність у країнах на південь від Сахари, та змушує її проводити більш обережну політику у сфері безпеки.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА «М'ЯКА СИЛА» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ТУРЕЧЧИНИ В СУБСАХАРСЬКІЙ АФРИЦІ

3.1. Торговельно-економічна співпраця у взаєминах Туреччини з країнами Африки на південь від Сахари

Країни Субсахарської Африки відіграють неабияку роль у глобальній економічній стратегії Туреччини. Це зумовлено кількома факторами. По-перше, стратегічне розташування регіону на перетині світових торговельних шляхів між Індійським і Атлантичним океанами, між Європою й Близьким Сходом робить його важливим транспортним і логістичним вузлом у світових торговельних потоках. По-друге, регіон володіє значними запасами природних ресурсів, серед яких особливий інтерес для офіційної Анкари становлять мінеральні ресурси та вуглеводні, включно з нерозвіданими родовищами. По-третє, Субсахарська Африка має вагомий економічний і демографічний потенціал, оскільки країни регіону демонструють швидке економічне зростання, мають значний молодий людський ресурс та є великими ринками збуту, що потребують новітніх технологій для розвитку своїх економік.

У відповідь на цей потенціал, Туреччина, як член G20 та країна з динамічно зростаючою експортно-орієнтованою економікою, зацікавлена в пошуку нових ринків збуту для власних промислових товарів та імпорту мінеральної сировини й інших товарів із країн Субсахарської Африки. Хоча традиційно офіційна Анкара має більш розвинені торговельно-економічні відносини з країнами Північної Африки, що обумовлено географічною близькістю й історичними зв'язками, турецький уряд усвідомлює потенціал співпраці з Африкою на південь від Сахари в контексті розвитку нових економічних партнерств [112, с. 191]. Відповідно, ключовими завданнями економічної дипломатії є збільшення двостороннього товарообігу, нарощування інвестицій, реалізація інфраструктурних проєктів турецькими підрядниками, а також обмін технологіями й експорт турецького досвіду в різних секторах економіки. Політика Туреччини ґрунтується на принципі 'win-win' (тур. 'kazan-kazan'),

тобто заявленою метою є встановлення рівноправного взаємовигідного партнерства, а не експлуатація ресурсів, що відрізняє її, зокрема, від західних країн і Китаю. При цьому Туреччина намагається диверсифікувати свої партнерства, розвиваючи взаємини в економічній сфері з державами в різних субрегіонах та інвестуючи в широкий спектр галузей.

Інституціоналізація турецько-африканського співробітництва дала поштовх розвитку торговельно-економічних відносин між сторонами. Започаткування й регулярне проведення зустрічей у форматах самітів партнерства, міністерських оглядових конференцій партнерства та економічних і бізнес-форумів дозволило визначити пріоритетні сфери взаємодії та встановити цільові показники для зростання економічної співпраці, зокрема щодо збільшення двостороннього товарообігу.

Налагодження економічних зв'язків підтримується Радою зовнішньоекономічних відносин Туреччини (DEİK), яка має розгалужену мережу представництв, охоплюючи 43 країни Субсахарської Африки (48 представництв на континенті загалом) [385]. Їх метою є підтримка роботи турецьких компаній в Африці для активного просування двосторонньої торгівлі та взаємного інвестування. Крім того, значну роль у розвитку бізнес-зв'язків відіграють турецькі бізнес-асоціації. Зокрема, Турецька конференція підприємців і промисловців (*Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu*, TÜSKON), що була розпущена в 2016 р., активно допомагала бізнесменам у встановленні контактів із потенційними африканськими партнерами та займалася проведенням Економічних і бізнес-форумів [65, с. 35-36]. Асоціація незалежних промисловців і підприємців (*Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği*, MÜSİAD) перейняла функцію проведення таких заходів, а також реалізує проекти у співпраці з африканськими бізнесами [248].

Одним із пріоритетів діяльності представництв Туреччини в Субсахарській Африці є сприяння підписанню двосторонніх торговельних угод як механізму спрощення торгівлі між сторонами. Станом на 2025 р. країна має угоди про торговельно-економічне співробітництво з 49 африканськими країнами, угоди

про взаємне сприяння та захист інвестицій – з 32 країнами та угоди про запобігання подвійному оподаткуванню – з 17 країнами континенту [409]. Значне географічне охоплення домовленостей свідчить про пріоритетність регіону в геоекономічній стратегії Туреччини, оскільки вони забезпечують ширший доступ до африканських ринків для турецьких компаній. Водночас це допомагає залучати турецькі інвестиції для африканських країн, сприяє передачі технологій та закладає основу для довгострокового партнерства, що може бути вигідним для економічного зростання обох сторін.

Одним із найбільш значимих і очевидних результатів роботи офіційної Анкари в контексті поглиблення економічного співробітництва з країнами Субсахарської Африки є збільшення товарообігу. Обсяг торгівлі товарами з африканським континентом зріс із 5,4 млрд дол. США в 2003 р. до 32,8 млрд дол. США в 2024 р., що є зростанням у понад шість разів за два десятиліття [51]. Хоча це є помітним прогресом, торгівля з Туреччиною все ще є значно меншою порівняно з іншими ключовими економічними партнерами континенту: так, у 2024 р. торгівля товарами Африки зі США становила 72 млрд дол. США, а з Китаєм – 295 млрд дол. США [117; 192]. Водночас цей показник є значно вищим порівняно з товарообігом між Україною й Африкою, що, за даними Державної митної служби, становив майже 6 млрд дол. США в 2024 р. (з них 0,7 млрд дол. США припадали на Субсахарську Африку) [30]. Таким чином, хоча офіційна Анкара наразі не входить до числа найбільших торговельних партнерів Африканського континенту, обсяг торгівлі з регіоном продовжує зростати та є доволі високим як для середньої держави, якою є Туреччина.

Фокусуючись на товарообігу з Субсахарською Африкою, за даними Турецького інституту статистики (TÜİK), протягом останнього десятиліття (2013-2024 рр.) він зріс майже вдвічі: з 6,9 млрд дол. в 2013 р. США до досяг 10,3 млрд дол. США в 2024 р. У цілому спостерігається висхідна тенденція, із піковим значенням у 2022 р. (12,9 млрд дол. США) [134]. Це зростання пояснюється цілеспрямованою політикою активізації відносин, зокрема збільшенням кількості дипломатичних місій і торговельних представництв, налагодженням

транспортного сполучення, підписанням угод з метою полегшення торгівлі, а також зростанням кількості контактів у приватному секторі та заходам багатосторонньої дипломатії.

Частка Субсахарської Африки у загальному товарообігу Туреччини також зросла з близько 1,6% у 2013 р. до 2,2% у 2020 р., після чого знову знизилася до 1,7% у 2024 р. Це свідчить про те, що регіон все ще займає відносно невеликий відсоток від загальної торгівлі країни, значно поступаючись іншим регіонам. Підтвердженням цього є те, що торгівля із Субсахарською Африкою становить лише близько третини загального товарообігу з континентом (31,3% у 2024 р.). Це є доволі низьким показником, враховуючи що регіон Північної Африки представлений лише п'ятьма країнами. Водночас це свідчить про значний недоотриманий потенціал торговельного партнерства з регіоном Африки на південь від Сахари, що може бути реалізований за умови системного впровадження ефективної політики в економічній сфері.

Згідно з даними ТҮІК, за період 2013-2024 рр. експорт Туреччини до Субсахарської Африки збільшився з 4,4 млрд дол. США до 7,1 млрд дол. США. Головними категоріями турецького експорту є хімічна продукція, зернові й олійні культури, текстиль та автомобільна продукція [399]. У той же час імпорт із країн регіону зріс із 2,6 млрд дол. США до 3,2 млрд дол. США. Ключові категорії імпорту включають нафту, мінеральну сировину та аграрну продукцію [225]. Отже, фіксується стабільне позитивне сальдо торговельного балансу для Туреччини, що є сприятливою економічною тенденцією. Це обумовлено, зокрема, дисбалансом у категоріях експорту й імпорту, оскільки країна переважно продає готову продукцію, а закупає сировину.

Попри загальне зростання товарообігу, залишається проблема недостатньої диверсифікації торговельних партнерів Туреччини в Субсахарській Африці. Сукупний обсяг торгівлі з топ-5 партнерами в Субсахарській Африці в 2024 р. склав 4,7 млрд дол. США, що становить приблизно 45% від загального товарообігу країни з регіоном. Лідером традиційно залишається ПАР (майже 2 млрд дол. США у 2024 р.); за нею слідують Нігерія (0,9 млрд дол. США), Кот-

д'Івуар (0,8 млрд дол. США), Гана (0,6 млрд дол. США) і Сенегал (0,4 млрд дол. США) [399]. Таке домінування невеликої групи країн у структурі торгівлі несе потенційні ризики для турецької сторони через складність швидкого переорієнтування торговельних потоків у разі втрати одного з ключових партнерів. Для виправлення цього дисбалансу важливо активізувати торгівлю з країнами Субсахарської Африки, які мають високі темпи економічного зростання та володіють важливими природними (зокрема, енергетичними) ресурсами. До таких країн належать Ефіопія, Гана, Кенія, Кот-д'Івуар, Судан і Танзанія [333].

Також варто зазначити, що зростання торгівлі з окремими країнами протягом 2013-2024 рр. не є рівномірним. Одні з найвищих темпів щорічного приросту товарообігу (понад +15% в середньому на рік) продемонстрували Чад, Сан-Томе і Принсіпі, Сомалі та Джибуті, у той час як торгівля з низкою країн, серед яких Габон, ПАР, Ефіопія, Ангола та Екваторіальна Гвінея, показала від'ємне середньорічне зростання. У цілому, більш високі темпи характерні для країн Західної та Центральної Африки, що, зокрема, обумовлено більш низькими початковими показниками двосторонньої торгівлі Туреччини з цими країнами, а також налагодженням співпраці з державами субрегіону через субрегіональні об'єднання, насамперед ЕКОВАС. Окремо можна звернути увагу на приклад Малі, Нігеру та Буркіна-Фасо, торгівля з якими різко зросла в 2021-2022 рр. Причиною цього є переорієнтація зовнішньополітичного курсу цих держав після серії військових переворотів, внаслідок чого Туреччина змогла частково замінити колишніх партнерів цих країн, насамперед Францію.

Утім, протягом останніх років спостерігається стагнація в темпах росту турецько-африканської торгівлі, що може бути пов'язано як із недостатньою зацікавленістю турецьких компаній та слабкою державною підтримкою, так і з нереалістичними очікуваннями турецького уряду. Так, офіційна Анкара кілька разів переглядала свою стратегічну мету щодо двостороннього товарообігу: якщо під час Другого саміту партнерства Туреччина-Африка цільовим індикатором було названо досягнення 50 млрд дол. США товарообігу до 2019 р.,

то під час Третього саміту партнерства Р.Т. Ердоганом було озвучено ще більш амбітну мету в 75 млрд дол. США [149]. Проте враховуючи зниження темпів зростання торгівлі з регіоном та загальну економічну кризу в Туреччині, досягнення цих показників наразі є малоімовірним. Поштовхом для зростання може стати диверсифікація партнерства та пошук нових секторів співпраці, що буде більш детально обговорено нижче.

Незважаючи на активне розширення економічних зв'язків, кількість чинних угод про вільну торгівлю Туреччини з країнами Африки залишається незначною: вони діють лише з Єгиптом, Тунісом, Марокко та Маврикієм, тобто охоплюють лише одну державу Субсахарської Африки. Угода про вільну торгівлю з Суданом перебуває на етапі ратифікації, однак перешкодою для її повноцінного впровадження є політична нестабільність у країні. Крім того, переговори щодо укладення подібних домовленостей тривають, зокрема, із Ганою, Демократичною Республікою Конго, Камеруном та Лівією [410].

Відсутність широкої мережі угод про вільну торгівлю є значною перешкодою для поживлення торгівлі, особливо із країнами Африки на південь від Сахари. У цьому контексті можна констатувати недостатню ефективність роботи турецької дипломатії, через що переговорний процес може затягуватися на тривалий час. Крім того, на думку авторки, офіційна Анкара недооцінює потенціал співпраці з субрегіональними організаціями, у рамках яких вже діють зони вільної торгівлі. Укладення угод із такими блоками дозволило б Туреччині одночасно розширити торговельну взаємодію з широким колом партнерів та дати новий поштовх для зростання торгівлі.

Насамперед, країні варто звернути увагу на прогрес щодо створення Африканської континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA). У 2021 р., під час Третього саміту партнерства, було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Туреччиною й Секретаріатом AfCFTA, що зробило її третьою країною-партнером, із якою було укладено подібні домовленості після Великої Британії та Китаю. Домовленості передбачають обмін досвідом у сферах преференційної торгівлі товарами та послугами, спрощення торгівлі, митних процедур, процесів

гармонізації технічного законодавства тощо [352]. На думку авторки, Туреччина може отримати неабияку вигоду від впровадження AfCFTA завдяки зниженню бар'єрів для з виходу турецьких товарів на африканські ринки. Зокрема, це розширить можливості для торговельної співпраці з країнами, із якими наразі офіційна Анкара має незначний товарообіг, у тому числі через наявність перешкод, пов'язаних із нестачею контактів між представниками приватного сектору на двосторонньому рівні. Утім, потрібно врахувати, що повноцінне функціонування AfCFTA досі не реалізоване, до того ж навіть не всі країни-підписанти ратифікували угоду. Це створює невизначеність для зовнішніх партнерів, серед яких і Туреччина, щодо майбутнього цієї ЗВТ та правил, які можуть бути запроваджені щодо торгівлі з третіми сторонами. З огляду на це, офіційній Анкарі варто зосередитися на розвитку двосторонніх економічних взаємин для збільшення товарообігу з регіоном.

Окрім торговельної співпраці, Туреччина також здійснює інвестиції в країни Субсахарської Африки, пропонуючи можливості для співробітництва в різних сферах. Під час III Економічного і бізнес-форуму президент Р.Т. Ердоган заявив, що інвестиції Туреччини на континент перевищили 6 млрд дол. США [149]. У 2023 р., під час засідання Третьої міністерської оглядової конференції партнерства, міністр закордонних справ Х. Фідан повідомив, що прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в африканські країни перевищили 7 млрд дол. США, а турецькі компанії реалізували на континенті понад 1,8 тис. проєктів на суму близько 85 млрд дол. США [411]. За інформацією DEİK, ПІІ Туреччини в країни Африки продемонстрували стрімке зростання зі 100 млн дол. США в 2003 р. до понад 10 млрд дол. США накопичених інвестицій. Крім того, турецькі підрядники виконали понад 2 тис. проєктів по всьому континенту загальною вартістю близько 97 млрд дол. США у сферах інфраструктурного будівництва, енергетики, транспорту тощо, створивши понад 16 тис. робочих місць, що є особливо важливим для місцевих економік [410; 437].

За іншими даними, Туреччина інвестувала у 18 «грінфілд»-проєктів в державах Субсахарської Африки у період 2019-2021 рр.; для порівняння, у цей

же період було здійснено інвестиції в 42 проекти на Близькому Сході і Північній Африці. Зокрема, турецькі інвестори розпочали бізнес у таких країнах, як Ангола, Гана, Ефіопія, Кабо-Верде, Камерун, Кенія, Кот-д'Івуар, Малаві, Малі, Нігерія, Руанда, Сенегал та Того. Пріоритетними секторами для інвестицій у Субсахарській Африці були туризм, металургія і корисні копалини, логістика, освіта та фінансові послуги [200].

Згідно з даними ОЕСР про притік ПІІ, Туреччина інвестувала в країни Субсахарської Африки 198,3 млн дол. США за період 2015-2023 рр., що становить близько третини від загальних інвестицій країни на континент. Найбільше ПІІ було здійснено в Кот-д'Івуар (28,1 млн дол. США), ПАР (26,4 млн дол. США), Судан (20 млн дол. США), Сенегал (17,1 млн дол. США) і Нігерію (15,9 млн дол. США), що сумарно становить понад половину всіх інвестицій у регіон Субсахарської Африки за відповідний період [164]. Це говорить про нерівномірний розподіл інвестицій за країнами, що підкреслює необхідність диверсифікації партнерів за рахунок виходу на нові ринки та розвитку співробітництва в секторах, яким Туреччина традиційно приділяє менше уваги. Мова йде про співпрацю в новітніх галузях економіки, зокрема у сфері цифровізації, а також пошук нових клієнтів для реалізації проектів у галузі сільського господарства, промисловості, спільного виробництва, військово-промислового комплексу тощо.

Загалом, дані свідчать про наявний інтерес турецьких інвесторів до африканських ринків, у тому числі в Африці на південь від Сахари. Хоча регіон традиційно отримує менше інвестицій порівняно з Північною Африкою з огляду на більш коротку історію взаємин і недостатньо розвинуті контакти в приватному секторі з окремими країнами, загалом турецька сторона демонструє усвідомлення потенціалу економічного партнерства. На думку авторки, навіть враховуючи недостатню спроможність Туреччини наразі конкурувати за рівнем інвестицій із ключовими глобальними гравцями, такими як Китай, США та країни Європи, розширення інвестиційної співпраці з Субсахарською Африкою може мати позитивний вплив на зростання турецької економіки, а також

посилити позиції країни на міжнародних ринках. З іншого боку, для африканських держав ключовою вигодою є розвиток локального виробництва, створення робочих місць і збільшення внутрішніх доходів.

Турецькі компанії присутні на ринку Субсахарської Африки в багатьох секторах, проте одним із найбільш помітних є галузь інфраструктурного будівництва. За даними Асоціації підрядників Туреччини, у 1972-2021 рр. 17,8% міжнародних контрактів було реалізовано в країнах Африки. При цьому Субсахарська Африка, особливо Східна й Західна Африка, є важливим ринком для турецьких підрядників, де вони здійснювали будівництво чи реновації низки інфраструктурних об'єктів, від будинків, стадіонів, лікарень і торгових центрів до доріг, залізничних шляхів і аеропортів [189]. Деякими прикладами є Конференц-центр Кігалі в Руанді, будівля парламенту в Камеруні, спортивний комплекс «Дакар Арена» та Міжнародний центр конференцій Абду Діуф у Сенегалі та інші [235].

Окрім доступної вартості проєктів, перевагами співпраці з будівельними фірмами з Туреччини є створення робочих місць для місцевого населення, використання англійської мови як робочої, відносна географічна близькість, що дозволяє забезпечувати безперебійну роботу ланцюгів постачання, та високий рівень технологічного забезпечення [189]. У поєднанні з позитивною репутацією в регіоні та прагненням країн Африки налагоджувати співпрацю з незахідними державами, це робить Туреччини привабливим партнером для реалізації інфраструктурного будівництва, питання якого стоїть особливо гостро в контексті динамічного економічного зростання регіону.

Окремо варто зазначити, що Туреччина має потенціал до конкуренції з Китаєм щодо надання будівельних послуг в Африці. Хоча обидві країни мають схожі переваги, такі як наявність технологій і відсутність колоніального минулого, офіційний Пекін також володіє значними фінансовими ресурсами, що підкріплені державним капіталом. Утім, зростаючий борговий тиск китайський інвестицій підштовхує африканські держави до пошуку альтернативних партнерів. Так, турецькі компанії, зокрема *Yapi Merkezi* та *Summa*, успішно

вигравали великі контракти у китайських державних підприємств на будівництво ключових інфраструктурних об'єктів, включаючи залізничні лінії (в Ефіопії, Танзанії та Уганді) та адміністративні й комерційні будівлі (в Екваторіальній Гвінеї та Руанді), замінюючи китайських підрядників через затримки або пропонуючи вищу якість [189; 298]. Хоча наразі турецькі підрядники не мають достатнього потенціалу, щоб повністю витіснити Китай з африканського ринку, вони вже успішно займають нішу малих і середніх проєктів з привабливим для держав Субсахарської Африки співвідношенням ціни та якості. До того ж зменшення впливу європейських держав у регіоні, наприклад зниження присутності Франції в Західній Африці, може розширити потенційний ринок надання будівельних послуг турецькими компаніями, що вже зарекомендували себе як надійні партнери в цій галузі.

Країною з найбільшими інвестиціями в Африці на південь від Сахари є Танзанія, де турецькі компанії успішно реалізували 14 проєктів на загальну суму 6,4 млрд дол. США (станом на 2024 р.) [141]. У 2017 р. *Yapı Merkezi* здобула перемогу над китайським конкурентом у тендері на будівництво двох відтинків високошвидкісної залізничної лінії Дар-ес-Салам – Додома: Дар-ес-Салам – Морогоро та Морогоро – Макутупора, із загальною вартістю контракту 3,1 млрд дол. США. Проєкт передбачає будівництво мережі залізниць загальною довжиною 2561 км, що має на меті з'єднати порт Дар-ес-Салам із сусідніми державами, які не мають виходу до Індійського океану – ДРК, Замбією, Руандою та Угандою. Це дозволить не лише покращити внутрішні та міжнародні транспортні зв'язки, створивши найбільш швидкісну залізничну мережу в регіоні, але й перетворить Танзанію на ключовий торговельний хаб Східної Африки [62; 227]. Іншими словами, реалізація цього проєкту не тільки покращить сполучення у субрегіоні та стимулюватиме економічне зростання через покращений доступ країн до міжнародних ринків, а й підвищить статус Танзанії як потужного субрегіонального гравця.

Yapı Merkezi до цього мала досвід реалізації інфраструктурних мегапроєктів в Африці. У 2012 р. компанія виграла тендер на будівництво

частини залізниці Аваш – Уольдія в Ефіопії (*Ethiopian Awash Weldiya Railway*), що мала з'єднати місто Аваш із залізницею Аддис-Абеба – Джибуті. Ціллю цього проєкту було забезпечити Ефіопії розширений доступ до міжнародних ринків через порт у Джибуті, оскільки країна втратила вихід до моря після проголошення незалежності Еритреї у 1993 р. та змушена здійснювати міжнародну торгівлю через сусідні держави. Турецька компанія розпочала будівництво 392-кілометрової ділянки залізниці загальною вартістю 1,7 млрд дол. США в 2015 р. Станом на 2017 р., у проєкті було зайнято 7200 осіб, із яких 4600 – ефіопці [158; 438].

Для Ефіопії реалізація проєкту турецькими підрядниками стала альтернативою співпраці з Китаєм, чий проєкти часто фінансуються за рахунок великих кредитів, що призводять до значного збільшення зовнішнього боргу африканських країн. На противагу цьому, офіційна Анкара пропонує надання якісних будівельних послуг, що не передбачає отримання контролю над побудованими об'єктами або реалізації стратегії «боргової ями» для збільшення впливу в державах Субсахарської Африки. Натомість, реалізація масштабних інфраструктурних проєктів є можливістю зміцнити зв'язки з африканськими країнами та відкрити можливості для пріоритетної участі в нових ініціативах.

Великі турецькі будівельні компанії реалізують інфраструктурні мегапроєкти в Уганді. Так, *Polat Yol* виграла контракт на модернізацію 92-кілометрової дороги Муємбе – Накапіріпіріт, яка має забезпечити транспортне сполучення між Угандою та Кенією, Південним Суданом і Ефіопією. Також на початку 2024 р. уряд Уганди передав компанії *Yapı Merkezi* будівництво 273-кілометрової ділянки *Standard Gauge Railway* (SGR) від прикордонного посту Малаба на кордоні з Кенією до столиці Кампали. Очікувана вартість проєкту становить 2,2 млрд дол. США. Спочатку цей контракт належав китайській державній компанії *China Harbour Engineering Company* (CHEC), але після восьми років відсутності прогресу по реалізації будівництва уряд країни вирішив замінити підрядника [235]. Цей випадок вкотре підтверджує довіру, яка сформувалася по відношенню до турецького приватного сектору в країнах

Східної Африки, що спирається на наявний досвід втілення проєктів інфраструктурного будівництва в субрегіоні.

Турецькі компанії також здійснюють діяльність із модернізації й управління транспортною інфраструктурою. Наприклад, компанія *Favori* з 2013 р. управляє Міжнародним аеропортом імені Адена Адде в Могадішо. Метою є привести аеропорт у відповідність до міжнародних стандартів і стимулювати міжнародних авіаперевізників до налагодження постійного сполучення із Сомалі. Турецька сторона також брала участь у реконструкції одного з терміналів аеропорту. Крім того, у 2014 р. група компаній *Albayrak* отримала в управління порт Могадішо, який є одним із найбільших у Сомалі. Термін дії обох контрактів становить 20 років, при цьому федеральний уряд Сомалі гарантовано отримує 50% та 55% доходів об'єктів, відповідно. Важливо відзначити, що після того, як турецькі компанії взяли на себе управління цими ключовими об'єктами, їхня дохідність зросла порівняно з періодами, коли ними керували інші міжнародні чи місцеві фірми [38, с. 468-469; 322, с. 3-5]. Згадані проєкти демонструють ефективність роботи турецьких компаній та свідчать про їхній відчутний внесок в економічне зростання й розбудову інфраструктури в Сомалі. До того ж це є чудовим доказом потенціалу державно-приватних партнерств для розвитку інфраструктури в Субсахарській Африці, що є особливо важливими для забезпечення подальшого розвитку країн регіону.

Турецькі компанії зацікавлені в подальшому розширенні свого портфоліо в Субсахарській Африці. Зокрема, *TAV Airports*, що вже успішно управляє Міжнародним аеропортом Енфіда-Хаммамет у Тунісі, висловлювала інтерес в отриманні контрактів на управління Міжнародним аеропортом імені Муртали Мухаммеда в Лагосі, Нігерія. Також *TAV OS* керує залом очікування *Star Alliance* в Міжнародному аеропорту Джомо Кеніати в Найробі, Кенія, з 2016 р., тоді як її дочірня фірма *TAV Technologies* надає послуги в Беніні та Сомалі [245]. Крім того, турецькі підрядники брали участь у будівництві або реновації Міжнародного аеропорту «Котока» в Гані, Аеропорту Блез Діань у Сенегалі та Міжнародного аеропорту імені Амані Діорі в Нігері [177, с. 192; 424].

Участь Туреччини в згаданих проектах із розвитку транспортної інфраструктури свідчить про довіру з боку партнерів із країн Субсахарської Африки та підтверджує зростаючу конкурентоспроможність турецьких будівельних компаній на африканських ринках, особливо в Східній Африці. Водночас реалізація таких масштабних ініціатив відкриває нові можливості для економічного зростання держав регіону, вигоди від чого також може відчути офіційна Анкара. Зокрема, країна зацікавлена в збільшенні торгівлі з регіоном, тому їй доцільно звернути увагу на поглиблення контактів із потужними субрегіональними центрами зростання. Відповідно досвід реалізації згаданих проектів потенційно відкриває можливість для укладання нових контрактів в суміжних сферах, що стимулюватиме інвестиційну діяльність та збільшення товарообігу між сторонами.

Туреччина також встигла зарекомендувати себе в енергетичному секторі. Значним викликом для багатьох держав регіону є забезпечення зростаючого населення електроенергією, особливо в умовах неконтрольованої урбанізації. Як наслідок неструктурованого переселення людей до міст у поєднанні з низькою якістю управління та загальним недостатнім рівнем розвитку інфраструктури, країни стикаються з частими відключеннями чи перебоями живлення, особливо у великих містах. Відповідно, вони потребують інвестицій в енергетичний сектор та доступних рішень для подолання цієї проблеми.

Турецькі енергетичні компанії активно інвестують у виробництво електроенергії в Субсахарській Африці для подолання дефіциту. Наприклад, *Çalık Holding* реалізує проекти гідроелектростанцій у Гвінеї, Мавританії, Малаві та Сенегалі, а *Aksa Energy* експлуатує електростанції в Гані та Малі для підтримки місцевої промисловості та життєзабезпечення [177, с. 192; 424]. Найбільш відомим прикладом залучення турецьких компаній до вирішення енергетичних проблем у регіоні є будівництво плавучих електростанцій компанією *Karpowership*. Ці судна пришвартовуються в порту країни-замовника, підключаються до її національної електромережі та забезпечують її необхідною електроенергією. *Karpowership* розпочала роботу в Гані в 2014 р., після чого

також отримала контракти на розміщення суден у Гамбії, Гвінеї, Гвінеї-Бісау, Замбії, Кот-д'Івуарі, Мозамбіку, ПАР, Сенегалі, Судані та Сьєрра-Леоне. Хоча енергетичні судна традиційно використовують важке паливо, яке вважається одним із найбільш забруднюючих джерел енергії, компанія, під тиском міжнародної та африканської спільноти, оголосила про початок переходу до використання зрідженого природного газу. Перше з таких суден розпочало свою роботу в Сенегалі влітку 2025 р. [114; 255].

Діяльність *Karpowership* в державах Субсахарської Африки сприяє вирішенню проблем із електропостачанням, особливо у великих містах та індустріальних зонах. За наявними даними, судна компанії забезпечують 60% потреб електроенергії Гамбії та 80% у Сьєрра-Леоне, хоча реальні цифри можуть бути дещо нижчими. Утім, їх використання не може бути довгостроковим вирішенням проблеми як через високу вартість функціонування, так і через низьку екологічність, не дивлячись на оголошений перехід до зрідженого природного газу як основного джерела енергії [114]. У цьому контексті африканські держави потребують більш стійких рішень, що базуються на довготривалих партнерствах та інвестиціях в енергетичних сектор, зокрема для збільшення спроможності місцевих систем постачання електроенергії, розвитку альтернативних джерел енергії та зростання енергетичної незалежності.

Хоча Туреччиною володіє технологія для участі в енергетичних проєктах в африканських державах, вона також зацікавлена в отриманні доступу до ключових ресурсів у Субсахарській Африці з метою посилення власної енергетичної незалежності. Країна імпортує понад 75% від своєї потреби нафти й природного газу, переважна більшість яких надходить із Росії, Азербайджану, Ірану та Іраку. Частина імпорту також припадає на африканські держави, серед яких Алжир, Лівія та Нігерія [366]. Туреччина шукає можливості для диверсифікації надійних джерел постачання вуглеводнів для задоволення власних зростаючих енергетичних потреб, і співпраця з країнами Субсахарської Африки є перспективним напрямком. Це, зокрема, пов'язано з потенційною наявністю значних нерозвіданих запасів корисних копалин. Зважаючи на

відповідний досвід в Чорному й Середземному морях, країна може запропонувати африканським партнерам співпрацю щодо розвідки та подальшого видобутку нафти й природного газу. Крім того, Туреччина має плани стати енергетичним хабом, що може дозволити їй виконувати роль транзитного пункту в торгівлі енергоносіями між Африкою (наприклад, східноафриканськими країнами) та державами Європи.

Станом на кінець 2024 р., Туреччина підписала угоди про співпрацю в галузі вуглеводневих ресурсів та видобутку корисних копалин приблизно з 20 країнами континенту [411]. У довгостроковій перспективі це партнерство є взаємовигідним для обох сторін. З одного боку, для африканських держав співпраця дає можливість налагодити власний видобуток, що є кроком до енергетичної незалежності та підвищення доходів до бюджету, що критично важливо для відбудови інфраструктури й розвитку місцевих економік. З іншого боку, офіційна Анкара може отримати контракти на видобуток на вигідних умовах. Більше того, співпраця в енергетичному секторі може стати каталізатором для поглиблення турецько-африканських відносин в інших секторах економіки завдяки розширенню присутності турецьких приватних і державних акторів, а також у військово-безпековій і політичній сферах.

Прикладом наявної співпраці є взаємодія з Сомалі. У січні 2020 р. федеральний уряд країни звернувся до Туреччини із пропозицією спільного проведення розвідувальних робіт у її територіальних водах та початку експлуатації потенційних родовищ нафти і природного газу. Це мало стати поштовхом для відновлення сомалійського нафтового сектору, що занепав після 1991 р. внаслідок громадянської війни. Офіційне Могадішо планувало залучити інвесторів для початку розвідувальних робіт на ділянці площею близько 75 тис. км² протягом 2020 р. [316], але економічна криза, спричинена пандемією Covid-19, зумовила затримки в цьому процесі. Також перешкодою для реалізації проєкту був неврегульований спір між Сомалі й Кенією щодо територіальних вод та океанічного шельфу, де розташовані потенційні поклади вуглеводнів.

У липні 2024 р. сторони підписали Угоду про розвідку та видобуток вуглеводнів, яка надала Туреччині ексклюзивні права на пошук і видобуток нафти та газу у трьох морських блоках біля узбережжя Сомалі [96]. Турецьке сейсмологічне судно *Oruç Reis*, що було невдовзі направлене в регіон для проведення геосейсмічних досліджень на площі 15 тис. км², виявило запаси, які містять до 20 млрд барелів комерційно вигідної сирої нафти. Крім того, Турецька нафтова корпорація та Сомалійське нафтове управління в квітні 2025 р. підписали окрему угоду про розвідку та видобуток вуглеводнів на трьох ключових наземних родовищах площею близько 16 тис. км². Хоча угода позиціонується як вигідна для енергетичного сектору Сомалі, вона викликала критику через те, що офіційній Анкарі надається близько 90% прав на видобуток нафти і газу, а турецькі компанії звільняються від початкових витрат, таких як бонуси та адміністративні збори [386; 391]. Очікується, що Туреччина розпочне видобуток вуглеводнів у 2026 р. після завершення сейсмічних досліджень [319].

Доповненням до цього партнерства стала угода про стратегічну співпрацю у сфері рибальства, підписана 17 грудня 2025 р. між Пенсійним фондом турецьких збройних сил (ОУАК) та Міністерством рибальства і блакитної економіки Сомалі. Згідно з нею, сторони будуть реалізувати проекти через спільну компанію *SOMTURK*, що охоплюватимуть розвиток портової інфраструктури, переробку риби та захист морських ресурсів Сомалі. Очікується, що це принесе вигоди для офіційного Могадішо у вигляді модернізації наявних об'єктів, створення нових робочих місць і підвищення кваліфікації працівників, а також зростання конкурентоздатності місцевої продукції на міжнародних ринках [95]. Де-факто, ця угода доповнює комплекс попередніх домовленостей у сфері морської безпеки та видобутку вуглеводнів на океанічному шельфі, закріплюючи статус Туреччини як провідного партнера Сомалі в цій галузі.

На думку авторки, Туреччина також має можливості розвитку співпраці в галузі розвідки та видобутку вуглеводнів з іншими державами Субсахарської Африки, які володіють розвіданими або потенційними запасами нафти й

природного газу. До їх числа належать Ангола, Кенія, Мозамбік, Танзанія та інші прибережні країни. Наприклад, у липні 2025 р. офіційні Анкара та Луанда домовилися про зміцнення економічного співробітництва з фокусом на нафтогазовому секторі та збільшенні двосторонньої торгівлі з поточних 126 млн до 500 млн дол. США. Ключовим елементом є співпраця між Турецькою нафтовою корпорацією (ТРАО) та *Sonangol*, хоча конкретні рамки співпраці поки що не визначені [353]. Конкурентними перевагами офіційної Анкари є досвід реалізації подібних проєктів у Сомалі, присутність турецьких державних і приватних компаній у Субсахарській Африці, та перебування у власності Туреччини кількох геологорозвідувальних суден, що можуть бути задіяні в розвідувальних роботах на океанічному шельфі.

Окрім видобутку вуглеводнів, Туреччина також прагне до розширення доступу до інших мінеральних ресурсів, якими володіють країни регіону. Зокрема, країна зацікавлена в постачанні уранової руди з Нігеру, що є одним зі світових лідерів із видобутку цієї стратегічно важливої сировини. Туреччина потребує запасів урану для забезпечення роботи АЕС «Аккую», яка була побудована російською стороною, та майбутніх атомних електростанцій, які планується побудувати для забезпечення потреб країни в електроенергії та сприяння енергетичній незалежності. Сировина з Нігеру може стати альтернативою для аналогічних поставок із Росії, сприяючи диверсифікації турецького імпорту та зменшуючи її залежність від одного партнера.

Туреччина почала робити конкретні кроки на цьому напрямку в липні 2024 р., коли делегація на чолі з міністром закордонних справ Хаканом Фіданом та головою національної розвідки Ібрагімом Калином відвідала країну. Зустріч відбулася невдовзі після того, як військовий уряд Нігеру відкликав дозволи на видобуток уранової руди у французьких та канадських компаній [323]. У жовтні 2024 р. офіційні Анкара й Ніамей уклали меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці в гірничодобувній промисловості. Угода передбачає посилення співпраці між сторонами через обмін інформацією, реалізацію спільних проєктів, зокрема щодо підтримки сталого розвитку гірничодобувного сектору в обох

країнах, а також заохочення турецьких компаній до інвестування у гірничодобувну промисловість Нігеру [403]. Станом на 2025 р., Туреччина не має оголошених проєктів щодо видобутку корисних копалин у Нігері, у той час як не зрозуміло, чи розглядає офіційний Ніамей можливість надання Туреччині доступу до нерозроблених або вже діючих шахт [323]. До того ж офіційній Анкарі, вірогідно, доведеться конкурувати за доступ до ресурсів з Росією, яка також посилила свої позиції в державах Сахелю після серії військових переворотів у регіоні та претендує на отримання контролю над видобутком мінеральної сировини в цих країнах.

Щодо інших мінеральних ресурсів, Туреччина також веде переговори з кількома державами у сфері видобутку золотої руди. Зокрема, це стосується Нігеру, де офіційна Анкара оголосила про плани розробки трьох родовищ [401], а також Малі й інших держав Західної Африки. Крім того, у серпні 2024 р. в столиці Гани Аккрі запрацював перший турецький золотопереробний завод завдяки інвестиціям у розмірі 25 млн дол. США від компаній *Hacıoğlu Madencilik* та *SPMR CO*. Завод має на меті збільшити вплив Туреччини на гірничодобувну промисловість у Західній Африці шляхом переробки місцевої сировини [168]. Раніше *Hacıoğlu Madencilik* повідомляла, що планує інвестувати 200 млн дол. США у гірничодобувну галузь у Західній Африці, насамперед у Буркіна-Фасо, Гані та Малі [440]. Крім того, на початку 2025 р. Туреччина оголосила про плани спільних проєктів з Азербайджаном із видобутку корисних копалин на Африканському континенті, зокрема в таких країнах, як Буркіна-Фасо, Гвінея-Бісау, Кенія, Малі, Нігер та Республіка Конго [85].

Загалом бажання отримати доступ до мінеральних ресурсів у країнах Субсахарської Африки є частиною ширшої геоекономічної стратегії Туреччини. На думку авторки, це дозволить поглибити вплив в регіоні, даючи можливість збільшити свою економічну й політичну присутність. Імпорт африканських ресурсів є важливим фактором пожвавлення економічного зростання Туреччини, особливо враховуючи негативні процеси у внутрішній економіці держави протягом останніх років. Разом із тим, офіційна Анкара демонструє відкритість

до реалізації спільних проєктів видобутку та переробки корисних копалин із африканськими партнерами, що в цілому є сприятливим елементом двосторонніх відносин, оскільки дозволяє державам континенту залучати іноземні інвестиції для розвитку переробного сектору й заохочення місцевого виробництва. Утім, через обмежену кількість таких проєктів та непублічність інформації важко визначити, наскільки укладені домовленості є вигідними для урядів африканських країн. Хоча офіційна Анкара заявляє про свою прихильність до співпраці за моделлю 'win-win', де-факто угоди можуть передбачати отримання більшості прибутку турецькою стороною. Таким чином, держави Африки ризикують втратити в ту саму пастку, що й у рамках співробітництва з європейськими чи китайськими компаніями.

Туреччина також прагне налагоджувати співробітництво з державами Субсахарської Африки в інноваційних галузях. Зокрема, країна інвестувала 6 млрд дол. США для будівництва космодрому на ділянці 30 на 30 км на узбережжі Індійського океану в Сомалі та планує невдовзі здійснювати запуск супутників із цієї території. Географічне положення Сомалі поблизу екватора робить її ідеальним пусковим майданчиком завдяки зменшенню витрат палива й збільшенню вантажопідйомності, що є однією з 12 таких унікальних локацій у світі [388]. Партнерство має потенційні вигоди для обох сторін. Будівництво космодрому є частиною 10-річної космічної дорожньої карти Туреччини, включно з планами здійснення жорсткої посадки на Місяць до 2028 р. та створення власної супутникової навігаційної системи [40]. Враховуючи зростання глобального інтересу до дослідження космосу, Туреччина отримає перевагу у вигляді власного майданчика для запуску та зможе конкурувати з ключовими гравцями в галузі передових технологій. До того ж існує можливість подальшого надання стартового майданчика в оренду, що принесе додаткові грошові надходження для обох сторін [130].

Крім того, турецька компанія *Roketsan* отримає доступ до локації для випробування власних балістичних ракет малого й середнього радіуса дії *Tayfun* та *Senk*, з подальшим приземленням в Індійському океані. Таким чином, об'єкт

буде мати подвійне призначення, при цьому перебуваючи поза межами території країн НАТО [170]. Це є особливо важливим для Туреччини, яка активно інвестує в розвиток власного військово-промислового комплексу та прагне збільшити свою незалежність від партнерів по НАТО, насамперед США.

Натомість для Сомалі першочерговими є економічні й технологічні переваги, адже проєкт виходить за рамки традиційної гуманітарної допомоги й підтримки інфраструктурного будівництва. Зокрема, вигоди від співпраці охоплюють створення робочих місць у будівництві, логістиці й STEM та розвиток місцевого наукового потенціалу завдяки передачі технологій і навчальним програмам. Ба більше, Сомалі може стати першою африканською країною, яка здійснюватиме запуск супутників у космос зі своєї території [40]. Тобто проєкт сприятиме економічному розвитку й стійкості в Сомалі, допомагаючи країні відновитися після тривалої політичної нестабільності й потенційно сприяючи її перетворенню на регіональний технологічний хаб.

Туризм є сектором, де взаємодія між офіційною Анкарою та країнами Субсахарської Африки перебуває на стадії розвитку. Окрім економічного значення, туризм є важливим інструментом публічної дипломатії, сприяючи формуванню міжнародного іміджу та розвитку партнерства й міжкультурних зв'язків. За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), Туреччина входить до топ-5 найбільш відвідуваних країн світу: у 2022 р. вона прийняла 51,4 млн осіб, що прибули з метою туризму, причому цей показник щороку зростає, навіть незважаючи на пандемію Covid-19, коли число прибуттів впало в понад три рази (з 51,75 млн осіб у 2019 р. до майже 16 млн осіб у 2020 р.) [420]. Доходи Туреччини від туризму в 2024 р. досягли 61,1 млрд дол. США, що становило близько 5% ВВП і перевищувало показники 2023 р. (56,4 млрд дол. США) на понад 8%, а 2019 р. (42,9 млрд дол. США) – на 42% [349].

Утім, спостерігається нерівномірний розподіл туристичних потоків залежно від регіону походження відвідувачів. За даними ВТО, у 2022 р. 65,4% туристів прибули з Європи, 9% – з Близького Сходу, 7,2% – з Азії, 2,7% – з обох Америк, а 2,1% – з Африки. Тобто найменша частка відвідувань Туреччини

припадає на африканських туристів, хоча їхній відсоток поступово зростає порівняно з найнижчим рівнем у 0,6% у 2007 р. (ріст більш ніж утричі) [420]. Це свідчить про переорієнтування туристичних потоків до Туреччини та зростання відносної кількості туристів із Африки, на що впливає низка факторів, про які буде сказано нижче.

Незважаючи на динамічний розвиток відносини, взаємні подорожі між Туреччиною та африканськими країнами, у тому числі з туристичною метою, є кількісно незначними порівняно з іншими регіонами. За даними Міністерства культури та туризму Туреччини, у 2023 р. кількість відвідувачів із Африки становила 1,42 млн осіб, із яких лише 302,8 тис. (21,4%) приїжджали з країн на південь від Сахари. Загальна кількість прибуттів із Африки до Туреччини суттєво зросла за останні два десятиліття. У 2008 р. країну відвідали лише 233 тис. осіб з Африки (59,6 тис., або 19,1%, із Субсахарської Африки), тоді як у 2022 р. цей показник досяг рекордних 1,49 млн осіб (377,9 тис., або 25,3%, із Субсахарської Африки), зі зростанням майже в'ятеро протягом 15 років [445]. Водночас можна відзначити позитивну тенденцію після зняття обмежень на пересування людей через Covid-19 та перевершення допандемічних показників відвідувань уже в 2022 р. Крім того, кількість прибуттів із Субсахарської Африки зростає як в абсолютному, так і відносному вимірах, що є свідченням активізації контактів Туреччини із регіоном.

Утім, активність подорожей із континенту все ще значно поступається показникам інших регіонів. У 2023 р. частка Африки серед загального числа відвідувачів Туреччини становила 2,9%, а Субсахарської Африки – 0,6%. Для порівняння, найбільший відсоток становили відвідувачі з Європи (50,1%), країн СНД (24,3%) та Азії (17,4%). Тобто Африканський континент займає доволі незначне місце в загальному потоці відвідувань до Туреччини, не дивлячись на тенденцію до збільшення цієї частки з 1,2% у 2008 р. [445].

Також спостерігається суттєва нерівномірність за країнами походження відвідувачів, найбільше яких у 2023 р. прибули з ПАР (67,6 тис.), Ефіопії (26,4 тис.), Нігерії (26,1 тис.), Судану (19,9 тис.) та Сенегалу (14,4 тис.). Таким чином,

топ-5 країн Субсахарської Африки відповідали за понад 51% загального числа візитів до Туреччини з регіону. Натомість найменшою кількістю мандрівників були представлені Сан-Томе і Принсіпі (28), Сомаліленд (34), Лесото (83), Есватіні (142) та ЦАР (201) [445]. У цілому, основну частку африканських відвідувачів до Туреччини становлять мешканці країн Західної та Східної Африки, дещо менше – Центральної, у той час як субрегіон півдня континенту помітно представлений лише однією країною – ПАР. Це, ймовірно, пояснюється факторами географічної наближеності, наявності історичних зв'язків, культурною та релігійною близькістю (за винятком деяких християнських країн, зокрема Ефіопії) та пріоритетною увагою офіційної Анкари до цих субрегіонів.

Вагомим чинником, що сприяв зростанню туристичних потоків із країн Африки до Туреччини, є поширення інформації про країну, що робиться через різноманітні інструменти «м'якої сили» – трансляцію турецьких серіалів на місцевому телебаченні, реалізація культурних і гуманітарних проєктів турецькими організаціями, такими як фонд «Мааріф», Інститут Юнуса Емре і ТІКА, що створюють ефект наближеності до життя місцевих громад. Як наслідок, у африканців виникає зацікавлення в подорожах до Туреччини для ближчого знайомства з турецькою культурою [274].

Покращення авіаційного сполучення також сприяло зміцненню туристичних зв'язків та збільшенню інтенсивності взаємних мандрівок з рекреаційною, діловою чи іншою метою. Авіаперевізник *Türk Hava Yolları* (ТНУ, Турецькі Авіалінії) є одним із найбільш впізнаваних елементів міжнародного бренду країни, популяризуючи Туреччину як туристичну дестинацію та збільшуючи доступність для туристів із різних точок світу. Авіакомпанія поступово розширювала свою присутність в Африканському регіоні: якщо в 2003 р. *Türk Hava Yolları* здійснювали рейси лише до Південної Африки, то до 2009 р. налагодили авіасполучення з 13 африканськими містами. Станом на 2019 р. мережа маршрутів охоплювала 60 міст у 39 країнах Африки, що зробило ТНУ провідною компанією за кількістю напрямків на континенті [121; 369]. Хоча пандемія Covid-19 тимчасово вплинула на зменшення кількості рейсів, уже

в 2022 р. авіакомпанія здійснювала польоти до 62 міст у 41 африканській країні (загальне число DESTИНАЦІЙ може варіюватися залежно від сезону), перевізши 2,3 млн пасажирів у регіоні за перші вісім місяців року. У 2022 р. частка африканського ринку в загальному пасажиропотоці компанії становила 7,8%, а у доходах за перше півріччя – 9% [167].

Станом на 2024 р., обсяг пасажирських перевезень ТНУ в Африці досягнув позначки в понад 6 млн осіб, що є зростанням у майже 20 разів порівняно з показником у 320 тис. пасажирів на початку століття. У цьому ж році частка Африки в загальному пасажиропотоці становила 12%, що є найвищим показником в історії авіасполучення з континентом. У Субсахарській Африці найпопулярнішими DESTИНАЦІЯМИ стали Дакар (Сенегал), Хартум (Судан), Абуджа і Лагос (Нігерія). При цьому пряме сполучення відсутнє лише з 11 країнами регіону – Ботсваною, Бурунді, Гвінеєю-Бісау, Есватіні, Зімбабве, Лесото, Ліберією, Малаві, Намібією, Того та ЦАР [196]. До того ж авіакомпанія поступово збільшує не тільки різноманітність напрямків, але й частоту рейсів, пропонуючи комфортні умови для підтримки міждержавних контактів. Також подорожуючим доступні безкоштовні транзитні візи, які часто супроводжуються безкоштовними екскурсіями містом і проживанням у готелях для пасажирів, які мають пересадку в Стамбулі під час своїх подорожей із або до Африки, що є одним із найпопулярніших сполучних хабів для подорожей між африканськими країнами і Європою [288]. Розширення географії польотів зміцнює ділові й туристичні зв'язки та сприяє розширенню можливостей для туристичних подорожей між Туреччиною та африканськими країнами.

Однією з причин такого зростання стала стратегія ТНУ з виходу на глобальні ринки, що реалізується з початку 2000-х рр. Важливою точкою в рамках цього став Африканський континенту, що є привабливим ринком для розширення з огляду на його географічну наближеність до Туреччини, відсутність домінуючих великих міжнародних авіакомпаній та наявний запит місцевого населення країн, особливо без виходу до світового океану, щодо

доступу до зручного транспортного сполучення для здійснення подорожей за межі континенту, зокрема в регіон Близького Сходу та Європи.

Попри розвиток турецько-африканських відносин за різними напрямками, у сфері подорожей зберігається низка перешкод, що не дозволяють реалізувати потенціал туризму. Зокрема, це стосується недостатньої уваги до галузі під час зустрічей на високому й найвищому рівнях у різних форматах, а також низьку популяризацію туристичного бренду на взаємному рівні, особливо в контексті промоції мандрівок до африканських країн серед турків.

Помітним бар'єром для зростання туристичних потоків є візові обмеження. Для громадян більшості африканських країн подорож до Туреччини вимагає отримання візи, а можливість оформлення електронної візи недоступне для громадян всіх держав Субсахарської Африки, крім ПАР та Маврикію. Сейшельські острови є єдиною країною регіону, громадяни якої звільняються від візи до 90 днів протягом будь-якого 180-денного періоду. Також громадяни Кабо-Верде, Екваторіальної Гвінеї й Сенегалу, які мають дійсну візу чи посвідку на проживання країн Шенгенської зони, США, Великої Британії та Ірландії, за певних умов можуть отримати 30-денні одноразові електронні візи [426]. Необхідність отримання візи створює додаткові фінансові й часові витрати, перешкоджаючи більш активним туристичним потокам.

Щодо подорожей громадян Туреччини до держав Субсахарської Африки, то, згідно з даними *Passport Index*, 9 країн (Ангола, Ботсвана, Гамбія, Екваторіальна Гвінея, Есватіні, Замбія, Маврикій, ПАР та Сан-Томе і Принсіпі) не вимагають оформлення візи для подорожей на певний період, зазвичай до 90 днів, натомість вимоги щодо її завчасного отримання є лише для 11 держав (Бенін, Буркіна-Фасо, Гана, Еритрея, Камерун, Конго, Ліберія, Малі, Нігер, Чад та ЦАР). Щодо решти країн, передбачається можливість отримання електронної візи або візи по прибуттю [398]. Отже, громадяни Туреччини мають значно більше можливостей для безперешкодних подорожей до Африки, хоча загалом цей потенціал є значно недореалізованим, переважно з огляду на брак інтересу серед турків до відвідування африканських країн.

Туреччина, як одна з країн - світових лідерів у галузі туризму, також має потенціал для експорту свого досвіду розвитку туристичної галузі до країн Африки. Конкурентними перевагами турецької моделі туристичного сектору є розвиток підходу *'all inclusive'* у наданні туристичних послуг, орієнтація на широкий сегмент відвідувачів, у тому числі в контексті географії відвідувачів і цінової політики, за рахунок наявності пропозицій різноманітних видів рекреації, поєднання з іншими видами туризму (бізнес-туризм, медичний туризм тощо), розвиток супутніх галузей, наявність потужного внутрішнього попиту та інші [14, с. 143; 155, с. 624-626].

За даними Міністерства культури та туризму Туреччини, уряд країни уклав угоди про співпрацю в галузі туризму із сімома африканськими державами, серед яких Алжир (перша подібна угода, підписана ще в 1980 р.), Ефіопія, Єгипет, Марокко, Південна Африка, Судан і Туніс [230]. Утім, незважаючи на наявні формальні домовленості, що визначають офіційні напрями взаємодії, туристична співпраця все ще займає другорядне місце на порядку денному двосторонніх взаємин між Туреччиною та державами Африки.

29 травня 2024 р. також набула чинності Угода про співпрацю в галузі туризму між Туреччиною та Руандою, яка була підписана п'ятьма роками раніше. Метою угоди є розвиток співпраці у сфері туризму шляхом заохочення взаємних інвестицій та ініціатив у туристичному секторі, інформування потенційних інвесторів про можливості в обох країнах, співробітництва у сфері маркетингу, реалізації програм обміну фахівців у галузі туризму, обміну інформацією і статистичними даними та створення спільної туристичної комісії для координації діяльності [294]. За повідомленням Міністерства культури та туризму Туреччини, основною ціллю офіційної Анкари є не залучення більшого числа туристів, а поширення турецького досвіду в галузі туризму для потенційного збільшення впливу держави в регіоні в рамках стратегії «м'якої сили» [293]. У випадку переростання укладеної угоди в практичну співпрацю, обидві сторонами можуть отримати вигоди у вигляді зростання потоків інвестицій, навчання спеціалістів та розбудови інституційної спроможності у

туристичній галузі. Разом із цим, для Туреччини це буде не лише важливим кроком для розширення присутності й розбудови позитивного іміджу в державах Східної Африки, але й демонстрації здатності до експорту власного досвіду у сфері туризму до інших африканських країн.

При цьому, на думку авторки, варто зосередитися на налагодженні партнерства з середніми державами, які вже мають певний рівень розвитку туристичного сектору, що відповідатиме підходу офіційної Анкари до розвитку взаємин за моделлю *'win-win'*. Наприклад, серед таких країн можуть бути Гана, Ботсвана, Кенія, Маврикій, Танзанія та інші. Окрім цього, розкриття потенціалу турецько-африканської співпраці в туристичній сфері можливе за рахунок включення питання розвитку туристичних зв'язків до порядку денного дво- та багатосторонніх зустрічей, розширення кількості угод про співробітництво в галузі туризму, а також активне інформування населення обох регіонів про можливості рекреації. У контексті останнього ефективними можуть бути онлайн і офлайн-заходи, такі як дні культури, виставки та промоційні кампанії, що підніме інтерес до відвідування відповідних країн. Прикладом може бути воркшоп, проведений у листопаді 2017 р. в Лагосі спільно ТНУ та Асоціацією турецьких турагентів (*Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, TÜRSAB*) за участі близько 280 агенцій із Нігерії з метою налагодження B2B співробітництва у сфері туризму, поширення інформації про туристичний потенціал Туреччини та розвитку двосторонніх взаємин у інших сферах [253; 254]. Окремий акцент має бути зроблений на поглибленні зв'язків із країнами Субсахарської Африки, що сприятиме зменшенню дисбалансу в туристичних потоках порівняно з державами Північної Африки.

3.2. Гуманітарна дипломатія як інструмент зовнішньої політики

Туреччини в Субсахарській Африці

«М'яка сила» як невід'ємна складова зовнішньої політики Туреччини набула особливого значення наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст., що було

зумовлено геополітичними зрушеннями по завершенню «холодної війни» та потребою в розробці нових підходів до розвитку регіональної й глобальної співпраці, що спираються не лише на грубу силу. Це дозволило офіційній Анкарі перейти від реакційної зовнішньої політики, підвалини якої були закладені в кемалістську епоху, до більш проактивної участі в міжнародних справах [120, с. 38]. Ідеолог такого підходу А. Давутоглу визначив три ключові напрями гуманітарної дипломатії Туреччини, що є ключовою складовою «м'якої сили», а саме: сприяння вирішенню проблем турків у всьому світі; людиноцентричний підхід до втручання у зонах конфліктів; просування інклюзивного гуманітарного бачення на глобальному рівні як реакція на неспроможність ООН адекватно реагувати на гуманітарні кризи [304, с. 161].

Більше того, у цей період сталися важливі зміни серед числа акторів, які формують та реалізують зовнішню політику: якщо раніше основну функцію виконувало Міністерство закордонних справ, то на межі ХХ-ХХІ ст. відбулася інституціоналізація в таких сферах, як освіта, культура, гуманітарна допомога, взаємодія з діаспорою, релігійна діяльність, медіа й комунікації тощо [58, с. 191]. Важливі завдання в цьому контексті покладено на такі інституції, як Турецьке агентство зі співробітництва та координації (ТІКА), Турецький Червоний Півмісяць, фонд «Мааріф», Інститут Юнуса Емре, Управління у справах релігій (Діянет), Управління у справах турків за кордоном та споріднених громад (ҮТВ), Директорат надзвичайних ситуацій Туреччини (AFAD) та інші урядові структури, а також неурядові організації у партнерстві з індивідуальними експертами та представниками громадянського суспільства. Таким чином, значно розширилося коло акторів, що формують та реалізують політику в гуманітарній сфері, а також відбулося активніше залучення неурядових гравців, які почали відігравати помітну роль у міжнародній гуманітарній діяльності.

Туреччина входить до числа країн, які надають найбільше офіційної допомоги розвитку (ОДР) пропорційно до валового національного доходу (ВНД) (8 місце в світі в 2023 р. [390]). Зокрема, офіційна Анкара активно підтримує африканські країни, що розташовані на південь від Сахари. За даними ТІКА, у

2023 р. обсяг двосторонньої ОДР до країн Субсахарської Африки, становив 46,319 млн дол. США, або 0,68% від сукупної ОДР. До переліку країн, які отримали найбільше ОДР в 2023 р., входять Сомалі (10,98 млн дол. США), Судан (7,89 млн дол. США), Гвінея-Бісау (5,97 млн дол. США), Сенегал (1,76 млн дол. США), Ефіопія (1,69 млн дол. США), Гвінея (1,42 млн дол. США) та Нігер (1,31 млн дол. США) [390]. Загалом у період 2015-2023 рр. спостерігається падіння обсягів двосторонньої ОДР, яка надавалася країнам Африки на південь від Сахари, як в абсолютних, так і відносних значеннях. Для порівняння, у 2015 р. регіон отримав 395,77 млн дол. США у вигляді ОДР, або 10,3% від загального обсягу, у той час як у 2016 р. цей показник різко знизився до 118,42 млн дол. США (1,9%) та продовжував поступово скорочуватися в подальші роки. Разом із цим, більшість допомоги, що надається континенту, спрямовується саме до країн Субсахарської Африки (78,2% у 2023 р.) [395]. Ці дані підкреслюють стратегічний пріоритет регіону для Туреччини, зокрема, з огляду на значну кількість найменш розвинених країн, які тут розташовані.

Хоча турецька гуманітарна дипломатія розвивалася з середини ХХ ст., активізації діяльності в цій сфері можна відстежити до приходу до влади Партії справедливості і розвитку. У 2011 р. відбувся візит турецької делегації на чолі з прем'єр-міністром Р.Т. Ердоганом та першою леді Еміне Ердоган до Сомалі, що мав на меті привернути увагу до проблеми голоду внаслідок посухи на сході Африки, через яку ця країна Африканського Рогу перебувала на межі гуманітарної катастрофи. Прем'єр-міністр передав 115 млн дол. США зібраних турецьким народом для надання гуманітарної підтримки Сомалі, що стало додатковим важливим внеском до 350 млн дол. США фінансової допомоги, надання якої було схвалено під час ініційованої офіційною Анкарою зустрічі Організації Ісламська Конференція 17 серпня 2011 р. [131; 315]. На продовження гуманітарної підтримки Туреччина започаткувала низку програм допомоги Сомалі, а також стала країною-господаркою другої Конференції з питань Сомалі, яка пройшла з 31 травня по 1 червня 2012 р. в Стамбулі та сприяла залученню

приватного сектору до співпраці з неурядовими організаціями для вирішення гуманітарних проблем у країнах Східної Африки [337, с. 12-13].

У подальшому Туреччина продовжила свої комплексні зусилля з надання гуманітарної підтримки Сомалі – від надання допомоги з розвитку й розбудови інституційної спроможності держави до привернення уваги міжнародної спільноти до проблем країни на майданчиках ООН і інших організацій. Офіційна Анкара реалізує довгострокові та стійкі ініціативи у сфері освіти, охорони здоров'я, продовольчої безпеки, інфраструктурного розвитку тощо, видатки на які в 2018 р. перевищили 1 млрд дол. США [122, с. 5]. Загалом, діяльність Туреччини в Сомалі в цей період стала однією з найбільш масштабних гуманітарних кампаній країни в Субсахарській Африці, що сприяло оформленню особливого підходу країни до реалізації гуманітарної дипломатії та визнанню її виняткової ролі в гуманітарній діяльності. Президент Р.Т. Ердоган регулярно виділяє Сомалі як країну, що посідає особливе місце в турецьких гуманітарних проєктах на Африканському континенті [15, с. 58-59; 199; 223].

На думку авторки, реалізація вказаного кейсу дозволила Туреччині досягти одразу декількох цілей. По-перше, це сформувало репутацію країни як надійного партнера для Африки, що має інтерес та спроможність для здійснення проєктів із довготривалим позитивним впливом на місцеві громади. По-друге, Сомалі стало відправною точкою для масштабування гуманітарної діяльності на Африканському Розі та в усій Субсахарській Африці. Набутий турецькими урядовими й неурядовими організаціями досвід та сформовані відносини з місцевими урядами й громадами, що базуються на довірі, уможливили розвиток подібних ініціатив у інших країнах. Як наслідок, Туреччина змогла значно розширити свою гуманітарну дипломатію в Африканському регіоні, спираючись на модель, яка була апробована в Сомалі.

Особливістю гуманітарної дипломатії Туреччини є те, що провідну роль у реалізації та координації гуманітарної діяльності виконують урядові структури. Серед них можна виділити три основні: Міністерство закордонних справ Туреччини, що власне виконує функцію формування політики, Турецьке

агентство зі співробітництва та координації (*Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı*, ТІКА) та Директорат надзвичайних ситуацій Туреччини (*Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*, AFAD).

Найбільш помітне місце серед них займає ТІКА – урядова організація, що була заснована в 1992 р. для надання допомоги з розвитку колишнім радянським республікам у Центральній Азії. За часів уряду ПСР значення організації поступово зросло, а її діяльність вийшла за межі регіону, набувши глобального виміру. Це стало особливо помітно після «арабської весни», коли ТІКА активно надавала допомогу близькосхідним і північноафриканським країнам, що перебували в стані політичної турбулентності або переживали конфлікти. У цей період, у тому числі завдячуючи роботі ТІКА, Туреччина перетворилася з отримувача допомоги на її великого міжнародного донора [304, с. 162].

Перший офіс агентства на території Африки було відкрито в 2005 р. в Ефіопії, а до 2022 р. число представництв на континенті досягло 22. Головними цілями ТІКА є заохочення сталого розвитку африканських країн, сприяння поширенню досвіду, знань і ресурсів Туреччини на взаємовигідній основі для підтримки пошуку «африканських рішень африканських проблем», втілення намірів Туреччини щодо допомоги найменш розвиненим країнам, а також всеосяжне покращення відносин з Африкою [53, с. 14]. ТІКА не тільки впроваджує власні ініціативи допомоги, а також активно співпрацює з іншими турецькими й міжнародними організаціями та підтримує їхню діяльність, зокрема неурядових інституцій, через надання фінансових ресурсів або персоналу залежно від конкретних потреб для здійснення проєктів [78, с. 6-7].

За даними ТІКА, організація реалізувала 1884 проєкти на території Африки в 2017-2022 рр., що охоплювали різноманітні сфери, серед яких можна виокремити наступні: охорона здоров'я (228 проєктів), боротьба з пандемією Covid-19 (65 проєктів), освіта й професійне навчання (267 проєктів), зміцнення адміністративної спроможності й цивільної інфраструктури (204 проєкти), сільське господарство, тваринництво, лісове господарство і рибальство (210 проєктів), продовольча безпека (144 проєкти), доступ до чистої води (32

проекти), а також просування сталого розвитку, зокрема використання відновлювальних джерел енергії (започатковано 6 проєктів), та інші [110; 345]. Це є найбільшою кількістю проєктів, які були реалізовані турецькими організаціями в Африці, що забезпечує провідне місце ТІКА в гуманітарній дипломатії офіційної Анкари в регіоні. Разом із тим, широке охоплення напрямків діяльності та урядова природа й узгодженість із зовнішньополітичними цілями країни підкріплюють вагомий вплив організації та її роль як координуючого актора в гуманітарних ініціативах на континенті.

Директорат надзвичайних ситуацій Туреччини (*Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*, AFAD) є відносно новою організацією, що була заснована в 2009 р. з метою боротьби зі стихійними лихами в країні, а з 2018 р. підпорядковується Міністерству внутрішніх справ Туреччини. AFAD відповідає за координацію масштабних операцій з надання міжнародної гуманітарної допомоги, переважно через постачання предметів першої необхідності, таких як продукти харчування, засоби охорони здоров'я та гігієни, транспорт і обладнання, та запуск внутрішніх кампаній зі збору коштів для надзвичайних гуманітарних ситуацій [304, с. 162].

У період 2009-2019 рр. AFAD надав допомогу 58 країнам (до 2021 р. це число зросло до 65 країн) загальним обсягом понад 4,5 млрд лір (близько 792 млн дол. США), у тому числі Сомалі – майже 500 млн лір (бл. 88 млн дол. США), що є другим найбільшим обсягом підтримки через AFAD за цей період [43; 146]. Серед інших африканських країн на південь від Сахари, які отримували допомогу від AFAD, є Буркіна-Фасо, Гвінея, ДРК, Конго, Ліберія, Мавританія, Мозамбік, Сенегал, Судан, Сьєрра-Леоне, Південний Судан, ЦАР, Чад та інші [42]. Наприклад, AFAD брав участь у подоланні наслідків повені у Південному Судані в січні 2020 р., внаслідок якої постраждали понад 13,5 тис. осіб. Організація доставила 2335 продуктових наборів та налагодила співпрацю з місцевими неурядовими організаціями для надання допомоги [174]. Діяльність AFAD свідчить про системний підхід Туреччини до подолання наслідків надзвичайних ситуацій та готовність ділитися власним досвідом у цій сфері в рамках міжнародних проєктів допомоги.

Активними в міжнародній гуманітарній діяльності є Турецький Червоний Півмісяць (*Türk Kızılay*) та фонд Діянет (або Релігійний фонд Туреччини, *Türkiye Diyanet Vakfi*). Обидві інституції не є урядовими структурами, проте мають доволі тісні зв'язки з державою з точки зору дотримання пріоритетів урядової політики у наданні гуманітарної допомоги закордоном та налагодженої співпраці з турецьким урядом, через що їхня діяльність має квазі-урядовий характер [304, с. 162-163].

Турецький Червоний Півмісяць діє як неприбуткова організація, що афілійована з міжнародним рухом Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Її місією є надання допомоги постраждалим від стихійних лих, внутрішньої нестабільності, голоду, нестачі водних ресурсів тощо. Діяльність організації в Африці охоплює постачання продовольчої допомоги та ліків, забезпечення доступу до чистої питної води, будівництво притулків, надання медичної допомоги та робота із запобігання епідеміям, таким як малярія та Ебола, які широко поширені на континенті, а також Covid-19. За оцінками, організація надала допомогу понад 15 млн осіб в Африці [91, с. 88-89; 329, с. 13-14]. Турецький Червоний Півмісяць також допомагає біженцям та постраждалим від стихійних лих і конфліктів. У 2017 р. організація запустила кампанію *Be the hope*, у рамках якої було надано підтримку країнам Східної Африки, а також Південному Судану і Ємену. Зокрема, Сомалі отримало близько 13 тис. тон гуманітарної допомоги, до якої входило продовольство, засоби першої необхідності, одяг, медичне обладнання та ліки [379].

Специфікою діяльності Турецького Червоного Півмісяця є фокус на підтримці мусульманських громад. Наприклад, організація регулярно надає гуманітарну допомогу протягом священного для мусульман місяця Рамадана: у 2021 р. було роздано понад 1 тис. продуктових наборів у Південному Судані, а в 2025 р. підтримку отримали понад 3 млн людей у 18 країнах світу, серед яких Судан і Сомалі [194; 380]. Також у 2019 р. близько 13,2 тис. осіб у Мозамбіку отримали 700 продуктових наборів під час Курбан-байраму [378]. Таким чином, значна увага зосереджена на підтримці мусульманських громад, а надання

допомоги під час значних ісламських святкувань підкреслює акцент на релігійній солідарності як невід'ємному елементі гуманітарної діяльності організації в регіоні. Загалом, цей підхід співзвучний із ширшими зусиллями офіційної Анкари в Субсахарській Африці та в глобальному вимірі як держави, що прагне до становлення в ролі лідера мусульманського світу, елементом чого є активна роль Туреччини в задоволенні гуманітарних потреб мусульманської спільноти на Африканському континенті.

Подібно до діяльності Турецького Червоного Півмісяця, фонд Діянет фокусується на взаємодії з країнами й громадами, де іслам є домінуючою релігією. Він був заснований ще в 1975 р. та діє під егідою Управління у справах релігій як благодійна організація. Ініціативи фонду охоплюють такі напрямки, як надання допомоги під час Курбан-байраму та Рамадану, організація заходів під час іфтару, забезпечення доступу до чистої питної води, підтримка дитячих будинків, мечетей, курси Корану, будівництво медичних центрів тощо [276]. Зокрема, фонд регулярно надає допомогу у вигляді продовольчих наборів із м'ясом для нужденних напередодні Курбан-байраму, яку, наприклад, отримали понад 20 тис. сімей у ПАР у 2024 р., а в 2021 р. найбільшим отримувачем була Ефіопія, куди було направлено понад 41,5 тис. наборів [343; 394]. Фонд традиційно реалізує ініціативи спрямовані на підтримку малозабезпечених громад протягом священного місяця Рамадана. Так, у 2025 р. було надано понад 1,5 тис. продуктових наборів сім'ям та організовано дві події на іфтар для 1,5 тис. осіб у Сомаліленді [392].

Крім того, фонд Діянет реалізує проєкт «Нехай Коран буде моїм подарунком» (*Hediyem Kur'an Olsun*), у рамках якого в 2016-2022 рр. віруючим ісламу було безкоштовно роздано понад 1,5 млн копій Корану в 85 країнах світу, з перекладом на 40 мов, серед яких такі африканські мови, як амхарська, бамбара, йоруба, ньянджа (або чева), суахілі та шона [393]. Разом із діяльністю з підтримки та відкриття мечетей, зокрема, в Уганді в 2024 р. [236], така робота спрямована на зміцнення єдності мусульманської спільноти та популяризації

ісламу через розширення доступу до вивчення Корану та місць віросповідання, що є особливо актуальним для країн і громад з більш низьким рівнем розвитку.

Крім того, фонд Діянет здійснює роботу з розширення доступу до чистої води в Африці через будівництво криниць і фонтанів із питною водою, охопивши понад 15 країн континенту. При цьому помітно, що пріоритет надається саме мусульманським громадам, зокрема в Буркіна-Фасо, Кенії, Нігері, Того та інших країнах, а відкриття колодязів часто прив'язане до інших подій, організованих фондом, наприклад іфтару [365; 371; 406]. У цілому, його діяльність, у синергії з іншими турецькими урядовими й неурядовими інституціями, спрямована не лише на зміцнення зв'язків між мусульманськими спільнотами та підтримку їхнього розвитку, але й на формування позитивного іміджу Туреччини як впливової держави ісламського світу та здобуття прихильності мусульманських спільнот у Субсахарській Африці.

Разом із цим, відмінною рисою гуманітарної дипломатії Туреччини є різноманітність залучених акторів, які, окрім державних структур і урядових або квазі-урядових організацій, згаданих вище, охоплюють неурядові організації різних типів. Більш активна співпраця між різними акторами в здійсненні міжнародних проєктів допомоги стала вираженням наміру офіційної Анкари займати проактивну позицію в глобальних справах, для чого необхідним є реалізація комплексної стратегії зовнішньої політики. При цьому використання інструментів «м'якої сили» значною мірою забезпечується саме участю неурядових структур, число яких зросло в півтора рази в перше десятиліття після приходу до влади ПСР (із 61 тис. у 2003 р. до 97,6 тис. у 2013 р.) [180, с. 50-52].

На території Субсахарської Африки реалізують свої проєкти й програми допомоги Фонд гуманітарної допомоги «Права і свободи людини» (*IHH Humanitarian Relief Foundation*), Асоціація братерства і допомоги Африці (*Afrika Kardeşlik ve Yardımlaşma Derneği*), організації «Руки допомоги» (*Helping Hands*) та «Чи є хтось?» (*Kimse Yok Mu*), фонд Іхляс (*İhlas Vakfı*), асоціації Лікарі без кордонів (*Yeryüzü Doktorları Derneği*), «Рука допомоги» (*Yardımlı Derneği*), «Жива вода» (*Cansuyu Derneği*), «Бешір» (*Beşir Derneği*), «Морський ліхтар»

(*Deniz Feneri Derneği*), «Доброта» (*İyilik Derneği*) та багато інших [278, с. 95]. Згадані інституції надають різні типи підтримки, зокрема постачають товари першої необхідності, продуктові набори, реалізують проєкти з розвитку інфраструктури, надають технічну й консультаційну допомогу, стипендії тощо за напрямками діяльності, що є для них пріоритетними. Це дозволяє забезпечувати всебічну підтримку, не тільки реагуючи на нагальні потреби африканських країн, а й сприяючи зростанню спроможності місцевих громад як частини їх сталого розвитку.

Особливістю є те, що турецькі НУО здійснюють свою діяльність не лише одноосібно, а й у тісній співпраці з урядовими структурами та міжнародними установами, серед яких Ісламський банк розвитку, ЮНЕСКО, ВООЗ та інші [337, с. 15-16]. Прикладом партнерства між урядовими й неурядовими організаціями Туреччини є підписання в 2021 р. офіційного протоколу про співробітництво між АФАД та ІНН, у рамках якого сторони домовилися про спільну протидію надзвичайним ситуаціям [44]. АФАД на той момент вже мав досвід активної співпраці з НУО в рамках надання допомоги в країнах Африки. Так, у 2014 р. організація, разом із близько 20 партнерами, такими як ІНН, Лікарі без кордонів, асоціації «Жива вода», «Бешір», «Морський ліхтар», фонд Діянет тощо, об'єднані в Платформу гуманітарної допомоги, надали 55 тон допомоги майже 2 млн біженцям-мусульманам, які були вимушені переселитися з ЦАР через внутрішню нестабільність до сусідніх країн – Камеруну, Чаду, ДРК та інших [397]. Крім того, у 2024 р. було підписано меморандум про взаєморозуміння між ТІКА та Турецьким Червоним Півмісяцем з метою поглиблення колаборації в міжнародних проєктах та обміну досвідом. Попередньо організації вже мали досвід успішної співпраці в реалізації ініціатив у Джибуті, Ефіопії, Судані та інших країнах [344]. Наприклад, у 2022-2023 рр. ТІКА, Турецький Червоний Півмісяць та Суданський Червоний Півмісяць спільно реалізували проєкт забезпечення суданських стажерів роботою, обладнанням та матеріальною підтримкою, у рамках якого 40 громадян Судану пройшли професійне навчання та отримали матеріали, завдяки чому здобули можливість працювати [427].

На думку авторки, спільні зусилля турецьких урядових організацій, НУО та міжнародних установ є значним позитивним фактором у наданні гуманітарної допомоги в країнах Африки на південь від Сахари. Започатковані офіційні партнерства та *ad hoc* кооперація в наданні допомоги країнам і громадам, що цього потребують, сприяють більш узгодженому та скоординованому підходу, запобігаючи дублюванню зусиль та максимізуючи коротко- й довгостроковий ефект від реалізованих проєктів. Об'єднуючи ресурси та досвід різних акторів, Туреччина підвищує ефективність своєї гуманітарної діяльності в регіоні, що сприяє зміцненню її спроможності виступати значущим актором світової політики та створювати міцну основу для взаємодії з африканськими країнами.

Крім того, уряд Туреччини в епоху правління ПСР активно заохочує діяльність неурядових структур, стимулюючи налагодження тісних контактів із державою в здійсненні міжнародних ініціатив. Разом із тим, у цей період також спостерігається розширення можливостей ісламських неурядових організацій, що тісно співпрацюють з урядом у реагуванні на гуманітарні кризи, особливо в Африканському регіоні. Розширення таких зв'язків є взаємопов'язаним трендом із політикою ПСР щодо просування ролі офіційної Анкари як голосу країн, що розвиваються, значна частина з яких є мусульманськими [67, с. 664]. Крім того, це відповідає тенденції зі зростання ролі організацій, таких як Турецький Червоний Півмісяць та фонд Діянет, діяльність яких невідривно пов'язана з релігійними наративами ісламу, а також переважання проєктів із підтримки саме мусульманських громад з боку ТІКА, інших урядових структур та НУО. Вважається, що співпраця з країнами та громадами, де переважно сповідують іслам, є простішою через наявність спільних історичних і культурних зв'язків, що відкриває більше можливостей для комунікації та взаєморозуміння між народами. На практиці це суперечить заявам турецької сторони щодо того, що гуманітарна допомога є всебічною та не обмежується в допомозі одній конкретній групі країн або населення залежно від расового, релігійного чи інших факторів [78, с. 12; 348, с. 787]. Така спрямованість є частиною стратегії Туреччини зі зміцнення свого бренду як країни-лідера ісламського світу, тому

гуманітарна дипломатія стала потужним інструментом розбудови позитивного іміджу на всіх рівнях – від урядових контактів до зв'язків із місцевими спільнотами – у Субсахарській Африці.

При цьому гуманітарна діяльність турецької сторони не обмежується винятково мусульманськими країнами, що, зокрема, підтверджується відкриттям офісів ТІКА у великих християнських державах, таких як Ефіопія, Кенія, Намібія та Південна Африка. Утім, на думку авторки, вибір вказаних країн для функціонування представництв організації, вірогідно, обумовлений скоріше їхнім розміром та потенціалом як регіональних і субрегіональних лідерів. Вони виконують роль важливих партнерів Туреччини в Африці в політичній і економічній сферах, а також є майданчиками для проникнення турецького впливу у відповідних субрегіонах. Водночас, як демонструють приклади конкретних проєктів ТІКА або інших організацій, що розглядаються в цьому розділі, головний фокус уваги турецької сторони зберігається саме на підтримці мусульманських громад у переважно християнських державах.

Як було зазначено вище, турецька гуманітарна дипломатія відзначається різноманітністю напрямків, охоплюючи широкий спектр ініціатив і проєктів у сфері освіти, медицини, продовольчої безпеки й сільського господарства, протидії стихійним лихам, розбудови інфраструктури, культури тощо. Так, у сфері освіти метою підтримки є покращення спроможності місцевих систем освіти через розбудову відповідної інфраструктури, забезпечення учнів і студентів необхідними матеріалами, а також організація програм професійної підготовки й підвищення кваліфікації вчителів. Крім того, організації, такі як ТІКА, проводять власні програми навчання, від дошкільного рівня до професійної підготовки [176]. Наприклад, у 2012 р. ТІКА, спільно з ІНН, заснувала фермерські навчальні курси, які згодом були реорганізовані в перший сомалійський сільськогосподарський навчальний заклад – Університет Замзам [38, с. 469]. Також турецькі урядові й неурядові організації приділяють увагу забезпеченню доступу до освіти для вразливих груп, зокрема дітей-сиріт, дівчат тощо. З цією метою, наприклад, фонд Діянет відкрив у 2024 р. в Дар-ес-Саламі

освітній центр для понад 60 сиріт та дітей з малозабезпечених сімей [405]. Подібні ініціативи мають позитивний вплив на людський капітал у державах Субсахарської Африки, забезпечуючи місцеве населення можливостями для опанування базових професійних навичок для початку роботи, що сприяє підвищенню їхнього соціального добробуту й рівню доходів.

На окрему увагу заслуговує гуманітарна медична дипломатія Туреччини, якої ще більше розширилася під час пандемії Covid-19. Цей напрямок охоплює різноманітні ініціативи, такі як створення й підтримка функціонування закладів охорони здоров'я в країнах Африки, наукове співробітництво, стипендії для іноземних студентів у галузі медичних наук, безоплатне медичне обслуговування й надання медичних послуг, експертна підтримка і навчання та гуманітарна допомога, яку здійснюють неурядові організації [229, с. 455].

Відомою є робота офіційної Анкари з модернізації і будівництва закладів охорони здоров'я та навчання персоналу. Наприклад, Туреччина збудувала лікарні у Сомалі, Нігері та Судані, а також відкрила такі навчальні підрозділи, як Факультет наук у сфері охорони здоров'я в Могадішо (Сомалі), Професійні школи медичних послуг у Могадішо та Ньялі (Судан) та Інститут наук у сфері охорони здоров'я в Хартумі (Судан). Також із 2011 р. до Сомалі було відправлено приблизно 300 осіб медичного персоналу та 90 лікарів в рамках програм навчання й обміну досвідом. У 2015 р. в Могадішо розпочала функціонування лікарня «Дігфер» (пізніше перейменована на Навчально-дослідницьку лікарню імені Р.Т. Ердогана), у церемонії відкриття якої взяли участь особисто президент Туреччини та глава Сомалі Хассан Мохамуд. Згідно з протокольною угодою від 25 січня 2015 р., цей медичний заклад було передано в спільне управління Міністерству охорони здоров'я Туреччини та Міністерству охорони здоров'я Сомалі на термін у п'ять років. За оцінками, п'ятирічний бюджет лікарні становив приблизно 135,7 млн дол. США, з яких понад 63% (85,6 млн дол. США) було профінансовано урядом Туреччини [38, с. 466; 373].

Туреччина також надає стипендії в галузі медицини та медичних наук, серед яких найбільшу кількість у 2015-2021 рр. отримали студенти з Гани (30

стипендій), Ефіопії (46), Сомалі (78), Судану (62) та Танзанії (42). Неурядові організації реалізують багато проєктів з надання безкоштовної медичної допомоги, зокрема лікування захворювань очей (у Камеруні, Кенії, Конго, Мавританії, Малі, Нігері, Сомалі, Судані, Танзанії, Уганді) та перевірки здоров'я (у Малі, Нігері, Танзанії). Медичні послуги також надаються через клініку, розташовану поблизу табору біженців за 13 км від міста Могадішо в Сомалі. Крім того, Туреччина приймає на лікування пацієнтів із інших країн у рамках угод між відповідними міністерствами з охорони здоров'я, зокрема з Сомалі та Суданом [229, с. 455-459]. За словами Р.Т. Ердогана під час промови на Економічному і бізнес-форумі в жовтні 2021 р., загалом 44 країни Африки отримували від Туреччини допомогу у сфері охорони здоров'я [149]. Ці зусилля спрямовані на зміцнення турецько-африканських зв'язків на різних рівнях, сприяючи формуванню позитивного іміджу країни в Африці та появі нових можливостей для співпраці в суміжних галузях.

Після початку пандемії в 2020 р. Туреччина забезпечила постачання товарів медичного призначення, потреба в яких загострилася у зв'язку з розповсюдженням захворювання на інфекцію SARS-CoV-2. Це охоплювало надання масок, засобів індивідуального захисту, апаратів штучної вентиляції легень та інших необхідних засобів для боротьби з коронавірусом, до багатьох країн Субсахарської Африки, таких як Ангола, Ботсвана, Есватіні, Замбія, Мозамбік, Намібія, Південна Африка, Південний Судан, Руанда, Сомалі, Судан, Уганда та інші. Зокрема, чотири країни Африки входять до топ-10 держав, яким Туреччина надала апарати для штучної вентиляції легень, зокрема Судан і Сомалі (по 25 апаратів), Конго і Нігер (по 20 апаратів) [296, с. 150]. Крім того, на початку пандемії ТІКА передала швейні машини та тканини в Мозамбік і Есватіні для підтримки місцевого виробництва масок. Також *Türk Hava Yolları*, що здійснювали рейси зі Стамбула в різні країни Африки, щоб репатріювати своїх громадян, допомогли повернутися на Батьківщину африканським громадянам, зокрема 14 громадянам Руанди, що застрягли в Туреччині після припинення авіасполучення через карантинні обмеження [193].

Загалом країни Африки стали одним із головних напрямків гуманітарної дипломатії Туреччини під час пандемії, адже лише за першу половину 2020 р. допомогу у сфері охорони здоров'я отримали 22 держави континенту, що є більшим, ніж у будь-якому іншому регіоні [175, с. 341]. Таким чином, незважаючи на виклики пандемії та зростання внутрішніх потреб, турецький уряд у співпраці з неурядовими організаціями продовжували активно підтримувати країни Африки у сфері охорони здоров'я, що також позитивно вплинуло на боротьбу цих держав із коронавірусною інфекцією.

Під час Економічного і бізнес-форуму в жовтні 2021 р. Р.Т. Ердоган оголосив, що Туреччина має намір здійснювати поставки власної вакцини *Turkovac* до африканських країн, які цього потребують [149]. Країна розпочала третю фазу клінічних випробувань вакцини в одній із міських лікарень Анкари в червні 2021 р., а вже в грудні запустила вакцину проти SARS-CoV-2 у масове виробництво. Примітно, що це була перша за довгий час вакцина розроблена винятково турецькими вченими, яка пройшла всі етапи розробки на національному рівні. Таким чином, Туреччина формально увійшла до невеликого числа (дев'ять станом на 2022 р.) країн світу, які розробили власні вакцини проти коронавірусної інфекції нового типу [240, с. 171-172]. Це стало не лише важливим кроком для країни в плані позиціонування на міжнародній арені як сильного гравця зі здатністю самостійно реагувати й справлятися з глобальними викликами на національному рівні. Туреччина змогла розгорнути власну «вакцинну дипломатію», поширюючи свій вплив, передусім, у країнах, що розвиваються, серед яких помітне місце зайняла Субсахарська Африка.

Президент Р.Т. Ердоган неодноразово публічно засуджував нерівномірну відповідь людства на пандемію Covid-19, зокрема вказуючи на те, що до кінця 2021 р. тільки 6% населення Африки були вакциновані [240, с. 181]. Це перегукується з риторикою турецького лідера щодо необхідності побудови більш справедливого світопорядку («світ більше п'яти»), у тому числі шляхом реформування структур ООН. У відповідь, Туреччина розпочала кампанію з надання допомоги державам, що найбільш гостро страждали від росту рівня

захворюваності на коронавірус, одним із головних напрямків якої стали держави Африки. Так, у грудні 2022 р. Р.Т. Ердоган оголосив про те, що Туреччина має намір безкоштовно передати 15 млн доз вакцини від Covid-19 африканським країнам [147]. Як наслідок, було поступово передано вакцини понад 11 країнам Африки, зокрема Сомалі (290 тис. доз) [61], Буркіна-Фасо (400 тис. доз), Того (211 тис. доз) [350], Нігеру (500 тис. доз) [396] та Танзанії (1 млн доз) [404], а також 130 тис. доз *Turkovac* до Демократичної Республіки Конго. Станом на квітень 2022 р., 58% доз вакцин, що були передані Туреччиною, були спрямовані саме до Африканського регіону [296, с. 151-152].

Активна діяльність в часи пандемії коронавірусу свідчить про те, що офіційна Анкара не лише не поставила на паузу гуманітарну дипломатію, що стала одним із головних інструментів її зовнішньої політики на континенті. Натомість країна змогла знайти нові та розширити існуючі канали співробітництва з Субсахарською Африкою у сфері медичної дипломатії, своєчасно відреагувавши на потреби африканських держав, незважаючи на зростаючу необхідність у збільшенні витрати на охорону здоров'я на внутрішньому рівні. Поєднавши практичний підхід із відповідною риторикою на найвищому рівні, офіційна Анкара здобула прихильність африканських країн, ефективно використавши пандемію Covid-19 для зміцнення своїх позицій у регіоні через успішну реалізацію заходів «м'якої сили».

Туреччина також приділяє увагу підтримці і відновленню історичної спадщини в країнах Африки, реалізуючи проекти з відбудови історичних об'єктів, що мають культурну й туристичну цінність. Зокрема, у 2015-2019 рр. за підтримки ТІКА було проведено реставрацію будівлі першого консульства Османської імперії в місті Харер (Ефіопія), яке було засновано ще в X ст. та занесено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО [272]. Також у 2018 р. за підтримки агентства відновлено частину палацу Агадеського султанату в Нігері, що має історичні зв'язки з періодом Османської імперії [346].

Крім цього, ТІКА реалізує проекти з реконструкції та оновлення мечетей, що дістало неформальну назву «дипломатії мечетей». Прикладом такої

діяльності стало відновлення в 2018-2019 рр. найстарішої в Ефіопії та, за деякими даними, першої в Африці мечеті ан-Наджаші, на території якої також знаходиться усипальниця короля Абіссинії Наджаші [2; 355]. Також у 2017 р. за підтримки ТІКА 20 мечетей у сільській місцевості Ефіопії вперше отримали доступ до електроенергії завдяки встановленню сонячних панелей, а налаштування гучномовців дало змогу місцевим жителям вперше почути азан [161]. Мета цих ініціатив полягає не лише в збереженні культурної спадщини й історичних пам'яток, що є важливими символами мусульманської культури на території Африки. Така діяльність турецької сторони також сприяє розвитку туристичного потенціалу африканських країн за рахунок збільшення привабливості відповідних об'єктів, заохочуючи візити як із сусідніх держав, так і з Туреччини та інших мусульманських країн.

Окремо варто зупинитися на ролі Туреччини в забезпеченні продовольчої безпеки країн Африки в контексті відкриття «зернового коридору». Після початку повномасштабного вторгнення в Україні в 2022 р. близько 15 млн тон зерна, що дорівнювало приблизно 10% від світових обсягів, було заблоковано в чорноморських портах. Зважаючи на вже наявний негативний вплив пандемії Covid-19 на світову продовольчу безпеку, затримка постачання зернових загрожувала поглибленням кризи, насамперед у близькосхідних і африканських державах [82, с. 48]. Туреччина, разом із ООН, виступила посередником та надала переговорний майданчик для зустрічей української й російської сторін. Як наслідок чотиримісячного процесу, 22 липня 2022 р. було укладено Ініціативу з безпечного транспортування зерна та харчових продуктів з українських портів (або «зернову угоду»), що дозволила значно скоротити шлях для експорту зерна з України порівняно з сухопутним шляхом через Європу та забезпечити його безпечне транспортування морем [83, с. 4].

Результати ініціативи були суперечливими, оскільки її критикували за несправедливий розподіл продовольчих товарів (зерно, олія та інші), що вивозилися. За словами Р.Т. Ердогана, станом на грудень 2022 р. країни Європи отримали 44% експортованого з України зерна, Туреччина – 16%, а африканські

країни – 14% [84]. При цьому основними реципієнтами в Африці були держави Північної Африки (Єгипет, Туніс і Лівія отримали 2,8 млн тон зерна з 4 млн тон, призначених для континенту), а в Субсахарській Африці найбільші поставки здійснювалися до Джибуті, Ефіопії, Кенії, Сомалі та Судану. Загалом за час ініціативи було вивезено 32,9 млн тон продовольства з України [339]. Таким чином, вважається, що країни, які найбільше потребували поставок, отримали найменшу їх частку. Це підкреслює глобальну несправедливість у розподілі благ, проти якої, зокрема, активно виступає Р.Т. Ердоган із популярною тезою «світ більше п'яти».

Разом із тим, Туреччина позиціонує своє посередництво в укладанні «зернової угоди» як дипломатичну перемогу в умовах триваючої російсько-української війни та загострення загрози глобальній продовольчій безпеці. Не дивлячись на неоднозначні результати, ініціатива все ж була переважно позитивно оцінена африканськими державами, що отримали постачання зерна, якого гостро потребували. Зокрема, це також тісно асоціюється з роллю офіційної Анкари в цьому процесі, що вкотре дозволило країні зміцнити свій імідж як впливового актора в гуманітарній сфері на континенті.

Зважаючи на сказане вище, можна говорити про особливу модель гуманітарної дипломатії Туреччини, що почала формуватися після кампанії допомоги Сомалі в боротьбі з наслідками масштабної посухи в 2011 р. Гуманітарна діяльність дедалі більше виділяється як потужний інструмент «м'якої сили» офіційної Анкари в регіоні Субсахарської Африки, сприяючи формуванню позитивного іміджу країни та створюючи основу для подальшої співпраці й просування її інтересів на континенті. Це підвищило міжнародний престиж країни і зробило її гуманітарну діяльність прикладом для наслідування у сфері гуманітарної допомоги. Характерними рисами цього підходу є наступні:

- значна роль особистої комунікації та контактів на різних рівнях, що проявляється, зокрема, в участі Р.Т. Ердогана і першої леді в заходах і ініціативах, пов'язаних із наданням допомоги іншим державам, зокрема в двосторонніх зустрічах, а також здійснення візитів турецьких

високопосадовців до країн, які переживають гуманітарну кризу, для привернення уваги світової спільноти до проблеми;

- поширення інформації про потреби країн у гуманітарній підтримці через виступи глави держави чи інших осіб на міжнародних майданчиках, таких як ГА ООН, що також робить внесок у формування іміджу Туреччини як захисника інтересів країн, які розвиваються;
- налагодження співпраці з урядами країн на двосторонній основі, а не в багатосторонньому форматі або через міжнародні інституції, що сприяє підвищенню довіри до Туреччини, а також робить допомогу більш швидкою, ефективною й спрямованою на подолання конкретних викликів;
- вагомий вплив урядових структур, зокрема здійснення загальної координації ініціатив з боку ТІКА;
- виражена спрямованість надаваної допомоги на переважно мусульманські країни або громади, а також переплетення з релігійними елементами національної ідентичності Туреччини;
- відсутність встановлених умов надання допомоги, зокрема щодо обов'язкової реалізації реформ урядами держав, політичної демократизації, кредитних зобов'язань тощо;
- пропагування практичної спрямованості реалізованих ініціатив, які повинні мати видимий і відносно швидкий позитивний ефект на життя місцевих громад у поєднанні з посиленням довгострокової спроможності інституцій у африканських країнах впроваджувати зміни та використовувати практичні ефекти від впроваджених проєктів.

Незважаючи на значний позитивний досвід у реалізації гуманітарних ініціатив, протягом останніх років зростають побоювання щодо того, наскільки ефективно уряд Туреччини зможе продовжувати вести зовнішню політику, яка переважно спирається на економічну співпрацю та «м'яку силу», зберігаючи баланс на фоні активізації військово-безпекового співробітництва з державами Африки. Протягом десятиліть офіційна Анкара вибудовувала імідж держави з

соціально-орієнтованим підходом, протиставляючи себе країнам Європи або США, які традиційно більше поклалися на «жорстку силу» та відносини за моделлю *'win-lose'*. Натомість зростання продажів турецького озброєння, а також поживлення військово-технічного співробітництва з державами Африки можуть потенційно вплинути на сприйняття африканцями Туреччини як країни, діяльність якої потенційно матиме ефект на ескалацію конфліктів у регіоні [199]. Як наслідок, це може поставити її в один ряд із акторами, яких критикують за неоколоніальну політику та надмірне втручання у внутрішні справи держав-партнерів, що негативно вплине на імідж країни та реалізацію її зовнішньополітичних ініціатив у країнах Субсахарської Африки.

Утім, на думку авторки, гуманітарна дипломатія Туреччини в Африці на південь від Сахари буде й надалі займати чільне місце в зовнішній політиці держави. Це зумовлено такими факторами, як збереження потреби африканських країн у залученні значних обсягів підтримки як засобу покращення соціального забезпечення, економічного добробуту, інфраструктурного розвитку, подолання наслідків природних лих і гуманітарних криз тощо. Туреччина має сформовану позитивну репутацію в багатьох державах Африки завдяки досвіду реалізації гуманітарних проєктів, виступаючи як надійний партнер для урядів та місцевих громад, що до того ж не має історії колоніальної присутності в регіоні. На сучасному етапі гуманітарна діяльність виступає невід'ємною частиною стратегії підтримки міжнародного іміджу офіційної Анкари, доволі успішно формуючи образ «держави-добродійника», яка спрямовує вагому частку свого ВНД на підтримку країн, що розвивається.

3.3. Реалізація «м'якої сили» через освітню та культурну дипломатію

Туреччини в Субсахарській Африці

Освітня й культурна діяльність є невід'ємною частиною зовнішньої політики офіційної Анкари та потужним інструментом «м'якої сили» в Субсахарській Африці. З одного боку, поширенню турецької культури сприяють

уже наявні чинники, такі як історична та релігійна спорідненість, присутність осіб турецького походження (включно з нащадками переселенців Османської імперії), зростаюча зацікавленість місцевого населення в навчанні за кордоном та співпраці з турецьким бізнесом. З іншого боку, через розвиток освітньої та культурної співпраці Туреччина цілеспрямовано покращує свій імідж серед африканського населення, від пересічних громадян до підприємців і державних діячів. Натомість, це створює міцну основу для реалізації політичних і економічних інтересів країни в регіоні.

Елементи культурної дипломатії Туреччини в Субсахарській Африці охоплюють популяризацію вивчення турецької мови та поширення знань про турецьку культуру й історію, освітню мобільність через надання стипендій для здобуття вищої освіти в Туреччині африканській молоді, створення позитивного образу країни через розповсюдження культурної продукції, зокрема серіалів і фільмів, організацію культурних заходів, реставрацію культурних пам'яток османського періоду та відновлення знань про османсько-африканські зв'язки, заохочення туристичних поїздок до Туреччини та інші.

Втіленням цієї політики займається низка ключових інституцій. Наприклад, у сфері освіти до їх числа входять Інститут Юнуса Емре, що пропонує курси турецької мови, історії та культури, та фонд «Мааріф» з мережею приватних шкіл, що, у тому числі, готують випускників до вступу в турецькі університети. Агентство «Анадолу» та TRT здійснюють роботу в галузі комунікацій, поширюючи інформацію про Туреччину через засоби масової інформації. Управління у справах турків закордоном і споріднених громад здійснює освітню діяльність, підтримує зв'язки з випускниками турецьких вишів та турками, що проживають за межами Туреччини, а Управління у справах релігій здійснює ключові функції щодо реалізації релігійної дипломатії офіційної Анкари. Особливу роль у реалізації освітньої та культурної політики відіграють дипломатичні представництва Туреччини, які підтримують проведення культурних заходів та забезпечують загальну координацію роботи на культурному напрямку публічної дипломатії.

Помітне місце в становленні африканської політики Туреччини мав гюленівський рух, який розпочав свою діяльність у Субсахарській Африці в середині 1990-х рр., тобто ще до проголошення «Політики відкритості до Африки». Гюленівський рух, відомий також під назвою рух «Хізмет» (з тур. *'hizmet'* – «служіння»), був заснований у 1970-х рр. турецьким теологом, проповідником і мислителем Фетхуллахом Гюленом та, поступово інтернаціоналізувавшись, став одним із головних гравців, які просували турецьку «м'яку силу» на міжнародній арені [72]. Не дивлячись на перебування Ф. Гюлена в екзилі в США з 1999 р., його ідеї, що ґрунтувалися на принципах поміркованого ісламу та вільного ринку, здобули популярність серед широкого числа прихильників (т.зв. фетхуллахістів – від тур. *Fethullahçılar*) як у самій Туреччині, так і в багатьох інших країнах світу. Крім того, ціллю лідера «Хізмет» було покращення іміджу та зростання впливу Туреччини у світовій політиці [86]. При цьому Ф. Гюлен не вважав себе очільником релігійного руху, а багато зв'язків між структурами, що керувалися гюленістами, носили радше неофіційний характер, поєднуючи інституціоналізовані та неінституціоналізовані форми діяльності.

Цілі та інтереси, визначені рухом, переважно співпадали з тими, що були проголошені Партією справедливості і розвитку (ПСР) на початку 2000-х рр., а саме побудова економічно сильної держави на основі патріотизму, консерватизму та релігійних цінностей. На базі цього, зокрема, відбулося зближення між гюленістами та ПСР, у тому числі з майбутнім главою держави Р.Т. Ердоганом, що дозволило закрити очі на існуючі розбіжності та використати переваги сторін – політичний досвід та можливості в освітній і соціальній сферах, відповідно – для досягнення поставлених урядом Туреччини завдань [86]. Завдяки цьому доволі нетиповому альянсу правляча партія змогла залучити ресурси гюленівського руху для надання поштовху освітній і культурній дипломатії як засобу зростання турецького впливу на глобальному рівні. Партнерство було тим паче успішним з огляду на те, що гюленісти не заявляли, принаймні відкрито, про свої політичні амбіції у внутрішніх справах, що

дозволяло представникам правлячих еліт певний час почуватися доволі комфортно та не відчувати конкуренції.

Головним інструментом для поширення ідей руху «Хізмет» стала освіта, адже його під егідою було відкрито багато навчальних закладів, відомих як гюленівські школи, у Туреччині та за кордоном. За деякими оцінками, на піку свого розвитку на початку 2010-х рр. його представники керували освітніми установами в понад 160 країнах світу, а загальне число прихильників «Хізмет» становило від 200 тис. до 6 млн осіб [422]. Метою Ф. Гюлена було виховання інтелектуально розвинутого та патріотично налаштованого покоління турецьких еліт нової формації, що невдовзі могли б зайняти впливові посади як у Туреччині, так і за кордоном, у тому числі в Африці, сприяючи розвитку глобальних зв'язків офіційної Анкари [9, с. 114; 86]. Іншими словами, випускники гюленівських шкіл, які часто, досягали кар'єрних успіхів у державному апараті, судовій системі, освітніх установах та бізнес-секторі, чим завдячували здобутій освіті та отриманим зв'язкам, продовжували підтримувати зв'язок із рухом або залишалися прихильними до його ідей та цінностей. У подальшому вони виступали потужним фактором для встановлення зв'язків із Туреччиною в різних галузях, що сприяло розвитку двосторонніх взаємин.

Як було вказано вище, діяльність гюленівського руху мала значний вплив на становлення африканської політики Туреччини, що почала інтенсифікуватися з середини 1990-х - першої половини 2000-х рр. Починаючи з 1994 р. рух «Хізмет» здійснював роботу в 54 країнах Африки, а мережа його зв'язків охоплювала сфери освіти, культури, релігії, гуманітарної допомоги, приватного сектору тощо, що робило «Хізмет» найбільш репрезентованим неурядовим гравцем Туреччини на континенті. Ці ресурси були ефективно використані турецькою стороною в контексті реалізації Плану дій «Політики відкритості до Африки» (1998 р.), зокрема як основа для відкриття офіційних представництв урядових інституцій, наприклад ТІКА. Більше того, присутність гюленівського руху сприяла діалогу між бізнес-представниками Туреччини та африканських країн, збільшувала медійну присутність в Африці та заохочувала розвиток

міжконфесійного діалогу [137, с. 6; 211]. Діяльність руху «Хізмет» гармонійно вписалася в широкий контекст багатовекторної політики офіційної Анкари після завершення «холодної війни» та мала позитивний ефект на налагодження контактів із регіоном Субсахарської Африки.

Основними сферами діяльності гюленівського руху в Субсахарській Африці, подібно до інших регіонів, були освітнє й культурне співробітництво. Перша гюленівська школа на континенті була відкрита в 1994 р. в марокканському місті Танжер, а освітні заклади на південь від Сахари розпочали свою роботу в Сенегалі (1997 р.), Кенії, Танзанії та Нігерії (1998 р.). У цілому освітні проєкти руху «Хізмет» на континенті охоплювали 110 початкових і середніх шкіл та університет в Абуджі (Нігерія). Традиційно перевага для заснування навчальних закладів надавалася країнам із переважаючим мусульманським населенням або вагомою мусульманською меншиною; яскравими винятками з цієї тенденції стали Південна Африка та Ангола. Гюленівські школи доволі швидко здобули популярність серед місцевого населення, чому сприяли відсутність офіційних зв'язків із політичними структурами, високі стандарти освіти та врахування національного контексту (наприклад, викладання національною мовою та на основі національних програм) [137, с. 6-8]. До того ж привабливим для африканських студентів була можливість подальшого отримання стипендії на навчання у закладах вищої освіти за кордоном, при чому як у Туреччині, так і в країнах Європи й США [73, с. 8-10]. Як наслідок, гюленівські школи почали сприйматися як місця виховання місцевих еліт та краща альтернатива дорогим освітнім установами за кордоном чи місцевим державним школам, освіта в яких вважалася гіршою за якість.

Гюленівські школи також виступали в ролі неофіційних «культурних амбасадорів» Туреччини, що особливо цінувалися турецьким урядом до заснування широкої мережі дипломатичних представництв в Африці. Вони стали першим інструментом передачі знань про турецьку культуру й мову в інших країнах. Поширеною практикою в гюленівських школах було викладання англійською та вивчення турецької як першої іноземної мови, хоча вивченню

національних мов також приділялося достатньо часу, щоб учні не відставали від однолітків, які навчаються у місцевих навчальних закладах. Метою вивчення турецької мови було бажання піднести її статус до мови міжнародного спілкування. До того ж це сприяло поширенню знань про турецьку культуру, заохочуючи молодь до ближчого знайомства з Туреччиною [124, с. 12-13].

Культурний напрямок роботи гюленівського руху загалом був доволі важливим та охоплював багато напрямків, від роботи з популяризації турецької культури до діяльності в медіа та організації культурних подій. Зокрема, рух був пов'язаний із газетою *Zaman*, що до сьогодні розповсюджується в багатьох країнах світу, телеканалом *Samanyolu TV* (припинив свою роботу в 2016 р.), а також з багатьма неурядовими і благодійними організаціями та об'єднаннями культурних діячів [72]. Різноманітність напрямків роботи дозволяла руху «Хізмет» ефективно просувати наративи, пов'язані з популяризацією турецької культури та позитивного іміджу Туреччини на міждержавному рівні. Це також створило підґрунтя для подальшого просування «м'якої сили» офіційної Анкари через засоби публічної дипломатії та діяльність урядових організацій.

Робота гюленівських інституцій також мала позитивний вплив на розвиток торговельно-економічних відносин з Африкою. Дослідження з використанням емпіричного моделювання вказують на те, що існує зв'язок між діяльністю руху «Хізмет» та зростанням товарообігу Туреччини з відповідними країнами, причому ця тенденція особливо яскраво проявилася у двосторонній торгівлі з менш розвинутими країнами. Найбільш чітко зростання як експорту, так і імпорту простежується у взаєминах із країнами Африки, у яких було відкрито гюленівські школи. Наприклад, дослідники вказують на зростання експорту до Гани, Гамбії і Танзанії після 2005-2006 рр., а також двосторонньої торгівлі з Замбією після 2009 р., що приблизно відповідає рокам відкриття гюленівських шкіл у цих країнах [88, с. 77-78].

Факторами, що призвели до цього, можна вважати подолання мовних і культурних бар'єрів завдяки освітній діяльності, залучення до навчання як дітей бізнес і політичних еліт, так і талановитих студентів із підприємницьким

потенціалом, а також організація візитів спонсорів, які зазвичай представляли малий і середній бізнес, зацікавлений у налагодженні особистих контактів і подальшому інвестуванні [88, с. 74-76, с. 82]. Крім того, гюленівський рух був тісно пов'язаний із Турецькою конфедерацією бізнесменів та індустріалістів (TUSKON), учасники якої були зацікавлені у виході на нові ринки та налагодженні партнерств у інших регіонах [72]. Таким чином, саме формування широкої мережі зв'язків між представниками еліт Туреччини та інших країн стало визначальним аспектом, завдяки якому рух «Хізмет» зробив внесок у активізацію торгівлі між сторонами. Водночас такий вплив є скоріше опосередкованим, а не прямим наслідком роботи гюленівського руху, оскільки залучення до просування економічної дипломатії офіційної Анкари не було задекларовано серед його основних цілей.

Незважаючи на тісну співпрацю, що розвивалася між гюленівським рухом та урядом ПСР у період 2003-2013 рр., почали загострюватися протиріччя між Р.Т. Ердоганом та рухом «Хізмет» в особі Ф. Гюлена. Причинами цього можна вважати як зростаючу напругу між двома лідерами через особисті розбіжності, так і зміну соціально-політичного контексту. Зокрема, поступово відійшла на другий план проблема потенційного повернення до влади кемалістів та армії, що об'єднала ПСР та гюленістів у 1990-х рр. До того ж представники урядових сил почали відчувати загрозу з боку руху «Хізмет» у контексті їхнього політичного впливу, адже значна кількість турецьких еліт були вихідцями з гюленівських шкіл або пов'язані з їхніми інституціями. Також вплив гюленістів відчувався у сфері правосуддя та медіа, що демонструвало зростаючу незалежність руху [86].

Як наслідок, у 2014 р. в Туреччині розпочався цілеспрямований тиск на інституції, пов'язані з гюленівським рухом. У травні 2016 р. «Хізмет» було офіційно визнано терористичною організацією під назвою FETÖ (*Fethullahçı Terör Örgütü*), що нібито займалася протизаконною діяльністю під прикриттям освітніх і гуманітарних ініціатив. Переслідування учасників руху значно посилювалися після того, як Ф. Гюлена і його прибічників звинуватили в організації спроби державного перевороту в ніч із 15 на 16 липня 2016 р. [137, с. 9]. FETÖ

почали розглядати як одну з головних загроз національній безпеці Туреччини, що призвело до масштабних арештів, зокрема серед еліти – вчителів, науковців, військових, поліцейських, працівників гуманітарної сфери та інших. Згідно з даними за липень 2022 р., у Туреччині було заарештовано понад 101 тисячу осіб та затримано понад 332 тисячі за підозрою у зв'язках із організацією Ф. Гюлена [118]. Хоча пік арештів припав на період дії надзвичайного стану 2016-2018 рр., фактично переслідування гюленістів не припинилися. Так, попри смерть Ф. Гюлена у жовтні 2024 р., міністр закордонних справ Х. Фідан наголосив, що країна не планує згорнути антитерористичні заходи проти FETÖ як на національному, так і на міжнародному рівнях [377]. Таким чином, турецький уряд продовжує вважати цю організацію однією з ключових загроз безпеці, боротьба з якою залишається не лише політичним, але й іміджевим пріоритетом, актуальність якого зберігатиметься в середньостроковій перспективі.

З огляду на значну інтернаціоналізацію руху «Хізмет», переслідування гюленістів розпочалися також за межами країни. Відбулася зміна наративів у публічній риторичі: якщо раніше рух представляли як ключового гравця «м'якої сили», то після 2016 р. відбувся перехід до використання назви FETÖ та позиціонування гюленівських інституцій як загрози політичній стабільності та національній безпеці країни на внутрішньому й міжнародному рівнях.

Головним об'єктом масштабної кампанії з протидії FETÖ закордоном стали гюленівські школи. Після спроби державного перевороту Туреччина закрила всі освітні заклади, пов'язані з гюленівським рухом, у межах країни. Паралельно було розпочато переговори з урядами інших держав щодо припинення діяльності таких шкіл на їхній території, насамперед у регіонах Балкан, Центральної Азії та Африки, де діяла значна їхня кількість і на які офіційна Анкара мала змогу здійснювати найбільший вплив. Це питання стало одним із ключових на порядку денному під час закордонних візитів Р.Т. Ердогана, який особисто прагнув переконати лідерів іноземних держав розірвати зв'язки зі своїм колишнім соратником. Загалом, до липня 2024 р. вдалося припинити роботу 232 гюленівських шкіл у 21 країні [375].

Однією з перших держав, яка оголосила про закриття гюленівських шкіл, стала Сомалі, що є залежною від надходження гуманітарної допомоги від уряду Туреччини, тому прагне до збереження добрих взаємин шляхом повної підтримки політики офіційної Анкари [297]. Також навчальні заклади були закриті в інших країнах Субсахарської Африки, що покладаються на надходження турецьких інвестицій чи допомоги з розвитку, зокрема в Анголі, Беніні, Бурунді, Гвінеї, Конго, Мавританії, Малі, Нігері, Сенегалі, Судані, Танзанії та Чаді [90]. Наприклад, у Сенегалі закриття шкіл, незважаючи на численні протести, відбулося через рішення пріоритетувати комерційні контакти з урядовими інституціями Туреччини, серед яких ТІКА, *Exim Bank*, DEİK та MÜSIAD (конфедерація представників приватного сектору, заснована в Туреччині у вересні 2016 р. на заміну TUSKON, що була розпущена в липні 2016 р. через зв'язки з FETÖ) [71, с. 58, с. 61]. Тобто саме економічні фактори стали вирішальними для багатьох африканських країн щодо подальшого розвитку взаємин із офіційною Анкарою та узгодження з офіційною позицією щодо необхідності боротьби з FETÖ.

Процес закриття гюленівських у деяких країнах тривав довше, що обумовлено, зокрема, меншою залежністю відповідних держав від надходження допомоги з Туреччини. Показовим є випадок Ефіопії, яка, незважаючи на важливість притоку турецьких інвестицій для розвитку національної економіки, відмовилася передавати фонду «Мааріф» школу в Аддис-Абебі. Це відбулося не дивлячись на те, що питання управління навчальним закладом обговорювалося на найвищому рівні під час візиту президента Ефіопії Мулату Тешоме Вірту до Туреччини в 2017 р. Варто зазначити, що питання отримання контролю над згаданою школою було стратегічно й репутаційно важливим для офіційної Анкари, оскільки вона була заснована гюленівським рухом ще в 2004 р. та вважалася найбільшою іноземною школою на території Ефіопії [287; 341]. Натомість, у 2019 р. ефіопський уряд передав навчальний заклад разом із шістьма школами в регіонах Оромія і Тиграї німецькій організації *Intellectual Schools* у спробах знайти компромісне рішення. Утім, турецька сторона

переконувала, що школа продовжила перебувати під фактичним контролем FETÖ [160]. Зрештою, у 2021 р. Ефіопія передала цей та ще 11 закладів під контроль фонду «Мааріф», хоча, за деякими повідомленнями, процес передачі не був виконаний із повним дотриманням норм права [356; 367]. Таке рішення задовольнило офіційну Анкару, яка прагнула зберегти присутність у найбільшій країні Східної Африки, але під егідою урядових інституцій. Крім того, це стало важливою іміджевою перемогою для Туреччини, яка продемонструвала свою здатність боротися з FETÖ в африканських країнах.

Разом із тим, політика уряду Р.Т. Ердогана також полягала у висуванні вимог щодо екстрадиції осіб, пов'язаних із FETÖ. Це стосувалося не лише лідера руху Ф. Гюлена, але й численних його послідовників, які перебували за кордоном або були вимушені покинути Туреччину після спроби перевороту 2016 р. під загрозою переслідування, внаслідок втрати роботи, бізнесу чи інших пов'язаних факторів. Переважно заклики до видачі гюленістів були успішними в мусульманських країнах або тих, що потребували вливання турецьких інвестицій (наприклад, на такий крок пішли Габон і Судан).

Однак не всі країни погодилися це робити, серед яких Південна Африка, що стала привабливим напрямком для переїзду тих, хто побоювався переслідувань у Туреччині або екстрадиції в інших країнах. За повідомленням *Universal Rights Association*, у 2016-2019 рр. близько 300 турецьких громадян, близьких до гюленівського руху, прибули до ПАР, після чого деякі з них отримали притулок в Європі або США, а приблизно 100 осіб тимчасово оселилися на території країни [90]. Таким чином, початок транснаціональної кампанії Туреччини проти FETÖ також породив проблему експатів, що були пов'язані з гюленістами до 2016 р. та складніше асимілювалися в державах Субсахарської Африки порівняно з Європою, США або Близьким Сходом.

Після 2016 р. провідну роль у реалізації освітньої та культурної дипломатії Туреччини за кордоном почали відігравати урядові інституції, серед яких важливе місце відводилося діяльності фонду «Мааріф». Назва фонду походить від османського терміну, що означає «освіта», або арабського слова «знання» чи

«мудрість». Фонд було засновано 17 червня 2016 р. як неприбуткову освітню організацію з метою реалізації освітніх і гуманітарних проєктів та отримання контролю над гюленівськими структурами за кордоном [71, с. 67]. За ці роки він став ключовим рушієм розвитку освітньої дипломатії офіційної Анкари в країнах Субсахарської Африки. Навчальні програми, які пропонують школи «Мааріф», враховують місцеві освітні плани, акцентуючи увагу на природничих і гуманітарних науках та математиці, а також вивченні місцевих мов і турецької як іноземної [184]. Таким чином, уряд Туреччини обрав тактику не знищувати мережу, яка була розвинена під керівництвом руху «Хізмет», а перейняти повний контроль над наявними закладами та на їх базі продовжити розвивати освітню діяльність, що була б узгодженою з офіційними цілями зовнішньої політики.

По суті, функціонування шкіл Мааріф продовжило філософію, яку пропагував гюленівський рух щодо першочергової важливості освіти не лише в контексті виховання національних еліт, але й у ролі інструменту зовнішньої політики країни. При цьому формально «Мааріф» було засновано ще до спроби перевороту в 2016 р., після якого почалося активне переслідування ФЕТО, тому функції фонду в питанні переосмислення функціонування гюленівських шкіл фактично були сформовані дещо пізніше, хоча й у певний період набули пріоритетного значення. Головними завданнями фонду були розширення освітньої дипломатії Туреччини та залучення до глобального ринку надавачів освітніх послуг з метою розвитку довготривалого партнерства та просування інтересів офіційної Анкари в інших державах, зокрема в Африці [106, с. 129]. Тобто із заснуванням «Мааріф» саме ефективна публічна дипломатія з метою популяризації турецької мови, культури, історії тощо починає розглядатися урядом країни як важлива складова публічної дипломатії, що може ставати основою для розбудови довготривалих відносин між суспільствами на противагу подекуди ситуативним політичним, військовим чи економічним альянсам.

Як було згадано вище, значна частина освітніх закладів, афілійованих із гюленівським рухом, була передана під контроль «Мааріф». Першою країною, яка розпочала співпрацю з фондом і передала 7 навчальних закладів, була

Сомалі. До липня 2023 р. уже 118 колишніх гюленівських шкіл у 16 країнах Африки було передано фонду «Мааріф» у результаті двосторонніх угод із відповідними країнами [184]. Крім того, паралельно також відкривалися нові заклади – дитячі садки, початкові й середні школи, заклади вищої освіти, а також культурні центри. За даними фонду, у період з 2016 по 2021 р. число шкіл «Мааріф» на Африканському континенті зросло з 18 до 175 освітніх установ. Вони навчали понад 17,5 тис. осіб у 25 країнах Африки. Також фонд мав 18 гуртожитків для того, щоб задовольнити потреби студентів у проживанні [412]. «Мааріф» також займається популяризацією університетської освіти в Туреччині. Наприклад, у 2018 р. за ініціативи фонду було проведено міжнародні освітні ярмарки в Судані, Малі та Тунісі, залучивши близько 30 університетів і загалом 10 тис. відвідувачів. Крім того, випускникам надається можливість продовжити навчання у закладах вищої освіти в Туреччині за грантовими програмами, чим щороку користуються близько 1 тис. здобувачів із країн Африки [57, с. 65; 184].

У цілому, різноманітність діяльності є однією з ключових переваг фонду, що забезпечує успішність освітньої дипломатії Туреччини у глобальному вимірі, зокрема й у державах Субсахарської Африки. Інституція має в своєму підпорядкуванні заклади формальної освіти від дошкільного рівня до вищої освіти, а також реалізує заходи неформальної освіти на базі своїх освітніх центрів. Крім того, «Мааріф» став першою структурою, на яку офіційно було покладено завдання управління освітньою діяльністю за кордоном, що надає йому розширені повноваження й особливу підтримку з боку держави в контексті роботи на визначеному напрямку. При цьому особливістю фонду є його квазі-урядовий характер: хоча «Мааріф» було зареєстровано як приватну установу з автономною структурою, він фактично є юридичною особою публічного права з точки зору управління та моніторингу. Так, фонд було засновано відповідно до Закону № 6721, прийнятого Великими національними зборами Туреччини, а його головним органом є Опікунська рада, члени якої призначаються Президентом та представниками міністерств [57, с. 62-65; 106, с. 129-130].

Згадані фактори забезпечують конкурентоспроможність моделі освітньої дипломатії Туреччини з огляду на її адаптивність та гнучкість, з одного боку, та повне підпорядкування національним інтересам держави, з іншого. Остання риса є особливо значущою в період правління Р.Т. Ердогана, що характеризується посиленням контролю з боку держави, насамперед після спроби перевороту 2016 р. На це вказує, зокрема, бажання підпорядкувати діяльність колишніх гюленівських шкіл, а також загальна публічна природа ключових інституцій, що просувають турецьку «м'яку силу» за кордоном, серед яких також ТІКА, Інститут Юнуса Емре, Управління у справах релігій та інші.

Утім, дослідники відзначають також низку потенційних ризиків, пов'язаних із функціонуванням освітніх закладів «Мааріф». По-перше, не всі погоджуються з тим, що в школах фонду забезпечується високий рівень якості освіти, у тому числі порівняно з місцевими навчальними закладами та приватними установами, які управляються інституціями з Європи та США. По-друге, фонд «Мааріф» став одним із інструментів просування ідеології щодо єднання ісламського світу, оскільки пріоритет щодо відкриття шкіл надається країнам із переважно мусульманським населенням або значною мусульманською меншиною [87]. Таке бачення, яке є загалом притаманним дипломатії в період уряду ПСР, ставить під загрозу розвиток міжконфесійного діалогу, налагодження якого, зокрема, займалися представники руху «Хізмет». Це також накладає певні обмеження на перспективи просування турецької «м'якої сили» в країнах Субсахарської Африки, помітна частина яких мають переважно християнське віросповідання.

У рамках освітньої дипломатії ключове місце посідає поширення національної мови країни. Головною установою, що забезпечує діяльність у сфері вивчення турецької мови за кордоном, є Інститут Юнуса Емре (*Yunus Emre Enstitüsü*, YEE), що був заснований у 2009 р. під егідою Фонду Юнуса Емре (діє з 2007 р.). Інститут проводить заходи неформальної освіти, зокрема пропонує курси з вивчення турецької мови, історії, культури та мистецтва, а також займається проведенням культурних заходів. YEE має центри в чотирьох країнах

Африки на південь від Сахари (загалом на континенті діють 10 центрів), зокрема в ПАР, Сенегалі, Сомалі та Судані, а також відділення в Бурунді, Гамбії, Нігерії та Руанді [449]. Їхня діяльність охоплює проведення курсів професійної підготовки, розвиток академічних зв'язків, організація культурних подій (наприклад, концерт суфійської музики в Сенегалі) тощо. Метою УЕЕ є збільшити число своїх представництв принаймні до 20-25 центрів на континенті для розширення можливостей співпраці з державами Африки [328]. Інститут також активно співпрацює з фондом «Мааріф», проводячи курси турецької мови на базі його шкіл (наприклад, у Сомалі [368]), а також має опцію онлайн-навчання, що дозволяє розширити можливості освітньої дипломатії, особливо в країнах, де УЕЕ не має власних центрів.

Завдяки активній освітній і мовній політиці, офіційна Анкара має змогу посилювати свій вплив у Субсахарській Африці. Знання турецької мови дозволяє африканській молоді продовжити навчання у навчальних закладах Туреччини для здобуття вищої освіти, з метою проведення досліджень чи стажування. Крім того, подолання мовного бар'єру за рахунок використанням турецької як *lingua franca* у міждержавних відносинах закладає міцний фундамент для подальшого розвитку двосторонньої співпраці з країнами Субсахарської Африки, адже міжлюдські контакти є корисними для реалізації інтересів офіційної Анкари в політичній, економічній, військовій та інших сферах.

Ще одним напрямом освітньої дипломатії Туреччини є надання стипендій африканським студентам для здобуття вищої та докторської освіти в турецьких університетах. Найбільш відомою є урядова програма «Стипендії Туреччини» (*Türkiye Bursları*), яка діє з 2012 р. та є спадкоємицею «Великого студентського проєкту» (*Büyük Öğrenci Projesi*), започаткованого ще в 1992 р. Саме переформатування системи урядових стипендій під егідою Управління у справах турків закордоном і споріднених громад (*Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı*, УТВ) за рахунок розширення її охоплення та географії стало вагомим поштовхом до зростання кількості іноземних студентів у Туреччині. Програма *Türkiye Bursları* стала одним із впізнаваних інструментів «м'якої сили» офіційної

Анкари за кордоном, дозволяючи збільшити інтерес до отримання освіти в турецьких університетах через її доступність. Стипендія покриває навчання, житло, медичне забезпечення, транспорт, а також включає надання академічних, соціальних, культурних та професійних консультаційних послуг [216]. Крім того, сприятливими факторами для приїзду африканців на навчання до Туреччини є відносна географічна близькість та наявність налагодженого авіаційного сполучення, культурна й релігійна спільність із державами, де домінуючою релігією також є іслам, та позитивний образ країни серед населення Субсахарської Африки, особливо в державах, де офіційна Анкара має досвід реалізації проєктів у економічній, гуманітарній і культурній сферах.

За даними УТВ, у період 2010-2019 рр. підтримку для здобуття вищої освіти отримали 5259 студентів із 52 африканських країн. Це охоплює програми мовних курсів, навчання на бакалавраті, магістратурі та здобуття ступеня доктора філософії. Також УТВ координує програми академічної й наукової співпраці, професійного навчання та культурних обмінів [451]. За даними Ради вищої освіти Туреччини (*Yükseköğretim Kurulu*, YÖK), спостерігається позитивна динаміка щодо кількості африканських студентів у Туреччині: їх кількість зросла з 383 студентів у 2003 р. до майже 59,7 тис. у 2023 р., тобто в понад 150 разів за два десятиліття. У період між 2010 та 2015 рр. Туреччина піднялася з 34-го на 13-те місце в рейтингу країн, які обирають для навчання африканські студенти [216], а станом на 2021 р. у країні навчалося 5,3% усіх африканців, що здобували освіту за кордоном. Зросла також і частка африканців серед іноземним студентів у Туреччині: з 3,02% у 2003 р. до 19,78% у 2023 р. Хоча серед цієї кількості помітна частка очікувано припадає на країни Магрибу, станом на 2023 р. до топ-10 країн Африки, із яких їдуть на навчання до Туреччини, входять 6 держав на південь від Сахари, а саме Сомалі (16,83% від усіх африканських студентів), Судан (8,66%), Нігерія (6,15%), Чад (5,1%), Джибуті (2,51%) та Камерун (2,18%) [79]. Крім того, станом на вересень 2022 р., у закладах вищої освіти країни працювали 227 академічних співробітники із африканських країн [447].

Не дивлячись на те, що студенти із Субсахарської Африки стикаються з низкою викликів, зокрема складнощами в соціальній адаптації, академічними труднощами й стереотипізацією в суспільстві, дані соціологічних досліджень свідчать, що більшість студентів мають позитивний досвід навчання в Туреччині [249, с. 600-603]. Основними цілями політики з надання стипендій є зміцнення міжнародних зв'язків та передача знань, отриманих іноземними студентами під час навчання, у їхніх рідних країнах. Тобто така діяльність непрямо співвідноситься із зусиллями Туреччини у сфері допомоги з розвитку, оскільки по завершенню програм студенти повертаються до своїх країн, щоб у подальшому зробити внесок у покращення якості життя у себе на Батьківщині [205, с. 105-106]. Таким чином, важливо розглядати не лише безпосередній ефект від залучення іноземних студентів, зокрема в контексті сплачених внесків за навчання або суміжних послуг, але й довгостроковий вплив освітньої політики на турецько-африканські взаємини.

З огляду на це, офіційна Анкара приділяє увагу підтримці відносин із випускниками турецьких університетів після їх повернення в рідні країни, де вони часто досягають високих політичних посад, просуваються по дипломатичній службі, займаються підприємницькою діяльністю або продовжують працювати в академічній сфері [330]. Позитивне ставлення до Туреччини як держави, де студенти здобули необхідні знання та навички для професійного розвитку, створює передумови для поглиблення турецько-африканських відносин та розвитку співпраці за відповідними напрямками.

З цією метою країна впроваджує програм для підтримки зв'язків з іноземними випускниками, що охоплюють зустрічі випускників за кордоном, програми наставництва, стажування та працевлаштування. Наприклад, УТВ у 2017 р. запустили *Türkiye Alumni Program* та провели захід *Türkiye Again: Great Alumni Meeting*, у якому взяли участь понад 1 тис. іноземних випускників турецьких університетів. До того ж станом на 2023 р., Управління провело 120 зустрічей випускників у 56 країнах світу, що сприяє підтримці контактів між колишніми студентами, які нині проживають у одній або сусідніх країнах. Також

у Туреччині працює портал випускників, на якому зареєстровано 120 тис. осіб, що слугує важливою платформою для підтримки зв'язку між випускниками, допомагаючи їм у кар'єрному розвитку та сприяючи їхній участі в заходах, організованих турецькою стороною. З метою визнання значних досягнень випускників, щорічно проводиться премія *Türkiye Alumni Awards*, де відзначають переможців у п'яти категоріях [215].

Випускники можуть формувати асоціації, які відіграють важливу роль у зміцненні зв'язків між Туреччиною та їхніми країнами. Зокрема, такі об'єднання є в Ефіопії, Кенії, Мавританії, Малі, Нігері, Нігерії, Сенегалі, Сомалі, Судані та Танзанії [451]. Асоціації підтримують роботу турецьких дипломатичних місій, роблять внесок у формування позитивного іміджу офіційної Анкари та реалізують конкретні проєкти, спрямовані на розширення бізнес-контактів, комерційної діяльності та популяризації турецької культури. Це не лише сприяє поглибленню турецько-африканських відносин у політичній, економічній, військовій і культурних сферах, але й робить значний внесок у розвиток місцевих економік та соціального сектору держав Субсахарської Африки. Як наслідок, наявність рольових моделей у вигляді успішних випускників турецьких закладів освіти та практичні приклади діяльності асоціацій заохочують нові покоління молодих африканців до навчання в Туреччині, вивчення турецької мови та налагодження співпраці з турецькими партнерами.

Утім, не дивлячись на значний прогрес освітньої дипломатії, Туреччина все ще поступається за кількістю африканських студентів країнами Європи, Великій Британії, США, Китаю та іншим державам, які інвестують значні ресурси в надання стипендій і розвиток академічної співпраці з континентом [191]. Переваги цих держав охоплюють історичні зв'язки з Африкою та відсутність мовного бар'єру, зокрема внаслідок колоніального правління, традиційну привабливість європейської, британської та американської освіти, розвинену мережу культурних і освітніх центрів, таких як Французькі Інститути, Британські Ради, Інститути Конфуція тощо, та наявність значних фінансових ресурсів, що можуть бути направлені на видачу стипендій і організацію

безкоштовних навчальних програм. Офіційній Анкарі необхідно зміцнювати власну конкурентоспроможність через подальшу розбудову розгалуженої системи освітніх установ у країнах Субсахарської Африки та розширення можливостей для навчання в Туреччині й вивчення турецької мови. До того ж унікальною позицією країни на ринку освітніх послуг є культурна й релігійна близькість, що є особливо привабливим для студентів зі Східної, Центральної й Західної Африки, адже сприяє кращій адаптації студентів у новому середовищі.

Частиною академічної співпраці також є розвиток африканських студій у Туреччині. Протягом тривалого часу цей напрямок досліджень не отримував достатньо уваги, насамперед через європоцентричність зовнішньої політики країни та пріоритетність вивчення інших регіонів – Європи, Північної Америки та Близького Сходу. Перші публікації, присвячені Африці, почали з'являтися в 1950-1960-х рр., коли турецький уряд докладав зусиль для встановлення відносин із африканськими країнами, що звільнилися від колоніалізму. Утім, справжній поштовх дослідженням Африки дало прийняття «Політики відкритості» в 1998 р., що сприяло вивченню як турецько-африканських відносин, так і особливостей політичного, економічного, соціального й культурного розвитку країн континенту. Це дозволило заповнити прогалини в інформації про регіон в академічних колах, а також для представників уряду, що займалися цим напрямком. Разом із тим, все ще відмічається брак досліджень щодо специфічних проблем африканських держав, а також історичних контактів із регіоном, зокрема в османський період [212, с. 522; 335, с. 11-12].

Проведення академічних досліджень та співпраця з африканськими освітніми й науковими установами є можливими завдяки розширенню вивчення африканських студій. Так, перша відповідна магістерська програма була відкрита в Університеті Газі в Анкарі в 1982 р.; станом на 2015 р., їх кількість зросла до трьох у різних закладах вищої освіти країни. У період 1986-2014 рр. було підготовлено 108 дисертаційних досліджень із африканських студій, причому половина з них – після 2010 р. Велика кількість праць зосереджена в галузі міжнародних відносин (38 дисертацій), а також економіки й права. До того

ж з 2000-х рр. розвивається напрямок аналітичних досліджень, зокрема на базі аналітичних центрів (наприклад, Африканський Інститут при TASAM діє з 2004 р.) та дослідницьких центрів при університетах (наприклад, *Middle East and Africa Research Center* (MEARC) при Університеті Кадір Хас працює з 2006 р., *Ankara University African Studies Center* (AÇAUM) при Університеті Анкари – з 2008 р.) [335, с. 5, с. 8, с. 12-14]. Завданням цих інституцій є підготовка якісних матеріалів з африканської проблематики для академічних цілей та для ключових урядових структур, що залучені до розвитку співпраці з країнами Африки в різних галузях. Крім того, вони займаються підготовкою майбутніх дослідників, експертів, представників громадського сектору, дипломатів та державних діячів, завданням яких буде сприяти поглибленню турецько-африканських відносин.

Питання релігії також займає помітне місце в зовнішній політиці Туреччини, що є відмінною рисою публічної дипломатії країни, особливо в контексті її взаємин із країнами Субсахарської Африки. Значення релігійної складової значно посилилося після приходу до влади Партії справедливості і розвитку, після чого відповідні наративи почали значно частіше з'являтися в публічному дискурсі. Це відрізняє політику епохи ПСР від кемалістського підходу, що панував із часу проголошення Турецької Республіки та наголошував на секуляризації й повному відокремленні релігії від публічного життя. Крім того, у цей період починають активізувати свою діяльність монархії Перської затоки, зокрема ОАЕ й Саудівська Аравія, та Єгипет для збільшення своєї присутності на Африканському Розі й у Сахелі. На противагу цим країнам, які просувають більш консервативний іслам, Туреччина пропонує поміркований підхід до релігійної діяльності, що є більш інклюзивним стосовно локальної культури африканських держав.

Така модель отримала назву «Анкарський консенсус», що є одночасно альтернативою для консервативних поглядів близькосхідних держав, неолібералізму Вашингтонського консенсусу та державоцентричного Пекінського консенсусу. Водночас Туреччина інтегрує деякі елементи зі згаданих підходів, зокрема релігійне підґрунтя й вагоме значення допомоги з

розвитку від арабських держав та принцип відсутності вимог і надання переваги стабільності над демократією за зразком Китаю [56, с. 2]. Усе це робить країну привабливою для африканських держав: з одного боку, спільність віросповідання дає відчуття культурної й ідеологічної близькості; з іншого боку, офіційна Анкара не виставляє жорстких умов для співпраці та пропонує модель, який поєднує релігію, політичну стабільність і економічний розвиток.

Публічна дипломатія Туреччини у сфері релігії реалізується через діяльність низки інституцій, ключовою з яких є Управління у справах релігій (*Diyanet İşleri Başkanlığı*, або Діянет) разом із підпорядкованими їй організаціями. Наявність окремої структури, яка підпорядкована президенту та забезпечує просування національних інтересів Туреччини за кордоном у контексті релігійної політики, є особливістю турецької системи, що відрізняє її від Саудівської Аравії або ОАЕ, які покладаються на роботу неурядових чи напіваавтономних інституцій [268, с. 176].

Діянет має 13 консалтингових офісів та аташе з питань релігійних послуг у Субсахарській Африці, зокрема в Ефіопії, Мавританії та Сомалі (відкрито в 2014 р.), Кенії, Нігерії, Танзанії та Уганді (2015 р.), Камеруні, Мадагаскарі і Судані (2018 р.), Гані (2020 р.), ПАР і Чаді (2021 р.). Одними з ключових заходів, які проводить Діянет, є Саміти африканських релігійних лідерів, які відбулися в 2006, 2011 та 2019 рр. Головна мета цих зустрічей полягала в тому, щоб об'єднати учасників із Туреччини й африканських держав, узгодити спільну позицію щодо актуальних релігійних питань та представити турецьку модель релігійної політики й освіти [173; 199; 283]. Наприклад, у підсумковій декларації третього саміту учасники засвідчили свою відданість боротьбі з експлуатацією, дискримінацією та християнськими місіонерами, яких розглядали як агентів неоколоніальних держав [268, с. 183]. У цілому, такі заяви відповідають наративам, які просуває офіційна Анкара щодо розбудови взаємовигідного партнерства з Субсахарською Африкою на противагу Заходу, політика якого розглядається як така, що не відповідає інтересам континенту.

Діянет проводить активну діяльність у сфері гуманітарної допомоги та благодійності в африканських країнах, включаючи організацію святкування Курбан-байраму та Рамадану, роздачу їжі, покращення доступу до води, будівництво мечетей і медичних центрів. Важливе місце в роботі інституції займає релігійна освіта, зокрема організація курсів вивчення Корану. Також підпорядкований Управлінню Релігійний фонд Туреччини фінансує стипендіальні програми для африканських студентів у теологічних закладах Туреччини та видає релігійні публікації, зокрема поширює Коран у 24 африканських країнах дев'ятьма мовами, серед яких луганда, ньянджа, сомалі, суахілі та шона [268, с. 176; 284, с. 712]. Крім того, школи фонду «Мааріф» та Інститут Юнуса Емре також роблять внесок у вивчення релігії поряд зі світською освітою. Таким чином, відбувається просування турецької моделі поміркованого ісламу через роботу з молодим поколінням, сприяючи формуванню прихильності до турецького бачення державного розвитку.

Релігійна дипломатія Туреччини в Субсахарській Африці підтримується й неурядовими організаціями. Так, Фонд імені Азіза Махмута Хюдайї зосереджується на освіті та сімейних питаннях, управляючи мережею шкіл імам-хатіп у 17 країнах Субсахарської Африки, тоді як ІНН здійснює гуманітарну діяльність у 43 країнах, включаючи будівництво понад 100 релігійних споруд у 15 державах регіону [268, с. 177-178]. НУО успішно просувають турецьку модель поміркованого ісламу через волонтерську діяльність та надання допомоги на місцях, що забезпечує незалежне налагодження міжлюдських контактів на рівні громад і індивідів, при цьому підтримуючи офіційну політику Туреччини.

Загалом, релігійна дипломатія, що формується та реалізується під егідою Управління в справах релігій, націлена на посилення присутності Туреччини в Субсахарській Африці. Роль Діянету є більш широкою, ніж забезпечення взаємодії між народами у питаннях, пов'язаних із релігійною діяльністю. Натомість турецькі урядові й неурядові інституції, що дотичні до цього напряму, просувають особливу ідеологію офіційної Анкари, що заснована на моделі поміркованого ісламу. На думку авторки, цим Туреччина намагається зайняти

нішу, яка залишається вільною від впливу західних християнських держав. Водночас це створює альтернативу одразу для кількох інших згаданих підходів, зокрема монархій Перської затоки, держав Європи й США та Китаю. Це робить офіційну Анкару одним із учасників глобальної конкуренції в контексті пропонуванних моделей державного розвитку, зміцнюючи її «м'яку силу», особливо в країнах, що розвиваються. Крім того, релігійна дипломатія корелюється з неоосманською політикою Туреччини, де діяльність релігійних інституцій є способом відродження минулих зв'язків і впливу, зокрема й в Африканському регіоні.

Окремо варто згадати про співпрацю з країнами Субсахарської Африки у сфері медіа та інформації. Метою медіадипломатії офіційної Анкари є розбудова свого впливу через партнерства з місцевими організаціями, ініціативи з обміну знаннями, протидію дезінформації як загрози стабільності, просування наративів для закріплення позитивного образу Туреччини в суспільствах африканських держав і донесення ключових аспектів зовнішньополітичної діяльності на закордонну аудиторію, а також забезпечення кращого висвітлення африканської проблематики в інформаційному просторі Туреччини.

Перші стратегічні кроки щодо турецько-африканської співпраці в галузі медіа було зроблено під час Першого саміту партнерства в 2008 р., за результатами якого, зокрема, було прийнято рішення про спільні дії у сфері інформації та комунікаційних технологій. Крім того, із 2012 р. у Стамбулі під егідою Управління з комунікацій при апараті президента Туреччини регулярно проходить Медіафорум Туреччина-Африка (*Türkiye-Afrika Medya Forumu*). Його метою є зміцнення зв'язків між сторонами у сфері роботи ЗМІ й боротьби з дезінформацією. У першому такому заході 8-9 травня 2012 р. взяли участь 270 представників медіа з 54 країн Африки. Для порівняння, до медіафоруму, проведеного 25 травня 2022 р., доєдналися 470 учасників, серед яких 80 представників преси з 45 африканських країн, а також дипломати, освітяни, представники приватного і громадського секторів [75; 178; 190]. Черговий захід відбувся 28 лютого 2025 р., ставши майданчиком для обговорення проблем

обміну інформацією та протидії пропаганді. Окремо учасники приділили увагу необхідності більш правдивого висвітлення Африки в глобальному медіапросторі, підкресливши стереотипізацію та упереджене ставлення до континенту, особливо в західних ЗМІ [143; 251].

Медіадипломатія Туреччини насамперед спирається на державні ресурси, починаючи із середини ХХ ст., коли було організовано перші короткі візити турецьких журналістів до африканських країн, таких як Ефіопія, Кенія, Нігерія та інші. Із 2010-х рр. діяльність починає набирати більш системного характеру. Зокрема, у 2014 р. *Anadolu Ajansı* (агентство «Анадолу», АА) відкрило свій перший офіс на території Субсахарської Африки, а саме в Аддис-Абебі, що було стратегічним рішенням з огляду на розташування в ефіопській столиці штаб-квартири Африканського Союзу [273, с. 102]. Не дивлячись на те, що це відділення припинило свою діяльність у 2021 р., станом на 2025 р. АА має офіси в Абуджі й Хартумі, представництва в Дакарі, Йоганнесбурзі, Могадішо і Яунде та фриланс-журналістів у 27 країнах на південь від Сахари [69].

Турецький міжнародний радіо- та телевізійний канал *TRT World* також приділяє увагу африканському напрямку. У 2017 р. він розпочав мовлення на хауса, а в 2020 р. додав суахілі, що дозволило покрити цільову аудиторію з майже 200 млн осіб у Західній, Центральній і Східній Африці. У 2021 р. TRT став асоційованим членом Африканського мовного союзу (*African Broadcasting Union, AUB*), що зміцнило співпрацю з африканськими медіа [185]. До того ж у квітні 2022 р. відбувся запуск платформи *TRT Français*, що орієнтована, зокрема, на франкофонні країни Африки, а в березні 2023 р. розпочав роботу мовник *TRT Afrika*. Останній працює на чотирьох мовах (англійська, французька, суахілі й хауса) та ставить за мету представляти «Африку такою, якою вона є», зокрема через неупереджені репортажі, висвітлення маловідомих історій та стратегічної співпраці між Туреччиною та континентом, залучаючи до роботи фахівців із 15 африканських країн [273, с. 104].

Крім АА і TRT, інші турецькі ЗМІ, такі як *Independent Turkish*, *Merhaba Africa* та *NTR TV*, створюють контент, присвячений Африці. Наприклад, *NTR TV*

(*Natural TV*) був створений у 2017 р. для охоплення понад 5 млн глядачів у 22 країнах Західної й Центральної Африки. Він пропонує різноманітні передачі, серед яких програма з вивчення турецької мови та культури *Discover Türkiye* [273, с. 94, с. 98]. Згадані медіа сприяють створенню сприятливого іміджу офіційної Анкари, роблячи вклад у краще взаємне розуміння між народами та стимулюючи розвиток співпраці між сторонами. Водночас турецькі ЗМІ активно висвітлюють африканські питання в новинах, аналітичних та документальних матеріалах, що дозволяє забезпечувати присутність Африки в інформаційному просторі Туреччини й розвінчувати стереотипи про регіон, а також транслювати незахідну точку зору на події в Африці на міжнародну аудиторію.

Туреччина позиціонує себе як країна з достатнім досвідом у галузі боротьби з дезінформацією та значною інфраструктурною спроможністю для формування незалежного погляду в ЗМІ. Офіційна Анкара активно ділиться знаннями й технічною експертизою з державами Субсахарської Африки в цій сфері. Одним із прикладів є *African Media Representatives Training Program* (AFMED), що організовується УТВ у співпраці з TRT і агентством «Анадолу». Програма тренінгу орієнтована на африканських фахівців до 40 років, що працюють у друкованих і цифрових медіа, та охоплює навчання з тем боротьби з дезінформацією, роботи в соціальних мережах, базових технік обробки фотографії та відео, написання новин та проведення інтерв'ю. Вперше в AFMED (жовтень-листопад 2019 р.) взяли участь 20 журналістів із 13 держав Африки, зокрема з Ефіопії, Кенії, Ліберії, Малі, Нігеру, Нігерії, Сенегалу, Сомалі, Танзанії і Чаду. Друга хвиля навчання відбулася в травні 2021 р., а третя – у листопаді 2022 р. [187; 376].

ТІКА також періодично проводить освітні заходи для працівників африканських ЗМІ. Наприклад, деякі з подій охоплюють семінар для 12 мавританських журналістів у 2013 р., тренінг для 15 спеціалістів радіо із Буркіна-Фасо й Кот-д'Івуару в 2015 р. як частини *International Vocational and Technical Training Program* (TÜRKMEK), тренінг «Журналістика для молоді» для 70 студентів і молодих журналістів в Аддис-Абебі в 2023 р. та інші. До того ж ТІКА

надала технічну допомогу, зокрема Гамбії, Ефіопії, Замбії, Кенії, Намібії, Нігеру, Сан-Томе і Принсіпі та Танзанії, для підтримки місцевих фахівців у створенні кращих новин та візуальних матеріалів [203, с. 169-170].

Метою медіадипломатії офіційної Анкари є не тільки зміцнення спроможності африканських медіа у веденні незалежної діяльності з виробництва інформаційного контенту. Під час навчальних програм фахівці з країн Субсахарської Африки ближче знайомляться з політичними й соціально-економічними особливостями Туреччини. Відповідно, турецька сторона має можливість поширювати інформацію про сучасні й історичні події в країні, які африканські журналісти пізніше висвітлюють у своїх матеріалах із «турецької точки зору», що сприяє поширенню сприятливих для офіційної Анкари думок і поглядів. Механізм навчання працівників африканських ЗМІ активно використовується й іншими країнами, зокрема Китаєм, Росією, державами Європи тощо. Цей підхід дозволяє просувати вибрані наративи на міжнародну аудиторію та формує конкретний образ Туреччини в регіоні, що створює основу для подальшої співпраці й розвитку відносин на базі прихильності та взаєморозуміння. Згадана діяльність доповнює роботу турецьких медіа агенцій у Субсахарській Африці та допомагає в зміцненні впливу офіційної Анкари, особливо враховуючи конкуренцію зі ЗМІ, що фінансуються США, європейськими державами, Китаєм, Росією, Катаром, Саудівською Аравією та іншими глобальними гравцями.

Культурна дипломатія Туреччина реалізується на двох паралельних напрямках. З одного боку, країна популяризує власну історію, традиції, звичаї та національну кухню в державах Субсахарської Африки. Основними інструментами є публічні події, виставки, презентації, фестивалі, майстер-класи та інші заходи. Прикладами ініціатив є: показ фільму «Ненадіслані листи» (*Gönderilmemiş Mektuplar*) режисерів Т. Шорая та К. Інанира на кінофестивалі в Аддис-Абебі в 2005 р. [64, с. 201-202]; Тиждень турецької культури та мистецтва в Джибуті в 2014 р., протягом якого було організовано виставки фотографій та традиційного турецького мистецтва, кінопокази, концерт суфійської музики та

шоу дервішів, що круяться [113]; щорічний Тиждень турецької кухні в ПАР, протягом якого проводять частування й майстер-класи [372]; показ мод, що пройшов 5 жовтня 2023 р. з нагоди 100-річчя заснування Турецької Республіки в торговому центрі *Mall of Africa* у Преторії [374]; та багато інших. Їх метою є познайомити місцеве населення з турецькою культурою, сформувати позитивне уявлення про Туреччину та заохотити до подальшої взаємодії через туристичні візити, освіту, бізнес-відносини тощо. Важливо зазначити, що ключовою цільовою аудиторією цього напряму публічної дипломатії є широка громадськість, адже це дозволяє максимально продемонструвати турецьку культуру та забезпечити схвальне її сприйняття в суспільствах країн регіону.

Протягом останнього десятиліття неабиякого значення набув також експорт кіно та серіалів турецького виробництва, що почав зростати на початку ХХ ст. та отримав ще більший попит після 2020 р. з початком пандемії Covid-19. Туреччина входить до трійки найбільших експортерів серіалів, конкуруючи зі США та Великою Британією на глобальному ринку [115, с. 39]. Цей контент також набирає популярності в державах Субсахарської Африки, наприклад в Ефіопії, Кенії, ПАР, Сенегалі, Танзанії, Уганді, де транслюють такі драми, як *Beni Affet* («Пробач мені»), *Kaderimin Oyunu* («Гра моєї долі»), *Kara Para Aşk* («Брудні гроші та кохання»), *Kuzey Güney* («Кузей Гюней»), *Sen Çal Kapımı* («Постукай в мої двері») та інші [382]. Причинами привабливості турецьких серіалів є їх висока якість із точки зору технічної частини та сюжету. На екрані демонструються різні мотиви, що є альтернативою західному кінематографу, який пропагує одні й ті ж цінності та спосіб життя. Завдяки цьому серіали, хоча й зображують мусульманську країну, викликають інтерес серед представників різних релігійних груп [295, с. 11]. Крім того, більш доступними їх робить дубляж або субтитри місцевими мовами (наприклад, африкаанс у ПАР або суахілі в Танзанії) та трансляція на локальних каналах [115, с. 42; 238].

Разом із тим, серіали виступають елементом пропаганди, адже популяризують ісламські цінності та трактують історичні події з конкретної точки зору. Зокрема, це пов'язано з тим, що зростання популярності турецького

аудіовізуального контенту співпало з приходом до влади Партії справедливості і розвитку, що просуває ідеологію політичного ісламу на внутрішній і міжнародній арені. Наприклад, серіали *Diriliş: Ertuğrul* («Воскреслий: Ертугрул»), *Kuruluş: Osman* («Заснування: Осман») та *Abdülhamit* («Права на престол: Абдулхамід») героїзують османський період історії, а *Metamorfoz* («Метаморфоза») зображує підприємця і правозахисника Османа Кавалу як ворога держави та політизовано показує сучасний період [347; 441, с. 538].

Дослідження в ПАР, Кенії, Мозамбіку та Сенегалі, демонструють позитивні наслідки експорту турецьких серіалів до цих африканських країн. Респонденти, серед яких переважно молодь, зазначали, що дізналися більше про культуру, природу, кухню, музику, архітектуру, традиції та повсякденне життя Туреччини та сформували позитивну думку про неї завдяки перегляду аудіовізуального контенту, хоча раніше їхні знання про країну були обмеженими. Як наслідок, відмічається зростання бажання глядачів відвідати її з туристичною метою [115, с. 54-56; 295, с. 10, с. 12]. Крім того, спостерігається зростання попиту на товари турецького виробництва в тих країнах, де є високою популярність серіалів. У той же час, позитивним ефектом для африканських держав є те, що місцеві кіноіндустрії мають змогу переймати досвід виробництва якісного контенту та застосовувати його в локальних продуктах [290; 383]. Таким чином, експорт контенту турецького виробництва до Субсахарської Африки стало невід'ємною частиною «м'якої сили», що дозволяє впливати на сприйняття країни серед широкої аудиторії, зокрема в державах, де офіційна Анкара не має формальної присутності своїх культурних та освітніх інституцій.

З іншого боку, країна підтримує популяризацію культури африканських народів, заохочуючи проведення різноманітних заходів, що знайомлять населення з традиціями й звичаями регіону. Цей напрямок реалізується через співпрацю з дипломатичними представництвами держав Субсахарської Африки, громадськими організаціями та африканською діаспорою. Наприклад, 15-17 червня 2019 р. у Стамбулі, за підтримки Інституту Юнуса Емре та неурядової організації «Глобальна сомалійська діаспора», пройшла третя Міжнародна

конференція глобальної сомалійської діаспори. Вона об'єднала вихідців із Сомалі, що проживають у всьому світі, із метою обміну думками та обговорення проблем сомалійського народу [314]. Крім того, у галереї Таксім відкрили виставку сомалійської культури під назвою *Nabadoon*, на якій було представлено предмети старовини та сучасного сомалійського живопису, що розповідали відвідувачам про культуру, природу і кочове життя сомалійців [313].

Цей захід видається особливо важливим зважаючи на тісні зв'язки між Туреччиною й Сомалі, що розвинулися після візиту Р.Т. Ердогана до країни в 2011 р. та охоплюють співпрацю в економічній, військовій і гуманітарній сферах. У цілому, на нашу думку, підтримка проведення подібних ініціатив з боку турецьких інституцій показує значимість партнерства з державами Субсахарської Африки та прагнення до розвитку відносин на рівноправній основі. Заохочення населення до ближчого знайомства з культурою африканських країн покликане пробудити зворотний інтерес до співпраці в різних галузях, зокрема в освіті та бізнесі.

У Туреччині діє Асоціація афро-турецької культури, взаємодопомоги та солідарності (*Afro-Türkler Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*). Вона була заснована в 2006 р. та представляє культурну й етнічну спільноту близько 5-10 тис. афро-турків, що проживають в Егейському регіоні. Асоціація займається збереженням та популяризацією культури афро-турків, що є нащадками рабів, яких завезли сюди в османський період. Зокрема, з 2007 р. вони відновили щорічну подію *Dana Bayramı*, який має на меті зберегти цю унікальну культуру та збільшити обізнаність про неї через виставки, панельні дискусії, лекції, танцювальні та музичні виступи, а також паради [70; 132, с. 138-139]. Діяльність Асоціації афро-турків підкреслює глибокі історичні зв'язки між Туреччиною й Африкою, поширення інформації про що сприяє налагодженню діалогу між сторонами на сучасному етапі.

У цілому, на думку авторки, офіційна Анкара демонструє комплексний підхід до реалізації «м'якої сили» в регіоні Субсахарської Африки. Свідченням цього є варіативність напрямків роботи публічної дипломатії, зокрема в освітній,

академічній, релігійній, інформаційній та культурній сферах. Як наслідок, застосування різноманітних інструментів дозволяє взаємодіяти з широкою цільовою аудиторією – від представників урядових кіл до пересічних громадян, які за інших умов мають обмежені можливостей дізнатися більше про Туреччину. Це сприяє формуванню позитивного іміджу країни, закладаючи основу для довгострокового партнерства між сторонами на різних рівнях.

Висновки до розділу 3

Економічна співпраця разом із гуманітарною, освітньою та культурною дипломатією є провідними засобами поглиблення турецько-африканських відносин. Рушійною силою цього напряму зовнішньої політики офіційної Анкари є інтерес щодо доступу до африканських ресурсів, потреба у виході на нові ринки та бажання зміцнити позитивне сприйняття країни в регіоні, у той час як держави Субсахарської Африки передусім зацікавлені в залученні турецьких інвестицій і реалізації проєктів допомоги з метою підтримки соціально-економічного зростання.

Незважаючи на збереження диспропорції в обсягах торгівлі порівняно з країнами Магрибу, протягом останніх двох десятиліть відбулося безпрецедентне розширення торговельно-економічного співробітництва Туреччини з Африкою на південь від Сахари, що проявилось як у збільшенні товарообігу з регіоном, так і в розширенні числа економічних партнерів та напрямів здійснених проєктів. Основою для цього є міцна інституційна база, зокрема відкриття представництв DEİK, підписання нормативних і рамкових угод та активізація роботи бізнес-асоціацій. Утім, турецька сторона продовжує стикатися з низкою викликів, зокрема недостатньою кількістю домовленостей про спрощений режим торгівлі, що стримують можливості подальшої диверсифікації економічних зв'язків.

Офіційна Анкара є потужним інвестором у країнах Субсахарської Африки. Насамперед, турецькі компанії залучені до проєктів інфраструктурного будівництва, охоплюючи спорудження об'єктів соціального, адміністративного,

спортивного, культурного призначення. Підрядники з Туреччини зарекомендували себе як надійні партнери у сфері прокладання транспортного сполучення, зокрема будівництва автомобільних і залізничних шляхів, а також обслуговування й модернізації портів та аеропортів. Висока репутація та вигідні пропозиції за співвідношенням ціни-якості дозволяють офіційній Анкарі конкурувати з іншими великими гравцями на ринку будівельних послуг, насамперед із Китаєм, що сприяє зміцненню партнерства з країнами регіону.

Туреччина також намагається розвивати співпрацю з Субсахарською Африкою в нових галузях. Так, важливе місце в її геоекономічній стратегії займає енергетичне співробітництво, зокрема передача технологій для підтримки постачання електроенергії в африканських країнах та потенціал співпраці в секторі альтернативних джерел енергії. Водночас країна зацікавлена у спільному видобутку вуглеводнів для посилення власної енергетичної незалежності та інвестуванні в гірничодобувну промисловість; відповідні угоди вже укладені з Сомалі, на океанічному шельфі якого Туреччина розпочала геологорозвідувальні роботи, та Нігером, де країна зацікавлена в доступі до покладів уранової руди. Цікавим є розвиток турецько-сомалійської співпраці у сфері космосу, адже офіційна Анкара планує будівництво космодрому на території цієї держави Африканського Рогу, який можна буде використовувати за подвійним призначенням, для запуску супутників та випробування балістичних ракет. При цьому недооціненими залишаються низка галузей співробітництва, серед яких туризм, що є доволі обмеженим не дивлячись на розвинене авіасполучення завдяки експансії Турецьких Авіаліній на континент.

Офіційна Анкара є одним із найбільших світових надавачів допомоги з розвитку у співвідношенні до ВНД, при чому помітна частина фінансової підтримки спрямовується до держав Субсахарської Африки. ТІКА є головною урядовою інституцією, що забезпечує формування та реалізацію політики в гуманітарній сфері в співпраці з іншими державними структурами. Важливо також підкреслити активну участь турецьких неурядових організацій, які самостійно або спільно з ТІКА реалізують широкий спектр проєктів допомоги в

секторі освіти, соціальної підтримки, розбудови інфраструктури, відновлення культурної спадщини тощо. Також із початком пандемії коронавірусу особливої актуальності набула медична та вакцинна дипломатія офіційної Анкари, що підтвердило здатність країни надавати підтримку країнам Субсахарської Африки в кризових ситуаціях.

Значну роль у розширенні зв'язків Туреччини з державами Субсахарської Африки відіграв гюленівський рух (рух «Хізмет»), що з середини 1990-х рр. до 2016 р. мав значну присутність на континенті. Основним сектором його роботи став розвиток мережі освітніх закладів, так званих гюленівських шкіл, що надавали можливості для навчання африканській молоді. Крім того, рух сприяв зміцненню бізнес-відносин між Туреччиною й державами на південь від Сахари шляхом встановлення контактів між представниками приватного сектору й асоціаціями, а також займався реалізацією гуманітарних і медійних проєктів та налагодженням міжконфесійного діалогу. Утім, після спроби перевороту 2016 р. прихильники руху «Хізмет» зазнають переслідувань, а гюленівські школи закриваються чи передаються під державне управління.

На сучасному етапі політика Туреччини у сфері освіти за кордоном ефективно впроваджується через систему урядових інституцій, які здійснюють діяльність, пов'язану з формальною та неформальною освітою, міжнародною мобільністю тощо. Особливістю є те, що кожна з установ має свою зону відповідальності: фонд «Мааріф» фокусується на формальній освіті через відкриття шкіл у країнах Субсахарської Африки; Інститут Юнуса Емре пропонує мовні й культурні курси; Управління у справах турків за кордоном і споріднених громад підтримує навчання африканських студентів у Туреччині через надання стипендій, а також налагоджує контакти з випускниками. У сукупності, їхня діяльність сприяє популяризації турецької мови й культури за кордоном, зокрема серед африканців, та допомагає встановлювати контакти між народами. У довгостроковій перспективі наявність усталених людських зв'язків та позитивний образ Туреччини як надавача якісних освітніх послуг роблять

значний внесок у розвиток турецько-африканських відносин у дипломатичній, економічній, військовій та культурній сферах.

Поряд із освітньою дипломатією офіційна Анкара розвиває також інші інструменти «м'якої сили». Так, релігійна дипломатія, що проводиться під егідою Управління у справах релігій (Діянет), сприяє взаємодії у питаннях релігії, а також просуває турецьку модель поміркованого ісламу як альтернативу іншим підходам соціального й політичного розвитку. Вагому роль відіграють медійна дипломатія, що реалізується через роботу турецьких інформаційних агентств у Африці та проведення навчання для африканських журналістів, та культурна дипломатія, що має на меті забезпечити взаємне пізнання культури, звичаїв і традицій між народами Туреччини й держав Субсахарської Африки.

Економічні, гуманітарні, освітні й культурні механізми співпраці застосовуються офіційною Анкарою в комплексі та спрямовані на розвиток тривалих систематичних моделей співпраці між сторонами. Поєднання різних напрямів публічної дипломатії допомагає сформувати позитивне сприйняття Туреччини серед різних груп населення, що включають як представників уряду та приватного сектору, так і місцеві громади, у яких, наприклад, було реалізовано локальні проєкти допомоги. Як наслідок, сприятливий імідж офіційної Анкари в Субсахарській Африці стає основою для реалізації масштабних проєктів, зокрема щодо торговельного співробітництва та інфраструктурного будівництва, а також партнерства в більш чутливих сферах, наприклад військово-технічної допомоги й продажу озброєння, що вимагає формування відносин довіри між сторонами.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні було встановлено, що поживлення зовнішньої політики Туреччини на африканському напрямі сприяло якісній трансформації зв'язків із державами регіону на південь від Сахари. Проведений аналіз взаємодії у дипломатичній, військовій, економічній, гуманітарній, освітній і культурній сферах дозволяє говорити про поглиблення контактів із Субсахарською Африкою на різних рівнях, від співпраці з урядами до місцевих громад, що свідчить про перетворення Туреччини на одного з провідних акторів з глобальними амбіціями. Отже, за результатами дослідження, на основі поставлених завдань, авторкою було сформульовано наступні висновки:

1. Становлення зовнішньої політики Турецької Республіки щодо регіону Субсахарської Африки обумовлено сукупністю географічних, історичних, культурних і політичних факторів. Так, офіційна Анкара позиціонує себе як євразійська держава, що виконує роль сполучної ланки між Заходом і Сходом. При цьому, вагоме місце в зовнішньополітичній стратегії держави посідає османська спадщина, що спирається на наявність історичних контактів із територіями на південь від Сахари. Особливе значення цьому аспекту почало приділятися після формулювання А. Давутоглу концепції «стратегічної глибини», яка мала на меті перетворити Туреччину з регіонального на глобального актора. У рамках реалізації цього підходу в період уряду Партії справедливості і розвитку відбулося посилення інтересу до регіону Субсахарської Африки з метою диверсифікації відносин із не-західним світом.

Новий вектор зовнішньої політики було оформлено в рамках стратегічних документів, зокрема «Політики відкритості до Африки» (1998 р.), «Стратегії розвитку торговельних та економічних відносин із країнами Африки» (2003 р.) та «Політики африканського партнерства» (2010 р.). Вперше було визначено пріоритети офіційної Анкари на африканському напрямі, що дозволило активізувати співпрацю з регіоном та забезпечило передумови для ефективної конкуренції з іншими глобальними гравцями, такими як США, країни Європи,

Китай, Індія, Японія, Росія, Бразилія та інші. У результаті турецька сторона розпочала втілення курсу на встановлення глибокого й всеохопного співробітництва з країнами Субсахарської Африки, що розглядаються як рівноправні партнери й повноцінні суб'єкти міжнародних відносин. Водночас офіційна Анкара докладас зусиль для зменшення диспропорцій у рівні взаємин із державами Магрибу й Африкою на південь від Сахари, що частково вдалося реалізувати за рахунок розширення співпраці з ключовими партнерами.

Туреччина позиціонує себе як держава без колоніального минулого, підхід якої до розвитку взаємин із африканськими країнами якісно відрізняється від політики колишніх європейських метрополій. Водночас країна просуває наративи історичної й культурної спорідненості між народами, що має сприяти тісному співробітництву в різних галузях. Разом із тим, президент Р.Т. Ердоган наголошує на необхідності розбудови «світу більше п'яти», посилаючись на несправедливе представництво деяких груп держав, у тому числі країн Африки, у світовій політиці та апелюючи до готовності взяти на себе представництво інтересів африканських держав на міжнародній арені для того, щоб забезпечити посилення їх голосу при вирішенні глобальних питань.

2. Політико-дипломатичне співробітництво відіграє значну роль у зміцненні впливу Туреччини в Субсахарській Африці, слугуючи водночас передумовою для успішного встановлення контактів в інших сферах та індикатором підвищення рівня відносин. Вагоме місце в цьому аспекті посідає інституціоналізація діалогу в дво- та багатосторонньому форматах, що засвідчує сталий інтерес до розвитку відносин. Ключовим майданчиком для обговорення пріоритетів та викликів турецько-африканських відносин стали саміти партнерства, традиція яких була започаткована в 2008 р. Це стало позитивним сигналом щодо готовності країни системно розвивати діалог на найвищому рівні з країнами Африки на південь від Сахари, що вже роблять такі глобальні гравці, як США, Китай, держави Європи, Росія та Японія. Одночасно організовано низку інших механізмів взаємодії, зокрема економічний і бізнес-форум, міністерську оглядову конференцію партнерства, галузеві й двосторонні саміти, що

підтримують цілісну діяльність із розвитку співробітництва, встановлення чітких цілей та моніторингу їх досягнення за конкретними напрямками.

Окремим дипломатичним треком є поглиблення зв'язків з урядовими організаціями, зокрема з Африканським Союзом, при якому Туреччина має статус стратегічного партнера. Країна підтримує втілення цілей «Порядку денного 2063», включивши їх досягнення до дорожніх карт, прийнятих за результатами самітів партнерства. Турецька сторона також співпрацює з Африканським банком розвитку і субрегіональними організаціями, провідне місце серед яких займає взаємодія з ЕКОВАС у сфері економіки та миротворчої діяльності. Утім, на сучасному етапі потенціал контактів у багатосторонньому форматі не є повністю реалізованим, що обумовлено, зокрема, слабкістю інтеграційних процесів та політичною нестабільністю в Африці й слабким економічним розвитком держав-членів.

Поряд із цим, офіційна Анкара забезпечує щоденні дипломатичні контакти з країнами Субсахарської Африки завдяки широкій мережі посольств та інших представництв у регіоні. Туреччина заохочує регулярні візити між сторонами: так, президент Р.Т. Ердоган є лідером, що відвідав найбільше держав на південь від Сахари. Таким чином, країна демонструє практичні кроки для підтримки систематичних прямих контактів із Субсахарською Африкою, що є особливо цінним в африканському контексті, оскільки наявність дружніх відносин між главами держав є передумовою для поглиблення партнерства.

Туреччина використовує інструмент посередництва для підкріплення свого позитивного образу як держави, що підтримує мир і стабільність. Країна надавала посередницькі послуги для врегулювання відносин між Федеральним урядом Сомалі й Сомалілендом, Ефіопією й Сомалі, а також пропонувала відповідну допомогу при конфліктах у Судані й Ефіопії. Країна також демонструє амбіції щодо залучення в ролі медіатора й в інших субрегіонах, наприклад для нормалізації взаємин між Альянсом держав Сахелю та ЕКОВАС.

3. Військово-безпекова співпраця Туреччини з державами Субсахарської Африки почала систематично вибудовуватися лише в 2010-х рр., спираючись на

попередні контакти в дипломатичній, економічній і гуманітарній сферах. При цьому характерною рисою є концентрація такої взаємодії на декількох ключових країнах, зокрема Сомалі, Суданом та Альянсом держав Сахелю. Простежується також взаємозв'язок між військовими й економічними інтересами офіційної Анкари: у Сомалі країна бере участь у забезпеченні безпеки в територіальних водах для видобутку вуглеводнів, перспективи для чого також є в Судані, у той час як із Нігером укладено угоду про видобуток і постачання уранової руди, що є стратегічною сировиною у контексті енергетичної незалежності Туреччини.

Протягом останніх років спостерігається стрімке зростання обсягів продажу озброєння турецького виробництва до держав регіону. Каталізатором цього стала популярність БПЛА *Bayraktar TB2* на світовому ринку військової техніки. Паралельно з цим посилюється інтерес країн Субсахарської Африки до іншої продукції турецького ВПК та проведення навчань турецькими інструкторами, що представляють одну з найпотужніших армій НАТО. Утім, офіційна Анкара вимушена балансувати між регіональними й глобальними центрами сили, наприклад, у контексті постачання озброєння конкуруючим Ефіопії та Сомалі, підтримки сторін конфлікту в Судані та співпраці з Альянсом держав Сахелю, що може бути проблемою для ЕКОВАС і західних країн.

Присутність турецьких військових у Субсахарській Африці є обмеженою. Країна має тренувальний центр TURKSOM, на базі якого відбувається навчання сомалійських військових із метою посилення спроможності армії для протистояння терористичній загрозі. Крім того, наявні свідчення про перебування сирійських найманців під егідою ПВК SADAT у сахельських державах, що підтримують місцеву владу в боротьбі з джихадистами. Також офіційна Анкара підписала угоду з Суданом про тривалу оренду острова Суакін у Червоному морі. Хоча задекларована мета передбачає винятково економічну й гуманітарну діяльність, існує можливість розміщення військового контингенту Туреччини за умов встановлення близьких контактів із суданським режимом.

Участь у багатосторонніх безпекових механізмах охоплює залучення до миротворчих місій ООН та ініціатив НАТО щодо боротьби з піратством, надання

підтримки у сфері безпеки Африканському Союзу, ЕКОВАС та іншим організаціям тощо. Вказаний комплекс заходів дозволяє Туреччині поступово утверджуватися як авторитетний гравець у безпековій сфері на території Субсахарської Африки, у якій традиційно домінували глобальні центри сили, такі як США, Франція, а також активно нарощують вплив Росія й Китай. Натомість, офіційна Анкара розбудовує стратегічний альянс із Катаром, із яким реалізує спільні економічні й гуманітарні заходи в країнах Африканського Рогу, Сахелю та Судані. Це може мати позитивний ефект у рамках подальшого розширення співпраці щодо постачання озброєння, надання технічної підтримки та збільшення безпосередньої присутності турецьких військових у регіоні.

4. Реалізація економічних інтересів є пріоритетом для офіційної Анкари, що обумовлено потребами турецької економіки, яка стрімко зростає, для пошуку нових партнерів і ринків збуту товарів. При цьому приватний сектор демонструє зацікавленість у розвитку співпраці не лише в традиційних галузях, але й в інноваційних сферах, що може нести взаємні вигоди для сторін.

Хоча протягом останніх двох десятиліть двосторонній товарообіг Туреччини з Субсахарською Африкою продемонстрував зростання в декілька разів, він все ще значно поступається торгівлі з державами Магрибу. У той же час, у торгівлі з Африкою на південь від Сахари домінують декілька основних країн (ПАР, Нігерія, Кот-д'Івуар, Гана і Сенегал). Незважаючи на наявну інституційну базу у вигляді домовленостей про співпрацю, відкриття представництв DEİK та роботи бізнес-асоціацій, Туреччина має незначну кількість укладених угод про вільну торгівлю з державами регіону, що є одним із факторів стагнації в динаміці товарообігу в останні роки.

Хоча наразі офіційна Анкара не може конкурувати за обсягами інвестування з провідними глобальними акторами, такими як США і Китай, приватний сектор країни демонструє спроможність робити це в окремих нішах. Так, турецькі підрядники реалізували значну кількість проєктів інфраструктурного будівництва, що охоплювали зведення й модернізацію адміністративних, спортивних, соціальних і культурних об'єктів, а також

транспортного сполучення, включаючи автомобільні й залізничні шляхи в Танзанії, Ефіопії й Уганді та управління портами й аеропортами в низці держав. Згадані кейси продемонстрували африканським країнам вигоди співпраці, зокрема щодо співвідношення ціни-якості, відсутності додаткових умов та позитивного впливу на місцеву економіку через створення нових робочих місць.

Важливим фактором розвитку економічних зв'язків із державами Субсахарської Африки є наявність авіасполучення завдяки широкій присутності Турецьких Авіаліній на континенті. Прямі рейси між ключовими турецькими й африканськими містами забезпечують налагодження контактів між представниками бізнесу та заохочують подорожі громадян із рекреаційною метою. Утім, на сучасному етапі туристичні потоки між Туреччиною й Африкою на південь від Сахари є доволі обмеженими, зокрема через візову політику та високу вартість подорожей.

Держава також залучена до енергетичних проєктів у Субсахарській Африці, наприклад надання плавучих електростанцій компанії *Karpowership* з метою вирішення проблеми нестачі електроенергії. Водночас ключовий інтерес офіційної Анкари полягає в зміцненні власної енергетичної незалежності шляхом диверсифікації шляхів постачання енергоносіїв. Із цією метою турецький уряд уклав низку домовленостей із Сомалі щодо проведення геологорозвідувальних робіт на океанічному шельфі країни та потенційного видобутку нафти й газу. Крім того, країна інвестує в гірничодобувну промисловість, зокрема через відповідну угоду з Нігером щодо видобутку уранової руди, що є цінним ресурсом для АЕС на території Туреччини.

Співпраця з Африкою на південь від Сахари відбувається й в інноваційних галузях. Прикладом цього є наміри побудувати космодром на території Сомалі, що стане майданчиком для запуску супутників у космос та випробування балістичних ракет. У перспективі, це поставить Туреччину поряд із провідними світовими державами, які здійснюють дослідження у сфері космосу, тоді як африканські країни отримають доступ до передових технологій у цій галузі.

5. Гуманітарна, освітня та культурна дипломатія є значущими інструментами «м'якої сили» Туреччини в Субсахарській Африці, що формує позитивний імідж офіційної Анкари, сприяє кращому розумінню між народами та заохочує поглиблення співробітництва в інших галузях. Комплекс задіяних механізмів взаємодії дозволяє охопити різні аудиторії, включаючи представників урядів, приватного сектору та місцевих громад, створюючи передумови для всеосяжного налагодження контактів між сторонами.

Гуманітарна підтримка виступає одним із найбільш помітних засобів публічної дипломатії Туреччини, що є одним із найбільших надавачів офіційної допомоги з розвитку в пропорції до ВНД. Формування особливої моделі турецької гуманітарної дипломатії почалося після 2011 р., коли країна взяла активну участь у подоланні наслідків посухи в Сомалі. Специфічною рисою є те, що ключове місце в розробці та впровадженні ініціатив займають урядові структури, наприклад ТІКА, яка виконує координаційну функцію, Директорат надзвичайних ситуацій (AFAD), фонд Діянет та Турецький Червоний Півмісяць.

Одночасно відбувається активне залучення недержавних інституцій за умови, що їх діяльність узгоджується з цілями й інтересами уряду. Вони реалізують локальні проєкти у сфері освіти, охорони здоров'я, підтримки розвитку жінок, інфраструктурного будівництва, відновлення культурної спадщини тощо, що демонструють швидкий ефект та позитивно сприймаються місцевим населенням, додаючи престижу турецькій стороні. Однак основний фокус переважно робиться на підтримці мусульманських громад, що підкреслює акцент політики країни на релігійній і культурній близькості.

Вагоме місце з огляду на пандемію Covid-19 почала займати медична дипломатія Туреччини, що охоплює будівництво закладів охорони здоров'я, навчання персоналу, безоплатне надання медичних послуг та постачання обладнання й медикаментів. Завдяки розробці національної вакцини *Turkovac*, країна розгорнула вакцинну дипломатію, що дало їй змогу конкурувати із глобальними гравцями, такими як США, Китай і Росія, в контексті спроможності надавати підтримку державам Субсахарської Африки в кризові періоди.

Особливе місце в становленні турецької політики в Субсахарській Африці відіграв рух «Хізмет», що з кінця 1990-х рр. сформував потужну мережу освітніх закладів у регіоні, а також сприяв розвитку культурних, дипломатичних та торговельно-економічних контактів із країнами на південь від Сахари. Однак після спроби перевороту в 2016 р. гюленісти зазнають масових переслідувань, а відкриті ними заклади освіти, після переговорів з урядами відповідних країн, передаються в управління турецьким державним інституціям.

Освітня дипломатія офіційної Анкари реалізується фондом «Мааріф», Інститутом Юнуса Емре, Управлінням у справах турків за кордоном і споріднених громад та іншими інституціями, що сприяють наданню освітніх послуг, вивченню турецької мови, історії й культури за кордоном. Значимим аспектом є надання стипендій африканцям для навчання в турецьких закладах освіти та підтримка зв'язків із випускниками, що після повернення на батьківщину зберігають прихильність до приймаючої країни та сприяють розвитку партнерства в різних сферах.

Релігійна дипломатія, що здійснюється під егідою Управління у справах релігій, просуває діалог між релігійними лідерами та популяризує модель політичного ісламу як альтернативу підходам західних держав, Китаю та арабських держав до політичного розвитку.

У сфері медіа й інформації Туреччина має на меті забезпечити просування власних наративів в інформаційному просторі держав Субсахарської Африки через збільшення присутності ЗМІ, таких як *Anadolu Ajansı* та *TRT*, організації навчання африканських журналістів та експорт серіалів. Водночас культурна дипломатія заохочує контакти між народами через організацію культурних заходів на взаємній основі. У сукупності вказані заходи формують позитивний образ країни в Субсахарській Африці, що є основою для тривалого партнерства.

6. Турецька Республіка має комплексний підхід до розбудови взаємин із африканськими країнами, спираючись на різні інструменти, від державних візитів і проведення багатосторонніх самітів до постачання озброєння, надання гуманітарної допомоги й культурних обмінів. Основними інтересами офіційної

Анкари в Субсахарській Африці є наступні: здобуття підтримки на міжнародній арені, зокрема на платформах міжнародних організацій, таких як ООН; утвердження в ролі захисника інтересів країн Глобального Півдня шляхом просування альтернативної моделі світового розвитку під гаслом «світ більше п'яти»; експорт турецької моделі політичного ісламу до мусульманських країн регіону; розвиток торговельно-економічної співпраці й розширення кола торгових партнерів; збільшення джерел постачання стратегічно важливої сировини, зокрема енергоносіїв; налагодження співпраці у сфері безпеки для розбудови миру і стабільності в регіоні та поставок продукції турецького ВПК; сприяння соціально-економічному прогресу на континенті через механізми гуманітарної дипломатії; формування позитивного іміджу через інструменти «м'якої сили», зокрема поширення турецької мови та культури.

Загальною метою зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці є закріплення статусу одного з ключових гравців у регіоні поряд із європейськими країнами, США, Китаєм, Росією, Індією та іншими. Водночас це має сприяти підтвердженню амбіцій держави щодо становлення як глобального актора міжнародних відносин.

Разом із тим, Туреччина стикається з низкою викликів, що заважають подальшому поглибленню взаємин із Африкою на південь від Сахари. Зокрема, це стосується недостатньої диверсифікації торговельних партнерів та кількості угод про вільну торгівлю, високої вартості транспортних перевезень, що стримує туристичні потоки, низького рівня взаємин із регіональними об'єднаннями (КОМЕСА, САС і САДК) тощо. Країні також доводиться балансувати між інтересами кількох регіональних і глобальних акторів та проводити виважену політику, зокрема в питаннях постачання озброєння. Разом із тим, постає потреба оновлення зовнішньополітичної стратегії щодо Субсахарської Африки та перегляду цілей співпраці в контексті перспектив зміни влади в Туреччині після президентських виборів 2028 р.

На думку авторки, у найближчі роки Турецька Республіка продовжуватиме зміцнювати свій вплив у регіоні Африки на південь від Сахари, у тому числі за

рахунок розширення військово-безпекової співпраці та розвитку контактів у нових галузях, таких як енергетика, паралельно зі збереженням активності за традиційними напрямками надання будівельних послуг і постачання гуманітарної допомоги. Це забезпечить конкурентні переваги офіційної Анкари в боротьбі за прихильність африканських держав, особливо в умовах утворення вакууму сили внаслідок поступового погіршення відносин із Францією, США й іншими західними державами та вірогідного розчарування в економічному співробітництві з Китаєм та військових зв'язках із Росією.

Україна, що нині активно розвиває африканський вектор своєї зовнішньої політики, може запозичити досвід Туреччини щодо впровадження окремих механізмів поглиблення співпраці. Це може бути доречним зважаючи на схожість між країнами. Так, обидві є середніми регіональними державами, що потребують диверсифікації зовнішньополітичних партнерів у політичній, економічній і військовій сферах із метою реалізації власних інтересів, проте володіють значно меншими ресурсами, ніж, наприклад, США або Китай. З урахуванням цього, можна запропонувати кілька ключових заходів, що сприятимуть розвитку українсько-африканських відносин.

По-перше, *інвестувати в розвиток африканістики в Україні та підтримувати роботу українських аналітичних центрів і громадських організацій на африканському напрямі*. Це забезпечить належну підготовку фахівців з африканських студій, що обов'язково має охоплювати вивчення африканських мов, та продукування якісної аналітики для кращого розуміння особливостей розвитку африканських держав. Базуючись на прикладі Туреччини, конкретні ініціативи можуть охоплювати відкриття відповідних кафедр чи відділень у закладах вищої освіти, державну підтримку наукової роботи за цим напрямом, організацію освітніх і культурних обмінів тощо.

По-друге, *розвивати економічне партнерство, з акцентом на співпрацю в інноваційних сферах*. Досвід Туреччини демонструє, що держави Субсахарської Африки прагнуть виходити за межі взаємодії винятково в галузі сільського господарства чи видобутку мінеральної сировини. Україна може запропонувати

співробітництво в космічній галузі, зокрема технічну й наукову підтримку для держав, що розвивають власні космічні програми. Також цікавим є партнерство у секторі ІТ та цифрової трансформації, наприклад щодо розробки спільних технологічних рішень для державного сектору за аналогією з екосистемою «Дія».

По-третє, *налагоджувати офіційні контакти у військовій сфері*. На прикладі Туреччини можна бачити, що країни Субсахарської Африки зацікавлені в диверсифікації джерел постачання озброєння, зокрема з метою зменшення залежності від західних зразків техніки, що є дорогими в закупівлі й обслуговуванні та асоціюються з наявністю вимог щодо демократії й прав людини. Україна, що має реальний досвід успішного ведення війни, активно розвиває свій ВПК, насамперед щодо використання сучасних технологій та штучного інтелекту у військовій техніці. Африканські держави, що стикаються з безпековими загрозами та внутрішньою нестабільністю, можуть бути зацікавлені в імпорті українського озброєння для посилення власної обороноздатності. Крім того, нашій державі варто пропонувати різні формати навчання, що проводилися б українськими інструкторами з бойовим досвідом для представників національних збройних сил та поліцейських із країн Африки на південь від Сахари. Також після завершення війни варто повернутися до участі в міжнародних миротворчих місіях, що сприятиме встановленню зв'язків із африканськими державами й формуватиме позитивний імідж України (прикладом є попередня присутність українських миротворців у ДРК).

По-четверте, *розвивати «м'яку силу» та протидіяти поширенню російської дезінформації в країнах Субсахарської Африки*. Аналіз зовнішньої політики Туреччини свідчить, що просування сприятливих наративів є передумовою для налагодження тісного співробітництва між державами в політичній, економічній і військовій галузях. Для України це є особливо важливим в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації та тривалої антиукраїнської й антизахідної пропаганди з боку офіційної Москви на міжнародному рівні. З огляду на це, нашій державі важливо просувати власну

точку зору на події в Україні та світі через наявні інформаційні канали. Одним із механізмів цього є співпраця з африканськими журналістами, які можуть не лише відвідувати Україну в рамках престурів, але й приїздити на навчання для отримання освіти й ближчого знайомства з нашою державою. Також варто систематизувати підхід до освітньої дипломатії: за прикладом Туреччини, доречним буде створення асоціацій іноземних випускників українських закладів вищої освіти, ведення бази даних про всіх іноземних, у тому числі африканських, студентів, що навчалися в Україні, та періодичне проведення заходів для підтримки зв'язку з випускниками. Важливе місце в культурній та інформаційній взаємодії має займати українська діаспора, консолідація якої сприятиме формуванню проукраїнської позиції в суспільствах і урядах держав Субсахарської Африки.

Нарешті, *діяти спільно з іншими країнами на африканському напрямі*. Так, партнером України в розвитку її відносин із Субсахарською Африкою може стати Туреччина, яка значно посилала свій вплив у регіоні за останні два десятиліття, а також послідовно підтримує територіальну цілісність і суверенітет України. Крім того, президент Р.Т. Ердоган виступав посередником для відкриття «зернового коридору», завдяки якому українські судна змогли відновити транспортування зерна, зокрема до держав Субсахарської Африки, для яких це є питанням продовольчої безпеки. Офіційний Київ може розвивати партнерство з офіційною Анкарою для реалізації спільних політичних, економічних, військових і гуманітарних ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспала В., Зайченко І. Зовнішньополітична стратегія Туреччини в Африці в умовах змін сучасного світопорядку. *Empirio. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. Київ, 2025. Вип. 2(2). С. 43-52. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.2.43-52>.
2. В Ефіопії відреставрували мечеть Наджаші, поруч з якою поховані сподвижники пророка. *Іслам в Україні*. 13 листопада 2018. URL: <https://islam.in.ua/ua/novyny-u-sviti/v-efiopiyyi-vidrestavruvaly-mechet-nadzhashi-poruch-z-yakoyu-pohovani-spodvyzhnyky> (дата звернення: 18.04.2025).
3. Габер Є. В. «Арабська весна» на Близькому Сході: вибір моделі суспільної трансформації. *Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі* / ред. Л. В. Матвєєва, упоряд. О. С. Мавріна, І. В. Отрощенко. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. С. 11-30.
4. Гриценко А. Динаміка в регіоні Африканського Рогу та інтереси Турецької Республіки. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 20 січня 2025. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/dynamika-v-rehioni-afrykansko-rohu-ta-interesy-turetskoyi> (дата звернення: 8.11.2025).
5. Гриценко А. Туреччина та Африка: формування стратегічного партнерства. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 10 березня 2025. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/turechchyna-ta-afryka-formuvannya-stratehichnoho-partnerstva> (дата звернення: 8.11.2025).
6. Ерман Г. Недооцінена. Як Африка може врятувати майбутнє України. *BBC*. 13 червня 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52988666>. (дата звернення: 8.11.2025).
7. Запорізька І. С. «Дипломатія Байрактарів» як інструмент військово-безпекового співробітництва Туреччини з країнами Африки. *Шевченківська весна – 2023* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. С. 27-31.

8. Запорізька І. С. «Земля глиняних мечетей» Малі: причини і наслідки нестабільності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2023. Вип. 1(57). С. 68-74. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2023/1-57/68-74>.

9. Запорізька І. С. Діяльність гюленівського руху в країнах Африки: від впливового актора «м'якої сили» до загрози національній безпеці Туреччини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : Спецвипуск за матеріалами конференції «Сучасні виміри національної безпеки», м. Київ, 21 листопада 2024 р. Київ, 2024. С. 113-115.

10. Запорізька І. С. Еволюція стратегії зовнішньої політики Турецької Республіки в африканському регіоні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2022. Вип. 2(56). С. 41-46. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2022/2-56/41-46>.

11. Запорізька І. С. Особливості співпраці та ключові інтереси сторін у взаєминах Туреччини та Південної Африки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин – 2023* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 1 грудня 2023 р. Київ, 2023. С. 34-38.

12. Запорізька І. С. Перевороти в Західній Африці: чи є кінець регіональній нестабільності? *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. Т. 49. С. 84-97. DOI: 10.31861/mhpi2024.49.84-97.

13. Запорізька І. С. Трансформація архітектури регіональної інтеграції на тлі військових переворотів у Західній Африці. *Політичні трансформації сучасного суспільства* : Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава, 22 лютого 2024 р. Полтава, 2024. С. 163-167.

14. Запорізька І. С. Турецько-африканська співпраця в сфері туризму: основні виклики і перспективи розвитку. *Шевченківська весна – 2023: Географія* : Збірник наукових праць XX міжнародної наукової міждисциплінарної

конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 19 квітня 2023 р. Київ, 2023. С. 141-144.

15. Запорізька І. С. Турецько-сомалійські відносини як приклад зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці. *Гілея: науковий вісник*, 2022. Вип. 8 (175). С. 55-60.

16. Ігнат'єв П. Ефіопія: регіональний лідер Східної Африки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. Київ, 2019. № 1(49). С. 13-17.

17. Ігнат'єв П. М., Запорізька І. С. Економічний розвиток Об'єднаної Республіки Танзанії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2023. Вип. 17. С. 18-30. DOI: 10.26565/2310-9513-2023-17-02.

18. Ігнат'єв П. Парадокси економічного розвитку Кенії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. Київ, 2024. № 1(57). С. 14-19. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2023/1-57/14-19>.

19. Іналджик Г. Османська імперія: класична доба 1300-1600 / пер. О. Галенко, наук. ред. В. Остапчук. Київ : Критика, 1998. 286 с.

20. Іщенко І. В., Кривченко Д. С. (2025). Доцільність використання концепції «Path Dependence» на прикладі загальних тенденцій розвитку країн Африки. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2025. Вип. 17 (1). С. 198-205. <https://doi.org/10.15421/352526>.

21. Милосердна І., Відімська К. Мова як інструмент м'якої сили Туреччини. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. №2(78). С. 107-112. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4993/5316>.

22. Мішин О. Африка як пріоритетний напрям зовнішньої політики України. *Україна дипломатична*. 2021. Вип. 22. С. 651-668. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2021_22_64.

23. Мощенко О. Місце та роль Турецької Республіки в ключових регіональних об'єднаннях на Близькому Сході. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 99. С. 386-392. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_99_97.
24. Олійник Ю. І. Забезпечення національних інтересів України в Субсахарській Африці в контексті розвитку регіону : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2020. 237 с.
25. Олійник-Дьомочко М. Сучасний стан та перспективи розвитку співпраці між Україною та країнами Африки. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків, 2025. № 1(64). С. 173-186. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.64.324582>.
26. Олійник-Дьомочко М. Трансформація безпекової ситуації в Центральному Сахелі після завершення операції «Бархан». *Empirio. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. Київ, 2025. № 2(1). С. 92-101. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.92-101>.
27. Олійник-Дьомочко М. Трансформація політичних інструментів Росії в Субсахарській Африці після повномасштабного вторгнення в Україну. *Empirio. Політичні науки. Політологія*. Київ, 2025. № 2(2). С. 53-61. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.2.53-61>.
28. Сапсай А. П., Манташян М. К. Участь ЄС у врегулюванні конфліктів на африканському континенті. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 72. С. 921-927. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_72_180.
29. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції Африканського Союзу як чинник забезпечення безпеки на континенті/ *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Сер. : Політологія. 2013. Т. 212, Вип. 200. С. 23-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2013_212_200_6.
30. Статистика та реєстри. *Державна митна служба України*. URL: <https://customs.gov.ua/en/statistika-ta-reiestri> (дата звернення: 3.10.2025).
31. Стурмак К. К. Турецький гуманітаризм в умовах сучасної зміни світового порядку або Туреччина як висхідний актор політики «м'якої сили».

Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців. Одеса, 2021. Вип. 5. С. 131-137.

32. Худолій А. О. Зовнішня політика Туреччини на Близькому Сході. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки.* 2017. № 2. С. 34-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2017_2_10.

33. Цирфа Ю. Зовнішньополітична ідентичність України в контексті імплементації Формули миру. *Національні інтереси України: науково-практичний журнал.* 2025. № 3(8). С. 1204-1216. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-3\(8\)-1204-1216](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-3(8)-1204-1216).

34. Черкас Б., Новицька Н. Зовнішньополітична стратегія Катару в регіоні Африканського Рогу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини.* Київ, 2020. № 1(51). С. 31-35.

35. “Afrika kıtasının küresel sistemde hak ettiği yeri alması için gereken her türlü katkıyı sağlayacağız”. *T.C. Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sayfası.* 13 Ekim 2023. URL: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/149830/-afrika-kitasinin-kuresel-sistemde-hak-ettigi-yeri-almasi-icin-gereken-her-turlu-katkiyi-saglayacagiz> (erişim tarihi: 8.10.2024).

36. 4th Türkiye-Africa Business and Economy Forum. *DEİK.* URL: <https://www.deik.org.tr/announcements-4th-turkiye-africa-business-and-economy-forum> (access date: 23.07.2025).

37. Abdulle A. Y., Gulpinar B. Turkey’s Engagement in Somalia: A Security Perspective. *A Peer-Reviewed Academic Journal for Somali Studies.* 2019. Vol. 4. P. 53-71.

38. Abdulle O. Y. Turkey’s Opening Up Foreign Policy in Somalia. *The Journal of Academic Social Science.* 2019. Vol. 7(87). P. 456-472.

39. Açıkalın Ş. N. Küresel Barış Arayışında Türkiye ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Lider Diplomasisinin Rolü. *Kriter.* Haziran 2025. URL: <https://kriterdergi.com/yazar/suay-nilhan-acikalin/kuresel-baris-arayisinda-turkiye-ve-cumhurbaskani-erdoganin-lider-diplomasisinin-rolu> (erişim tarihi: 1.09.2025).

40. Aden N. Africa's gateway to the Moon: Somalia set to blast off into space with Türkiye's help. *TRT Afrika*. URL: <https://www.trtafrika.com/english/article/d1cade4eae26> (access date: 6.10.2025).
41. Aden N. How 2024 solidified Türkiye's ties with Africa. *TRT Global*. 31 December 2024. URL: <https://trt.global/afrika-english/article/18248905> (access date: 24.08.2025).
42. AFAD 51 ülkede mazlumlara umut oldu. *Anadolu Ajansı*. 2 Mart 2016. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/afad-51-ulkede-mazlumlara-umut-oldu/530113> (erişim tarihi: 26.04.2025).
43. AFAD Aracılığıyla 58 Ülkeye 4,5 Milyar Liralık İnsani Yardım. *T.C. İçişleri Bakanlığı*. 20 Ağustos 2019. URL: <https://icisleri.gov.tr/afad-araciligiyla-58-ulkeye-45-milyar-liralik-insani-yardim> (erişim tarihi: 26.04.2025).
44. AFAD ve İHH arasında işbirliği protokolü. *İHH*. 24 Kasım 2021. URL: <https://ihh.org.tr/haber/afad-ve-ihh-arasinda-isbirligi-protokolu> (erişim tarihi: 26.04.2025).
45. Africa – Türkiye Joint Action Plan 2022-2026. URL: <https://www.itkib.org.tr/files/downloads/Belgeler/2023/Afrika-T%C3%BCrkiye%20Eylem%20Plan%C4%B1.pdf> (access date: 10.08.2025).
46. Africa and Turkey Hold Second Africa Turkey Forum to Promote Cooperation Opportunities. *The African Union Commission*. 11 October 2018. URL: <https://au.int/sw/node/35146> (access date: 23.07.2025).
47. Africa and Turkey hold Second Turkey-Africa Economic and Business Forum to promote cooperation opportunities. *TRALAC*. 15 October 2018. URL: <https://www.tralac.org/news/article/13568-africa-and-turkey-hold-second-turkey-africa-economic-and-business-forum-to-promote-cooperation-opportunities.html> (access date: 23.07.2025).
48. African leaders among dignitaries to attend Erdogan's inauguration. *TRT Global*. 3 June 2023. URL: <https://trt.global/afrika-english/article/13477027> (access date: 25.07.2025).

49. Afrika Birliđi – Türkiye Ortaklıđı İkinci Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı, 12 Şubat 2018, İstanbul. *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı*. URL: <https://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi-turkiye-ortakligi-ikinci-bakanlar-konf-ortak-bildiri.tr.mfa> (erişim tarihi: 23.07.2025).

50. Afrika Ortaklık Politikası. *Türkiye Yüzyılı*. URL: <https://turkiyeyuzyili.com/proje-afrika-ortaklik-politikasi> (erişim tarihi: 28.10.2024).

51. Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi İle Ticaret Hacmimiz Son 20 Yılda Yüzde 800 Arttı. *Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı*. 20 Ekim 2023. URL: <https://ticaret.gov.tr/haberler/afrika-ulkeleri-ile-ticari-ve-ekonomik-iliskilerin-gelistirilmesi-stratejisi-ile-ticaret-hacmimiz-son-20-yilda-yuzde-800-artti> (erişim tarihi: 1.10.2025).

52. Afrika Ziyaretleri. *Türkiye-Afrika İlişkileri*. URL: <https://www.turkiye-africa.com/diplomasi-icerik/afrika-ziyaretleri> (erişim tarihi: 23.07.2025).

53. Afrika’da TİKA. *TİKA*. 2021. URL: https://tika.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Afrika_Zirvesi.pdf (access date: 31.03.2025).

54. Afrika’da Türklerin Hakimiyeti ve Kurdukları Devletler. *Türk Tarihi Araştırmaları*. 29 Ağustos 2014. URL: <https://www.altayli.net/afrikada-turklerin-hakimiyeti-ve-kurduklari-devletler.html> (erişim tarihi: 3.12.2025).

55. Aguiar P. Ethiopia-Somalia Agreement: Turkey’s Rising Influence in the Horn of Africa. *Geopolitical Monitor*. 26 December 2024. URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/ethiopia-somalia-agreement-turkeys-rising-influence-in-the-horn-of-africa/> (access date: 5.09.2025).

56. Aidi H. Africa and the “Ankara Consensus”. *Policy Center for the New South* : Policy Brief N° 20/22. March 2022. 5 p. URL: https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2022-03/PB_20-22_Aidi.pdf (access date: 21.10.2025).

57. Akgün B., Özkan M. Turkey’s Entrance to International Education: The Case of Turkish Maarif Foundation. *Insight Turkey*. Winter 2020. Vol. 22, No. 1. P. 59-70. DOI: 10.25253/99.2020221.05. URL:

<https://www.insightturkey.com/commentaries/turkeys-entrance-to-international-education-the-case-of-turkish-maarif-foundation> (access date: 16.01.2025).

58. Akilli E., Tarnavska T. Turkish Soft Power in Africa. *Наукові інновації та передові технології: Державне управління*. 2022. Вип. 7(9). С. 187-197. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-7\(9\)-187-197](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-7(9)-187-197).

59. Aksoy H. A., Çevik S., Yaşar N. T. Visualising Turkey's Activism in Africa. *Centre for Applied Turkey Studies*. 3 June 2022. URL: <https://www.cats-network.eu/visualisations/visualising-turkeys-activism-in-africa#c8238> (access date: 6.12.2025).

60. Aktas T. Turkey 'wants to open embassies in all African states'. *Anadolu Agency*. 14 June 2017. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-wants-to-open-embassies-in-all-african-states/841517> (access date: 21.06.2025).

61. Aktaş T. Türkiye, Somali'ye 290 bin doz Kovid-19 aşısı gönderdi. *Anadolu Ajansı*. 23 Mart 2022. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-somaliye-290-bin-doz-kovid-19-asisi-gonderdi/2543359> (erişim tarihi: 6.01.2025).

62. Aktaş T. Yapı Merkezi, Tanzania'da dev projenin temelini attı. *Anadolu Ajansı İş Dünyası Haberleri*. 14 Mart 2018. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/isdunyasi/finans/yapi-merkezi-tanzanya-da-dev-projenin-temelini-atti/644000> (erişim tarihi: 3.10.2025).

63. Alaranta T. Turkey in Africa: Chasing Markets and Power With a Neo-Ottoman Rhetoric. *Finnish Institute of International Affairs* : Briefing Paper. April 2020. P. 1-8. URL: https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2020/04/bp280_turkey-in-africa.pdf (access date: 23.08.2025).

64. Ali A. M. Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine. Ankara : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012. 281 s.

65. Alkan H., Mercan M. Yeni Burjuvazi, Ekonomik Kalkınma ve Afrika: TÜSKON Afrika Ticaret Köprüleri. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 2013. Cilt 1, Sayı 1. ss. 25-41.

66. Allen N. Military Drone Proliferation Marks Destabilizing Shift in Africa's Armed Conflicts. *Africa Center for Strategic Studies*. 21 April 2025. URL: <https://africacenter.org/spotlight/drone-proliferation-africa-destabilizing/> (access date: 8.10.2025).
67. Altunışık M. B. Humanitarian diplomacy as Turkey's national role conception and performance: evidence from Somalia and Afghanistan. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2023. Vol. 23(3). P. 657–673. <https://doi.org/10.1080/14683857.2022.2131978>.
68. Altunışık M. B. Turkey's Humanitarian Diplomacy: The AKP Model. *Bergen: Chr. Michelsen Institute (CMI)* : Brief no. 2019:08. 2019. 5 p. URL: <https://www.cmi.no/publications/6973-turkeys-humanitarian-diplomacy-the-akp-model> (access date: 2.11.2025).
69. Anadolu Ajansı. International Offices. *Anadolu Ajansı*. URL: <https://www.aa.com.tr/en/p/international-offices> (access date: 29.10.2025).
70. Anadolu'da Bir Afrika: Ege'deki Afro-Türkler. *Perspektif*. 4 Ocak 2018. URL: <https://perspektif.eu/2018/01/04/anadoluda-bir-afrika-afro-tuerkler/> (erişim tarihi: 30.12.2025).
71. Angey G. The Gülen Movement and the Transfer of a Political Conflict from Turkey to Senegal. *Politics, Religion & Ideology*. 2018. Vol. 19(1). P. 53-68. DOI: 10.1080/21567689.2018.1453256. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21567689.2018.1453256#d1e176> (access date: 22.12.2024).
72. Angey G. Turkish Islam in Africa: The Gülen Movement in Kenya. *Mambo !*. 28 May 2012. URL: <https://mambo.hypotheses.org/534> (access date: 15.11.2024).
73. Angey-Sentuc G. Challenging the Soft Power Analysis. *European Journal of Turkish Studies*. 2015. Vol. 21. DOI : 10.4000/ejts.5254. URL: <http://journals.openedition.org/ejts/5254> (access date: 22.12.2024)
74. Ankara Declaration by the Federal Democratic Republic of Ethiopia and the Federal Republic of Somalia facilitated by the Republic of Türkiye. *Republic of*

Türkiye Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://www.mfa.gov.tr/etiyouya-federal-demokratik-cumhuriyeti-ve-somali-federal-cumhuriyeti-nin-ankara-bildirisi.en.mfa> (access date: 5.09.2025).

75. Ankara hosts Turkey-Africa media forum. *Hürriyet Daily News*. 9 May 2012. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/ankara-hosts-turkey-africa-media-forum-20404> (access date: 2.08.2025).

76. Aral B. “The World Is Bigger than Five”: A Salutary Manifesto of Turkey’s New International Outlook. *Insight Turkey*. Fall 2019. Vol. 21, No. 4. DOI: 10.25253/99.2019214.05. URL: <https://www.insightturkey.com/articles/the-world-is-bigger-than-five-a-salutary-manifesto-of-turkeys-new-international-outlook> (access date: 8.10.2024).

77. Armed with drones, Turkey explores African arms sales. *France 24*. 15 December 2021. URL: <https://www.france24.com/en/live-news/20211215-armed-with-drones-turkey-explores-african-arms-sales> (access date: 8.10.2025).

78. Arpa E., Bayar M. Türk Dış Yardım Modeli: Afrika Örneği. *Journal of Area Studies*. 2022. Vol. 1, No. 2. P. 1-17. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2862608> (erişim tarihi: 7.12.2025).

79. Arpachiev A. Sayılarla Türkiye Yükseköğretiminde Afrikalı Uluslararası Öğrenciler. *Türkiye-Afrika İlişkilerinde Yeni Metod Arayışları*. April 2024. DOI:10.13140/RG.2.2.35764.87682.

80. Asa R., Güder B. E. 21. Yüzyılda Zirve Diplomasisi Bağlamında Türkiye-Afrika İlişkileri. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*. 2024. Vol. 11(103). P. 149-164. DOI: 10.5281/zenodo.10616586. URL: <https://jshsr.org/index.php/pub/article/view/2542> (access date: 12.07.2025).

81. Aslanhan U., Ozkan M. 5th Türkiye-Africa Business and Economic Forum kicks off in Istanbul. *Anadolu Agency*. 16 October 2025. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/5th-turkiye-africa-business-and-economic-forum-kicks-off-in-istanbul/3718658> (access date: 3.01.2026).

82. Ateşoğlu Güney N. Food Corridor: Türkiye's Successful Role as Mediator. *Insight Turkey*. Summer 2022. Vol. 24, No 3. P. 43-51. DOI: 10.25253/99.2022243.4
83. Ay H. M., Söylemez A. Grain Corridor Agreement and Turkey's Role in the Russia-Ukraine War. *Journal of Islamic World and Politics*. June 2023. Vol. 7, No.1. P. 1-10. DOI:10.18196/jiwp.v7i1.27
84. Aydoğan M. Black Sea grain deal is result of Türkiye's mediator role, says President Erdogan. *Anadolu Agency*. 25 December 2022. URL: <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/black-sea-grain-deal-is-result-of-turkiyes-mediator-role-says-president-erdogan/2772606> (access date: 4.01.2026).
85. Azerbaijan, Turkey plan joint mining projects in Africa. *Interfax*. 23 January 2025. URL: <https://interfax.com/newsroom/top-stories/109343/> (access date: 6.10.2025).
86. Balci B. Turkey's Gülen Movement: Between Social Activism and Politics. *Carnegie*. 24 October 2013. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2013/10/turkeys-gulen-movement-between-social-activism-and-politics?lang=en> (access date: 15.11.2024).
87. Baldacchino K. Turkey's Hard Power Turn: Handing Hizmet Schools to the Turkey Maarif Foundation. *Broken Chalk*. URL: <https://brokenchalk.org/turkeys-hard-power-turn-handing-hizmet-schools-to-the-turkey-maarif-foundation/> (access date: 16.10.2024).
88. Balli F., Civan A., Oguz Uras O. The impact of the Hizmet movement on Turkey's bilateral trade. *Economic Modelling*. February 2015. Vol. 45. P. 74-82. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.11.007>.
89. Bamigboye O. M. Opportunity Found: Exploring the Success and Prospect of the Turkey-Africa Cooperation. *European Journal of Law and Political Science*. December 2022. Vol 1, No. 5. DOI: 10.24018/ejpolitics.2022.1.5.49.
90. Barberá M. G. Turks Fleeing Persecution Find Haven in South Africa. *BalkanInsight*. 23 April 2019. URL: <https://balkaninsight.com/2019/04/23/turks-fleeing-persecution-find-haven-in-south-africa/> (access date: 22.12.2024).

91. Başaran İ., Akyüz D. Afet Yönetiminde Bir Sivil Toplum Kuruluşu: Türk Kızılay. *Journal of Civilization Studies*. June 2022. Vol. 7, Issue 1. P. 76-91. DOI: 10.52539/mad.1126125. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2467074>
92. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. URL: <https://www.mfa.gov.tr/ecowas.tr.mfa> (erişim tarihi: 17.08.2025).
93. Bayram M. African Union-Turkey Relations following the Outbreak of the Arab Spring. *Al Sharq Strategic Research*. 23 May 2022. URL: <https://research.sharqforum.org/2022/05/23/african-union-turkey-relations/> (access date: 11.08.2025).
94. Bayram M. Turkey and Africa in the Context of South-South Cooperation. *Current Research in Social Sciences*. May 2020. Vol. 6(1). P. 39-51. doi: 10.30613/curesosc.594612.
95. Biceroglu E. Somali fisheries minister hails strategic cooperation with Türkiye. *Anadolu Agency*. 22 December 2025. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/somali-fisheries-minister-hails-strategic-cooperation-with-turkiye/3777692> (access date: 27.12.2025).
96. Bilen S. S. How Turkey is competing with China for influence in Africa. *Deutsche Welle*. 26 September 2024. URL: <https://www.dw.com/en/how-turkey-is-competing-with-china-for-influence-in-africa/a-70301293> (access date: 5.10.2025).
97. Bilgi Notları: Afrika Açılımı ve Ortaklık Politikamız. *Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM)*. URL: <https://www.sam.gov.tr/bilgi-notlari/afrika-acilimi-ve-ortaklik-politikamiz-0> (erişim tarihi: 3.12.2025).
98. Bishku M. B. Turkey and South Africa: A Relationship of Regional Powers. *Contemporary Review of the Middle East*. 2019. Vol. 6(2). P. 154–171. DOI: 10.1177/2347798919832695.
99. Bozdoğan K. Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu paylaşımı. *Anadolu Ajansı*. 22 Ekim 2021. URL:

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogandan-turkiye-afrika-ekonomi-ve-is-forumu-paylasimi/2400426> (erişim tarihi: 23.07.2025).

100. Bozkurt A. Turkish intelligence has established an operations hub in Niger to project power across Africa. *Nordic Monitor*. 20 January 2025. URL: <https://nordicmonitor.com/2025/01/turkish-intelligence-has-established-an-operations-hub-in-niger-to-project-power-across-africa/> (access date: 11.10.2025).

101. Caato B.M. Somalia: Turkey's Bayraktar TB2 drones join offensive against al-Shabab. *Middle East Eye*. 1 October 2022. URL: <https://www.middleeasteye.net/news/somalia-turkey-bayraktar-tb2-drones-join-offensive-shabab> (access date: 8.10.2025).

102. Çalık Orhun F. Sevakin Adası ve Türkiye'nin Afrika Politikası. *Social Sciences Studies Journal*. 2019. Vol. 5 No. 35. ss.2500-2511. DOI: <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1475>.

103. Caloianu F. A. Turkey's Geopolitical Game in the Horn of Africa. Mediation and Middle Power Ambitions. *Strategic Narratives in Turbulent Times: Communication, Legitimacy, and Global Stakes*. Presa Universitară Clujeană. May 2025. P. 80-87.

104. Cannon B. J. Turkey in Kenya and Kenya in Turkey: Alternatives to the East/West paradigm in diplomacy, trade and security. *African Journal of Political Science and International Relations*. May 2016. Vol. 10(5). P. 56-65. DOI: 10.5897/AJPSIR2015.0861.

105. Cannon B. J. Turkey's defense industry and military sales in Sub-Saharan Africa: Trends, rationale, and results. *TRENDS Research & Advisory*. 20 December 2021. URL: https://trendsresearch.org/insight/turkeys-defense-industry-and-military-sales-in-sub-saharan-africa-trends-rationale-and-results/?srsltid=AfmBOoomd8wgvldw0_qMDy7zXr81HwpRH57X6vu_VxbGs0Icvi_dCK39d (access date: 8.10.2025).

106. Çelik M. Flexibility and Advantages of Turkish Maarif Foundation in Global Education Market due to its Hybrid Structure. *ADAM AKADEMİ Sosyal*

Bilimler Dergisi. April 2023. Vol. 13 (1). P. 127-150. DOI: 10.31679/adamakademi.1272091.

107. Çelik S. Günümüzde Türkiye'nin Jeopolitik Konumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2020. Cilt 13, Sayı 74. URL: <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/turkeys-geopolitical-position-today.pdf> (access date: 20.09.2024).

108. Çeliker G., Yılmaz M.Ş. Dışişleri Bakanı Fidan, Güney Afrika'da temaslarda bulundu. *Anadolu Ajansı*. 21 Şubat 2025. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-fidan-guney-afrikada-temaslarda-bulundu/3488282> (erişim tarihi: 25.07.2025).

109. Central African Republic, Turkey Bangui-Ankara rapprochement threatens Fethullah Gulen's school. *Africa Intelligence*. 11 January 2022. URL: <https://www.africaintelligence.com/central-africa/2022/01/11/bangui-ankara-rapprochement-threatens-fethullah-gulen-s-school,109715816-art> (access date: 21.06.2025).

110. Çetinkaya B. TİKA, Afrika'da son 5 yılda 1884 projeyi hayata geçirdi. *Anadolu Ajansı*. 25 Mayıs 2022. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tika-afrikada-son-5-yilda-1884-projeyi-hayata-gecirdi-/2596998> (erişim tarihi: 31.03.2025).

111. Çetinkaya Z. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika ziyaretleri, yatırımlar ve ticarete yeni fırsatlar sunacak. *Anadolu Ajansı*. 19 Şubat 2022. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/cumhurbaskani-erdoganin-afrika-ziyaretleri-yatirimlar-ve-ticarete-yeni-firsatlar-sunacak/2507061> (erişim tarihi: 23.07.2025).

112. Chabi P., Saygılı F. The Assessment of South-South Trade Potentialities: The Case of Turkey and ECOWAS Countries. *African Journal of Economic Review*. July 2020. Vol. 8, No. 2. P. 190-218.

113. Cibuti'de Türk Kültür ve Sanat Haftası Etkinliklerine Destek. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı*. 2014. URL: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/cibuti_de_turk_kultur_ve_sanat_haftasi_etkinliklerine_destek-8118 (erişim tarihi: 29.12.2025).

114. Cirolia L.R., Ray C., Hendricks R. Coastal encounters with electrical hybridity: Karpowership in Africa's energy transition. *Sustainability Science*. 2025. <https://doi.org/10.1007/s11625-024-01624-0>.

115. Coetzee M., Baritci F., Fidan Baritci Z. The influence of Turkish TV series on Generation Z in South Africa: An exploratory study. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*. 2024. Vol. 67. P. 35-60. <https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2024-1508303>.

116. Çomak İ. Türkiye'nin Afrika Politikası ve Sağlık Sektöründe Çalışan Türk STK'ların TİKA'nın Desteğinde Afrika'da Yürüttüğü Faaliyetlerin Bu Politikaya Etkisi. *Avrasya Etüdüleri*. Aralık 2011. Cilt 40(2). ss. 201-222. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35338/392303> (access date: 5.11.2025).

117. Countries & Regions: Africa. *Office of the United States Trade Representative*. URL: <https://ustr.gov/countries-regions/africa> (access date: 1.10.2025).

118. Country policy and information note: Gülenist movement, Turkey. *GOV.UK*. October 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/turkey-country-policy-and-information-notes/475f9b93-76c5-4312-b918-68756604f8ed> (access date: 15.11.2024).

119. Çuvalcı B. "4th TABEF" in the Scope of Türkiye-Africa Relations. *Business Diplomacy*. 10 December 2023. URL: <https://businessdiplomacy.net/4th-tabef-in-the-scope-of-turkiye-africa-relations/> (access date: 23.07.2025).

120. Çuvalcı Köroğlu S., Kalkan E. Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı: Doğu Afrika'da TİKA'nın Faaliyetleri. *İmgelem*. Temmuz 2024. Sayı 14. ss. 33-72. DOI: 10.53791/imgelem.1469358. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3866708> (erişim tarihi: 7.12.2025).

121. Dahir A. H. 20. yılında Türkiye'nin Afrika açılımı. *Yeni Şafak*. 20 Ekim 2017. URL: <https://www.yenisafak.com/hayat/20-yilinda-turkiyenin-afrika-acilimi-2804288> (erişim tarihi: 18.02.2025).

122. Dahir A., Cismaan S. Turkey in Africa: A Decade of Turkish Aid and State-Building in Somalia. *TRT World Research Centre*. August 2021. URL:

https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2021/08/Turkey_Somalia_Afr.pdf (access date: 18.03.2025).

123. Davutoğlu A. Stratejik Derinlik. Küre Yayınları, 2009. 584 p.

124. Dayan S., Yıldız Y. Understanding the importance of service (Hizmet) movement schools in the instruction of Turkish to non-native speakers. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11(57). P. 9-17. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.1>.

125. Demirci Z. Turkey denies Suakin pact ends with Sudan. *Anadolu Agency*. 26 April 2019. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-denies-suakin-pact-ends-with-sudan/1463560> (access date: 12.10.2025).

126. Demirci Z. Türkiye Afrika ile iş birliğinde kararlı. *Anadolu Ajansı*. 11 Şubat 2018. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-afrika-ile-is-birliginde-kararli/1059403> (erişim tarihi: 19.07.2025).

127. Demirtaş T. OPINION - Africa reflected at the Antalya Diplomacy Forum: Diplomatic wisdom in action. *Anadolu Agency*. 18 April 2025. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/opinion-africa-reflected-at-the-antalya-diplomacy-forum-diplomatic-wisdom-in-action/3541797> (access date: 9.08.2025).

128. Demirtaş T. The Ankara Process: Can the Somalia-Ethiopia Tension Be Resolved through Türkiye's Efforts?. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*. August 2024. No. 90. 22 p. URL: <https://media.setav.org/en/file/2024/08/the-ankara-process-can-the-somalia-ethiopia-tension-be-resolved-through-turkiyes-efforts.pdf> (access date: 3.09.2025).

129. Demirtaş T. Türkiye's Peace Diplomacy in the Horn of Africa. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*. 13 December 2024. URL: <https://www.setav.org/en/turkiyes-peace-diplomacy-in-the-horn-of-africa> (access date: 3.09.2025).

130. Devicioğlu K. Strategic importance of Türkiye's Somalia spaceport initiative. *Orsam*. 15 September 2025. URL: <https://orsam.org.tr/en/yayinlar/strategic-importance-of-turkiyes-somalia-spaceport-initiative/> (access date: 6.10.2025).

131. Devicioğlu K. Turkey's humanitarian diplomacy in Somalia: From past to present. *Daily Sabah*. 16 October 2019. URL: <https://www.dailysabah.com/op->

[ed/2019/10/16/turkeys-humanitarian-diplomacy-in-somalia-from-past-to-present](https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-3-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesinin-ardindan/2455641)
(access date: 18.03.2025).

132. Dinçer F. Afro-Türkler ve Yeniden Canlandırılan Dana Bayramı Üzeri Bir Sosyo-Kültürel Analizi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2017. Cilt 5(2). ss. 123-142. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/560165> (erişim tarihi: 30.12.2025).

133. Diplomatic Missions. *Diplomatic Portal*. URL: <http://cd.mfa.gov.tr/mission/mission-list?clickedId=3> (access date: 21.06.2025).

134. Dış Ticaret. *TÜİK*. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=2> (erişim tarihi: 1.10.2025)

135. Doğan M., Doğan S. Türkiye'nin Jeopolitiği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*. 2022. Cilt 5, Sayı 2. ss. 320-339. <https://doi.org/10.33712/mana.1159064>.

136. Doğan Ö. F. GÖRÜŞ - 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nin ardından. *Anadolu Ajansı*. 23 Aralık 2021. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-3-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesinin-ardindan/2455641> (access date: 12.07.2025).

137. Donelli F. The Gülen Movement in Africa: From Turkish Transnational Asset to Anti-State Lobby. *Israel Journal of Foreign Affairs*. 2019. Vol. 13, No 1. P. 1-18. DOI: 10.1080/23739770.2019.1632588.

138. Duran B. Erdoğan'ın Doğu Afrika Seyahati. *SETA*. 27 Ocak 2017. URL: <https://www.setav.org/yorum/erdoganin-dogu-afrika-seyahati> (erişim tarihi: 8.10.2024).

139. Durul T. Türkiye-Afrika ilişkileri 2018'de hız kazandı. *Anadolu Ajansı*. 23 Aralık 2018. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-afrika-iliskileri-2018de-hiz-kazandi/1346417> (erişim tarihi: 23.07.2025).

140. ECOWAS seeks Türkiye's support to tackle security challenges. *TRT Global*. 12 February 2025. URL: <https://trt.global/afrika-english/article/18264257> (access date: 19.08.2025).

141. Efe M. GÖRÜŞ- Türkiye-Tanzanya ilişkilerinde yeni dönem: 14 yıl sonra ilk ziyaret. *Anadolu Ajansı*. 20 Nisan 2024, URL: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-turkiye-tanzanya-iliskilerinde-yeni-donem-14-yil-sonra-ilk-ziyaret/3196836> (erişim tarihi: 3.10.2025).

142. Efesoy C. Bakan Fidan, Türkiye-Afrika Ortaklığı Üçüncü Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı'na katılacak. *Anadolu Ajansı*. 25 Ekim 2024. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-fidan-turkiye-afrika-ortakligi-ucuncu-bakanlar-gozden-gecirme-konferansina-katilacak/3373776> (access date: 28.10.2024).

143. Ellafi: African, Turkish Media Need to Highlight Africa's Successes. *The Tripoli Post*. 28 February 2025. URL: <https://www.thetripolipost.org/african-turkish-media-need-to-highlight-successes/> (access date: 23.10.2025).

144. Erdogan backs peaceful resolution to Ethiopia's Tigray conflict. *Al Jazeera*. 18 August 2021. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/18/erdogan-offers-to-mediate-end-to-ethiopias-tigray-conflict> (access date: 3.09.2025).

145. Erdoğan continues his 'leader diplomacy' during second stop on Africa trip, Gambia. *Daily Sabah*. 27 January 2020. URL: <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2020/01/27/erdogan-continues-his-leader-diplomacy-during-second-stop-on-africa-trip-gambia> (access date: 23.07.2025).

146. Erdoğan M.N. AFAD: 12 yılda 5 kıtadaki 65 ülkede operasyonlar yürütüldü. *Anadolu Ajansı*. 17 Aralık 2021. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/afad-12-yilda-5-kitadaki-65-ulkede-operasyonlar-yurutuldu/2450265> (erişim tarihi: 26.04.2025).

147. Erdoğan pledges 15 mln Covid vaccine doses for Africa. *Daily News*. 18 December 2021. URL: <https://www.hurriyetaidailynews.com/turkey-to-advance-cooperation-with-africa-on-win-win-basis-erdogan-170160> (access date: 6.01.2025).

148. Erdoğan prepares for 4-day West Africa diplomacy tour. *Daily Sabah*. 11 October 2021. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/erdogan-prepares-for-4-day-west-africa-diplomacy-tour> (access date: 23.07.2025).

149. Erdoğan: Afrika ile ticaret hedefimiz 75 milyar dolar. *Sözcü*. 22 Ekim 2021. URL: <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/erdogan-afrika-ile-ticaret-hedefimiz-75-milyar-dolar-6723112/> (erişim tarihi: 7.05.2025).

150. Erdogan: Turkey committed to support Africa, deepen ties. *Africa Briefing*. 18 December 2021. URL: <https://africabriefing.com/erdogan-turkey-committed-to-support-africa-deepen-ties/> (access date: 12.07.2025).

151. Eren S. Kamu Diplomasisi Bağlamında Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. Mart 2022. Cilt 10, Sayı 1. ss. 128-152. DOI: 10.14782/marmarasbd.1035048. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2125548> (erişim tarihi: 3.09.2024).

152. Ergöçün E. 2020 to be Africa year for Turkey, says trade minister. *Hürriyet Daily News*. 10 December 2019. URL: <https://www.hurriyetaidailynews.com/2020-to-be-africa-year-for-turkey-says-trade-minister-149662> (access date: 12.07.2025).

153. Ergocun G., Cakmak B.N. Turkish drone-maker Baykar exports Bayraktar TB2 to 28 countries. *Anadolu Agency*. 18 January 2023. URL: <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkish-drone-maker-baykar-exports-bayraktar-tb2-to-28-countries/2791055> (access date: 8.10.2025).

154. Esen M. E. Turkey's Chosen Side in Sudan: Why It Matters?. *Institute for Diplomacy and Economy (instituDE)*. 17 January 2025. URL: <https://www.instituDE.org/opinion/turkeys-chosen-side-in-sudan-why-it-matters> (access date: 12.10.2025).

155. Esen S., Uyar H. Examining the competitive structure of Turkish tourism industry in comparison with diamond model. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2012. Vol. 62. P. 620-627. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.104>.

156. Eshete I. M. Türkiye Multilateral Relationship: The Case of East Africa, IGAD, and EAC. *Insight Turkey*. Summer 2024. Vol. 26, No. 3. P. 13-24. DOI: 10.25253/99.2024263.2.

157. Ethiopia – Addis Ababa Program Coordination Office. *TİKA*. URL: <https://tika.gov.tr/en/office/ethiopia-addis-ababa-program-coordination-office/> (access date: 20.10.2024).

158. Ethiopia Retenders \$1.7 Billion Awash-Hara Gebeya Railway Project. *Constructionreview*. 30 January 2025. URL: <https://constructionreviewonline.com/construction-projects/ethiopia-retenders-1-7-billion-awash-hara-gebeya-railway-project/> (access date: 3.10.2025).

159. Ethiopia-Turkey Business and Investment Forum Took Place in Addis Ababa. *DEİK*. URL: <https://www.deik.org.tr/press-releases-ethiopia-turkey-business-and-investment-forum-took-place-in-addis-ababa> (access date: 9.08.2025).

160. Etiyopya'da FETÖ okuluna Alman maskesi. *TRT Haber*. 10 Aralık 2019. URL: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/etiopyyada-feto-okuluna-alman-maskesi-445690.html> (erişim tarihi: 22.12.2024).

161. Etiyopyalılar TİKA sayesinde ilk kez ezan dinledi. *TRT Haber*. 5 Haziran 2017. URL: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/etiopyyalilar-tika-sayesinde-ilk-kez-ezan-dinledi-318023.html> (erişim tarihi: 18.04.2025).

162. Farhadi I. The Factors and Underlying Currents that Led to the Arrest of the PKK Leader Abdullah Öcalan. 3 March 2025. URL: <https://innov8.krd/2669> (access date: 4.01.2026).

163. Fasanotti F. S. Signs of an increasingly flexible Turkey in Africa. *Geopolitical Intelligence Services (GIS)*. 27 February 2025. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/turkey-africa/> (access date: 7.10.2025).

164. FDI by counterpart area and by economic activity, BMD4. *OECD Data Explorer*. URL: [https://data-explorer.oecd.org/vis?lc=en&df\[ds\]=DisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_FDI%40D_F_FDI_CTRY_IND_SUMM&df\[ag\]=OECD.DAF.INV&df\[vs\]=&av=true&pd=%2C&dq=TUR.T_FA_F.USD_EXC.DO.....AGO%2BBEN%2BBWA%2BBFA%2BBDI%2BCMR%2BCPV%2BCAF%2BTCOD%2BCOM%2BCOG%2BCOD%2BCIV%2BDJI%2BGNQ%2BERI%2BGAB%2BETH%2BGMB%2BGHA%2BGIN%2BGNB%2BKEN%2BLSO%2BLBR%2BMDG%2BMWI%2BMLI%2BMRT%2BMUS%2](https://data-explorer.oecd.org/vis?lc=en&df[ds]=DisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_FDI%40D_F_FDI_CTRY_IND_SUMM&df[ag]=OECD.DAF.INV&df[vs]=&av=true&pd=%2C&dq=TUR.T_FA_F.USD_EXC.DO.....AGO%2BBEN%2BBWA%2BBFA%2BBDI%2BCMR%2BCPV%2BCAF%2BTCOD%2BCOM%2BCOG%2BCOD%2BCIV%2BDJI%2BGNQ%2BERI%2BGAB%2BETH%2BGMB%2BGHA%2BGIN%2BGNB%2BKEN%2BLSO%2BLBR%2BMDG%2BMWI%2BMLI%2BMRT%2BMUS%2)

[BMOZ%2BNAM%2BNER%2BNGA%2BRWA%2BSTP%2BSEN%2BSLE%2BSYC%2BSOM%2BZAF%2BSDN%2BSSD%2BSWZ%2BTZA%2BTGO%2BUGA%2BZMB%2BZWE%2BF%2BF4%2BF_O.._T.A.&ly\[cl\]=TIME_PERIOD&ly\[rs\]=CO UNTERPART_AREA&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](#) (access date: 2.10.2025).

165. Fırat M. Türkiye- Afrika İlişkilerinin Tarihselarka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *TASAM*. 20 Kasım 2009. URL: <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3699/turkiye-afrika-iliskilerinin-tarihselarka-planı-ve-afrika-acilimında-sivil-toplum-kuruluşlarının-rolü> (erişim tarihi: 7.12.2025).

166. FM Çavuşoğlu starts 5-nation tour aiming to develop ties with Africa. *Daily Sabah*. 8 January 2023. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/fm-cavusoglu-starts-5-nation-tour-aiming-to-develop-ties-with-africa> (access date: 25.07.2025).

167. Fualdes N. Africa: Why Turkish Airlines is betting on wide-body aircraft on the continent. *The Africa Report*. 3 November 2022. URL: <https://www.theafricareport.com/256191/africa-why-turkish-airlines-is-betting-on-wide-body-aircraft-on-the-continent/> (access date: 18.02.2025).

168. Gana'daki ilk Türk altın rafinerisi açıldı. *Dünya Gazetesi*. 28 Ağustos 2024. URL: <https://www.dunya.com/finans/emtia/ganadaki-ilk-turk-altin-rafinerisi-acildi-haberi-743533> (erişim tarihi: 6.10.2025).

169. Gbadamosi N. Turkey's Newest African Ally. *Foreign Policy*. 8 June 2022. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/06/08/turkey-niger-arms-drone-sale-counterterrorism-sahel/> (access date: 8.10.2025).

170. Gençer S. C. Türkiye, balistik füze ve roket testleri için Somali'de tesis kurmak istiyor. *GDH*. 10 Eylül 2024, URL: <https://gdh.digital/haber/turkiye-balistik-fuze-ve-roket-testleri-icin-somalide-tesis-kurmak-istiyor-ai50warqfsv> (erişim tarihi: 6.10.2025).

171. George M., Djokic K., Hussain Z., Wezeman P. D., Wezeman S. T. Trends in International Arms Transfers, 2024. *SIPRI Fact Sheet*. March 2025. P. 12. DOI: <https://doi.org/10.55163/XXSZ9056>. URL:

https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-03/fs_2503_at_2024_0.pdf (date access date: 8.10.2025).

172. Gilbert G. The Arrest of Abdullah Öcalan. *Leiden Journal of International Law*. September 1999. Vol. 12, No 3. P. 565-574. doi:10.1017/S092215659900028X.

173. Guner E. The Scalar Politics of Turkey's Pivot to Africa. *Project on Middle East Political Science*. June 2020. URL: <https://pomeps.org/the-scalar-politics-of-turkeys-pivot-to-africa> (access date: 20.10.2025).

174. Güney Sudan'da 13.500 Selzedeye Yardım Ulaştırdık. *T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*. 3 Ocak 2020. URL: <https://www.afad.gov.tr/guney-sudanda-13500-selzedeye-yardim-ulastirdik> (erişim tarihi: 22.04.2025).

175. Güngör B. Foreign aid during the COVID-19 pandemic: evidence from Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2021 Vol. 21(3). P. 337-352. DOI: 10.1080/14683857.2021.1900668.

176. Güzel E. Afrika'da TİKA'nın Eğitim Projeleri: Yerel Kapasitenin Geliştirilmesi ve Sürdürülebilirlik. *Fokus+*. 19 Temmuz 2024. URL: <https://www.fokusplus.com/yasam/afrikada-tikanin-egitim-projeleri-yerel-kapasitenin-gelistirilmesi-ve-surdurulebilirlik> (erişim tarihi: 10.05.2025).

177. Haruna A. I. Türkiye's Foreign Relations with Regional Blocs in Sub-Saharan Africa: The Case of AU and ECOWAS. *Insight Turkey*. Summer 2024. Vol. 26, No. 3. P. 177-202. DOI: 10.25253/99.2024263.11.

178. Head of Communications Altun addresses Türkiye-Africa Media Forum. *The Republic of Türkiye Directorate of Communications*. 28 February 2025. URL: <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/head-of-communications-altun-addresses-turkiye-africa-media-forum> (access date: 2.08.2025).

179. Heibach J., Taş H. Beyond the Soft–Hard Power Binary: Resource Control in Turkey's Foreign Policy Towards Sub-Saharan Africa. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 2024. Vol. 26, No. 3. P. 311-326. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236510>.

180. Hissein Alio I. Türkiye's Foreign Aid to Africa under the AK Party: A Constructivist Analysis. *Journal of Mediterranean Basin and African Civilizations*. 2023. Vol. 5, No. 1. DOI: 10.54132/akaf.1212149. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2803117>.

181. Hopf T. The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*. Summer 1998. Vol. 23, No. 1. P. 171-200, <https://doi.org/10.2307/2539267>.

182. Houreld K., Dwoskin E. A Turkish arms firm helped fuel Sudan's brutal civil war, records show. *The Washington Post*. 7 March 2025. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2025/03/07/sudan-war-turkey-baykar-rsf-saf/> (access date: 12.10.2025).

183. How Did Turkey Respond to the Escalation in the Red Sea Region?. *South24 Center*. 26 August 2025. URL: <https://south24.net/news/newse.php?nid=4867> (access date: 28.12.2025).

184. How Maarif Foundation helps cement Türkiye's place in Africa's heart. *TRT Afrika*. 15 July 2023. URL: <https://trtafrika.com/turkey/how-maarif-foundation-helps-cement-turkiyes-place-in-africas-heart-14049698> (access date: 16.01.2025).

185. Hrytsenko A. Turkey and Africa: Forming a Strategic Partnership. *Center for Foreign Policy Studies NISS*. 10 March 2023. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-03/az_turechchina_afrika_eng_050325.pdf (access date: 29.10.2025).

186. Idriss M. A. ANALYSIS - Turkey-Africa partnership: A development-oriented approach. *Anadolu Agency*. 8 January 2020. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/analysis-turkey-africa-partnership-a-development-oriented-approach/1696640> (access date: 9.10.2025).

187. III. Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı sona erdi. *Merhaba Afrika*. 25 Kasım 2022. URL: <https://merhabaafrika.com/iii-afrika-medya-temsilcileri-egitim-programi-sona-erdi/> (erişim tarihi: 31.10.2025).

188. III. Türkiye - Afrika Ekonomi ve İş Forumu. *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*. 22 Ekim 2021. URL: <http://turkeyafricaforum.org/tr/> (erişim tarihi: 23.07.2025).
189. Inanc Y. S. The Turkish construction companies outfoxing China in Africa. *Middle East Eye*. 5 February 2023. URL: <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-africa-construction-companies-outfoxing-china> (access date: 3.10.2025).
190. İncekaya G. Türkiye, Afrika kıtasıyla 2022'de de yoğun bir diplomasi yürüttü. *Anadolu Ajansı*. 29 Aralık 2022. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-afrika-kitasiyla-2022de-de-yogun-bir-diplomasi-yuruttu/2774265> (access date: 2.08.2025).
191. İncekaya G. Uzmanlara göre, Türkiye'den mezun olan Afrikalı öğrenciler ikili ilişkilere büyük katkı sağlıyor. *Anadolu Ajansı*. 13 Mart 2025. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/dosya-haber/uzmanlara-gore-turkiyeden-mezun-olan-afrikali-ogrenciler-ikili-iliskilere-buyuk-katki-sagliyor/3508201> (erişim tarihi: 19.10.2025).
192. Infographic: Who Are China's Top Trading Partners in Africa?. *The China Africa Project*. 7 February 2025. URL: <https://chinaglobalsouth.com/analysis/infographic-who-are-chinas-top-trading-partners-in-africa/> (access date: 1.10.2025).
193. Isilow H. Turkey's help combating COVID-19 in Africa. *Anadolu Agency*. 30 December 2020. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-s-help-combating-covid-19-in-africa/2092981> (access date: 3.01.2025).
194. Isilow H. Turkish Red Crescent gives Ramadan aid in South Sudan. *Anadolu Agency*. 25 April 2021. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkish-red-crescent-gives-ramadan-aid-in-south-sudan/2219988> (access date: 29.04.2025).
195. Istanbul Declaration on Africa – Turkey Partnership: Solidarity and Partnership for a Common Future. *ISS Resource Centre*. 19 August 2008. URL: <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/TURKEYAFRIDECAUG08.PDF> (access date: 26.06.2025).

196. Johnson M.-A. LinkedIn Post. URL: https://www.linkedin.com/posts/mark-anthony-johnson-55615926_africa-istanbul-europe-activity-7196415989410922496-Sr-F/ (access date: 18.02.2025).
197. Joint Communiqué: Turkey-Africa Economic and Business Forum. *La Commission de l'Union africaine*. 12 October 2018. URL: <https://au.int/fr/node/35177> (access date: 9.11.2025).
198. Joint Implementation Plan of Africa-Turkey Partnership for 2015-2019. *Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs*. 21 November 2014. URL: <http://afrika.mfa.gov.tr/data/turkey-africa-joint-implementation-plan-2015-2019.pdf> (access date: 2.07.2025).
199. Karabektaş S. Is Türkiye's soft power in Africa taking a different turn? *Sciences Po Grenoble*. 20 July 2022. URL: <https://www.sciencespo-grenoble.fr/blogs/turkiyes-soft-power-africa-taking-different-turn> (access date: 19.03.2025).
200. Karadima S. Is Turkey using FDI to increase its influence in Africa?. *Investment Monitor*. 29 November 2022. URL: <https://www.investmentmonitor.ai/features/turkey-fdi-turkey-erdogan-investment-levels/?cf-view&cf-closed> (access date: 2.10.2025).
201. Karasik T. Why Turkey is keen to project power in the Gulf of Guinea. *Arab News*. 3 November 2021. URL: <https://www.arabnews.com/node/1961111> (access date: 28.12.2025).
202. Kasapoğlu Ç. Türkiye'nin Afrika politikası: Açılımdan 'nüfuz arayışına'. *BBC Türkçe*. 8 Ekim 2020. URL: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54453903> (erişim tarihi: 8.10.2024).
203. Kavak G. 25 Years of Türkiye's Media Initiatives in Africa. *Insight Turkey*. Summer 2024. Vol. 26, No. 3. P. 155-176. DOI: 10.25253/99.2024263.10.
204. Kavak G., Aktas T. Turkey becomes new route for African leaders. *Anadolu Agency*. 15 October 2021. URL: <https://www.aa.com.tr/en/world/turkey-becomes-new-route-for-african-leaders/2393465> (access date: 25.07.2025).

205. Kavala B. D. Turkey's Education Diplomacy With Africa. *Florya Chronicles of Political Economy*. 2016. Vol. 2, No. 2. P. 93-122. URL: <https://www.aydin.edu.tr/en-us/arastirma/universite-yayinlari/akademik-sureli-yayinlar/Documents/Florya%20Chronicles%20Say%C4%B1%202.pdf> (access date: 19 October 2025).
206. Kavas A. Afrika'da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Kurulamamasında Osmanlı Devleti'nin Rolü. *Yükselen Afrika ve Türkiye: Afrika'da Sömürgecilik*. 1 Şubat 2006. P. 103-108. URL: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4070/afrikada_somurgeciligin_xix_yuzyilin_ikinci_yarisina_kadar_kurulamamasinda_osmanli_devletinin_rolu (access date: 1.11.2025).
207. Kavas A. Afrika'da Türkler'in Hakimiyeti ve Kurdukları Devletler. *Yeni Türkiye Dergisi Türkler Özel Sayısı*. 2002. Sayı 9. ss. 575-588.
208. Kavas A. Osmanlı - Afrika İlişkileri. *TASAM*. 17 Nisan 2006. URL: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/383/osmanli-afrika_iliskileri (erişim tarihi: 6.05.2022).
209. Kavas A. Ottoman Empire's Relations with Southern Africa. *AÜİFD*. 2007. Vol. 48, No. 2. P. 11-20.
210. Kavas A. Tarihi Süreçte Sahra altı Afrika: Osmanlı-Afrika İlişkileri ve Sömürgecilik. *TASAM Afrika Enstitüsü*. 2007. ss. 75-84.
211. Kavas A. Turkey's Africa diplomacy. *Daily Sabah*. 8 October 2018. URL: <https://www.dailysabah.com/op-ed/2018/10/08/turkeys-africa-diplomacy> (access date: 6.05.2022).
212. Kavas A. Türkiye'de Osmanlı Afrikası Araştırmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 2003. Cilt 1, Sayı 2. ss. 513-528.
213. Kaya A. How Turkey built ties with the African continent over 23 years. *TRT Global*. 2 March 2021. URL: <https://trt.global/world/article/12746817> (access date: 24.08.2025).
214. Kaya F., Özcan M., Doğan S. Eleştirel Gerçeklik ve "Dünya Beşten Büyüktür Söylemi" Bağlamında Türkiye'nin Küresel Düzen Talebi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 2022. Vol. 21(4). P. 2408-2425. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2556841> (access date: 8.10.2024).

215. Kazancı M. Turkey's International Graduates Greatly Contribute to the Turkish Economy. *Politics Today*. 6 January 2023. URL: <https://politicstoday.org/turkey-international-students-contribute-to-turkish-economy/> (access date: 19.10.2025).

216. Kazancı M. Türkiye Scholarships and the Rise of Turkey in the International Education Market. *Politics Today*. 30 November 2018. URL: <https://politicstoday.org/turkiye-scholarships-and-the-rise-of-turkey-in-the-international-education-market/> (access date: 18.10.2025).

217. Kenez L. Turkish Parliament extends naval mission in Gulf of Aden as Erdogan supports Houthis. *Nordic Monitor*. 19 January 2024. URL: <https://nordicmonitor.com/2024/01/turkish-parliament-extends-naval-mission-in-the-gulf-of-aden-as-erdogan-supports-houthis/> (access date: 15.10.2025).

218. Kenfack Kitio A. F. The Rising Security Cooperation of Turkey in Africa: An Assessment from the Military Perspective. *American Journal of Economics And Business Management*. September-October 2020. Vol. 3, No. 4. P. 43-59. DOI 10.31150/ajebm.Vol3.Iss4.196.

219. Kenya government under fire over Ocalan. *BBC World Service*. 6 May 1999. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/336817.stm> (access date: 4.01.2026).

220. Kenya, The Last Leg of the 2nd African Opening. *DEİK*. URL: <https://www.deik.org.tr/press-releases-kenya-the-last-leg-of-the-2nd-african-opening> (access date: 9.08.2025).

221. Keohane R. O., Axelrod R. Achieving cooperation under anarchy: Strategies and institutions. *World Politics*. 1985. Vol. 38(1). P. 226–254.

222. Keohane R. O., Martin L. L. The promise of institutionalist theory. *International Security*. 1995. Vol. 20(1). P. 39–51.

223. Keohane R. O., Nye J. S. Power and interdependence in the information Age. *Foreign Affairs*. 1998. Vol. 77(5). P. 81-94. DOI: <https://doi.org/10.2307/20049052>.

224. Keohane R. O., Nye J. S. Power and Interdependence: World Politics in Transition (4th Edition). Pearson, 2011. 368 p.

225. Key Import Items from Africa. *Istanbul Africa Trade Company*. URL: <https://www.istanbulafrica.com/key-import-items-from-africa/> (access date: 1.10.2025).

226. Khairunnisa R.A. Turkey's Humanitarian Diplomacy in Somalia: Humanitarian vs National Interests. *ModernDiplomacy*. 1 March 2024. URL: <https://moderndiplomacy.eu/2024/03/01/turkeys-humanitarian-diplomacy-in-somalia-humanitarian-vs-national-interests/> (access date: 18.03.2025).

227. Kırıkçıoğlu M. Turkish-Tanzanian relations gain momentum in every field, Turkish envoy says. *Daily Sabah*. 18 February 2020. URL: <https://www.dailysabah.com/economy/2020/02/18/turkish-tanzanian-relations-gain-momentum-in-every-field-turkish-envoy-says> (access date: 3.10.2025).

228. Kızıllarlan A. Economic Relations Between Turkey and African Countries. *TASAM: Turkish and African Civil Society Organizations*. 2019. Vol. 19. P. 19-27.

229. Küçük A. Health Diplomacy in Turkey as the Interface of Health and Foreign Policy. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*. March 2023. Vol. 23(1). P. 452-466. DOI: 10.11616/asbi.1217166.

230. Kültür ve Turizm Anlaşmaları Dizini. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*. URL: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-267882/kultur-ve-turizm-anlasmalari-dizini.html> (erişim tarihi: 24.02.2025).

231. Kurat Y. T. Fifty Years of the Republic's Foreign Policy 1923-1973. *Belleten Türk Tarih Kurumu*. April 1975. Vol. 39, No. 154. P. 265-308. DOI: 10.37879/belleten.1975.154-265. URL: <https://belleten.gov.tr/tam-metin/1363/tur> (access date: 7.12.2025)

232. Kurç Ç. No Strings Attached: Understanding Turkey's Arms Exports to Africa. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 2024. Vol. 26, No 3. P. 378-395. DOI: 10.1080/19448953.2023.2236515.

233. Kurt H. B. Afrika ile Stratejik Ortaklık Aracı Olarak Zirveler ve Türkiye-Afrika Zirveleri. *Kriter*. Aralık 2021. URL: <https://kriterdergi.com/dis-politika/afrika->

[ile-stratejik-ortaklik-araci-olarak-zirveler-ve-turkiye-afrika-zirveleri](#) (erişim tarihi: 30.06.2025).

234. Kutlugün S.B. 22 heads of states to attend Erdogan's inauguration. *Anadolu Agency*. 8 July 2018. URL: <https://www.aa.com.tr/en/todays-headlines/22-heads-of-states-to-attend-erdogans-inauguration/1198135> (access date: 25.07.2025).

235. Kyeyune H. Turkish companies wining African infrastructure, superstructure projects. *Anadolu Agency*. 13 January 2024. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkish-companies-wining-african-infrastructure-superstructure-projects/3108216> (access date: 4.10.2025).

236. Kyeyune H. Türkiye Diyanet Foundation opens mosque in central Uganda. *Anadolu Agency*. 21 March 2024. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkiye-diyanet-foundation-opens-mosque-in-central-uganda/3170181> (access date: 5.05.2025).

237. Le Cam M. L'influence croissante de la Turquie au Sahel suscite l'inquiétude. *Le Monde Afrique*. 5 Août 2021. URL: https://www.lemonde.fr/afrique/article/2021/08/05/l-influence-croissante-de-la-turquie-au-sahel-suscite-l-inquietude_6090609_3212.html (access date: 10.10.2025).

238. Makoye K. Turkish TV series gaining popularity in Tanzania. *Anadolu Agency*. 31 January 2022. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkish-tv-series-gaining-popularity-in-tanzania/2489665> (access date: 17.12.2025).

239. Mali's junta gets warplanes, drones from Russia, Turkey. *Al Arabiya News*. 16 March 2023. URL: <https://english.alarabiya.net/News/world/2023/03/16/Mali-s-junta-gets-warplanes-drones-from-Russia-Turkey> (access date: 8.10.2025).

240. Mamishova N. Vaccine Diplomacy as a Form of Soft Power: The Successful Case of Türkiye. *Insight Turkey*. 2022. Vol. 24(3). P. 167-187. DOI: 10.25253/99.2022243.11. URL: <https://www.insightturkey.com/articles/vaccine-diplomacy-as-a-form-of-soft-power-the-successful-case-of-turkiye> (access date: 3.01.2025).

241. Marcou J. Turkey, a New African Power. *Orient XXI*. 18 January 2022. URL: <https://orientxxi.info/magazine/turkey-a-new-african-power,5310> (access date: 12.07.2025).

242. Maruf H. Standout General Picked to Lead Somalia's Al-Shabab Fight. *VOA News*. 30 August 2019. URL: https://www.voanews.com/a/africa_standout-general-picked-lead-somalias-al-shabab-fight/6174873.html (access date: 12.10.2025).

243. Mearsheimer J. J. The False Promise of International Institutions. *International Security*. Winter 1994-1995. Vol. 19, No. 3. P. 5-49.

244. Medet H. İ. Batı Afrika'da artan sömürge karşıtlığında Türkiye'nin de katkısı var. *Anadolu Ajansı*. 4 Ağustos 2023. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bati-afrikada-artan-somurge-karsitliginda-turkiyenin-de-katkisi-var/2960390> (erişim tarihi: 8.10.2024).

245. Mereyde F. Investing in Africa: TAV Airports. *Airport World*. 10 March 2023. URL: <https://airport-world.com/investing-in-africa-2/> (access date: 4.10.2025).

246. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace. New York : Alfred A. Knopf, 1948. 489 p.

247. Mouncharou M. Tarihten Bugüne Türkiye-Afrika İlişkileri. *Siyasal Hayvan*. 2 Ocak 2016. URL: <http://www.siyasalhayvan.com/tarihten-bugune-turkiye-afrika-iliskileri/> (erişim tarihi: 6.05.2022).

248. MUSIAD President Mahmut Asmalı: The Future is Africa. *MÜSİAD*. 17 March 2022. URL: <https://www.musiad.org.tr/icerik/haber-detay-39/p-1186?en> (access date: 1.10.2025).

249. Musizvingoza R. Exploring The Challenges And Coping Strategies Of Sub Saharan African Students In Turkey. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2020. Vol. 33, No. 3. P. 587-611. DOI: 10.19171/uefad.672263. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/923796> (access date: 19.10.2025).

250. Mutiwazuka A. Zimbabwe assumes SADC chair: Implications for business with Türkiye. *Daily Sabah*. 28 July 2024. URL:

<https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/zimbabwe-assumes-sadc-chair-implications-for-business-with-turkiye> (access date: 23.08.2025).

251. Mwongeli S. Türkiye-Africa Media Forum: Top journalists tackle bias, boost partnerships. *TRT Afrika*. 1 March 2025. URL: <https://www.trtafrika.com/english/article/71685100a812> (access date: 23.10.2025).

252. Nigeria-Turkey Business Summit Bolsters Trade and Investment Opportunities. *Trade World News*. 2 June 2024. URL: <https://www.tradeworldnews.com/nigeria-turkey-business-summit/> (access date: 9.08.2025).

253. Nijerya'da Türkiye günleri. *Turizm Günlüğü*. 22 Kasım 2017. URL: <https://www.turizmgunlugu.com/2017/11/22/nijeryada-turkiye-gunleri/amp/> (erişim tarihi: 27.02.2025).

254. Nijerya'da Türkiye turizm çalıştayı. *Turizm Günlüğü*. 11 Ekim 2017. URL: <https://www.turizmgunlugu.com/2017/10/11/nijeryada-turkiye-tanitim-calistayi/amp/> (access date: 27.02.2025).

255. Nikše D. Four years in the making: Africa's first LNG-to-power project up and running off Senegal. *Offshore Energy*. 16 July 2025. URL: <https://www.offshore-energy.biz/four-years-in-the-making-africas-first-lng-to-power-project-up-and-running-off-senegal/> (access date: 4.10.2025).

256. No:177 - 21 Kasım 2005, Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Alpha Oumar Konare'nin Ülkemizi Ziyareti hk. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. URL: https://www.mfa.gov.tr/no_177---21-kasim-2005_-afrika-birligi-komisyonu-baskani-alpha-oumar-konare_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa (access date: 20.10.2024).

257. Nye J. S. Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*. 2009. Vol. 88(4). P. 160-163.

258. Nye J. S. Public Diplomacy and Soft Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616. P. 94-109.

259. Nye J. S. Soft Power and Great Power Competition / Ed. H. Wang. 2023. P. 3-15. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-99-0714-4>.

260. Nye J. S. The Changing Nature of World Power. *Political Science Quarterly*. 1990. Vol. 105(2). P. 177-192.

261. Nye J. S., Keohane R. O. Transnational Relations and World Politics: An Introduction. *Transnational Relations and World Politics*. Summer 1971. Vol. 25, No. 3. P. 329-349.

262. Nye J. S., Keohane R. O. Transnational Relations and World Politics: A Conclusion. *Transnational Relations and World Politics*. Summer 1971. Vol. 25, No. 3. P. 721-748.

263. Oğurlu E. 1998-2008 Arası Dönemde Türkiye'nin Afrika Deneyimi: Fikirden Eyleme Bir Dönüşüm. *Avrasya Etüdleri*. 2018. Cilt 54(2). ss. 65-94.

264. Okumuş M. Y. Zirvelerden Ufka Bakmak: 21. Yüzyılda Türkiye-Afrika İlişkileri. *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)*. 25 Mayıs 2023. URL: <https://ytb.gov.tr/haberler/zirvelerden-ufka-bakmak-21-yuzyilda-turkiye-afrika-iliskileri> (erişim tarihi: 2.07.2025).

265. On visit to Algeria, top Turkish diplomat hopes to ease silent crisis. *The Arab Weekly*. 21 April 2025. URL: <https://theArabweekly.com/visit-algeria-top-turkish-diplomat-hopes-ease-silent-crisis> (access date: 5.09.2025).

266. Once upon a time when Africans wielded power in the Ottoman Empire. *TRT World*. 11 December 2019. URL: <https://www.trtworld.com/turkey/once-upon-a-time-when-africans-wielded-power-in-the-ottoman-empire-32031> (access date: 6.05.2022).

267. Önder E. Hangisi Büyük? Dünya Mi, Beş Mi?. *Journal of International Social Research*. April 2019. Vol. 12, No. 63. P. 341-359. DOI: 10.17719/jisr.2019.3232.

268. Oprea I.-A. Turkey's Faith-Based Diplomacy in Africa: Muslim Leadership and the Useful Western "Other". *Afriche e Orienti*. Vol. 2. 2024. P. 172-191. DOI: <https://doi.org/10.23810/AEOXXVII202428>.

269. Oruç A. Türkiye'nin Afrika Stratejisinin Dış Ekonomik İlişkiler Bağlamında Değerlendirilmesi ve Öneriler. Ankara : Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İSEDAK ve Ulusal Kalkınma İşbirliği Genel Müdürlüğü, 2022.

URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/05/Turkiyenin-Afrika-Stratejisinin-Dis-Ekonomik-Iliskiler-Baglaminda-Degerlendirilmesi-ve-Oneriler_Ali-Oruc.pdf.

270. Oruç H. Türkiye-Somali Anlaşması: Zamanlama, amaç ve kapsam. *Diriliş Postası*. 27 Şubat 2024. URL: <https://www.dirilispostasi.com/turkiye-somali-anlasmasi-zamanlama-amac-ve-kapsam> (erişim tarihi: 9.10.2025).

271. Oruç M. Ş. Who is disturbed by Turkey's presence on Sudan's Suakin island?. *Daily Sabah*. 10 May 2019. URL: <https://www.dailysabah.com/columns/merve-sebnem-oruc/2019/05/10/who-is-disturbed-by-turkeys-presence-on-sudans-suakin-island> (access date: 12.10.2025).

272. Osmanlı'nın Asırlık Konsolosluğu TİKA ile Hayat Buldu. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı*. 15 Ekim 2019. URL: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/osmanli_nin_asirlik_konsoloslugu_tika_ile_hayat_buldu-53796 (erişim tarihi: 26.04.2025).

273. Ouedraogo N. The Role of Media in the Bilateral Relations Between Turkey and West African French Ex-Colonies. *International Journal of African Studies*. December 2024. Vol. 4, Issue 2. P. 91-112. DOI: <https://doi.org/10.51483/IJAFRS.4.2.2024.91-112>.

274. Over 60,000 South African tourists visit Türkiye annually - diplomat. *TRT Afrika*. 26 December 2023. URL: <https://trtafrika.com/business/over-60000-south-african-tourists-visit-turkiye-annually-diplomat-16399067> (access date: 27.02.2025).

275. Özdemir H. Mediating Conflicts and Türkiye's Role as a Mediator for Peace. *TRT Training and Research Department*. September 2024. 14 p. URL: <https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2024/09/Mediating-Conflicts.pdf> (access date: 5.09.2025).

276. Özdemir M. Diyanet İşleri Başkanlığının Afrika Faaliyetleri. *TSBS Bildiriler Dergisi*. 2022. Cilt 2. <https://doi.org/10.55709/TSBSBildirilerDergisi.2.234>.

277. Özkan M. Africa's Place in Turkey's Foreign Policy: From Doubts to Normalization. *Afriche e Orienti*. 2018. Vol. 20(1-2). P. 41-53. URL:

https://www.aiepeditore.com/wp-content/uploads/2019/04/Afriche_1-2-2018_Ozkan.pdf (access date: 4.11.2025).

278. Özkan M. Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası. İstanbul : Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2014. 131 pp.

279. Özkan M. How Turkey is gaining a foothold in West Africa. *Middle East Eye*. 27 July 2024. URL: <https://www.middleeasteye.net/opinion/turkey-gaining-foothold-west-africa-how> (access date: 10.10.2025).

280. Özkan M. Turkey's African Experience: From Venture to Normalisation. *IAI Working Papers*. August 2016. Vol. 16, No. 20. 16 p. URL: <https://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1620.pdf> (access date: 4.11.2025).

281. Özkan M. Turkey's Rising Role in Africa. *Turkish Policy Quarterly*. 2010. Vol. 9 (4). P. 93-105.

282. Özkan M., Orakçı S., Deciphering Turkey—Africa Summits. *Africa Review*. 2022. Vol. 14. P. 48–67. URL: https://ozkanmehmet.com/yhoamsoo/2022/04/2022_Ozkan-Orakci.pdf (access date: 9.08.2025).

283. Öztürk A. E. Transformation of the Turkish Diyanet both at Home and Abroad: Three Stages. *European Journal of Turkish Studies*. 2018. Vol. 27. URL: <http://journals.openedition.org/ejts/5944> (access date: 21.10.2025).

284. Öztürk A. E., Baser B. The transnational politics of religion: Turkey's Diyanet, Islamic communities and beyond. *Turkish Studies*. 2022. Vol. 23, No. 5. P. 701-721. DOI: <https://doi.org/10.1080/14683849.2022.2068414>.

285. Palabıyık D. Ç. Türkiye'nin Afrika'yla ekonomik ilişkileri desteklerle güçleniyor. *Anadolu Ajansı*. 20 Ekim 2023. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-afrikayla-ekonomik-iliskileri-desteklerle-gucleniyor/3027079> (erişim tarihi: 11.10.2024).

286. Parens R., Plichta M. Turkey's Return to Africa. *Foreign Policy Research Institute*. 10 March 2025. URL: <https://www.fpri.org/article/2025/03/turkeys-return-to-africa/> (access date: 11.10.2025).

287. Pelz D. Gulen schools in Ethiopia sold. *Deutsche Welle*. 4 March 2017. URL: <https://www.dw.com/en/gulen-schools-in-ethiopia-sold/a-37812013> (access date: 22.12.2024).

288. Philpot L. Turkish Airlines: Making inroads on the African continent. *Sustainability in the Sky*. 17 April 2024. URL: <https://sustainabilityinthesky.com/turkish-airlines-making-inroads-on-the-african-continent/> (access date: 18.02.2025).

289. Piracy (Armed Robbery) off the Coast of Somalia. *Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs*. URL: https://www.mfa.gov.tr/piracy-_armed-robbery_-_off-the-coast-of-somalia.en.mfa (access date: 15.10.2025).

290. Popular Turkish TV series raise exports of goods, services. *Daily Sabah*. 10 November 2019. URL: <https://www.dailysabah.com/business/2019/11/10/popular-turkish-tv-series-raise-exports-of-goods-services> (access date: 14.12.2025).

291. President Erdoğan: “We Will Mark the Future of Türkiye-Africa Relations with the Work We Do and the Decisions We Take”. *DEİK*. URL: <https://www.deik.org.tr/press-releases-president-erdogan-we-will-mark-the-future-of-turkiye-africa-relations-with-the-work-we-do-and-the-decisions-we-take> (access date: 23.07.2025).

292. Radu M. The Capture of Abdullah Ocalan and the Future of Counter-Terrorism. *Foreign Policy Research Institute*. 1 February 1999. URL: <https://www.fpri.org/article/1999/02/the-capture-of-abdullah-ocalan-and-the-future-of-counter-terrorism/> (access date: 4.01.2026).

293. Ruanda ile yapılan turizm anlaşmasının arkasındaki sır ne?. *Patronlar Dünyası*. 30 Mayıs 2024. URL: <https://www.patronlardunyasi.com/ruanda-ile-yapilan-turizm-anlasmasinin-arkasindaki-sir-ne> (erişim tarihi: 24.02.2025).

294. Ruanda’dan Türkiye’ye Mülteci Gönderileceği İddiaları Doğru Mu?. *Göç Araştırmaları Vakfı*. URL: <https://gocvakfi.org/ruandadan-turkiyeye-multeci-gonderilecegi-iddialari-dogru-mu/> (erişim tarihi: 24.02.2025).

295. Ruiz-Cabrera S., Gürkan H. Effects of Turkish cultural products on its foreign policy toward Africa: Turkish TV series as an example of soft power in Kenya,

Mozambique, and Senegal. *Profesional de la información*. 2023. Vol. 32, No. 2. P. 1-16. <https://doi.org/10.3145/epi.2023.mar.26>.

296. Sancar Demren G. A., Şekerci Y. International Humanitarian Assistance for Health: Türkiye's Health Diplomacy Practices during the Covid-19 Pandemic. *Selçuk İletişim Dergisi*. 2024. Vol. 17(2). P. 132-164. DOI: 10.18094/JOSC.1483614.

297. Sander P. Turkey targets Gulen schools in Africa. *Deutsche Welle*. 4 August 2016. URL: <https://www.dw.com/en/turkey-targets-gulen-schools-in-africa/a-19448457> (access date: 22.12.2024).

298. Sandner P., Lubega E., Ünveren B. Turkey supplants China in East Africa. *Qantara.de*. 20 February 2023. URL: <https://qantara.de/en/article/construction-and-infrastructure-turkey-supplants-china-east-africa> (access date: 3.10.2025).

299. Sazak O., Woods E. A. Thinking Outside the Compound: Turkey's Approach to Peacebuilding in Somalia. *Cedric de Coning*. 2017. Vol. 4. P. 167-189.

300. Schweller R. L., Priess D. A Tale of Two Realisms: Expanding the Institutions Debate. *Mershon International Studies Review*. May 1997. Vol. 41, No. 1. P. 1-32.

301. Selçuk Bayraktar TB2'lerin başarı hikayesini İngiliz basınına anlattı: Kimse Türkiye'nin bunu başaracağına inanmamıştı. *A Haber*. 12 Temmuz 2022. URL: <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2022/07/11/selcuk-bayraktar-tb2lerin-basari-hikayesini-ingiliz-basinina-anlatti-kimse-turkiyenin-bunu-basaracagina-inanmamisti?paging=4> (erişim tarihi: 8.10.2025).

302. Semiz M. Libya, 2026'da düzenlenecek Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'ne ev sahipliği yapacak. *Anadolu Ajansı*. 18 Şubat 2025. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-2026da-duzenlenecek-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesine-ev-sahipligi-yapacak/3484940> (erişim tarihi: 12.07.2025).

303. Şenen T. 2. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi için son hazırlıklar. *Anadolu Ajansı*. 13 Kasım 2014. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/2-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesi-icin-son-hazirliklar/101970> (erişim tarihi: 7.05.2022).

304. Şeyşane V., Tanriverdi-Şeyşane G. States as 'Humanitarians': The Turkish Brand of Humanitarian Diplomacy. *Marmara University Journal of Political Science*. Mart 2022. Cilt 10, Sayı 1. ss. 153-178. DOI: 10.14782marmarasbd.993408.

305. Shay S. Turkey Helps Somalia Prepare for the 'Day After' AMISOM. *Israel Defense*. 22 January 2018. URL: <https://www.israeldefense.co.il/en/node/32745> (access date: 9.10.2025).

306. Signature entre le G5 Sahel et la présidence de l'industrie de Défense turque d'un contrat de soutien à la Force Conjointe. *G5 Sahel*. 19 Août 2021. URL: <https://www.g5sahel.org/signature-entre-le-g5-sahel-et-la-presidence-de-lindustrie-de-defense-turque-dun-contrat-de-soutien-a-la-force-conjointe/> (access date: 10.10.2025).

307. Sıradağ A. Turkey's Engagement with the African Organisations: Partner or Competitor?. *India Quarterly*. December 2020. Vol. 76, No. 4. P. 519-534. DOI: 10.1177/0974928420963321.

308. Sıradağ A. Turkey's Foreign Policy Toward Africa: Three Levels of Analysis. *Journal of Asian and African Studies*. December 2023. Vol. 00(0), pp. 1–14. DOI: 10.1177/00219096231215686

309. Sıradağ A. Understanding Türkiye's New Defense and Security Policy towards Africa: New Dynamics, and New Approaches. *Turkish Journal of African Studies*. 2025. Vol. 2, No. 1. P. 19-32. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4657119> (access date: 7.10.2025).

310. Skorokhod Y., Sapsai A. The significance of the Taiwan question for contemporary international politics. *Foreign Affairs*. 2024. Vol. 34(6). P. 100-109. <https://doi.org/10.59214/ua.fa/6.2024.100>.

311. Sofos S. A. Navigating the Horn: Turkey's Forays in East Africa. *The Peace and Conflict Resolution Evidence Platform : Global Transitions Series*. 2022. 23 p. URL: https://eprints.lse.ac.uk/119753/1/Navigating_the_Horn.pdf (access date: 1.09.2025).

312. Sofos S. A. Turkey as a Mediator. *The Peace and Conflict Resolution Evidence Platform : Global Transitions Series*. 2022. 23 p. URL:

https://eprints.lse.ac.uk/119754/1/Turkey_as_a_Mediator.pdf (access date: 1.09.2025).

313. Somali culture, diaspora showcased in Istanbul. *Daily Sabah*. 21 June 2019. URL: <https://www.dailysabah.com/events/2019/06/21/somali-culture-diaspora-showcased-in-istanbul> (access date: 30.12.2025).

314. Somali Global Diaspora holds conference in Istanbul. *Daily Sabah*. 19 June 2019. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/2019/06/19/somali-global-diaspora-holds-conference-in-istanbul> (access date: 30.12.2025).

315. Somalia famine: Turkish PM Erdogan visits Mogadishu. *BBC*. 19 August 2011. URL: <https://www.bbc.com/news/world-africa-14588960> (access date: 18.03.2025).

316. Somalia Invites Turkey to Explore for Oil. *EABW Digital*. 22 January 2020. URL: <https://www.busiweek.com/somalia-invites-turkey-to-explore-for-oil/>. (access date: 5.10.2025).

317. Somalia Marks Historic First as Eleven Women Graduate as Military Officers. *Somali Magazine*. 5 September 2025. URL: <https://somalimagazine.so/somalia-marks-historic-first-as-eleven-women-graduate-as-military-officers/> (access date: 10.10.2025).

318. Somalia-Ethiopia tensions escalate as port deal talks stall. *Africanews*. 14 July 2025. URL: <https://www.africanews.com/2025/07/12/somalia-ethiopia-tensions-escalate-as-port-deal-talks-stall/> (access date: 5.09.2025).

319. Soylu R. Turkey to drill for oil off Somalia coast by 2026. *Middle East Eye*. 4 December 2025. URL: <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-drill-oil-somalia-2026> (access date: 6.12.2025).

320. Speech entitled "Vision 2023: Turkey's Foreign Policy Objectives" delivered by H.E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Turkey at the Turkey Investor Conference: The road to 2023 organized by Goldman Sachs. *Ministry of Foreign Affairs of Turkey*. 22 November 2011. URL: <https://www.mfa.gov.tr/speech-entitled-vision-2023-turkey-s-foreign-policy->

[objectives__-delivered-by-h_e_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-af.en.mfa](#)
(access date: 9.11.2025).

321. Statement on the First Round of Technical Negotiations between Somalia and Ethiopia within the scope of the Ankara Process. *Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs*. 18 February 2025. URL: <https://www.mfa.gov.tr/somali-ve-etiyopya-arasinda-gerceklestirilen-teknik-muzakerelerin-ilk-turuna-iliskin-aciklama-18-02-2025.en.mfa> (access date: 5.09.2025).

322. Stearns J., Sucuoglu G. South–South Cooperation and Peacebuilding: Turkey’s Involvement in Somalia. *South African Institute of International Affairs (SAIIA)* : Policy Insights 43. April 2017. P. 12. URL: https://www.southernthinktanks.org/sites/default/files/Publication/saia_spi%2043_stearns-sucuoglu_20170509.pdf (access date: 4.10.2025).

323. Sykes P., Höije K. Turkey eyes Niger mining projects amid competition for uranium. *The Northern Miner Group*. 22 October 2024. URL: <https://www.mining.com/web/turkey-eyes-niger-mining-projects-amid-competition-for-uranium/> (access date: 6.10.2025).

324. Syrian rebels sent to Africa to guard mines and businesses. *Middle East Eye*. 8 June 2024. URL: <https://www.middleeasteye.net/news/syrian-rebels-deployed-africa-guard-mines-and-businesses-islamic-state> (access date: 11.10.2025).

325. TABEF 2025: The Indian Ocean represented by Mauritius and Comoros. *Capmad*. 20 October 2025. URL: <https://www.capmad.com/news/economy-en/tabef-2025-the-indian-ocean-represented-by-mauritius-and-comoros/?q=multilateral-development-banks-unite-at-30th-conference-of-the-parties-cop30-to-accelerate-climatesmart-development&pr=362477&lang=pt> (access date: 3.01.2026).

326. Tadesse A. G. Turkey to open 5 new embassies on African continent. *Anadolu Agency*. 30 October 2017. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-to-open-5-new-embassies-on-african-continent/951997> (access date: 21.06.2025).

327. Tanzanian president in Turkey for 5-day state visit. *Africanews*. 13 August 2024. URL: <https://www.africanews.com/2024/04/18/tanzanian-president-in-turkey-for-5-day-state-visit/> (access date: 25.07.2025).

328. Tarhan M. Yunus Emre Enstitüsü, Afrika kıtasındaki merkezlerinin sayısını artırmayı hedefliyor. *Anadolu Ajansı*. 15 Aralık 2021. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/yunus-emre-enstitusu-afrika-kitasindaki-merkezlerinin-sayisini-artirmayi-hedefliyor/2447790> (erişim tarihi: 18.10.2025).

329. Tarlanoğlu O. Türkiye'nin Afrika Politikasının Kamu Diplomasisi ve Sivil Toplum Kuruluşları Çerçevesinde İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2024. Sayı 79. ss. 1-22. DOI: 10.51290/dpusbe.1300317. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3156482>.

330. Taşçı F. Türkiye'deki Afrikalı Öğrencilerin Önemi Hatırlamak. *Siyaset, Ekonomi, ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*. 31 Mayıs 2025. URL: <https://www.setav.org/turkiyedeki-afrikali-ogrencilerin-onemini-hatirlamak> (erişim tarihi: 19.10.2025).

331. Taşkın M. Ö., Şenyurt S. E. A New Dimension in Somali-Turkey Relations: Why Somalia Sees Turkey as a Security Partner?. *Actual Problems of International Relations*. Vol. 1, No. 161. P. 1-10. <http://dx.doi.org/10.17721/apmv.2024.161.1.46-55>.

332. Tekin O. Turkish Foreign Policy Towards Africa: Motivations and Interests 2001-2010. İstanbul : Fatih Üniversitesi, 2012. P. 145.

333. Tepebaş U. Afrika ile Ticari İlişkiler. *TASAM*. 14 Şubat 2016. URL: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/26750/afrika_ile_ticari_iliskiler (erişim tarihi: 1.10.2025).

334. Tepebaş U. Türkiye - Afrika Ekonomi ve İş Forumu. *TASAM*. 1 Kasım 2016. URL: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/36962/turkiye_-_afrika_ekonomi_ve_is_forumu (erişim tarihi: 23.07.2025).

335. Tepeciklioğlu E. E. African Studies in Turkey. *Uluslararası İlişkiler*. 2016. Vol. 13, No. 50. P. 3-19. URL: <https://www.ir-journal.com/storage/media/3398/01HBS88WX9RBRGMQE8R2B2NDYD.pdf> (access date: 3.01.2026)

336. Tepecikliođlu E. E. Afrika'ya Açılım Kararından Yirmi Sene Sonra Türkiye-Afrika İlişkileri Nerede?, *BİLGESAM Analiz / Afrika*. 4 Ocak 2019. No 1395. 8 p.

337. Tepecikliođlu E. E. Economic relations between Turkey and Africa: Challenges and prospects. *Journal of Sustainable Development Law and Policy*. 2017. Vol. 8. P. 1-33.

338. Tepecikliođlu E. E. Navigating regional dynamics the Maritime Deal between Türkiye and Somalia. *Centro Studi di Politica Internazionale* : Brief n. 59. March 2024. P. 8. URL: https://www.cespi.it/sites/default/files/osservatori/allegati/brief_59_turkiye-somalia.pdf (access date: 9.10.2025).

339. The Black Sea Grain Initiative: What was achieved? Why was it important?. *United Nations*. 14 November 2023. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/achievements> (access date: 4.01.2026).

340. The Turkish Ambassador Presents Letters of Credence to SADC. *SADC*. 18 February 2019. URL: <https://www.sadc.int/latest-news/turkish-ambassador-presents-letters-credence-sadc> (access date: 20.08.2025).

341. Tıđlı İ. Türkiye-Etiyopya ilişkilerinde yeni dönem. *Anadolu Ajansı*. 13 Şubat 2017. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-etiyopya-iliskilerinde-yeni-donem/749312> (erişim tarihi: 22.12.2024).

342. Tıđlı İ. Türkiye'nin Yeni Afrika Politikasını Güney Afrika Üzerinden Okumak. *Fokus+*. 26 Şubat 2025. URL: <https://www.fokusplus.com/odak/turkiyenin-yeni-afrika-politikasini-guney-afrika-uzerinden-okumak> (erişim tarihi: 25.07.2025).

343. Tıđlı I., Getachew A. Turkey's Diyanet Foundation provides meat for less advantaged in Ethiopia. *Anadolu Agency*. 20 July 2021. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkeys-diyanet-foundation-provides-meat-for-less-advantaged-in-ethiopia/2310228> (access date: 5.05.2025).

344. TİKA and Turkish Red Crescent Strengthen Cooperation in International Projects. *TİKA*. 5 December 2024. URL: <https://tika.gov.tr/en/tika-and-turkish-red-crescent-strengthen-cooperation-in-international-projects/> (access date: 1.05.2025).

345. TİKA Carried Out 1884 Projects in the Last 5 Years in Africa. *TİKA*. 31 May 2022. URL: https://tika.gov.tr/en/detail-tika_carried_out_1884_projects_in_the_last_5_years_in_africa/ (access date: 31.03.2025).

346. TİKA revives legacy of Ottoman Empire in Niger. *Daily Sabah*. 24 September 2018. URL: <https://www.dailysabah.com/history/2018/09/24/tika-revives-legacy-of-ottoman-empire-in-niger> (access date: 30.11.2025).

347. Topcu E., Ünker P. Popular Turkish TV series a mix of commentary, propaganda. *Deutsche Welle*. 26 January 2025. URL: <https://www.dw.com/en/popular-turkish-tv-series-a-mix-of-commentary-propaganda/a-71374906> (access date: 14.12.2025).

348. Turhan Y. Foreign Aid in Türkiye-Africa Relations: Past, Present and Future. *İctimaiyat*. August 2024. Vol. 8(2). P. 775-790. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1504354>.

349. Turizm Gelirleri ve Giderleri. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*. URL: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html> (erişim tarihi: 17.02.2025).

350. Türk Devletleri Teşkilatı, Afrika ülkelerine COVID-19 aşılarını teslim etti. *Türk Devletleri Teşkilatı*. 7 Aralık 2021. URL: <https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-devletleri-teskilati-afrika-ulkelerine-covid-19-asilarini-teslim-etti> (erişim tarihi: 6.01.2025).

351. Turkey accredited its Ambassador to IGAD. *IGAD*. 2014. URL: <https://igad.int/turkey-accredited-its-ambassador-to-igad/> (access date: 20.08.2025).

352. Turkey and AfCFTA Secretariat signed MoU during 3rd Turkey-Africa Partnership Summit. *The Pan Afrikanist*. 24 December 2021. URL: <https://thepanafrikanist.com/turkey-and-afcfta-secretariat-signed-mou-during-3rd-turkey-africa-partnership-summit/> (access date: 2.10.2025).

353. Turkey and Angola Strengthen Energy Partnership With \$500 Million Trade Target. *African Peace Magazine*. 4 July 2025. URL:

<https://www.africanpeacemagazine.com/turkey-and-angola-strengthen-energy-partnership-with-500-million-trade-target/> (access date: 27.12.2025).

354. Turkey has delivered its annual contribution of \$1 million to the African Union (AU) in Addis Ababa. *La Commission de l'Union africaine*. 17 April 2015. URL: <https://au.int/fr/node/25932> (access date: 10.08.2025).

355. Turkey helps increase visitors to ancient Ethiopian mosque. *Daily Sabah*. 23 October 2018. URL: <https://www.dailysabah.com/religion/2018/10/23/turkey-helps-increase-visitors-to-ancient-ethiopian-mosque> (access date: 18.04.2025).

356. Turkey illegally seized German-run school in Ethiopia, says manager. *Turkish Minute*. 17 July 2021. URL: <https://www.turkishminute.com/2021/07/17/turkeyseized-german-run-school-in-ethiopia-says-manager/> (access date: 22.12.2024).

357. Turkey Joins African Development Bank Group. *Addis Standard*. 13 December 2013. URL: <https://addisstandard.com/turkey-joins-african-development-bank-group/> (access date: 11.08.2025).

358. Turkey Joins African Development Bank Group. *AllAfrica*. 14 May 2008. URL: <https://allafrica.com/stories/200805180006.html> (access date: 11.08.2025).

359. Turkey pledges to strengthen ties with Africa. *Hürriyet Daily News*. 22 June 2021. URL: <https://www.hurriyetaidailynews.com/turkey-pledges-to-strengthen-ties-with-africa-165740> (access date: 21.06.2025).

360. Turkey snatches Kurdish leader. *BBC World Service*. 16 February 1999. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/280622.stm> (access date: 4.01.2026).

361. Turkey to remain on Sudan's Suakin Island for civilian purposes. *Daily Sabah*. 26 April 2019. URL: <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2019/04/26/turkey-to-remain-on-sudans-suakin-island-for-civilian-purposes> (access date: 12.10.2025).

362. Turkey to send navy to Somalia after agreeing oil and gas search. *Reuters*. 19 July 2024. URL: <https://www.reuters.com/world/turkey-send-navy-somalia-after-agreeing-oil-gas-search-2024-07-19/> (access date: 7.10.2025).

363. Turkey will assist Guinea in maritime security, share military intelligence. *Nordic Monitor*. 10 June 2020. URL: <https://nordicmonitor.com/2020/06/turkey-will-assist-guinea-in-maritime-security-and-fighting-piracy/> (access date: 28.12.2025).

364. Turkey, West African trade bloc ink cooperation deal. *Anadolu Agency*. 22 February 2018. URL: <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkey-west-african-trade-bloc-ink-cooperation-deal/1071044> (access date: 17.08.2025).

365. Turkey's Diyanet charity leaves 'water' mark in Africa with wells. *Daily Sabah*. 30 March 2022. URL: <https://www.dailysabah.com/turkey/turkeys-diyanet-charity-leaves-water-mark-in-africa-with-wells/news> (access date: 5.05.2025).

366. Turkey's focus on Africa: energy security, political influence and economic growth. *United World International*. 17 February 2020. URL: <https://uwidata.com/8052-turkeys-focus-on-africa-energy-security-political-influence-and-economic-growth/> (access date: 4.10.2025).

367. Turkey's Maarif Foundation takes over all FETÖ schools in Ethiopia. *Daily Sabah*. 12 August 2021. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/turkeys-maarif-foundation-takes-over-all-feto-schools-in-ethiopia> (access date: 22.12.2024).

368. Turkey's Maarif schools take hold in Somalia with new graduates. *Daily Sabah*. 23 May 2019. URL: <https://www.dailysabah.com/education/2019/05/23/turkeys-maarif-schools-take-hold-in-somalia-with-new-graduates> (access date: 16.10.2025).

369. Turkey-Africa: Bilateral Relations. *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*. URL: <http://turkeyafricaforum.org/bilateral-relations.html> (access date: 18.02.2025).

370. Turkey-Africa: Solidarity and Partnership. *Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs*. URL: https://www.mfa.gov.tr/turkey_africa_solidarity-and-partnership.en.mfa (access date: 2.07.2025).

371. Turkish charity brings life to African countries with water wells. *A News*. 24 October 2018. URL: <https://www.anews.com.tr/turkey/2018/10/24/turkish-charity-brings-life-to-african-countries-with-water-wells> (access date: 5.05.2025).

372. Turkish Cuisine Week 2024. *Embassy Direct*. 16 July 2024. URL: <https://www.embassydirect.co.za/2024/07/16/turkish-cuisine-week-2024/> (access date: 30.12.2025).

373. Turkish Development Assistance Report. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*. 2019. URL: <https://www.tika.gov.tr/upload/2020/02/kyk%202018/TurkiyeKalkinma2018ENG.pdf> (access date: 5.05.2022).

374. Turkish Fashion Show | Mall of Africa 2023. *Embassy Direct*. 29 October 2023. URL: <https://www.embassydirect.co.za/2023/10/29/turkish-fashion-show-mall-of-africa-2023/> (access date: 30.12.2025).

375. Turkish gov't seized 232 Gülen-linked schools in 21 countries since coup attempt. *Stockholm Center for Freedom*. 16 July 2024. URL: <https://stockholmcf.org/turkish-govt-seized-232-gulen-linked-schools-in-21-countries-since-coup-attempt/> (access date: 9.12.2024).

376. Turkish media institutions to train African journalists. *Daily Sabah*. 17 May 2021. URL: <https://www.dailysabah.com/turkey/turkish-media-institutions-to-train-african-journalists/news> (access date: 31.10.2025).

377. Turkish officials vow fight against FETÖ will continue. *Daily Sabah*. 21 October 2024. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/turkish-officials-vow-fight-against-feto-will-continue/news> (access date: 15.11.2024).

378. Turkish Red Crescent – Qurbani Mozambique 2019. *Afrika İnsanı Derneği*. 2019. URL: <https://www.afrikainsani.org/turkish-red-crescent-qurbani-mozambique-2019/?lang=en> (access date: 29.04.2025).

379. Turkish Red Crescent “Be the hope” Campaign for Africa. *reliefweb*. 13 July 2017. URL: <https://reliefweb.int/report/somalia/turkish-red-crescent-be-hope-campaign-africa> (access date: 1.05.2025).

380. Turkish Red Crescent delivers Ramadan aid to 18 countries. *Daily News*. 11 March 2025. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-red-crescent-delivers-ramadan-aid-to-18-countries-206766> (access date: 29.04.2025).

381. Turkish sailors freed after weeks in pirate captivity. *AlJazeera*. 12 February 2021. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/12/turkish-sailors-freed-off-nigeria-after-weeks-in-pirate-captivity> (access date: 28.12.2025).

382. Turkish TV series continue to grow in popularity in Ethiopia. *Daily Sabah*. 7 February 2017. URL: <https://www.dailysabah.com/arts-culture/2017/02/07/turkish-tv-series-continue-to-grow-in-popularity-in-ethiopia> (access date: 15.12.2025).

383. Turkish TV series gains traction in Uganda, challenging others. *Yeni Şafak*. 2 December 2021. URL: <https://en.yenisafak.com/life/turkish-tv-series-gains-traction-in-uganda-challenging-others-3585332> (access date: 15.12.2025).

384. Turkish-African Relations at the aftermath of the Summit of August 2008. *TASAM*. 21 June 2011. URL: https://tasam.org/en/Icerik/3348/turkish-african_relations_at_the_aftermath_of_the_summit_of_august_2008 (access date: 30.06.2025).

385. Türkiye - Africa Business Councils. *DEİK*. URL: <https://www.deik.org.tr/country-based-business-councils> (access date: 1.10.2025).

386. Türkiye and Somalia ink onshore oil and gas exploration deal. *Anadolu Agency*. 10 April 2025. URL: <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkiye-and-somalia-ink-onshore-oil-and-gas-exploration-deal/3534531> (access date: 5.10.2025).

387. Türkiye and The African Union. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. URL: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-and-the-african-union.en.mfa> (access date: 10.08.2025).

388. Türkiye begins construction of space launch facility in Somalia. *Türkiye Today*. 12 December 2025. URL: <https://www.turkiyetoday.com/nation/turkiye-begins-construction-of-space-launch-facility-in-somalia-3211221?s=1> (access date: 22.12.2025).

389. Türkiye condemns Israel's 'illegal' recognition of Somaliland. *Daily Sabah*. 27 December 2025. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkiye-condemns-israels-illegal-recognition-of-somaliland> (access date: 27.12.2025).

390. Türkiye Development Assistance Report 2023. *Turkish Cooperation and Coordination Agency*. 2025. URL: <https://tika.gov.tr/wp-content/uploads/2025/05/TURKIYE-DEVELOPMENT-ASSISTANCE-REPORT-2023-ENG-final.pdf> (access date: 21.05.2025).

391. Türkiye discovers 20bn barrels of crude oil in Somalia. *Middle East Monitor*. 9 May 2025. URL: <https://www.middleeastmonitor.com/20250509-turkiye-discovers-20bn-barrels-of-crude-oil-in-somalia/> (access date: 5.10.2025).

392. Türkiye Diyanet Foundation Extends Humanitarian Support to Needy Families in Somaliland. *Horn Diplomat*. 1 March 2025. URL: <https://www.horndiplomat.com/2025/03/turkiye-diyanet-foundation-extends-humanitarian-support-to-needy-families-in-somaliland/> (access date: 5.05.2025).

393. Türkiye Diyanet Vakfı 85 ülkede 1,5 milyon Kur'an-ı Kerim hediye etti. *T.C. İletişim Başkanlığı*. 26 Ocak 2023. URL: https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/turkiye-diyanet-vakfi-85-ulkede-15-milyon-kuran-i-kerim-hediye-etti (erişim tarihi: 5.05.2025).

394. Türkiye Diyanet Vakfı, Cape Town'da 20 bin aileye kurban eti dağıttı. *Diyanet Haber*. 24 Haziran 2024. URL: <https://www.diyanethaber.com.tr/turkiye-diyanet-vakfi-cape-townda-20-bin-aileye-kurban-eti-dagitti> (erişim tarihi: 5.05.2025).

395. Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları. *TİKA*. URL: <https://tika.gov.tr/basin-odasi/yayinlar/turkiye-kalkinma-yardimlari-raporlari/> (erişim tarihi: 21.05.2025).

396. Türkiye Nijer'e 200 bin doz aşı gönderdi. *TRT Haber*. 15 Mart 2022. URL: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiye-nijere-200-bin-do-asi-gonderdi-663976.html> (erişim tarihi: 6.01.2025).

397. Türkiye Orta Afrika'ya umut taşıdı. *İHH*. 16 Haziran 2014. URL: <https://ihh.org.tr/haber/turkiye-orta-afrikaya-umut-tasidi-2378> (erişim tarihi: 26.04.2025).

398. Türkiye Passport Dashboard. *The Passport Index*. URL: <https://www.passportindex.org/passport/t%C3%BCrkiye/> (access date: 21.02.2025).

399. Türkiye sees exports to Africa near \$10B in 1st half of 2025. *Daily Sabah*. 26 July 2025. URL: <https://www.dailysabah.com/business/economy/turkiye-sees-exports-to-africa-near-10b-in-1st-half-of-2025> (access date: 1.10.2025).

400. Türkiye supports Africa for deserved place in int'l system. *Daily Sabah*. 3 November 2024. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkiye-supports-africa-for-deserved-place-in-intl-system> (access date: 20.07.2025)

401. Türkiye to develop 3 gold fields in Niger in 2025: Energy Minister Bayraktar. *Türkiye Today*. 27 December 2024. URL: <https://www.turkiyetoday.com/business/turkiye-to-develop-3-gold-fields-in-niger-in-2025-energy-minister-bayraktar-98086> (access date: 6.10.2025).

402. Türkiye wants to expand its influence in Africa (China). *The Republic of Türkiye Directorate of Communications*. 28 March 2025, URL: https://www.iletisim.gov.tr/english/dis_basinda_turkiye/detay/turkiye-wants-to-expand-its-influence-in-africa-china (access date: 7.10.2025).

403. Türkiye, Niger sign deal for cooperation in mining. *Daily Sabah*. 22 October 2024. URL: <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkiye-niger-sign-deal-for-cooperation-in-mining> (access date: 6.10.2025).

404. Türkiye'den Tanzania'ya 1 milyon doz aşı gönderildi. *Merhaba Afrika*. 23 Mart 2022. URL: <https://merhabaafrika.com/turkiyeden-tanzanyaya-1-milyon-doz-asi-gonderildi/> (erişim tarihi: 6.01.2025).

405. Türkiye's Diyanet Foundation opens education center in Tanzania. Türkiye Diyanet Vakfı. 7 October 2024. URL: <https://tdv.org/en-EN/turkiyes-diyanet-foundation-opens-education-center-in-tanzania/> (access date: 10.05.2025).

406. Türkiye's Diyanet Foundation opens water well in rural Kenya town. *Daily Sabah*. 14 March 2024. URL: <https://www.dailysabah.com/turkiye/turkiyes-diyanet-foundation-opens-water-well-in-rural-kenya-town/news> (access date: 5.05.2025).

407. Türkiye-Africa business forum fosters new ties for \$50B trade goal. *Daily Sabah*. 12 October 2023. URL:

<https://www.dailysabah.com/business/economy/turkiye-africa-business-forum-fosters-new-ties-for-50b-trade-goal> (access date: 23.07.2025).

408. Türkiye-Africa Media Forum begins in Istanbul. *Daily Sabah*. 28 February 2025. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkiye-africa-media-forum-begins-in-istanbul> (access date: 2.08.2025).

409. Türkiye-Africa relations getting stronger in all areas. *TRT Afrika*. 5 August 2025. URL: <https://www.trtafrika.com/english/article/472cf6c04261> (access date: 1.10.2025).

410. Türkiye-Africa Trade and Economic Relations. *DEİK*. URL: <https://tabef.org/bilateral-relations.html> (access date: 1.10.2025).

411. Türkiye-Afrika dışişleri bakanları zirvesi: Ankara'nın öncelikleri neler?. *BBC News Türkçe*. 2 Kasım 2024. URL: <https://www.bbc.com/turkce/articles/clyj32r55kro> (erişim tarihi: 2.10.2025).

412. Türkiye-Afrika dostluğu eğitim, kalkınma ve kültür iş birliğiyle güçleniyor. *Türkiye Maarif Vakfı*. 5 Kasım 2021. URL: <https://turkiyemaarif.org/news/turkiyeafrika-dostlugu-egitim-kalkinma-ve-kultur-is-birligiyle-gucleniyor> (erişim tarihi: 16.01.2025).

413. Türkiye-Afrika İkinci Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı İstanbul'da düzenlendi, 11-12 Şubat 2018. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. URL: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-ikinci-bakanlar-gozden-gecirme-konferansi.tr.mfa> (erişim tarihi: 19.07.2025).

414. Türkiye-Afrika İlişkileri. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. URL: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (erişim tarihi: 2.07.2025).

415. Türkiye-Afrika Ortaklığı Birinci Bakanlar Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı, 16 Aralık 2011, İstanbul. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, URL: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-ortakl%C4%B1%C4%9Fi-birinci-bakanlar-duzeyinde-gozden-gecirme-konferansi-16-aralik-2011.tr.mfa> (erişim tarihi: 19.07.2025).

416. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi. *T.C. Cumhurbaşkanlığı*. URL: <https://www.tccb.gov.tr/ozeldosyalar/turkiye-afrika/zirve/> (access date: 2.07.2025).

417. TURKSOM military base trains Somali forces since 2017. Daily Sabah. 9 October 2025. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turksom-military-base-trains-somali-forces-since-2017> (access date: 10.10.2025).

418. United Nations. Troop and Police Contributors. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors> (access date: 9.10.2025).

419. UNROCA. URL: <https://www.unroca.org/> (access date: 6.12.2025).

420. UNWTO Tourism Statistics Database. URL: <https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics> (access date: 17.02.2025).

421. Uslu E. Turkish Navy's Fight Against Piracy in the Gulf of Aden Serves Foreign Policy Goals. *The Jamestown Foundation*. 13 November 2009. URL: <https://jamestown.org/program/turkish-navys-fight-against-piracy-in-the-gulf-of-aden-serves-foreign-policy-goals/> (access date: 15.10.2025).

422. Varpahovskis E., Chedia A. Türkiye's Hizmet Schools: Once a Point of Pride, Now a Government-Labelled Threat. *USC Center on Public Diplomacy*. 5 March 2024. URL: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/t%C3%BCrkiye%E2%80%99s-hizmet-schools-once-point-pride-now-government-labelled-threat> (access date: 15.11.2024).

423. Vial A.-S., Bouvier E. Türkiye, the new regional power in Africa (1/3). "African solutions for African problems". *Les clés du Moyen-Orient*. 21 February 2025. URL: <https://www.lesclesdumoyenorient.com/Turkiye-the-new-regional-power-in-Africa-1-3-African-solutions-for-African.html> (access date: 23.07.2025).

424. Vial A.-S., Bouvier E. Türkiye, the new regional power in Africa (2/3). A Turkish economic presence. *Les clés du Moyen-Orient*. 27 February 2025. URL: <https://www.lesclesdumoyenorient.com/Turkiye-the-new-regional-power-in-Africa-2-3-A-Turkish-economic-presence.html> (access date: 4.10.2025).

425. Vial A.-S., Bouvier E. Türkiye, the new regional power in Africa (3/3). A military presence that is now greater than that of the former European powers. *Les clés du Moyen-Orient*. 06 March 2025. URL:

<https://www.lesclesdumoyenorient.com/Turkiye-the-new-regional-power-in-Africa-3-3-A-military-presence-that-is-now.html> (access date: 11.10.2025).

426. Visa Information For Foreigners. *Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs*. URL: <https://www.mfa.gov.tr/visa-information-for-foreigners.en.mfa> (access date: 21.02.2025).

427. Vocational Training Project Jointly Carried Out by TİKA and Turkish Red Crescent in Sudan. *TİKA*. 30 January 2023. URL: https://tika.gov.tr/en/detail-vocational_training_project_jointly_carried_out_by_tika_and_turkish_red_crescent_in_sudan/ (access date: 1.05.2025).

428. Wais M. A., Mohamed N. A. Economic and political aspects of Turkey-Africa relations. *SSRN*. 20 January 2024. 8 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5064093>.

429. Walker T. Somalia-Türkiye maritime security partnership faces stormy waters. *Institute for Security Studies*. 4 March 2024. URL: <https://issafrica.org/iss-today/somalia-tuerkiye-maritime-security-partnership-faces-stormy-waters> (access date: 11.10.2025).

430. Waltz K. N. *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. New York : Columbia University Press, 2001 [1959]. 263 p.

431. Waltz K. N. *Theory of International Politics*. New York : McGraw Hill, 1979. 250 p.

432. Wendt A. Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*. 1992. Vol. 46(2). P. 391-425.

433. Wendt A. *Social Theory of International Politics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 429 p.

434. Wilén N. Stepping up Engagement in the Sahel: Russia, China, Turkey and the Gulf States. *Egmont Institute* : Policy Brief. April 2025. P. 7. URL: https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2025/04/Nina-Wilen_Policy_Brief_375_vFinal.pdf?type=pdf (access date: 7.10.2025).

435. Wódka J. Turkey's Middlepowermanship, Foreign Policy Transformation and Mediation Efforts in the Russia-Ukraine War. *Studia Europejskie – Studies in*

European Affairs. April 2023. P. 215-233. DOI: 10.33067/SE.4.2023.12. URL: <https://journalse.com/pliki/pw/4-2023-Wodka.pdf> (access date: 1.09.2025).

436. World Bank Country and Lending Groups. *The World Bank*. URL: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (access date: 04.01.2026).

437. Yade R., Arslan D. To counter Chinese and Russian influence in Africa, Turkey could be a decisive ally for the US and Europe. *Atlantic Council*. 10 September 2025. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/africasource/to-counter-chinese-and-russian-influence-in-africa-turkey-could-be-a-decisive-ally-for-the-us-and-europe/> (access date: 2.10.2025).

438. Yapı Merkezi, Etiyopya’da Awash-Weldie Demiryolu Yapım İhalesini Kazandı. *Rayhaber*. 5 Temmuz 2012. URL: <https://rayhaber.com/2012/07/yapi-merkezi-etiyopyada-awash-weldie-demiryolu-yapim-ihalesini-1-7-milyar-dolarlik-teklifle-kazandi/> (erişim tarihi: 3.10.2025).

439. Yaşar N. T. Unpacking Turkey’s Security Footprint in Africa: Trends and Implications for the EU. *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)*. 30 June 2022. URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C42/> (access date: 7.10.2025).

440. Yasin Hacıoğlu: Hacıoğlu Gold Mining will invest \$200 million in West Africa. *Media Outreach*. 24 June 2022. URL: <https://www.media-outreach.com/news/turkey/2022/06/24/145077/yasin-hacioglu-hacioglu-gold-mining-will-invest-200-million-in-west-africa/> (access date: 6.10.2025).

441. Yazar F. Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Dizi Sektörünün Değerlendirilmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. November 2020. Cilt 4, Sayı 3. ss. 530-541. DOI: 10.30692/sisad.778862.

442. Yeşilyurt E. F. Türkiye-Afrika Forumu’nun 50 milyar dolarlık ticaret hedefine katkı sağlaması bekleniyor. *Anadolu Ajansı*. 23 Ekim 2021. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-afrika-forumunun-50-milyar-dolarlik-ticaret-hedefine-katki-saglamasi-bekleniyor/2400653> (erişim tarihi: 23.07.2025).

443. Yetim F. Libya’da yaşayan 'Köroğlu Türkleri' kimdir?. *Euronews*. 16 Ocak 2020. URL: <https://tr.euronews.com/2020/01/15/libya-da-yasayan-koroglu-turkleri-kimdir> (erişim tarihi: 7.05.2022).

444. Yibeltal K., Rukanga B. Ethiopia and Somalia agree to end bitter Somaliland port feud. *BBC*. 12 December 2024. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cvgr7v1evvgo> (access date: 5.09.2025).

445. Yıllık Bültenler. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*. URL: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html> (erişim tarihi: 17.02.2025).

446. Yılmaz A. N., Kılıçoğlu G. Türkiye’nin Afrika’daki Yumuşak Gücü ve Kıtadaki Artan Etkisinin Analizi. *Dünya Siyasetinde Afrika* / Editör Doç. Dr. İsmail Ermağan. Ocak 2018. S. 461-521.

447. YÖK Başkanı Özvar: Üniversitelerimizde 50 binden fazla Afrikalı öğrenci var. *Milliyet*. 29 Eylül 2022. URL: <https://www.milliyet.com.tr/egitim/yok-baskani-ozvar-universitelerimizde-50-binden-fazla-afrikali-ogrenci-var-6833084> (erişim tarihi: 19.10.2025).

448. Yüksel A. T., Hashi Y. İ. Osmanlı Devletinin Doğu Afrika Bölgesiyle İlişkileri (1550-1885). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. Bahar 2021. Cilt 49. ss. 159-178. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/68112/1041501> (erişim tarihi: 1.11.2025).

449. Yunus Emre Institute. About. *Yunus Emre Institute*. URL: <https://www.yee.org.tr/en/node/59> (access date: 16.10.2025).

450. Yurtdışı Teşkilatı. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. URL: <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisi-teskilati.tr.mfa> (erişim tarihi: 21.06.2025).

451. Yüzbaşıoğlu N. Türkiye-Afrika iş birliğine YTB'nin Türkiye Bursları damgasını vurdu. *Anadolu Ajansı*. 25 Ocak 2020. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-afrika-is-birligine-ytbnin-turkiye-burslari-damgasini-vurdu/1713680> (erişim tarihi: 18.10.2025).

452. Zaporizka I. Peculiarities of Türkiye’s Strategic Vision Regarding the Implementation of African Policy in the Era of the Justice and Development Party. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України* : Матеріали XVIII

Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, м. Чернівці, 8 листопада 2024 р. Чернівці, 2024. С. 178-182.

453. Zwijnenburg W. Turkish Drones Join Ethiopia's war, Satellite Imagery Confirms. *PAX*. 11 January 2022. URL: <https://paxforpeace.nl/news/blogs/turkish-drones-join-ethiopias-war-satellite-imagery-confirms> (access date: 8.10.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А. Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Запорізька І. С. Еволюція стратегії зовнішньої політики Турецької Республіки в африканському регіоні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 2022. Вип. 2(56). С. 41-46. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2022/2-56/41-46>.
2. Ігнат'єв П. М., Запорізька І. С. Економічний розвиток Об'єднаної Республіки Танзанії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*, 2023. Вип. 17. С. 18-30. DOI: 10.26565/2310-9513-2023-17-02.
3. Запорізька І. С. «Земля глиняних мечетей» Малі: причини і наслідки нестабільності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 2023. Вип. 1(57). С. 68-74. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2023/1-57/68-74>.
4. Запорізька І. С. Перевороти в Західній Африці: чи є кінець регіональній нестабільності? *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, 2024. Т. 49. С. 84-97. DOI: 10.31861/mhpi2024.49.84-97.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Запорізька І. С. Турецько-сомалійські відносини як приклад зовнішньої політики Туреччини в Субсахарській Африці. *Гілея: науковий вісник*, 2022. Вип. 8 (175). С. 55-60.
2. Запорізька І. С. Турецько-африканська співпраця в сфері туризму: основні виклики і перспективи розвитку. *Шевченківська весна – 2023: Географія* : Збірник наукових праць XX міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 19 квітня 2023 р. Київ, 2023. С. 141-144.

3. Запорізька І. С. «Дипломатія Байрактарів» як інструмент військово-безпекового співробітництва Туреччини з країнами Африки. *Шевченківська весна – 2023* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. С. 27-31.
4. Запорізька І. С. Особливості співпраці та ключові інтереси сторін у взаєминах Туреччини та Південної Африки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин – 2023* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 1 грудня 2023 р. Київ, 2023. С. 34-38.
5. Запорізька І. С. Трансформація архітектури регіональної інтеграції на тлі військових переворотів у Західній Африці. *Політичні трансформації сучасного суспільства* : Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава, 22 лютого 2024 р. Полтава, 2024. С. 163-167.
6. Zaporizka I. Peculiarities of Türkiye's Strategic Vision Regarding the Implementation of African Policy in the Era of the Justice and Development Party. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України* : Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, м. Чернівці, 8 листопада 2024 р. Чернівці, 2024. С. 178-182.
7. Запорізька І. С. Діяльність гюленівського руху в країнах Африки: від впливового актора «м'якої сили» до загрози національній безпеці Туреччини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : Спецвипуск за матеріалами конференції «Сучасні виміри національної безпеки», м. Київ, 21 листопада 2024 р. Київ, 2024. С. 113-115.

Додаток Б. Карти та схеми

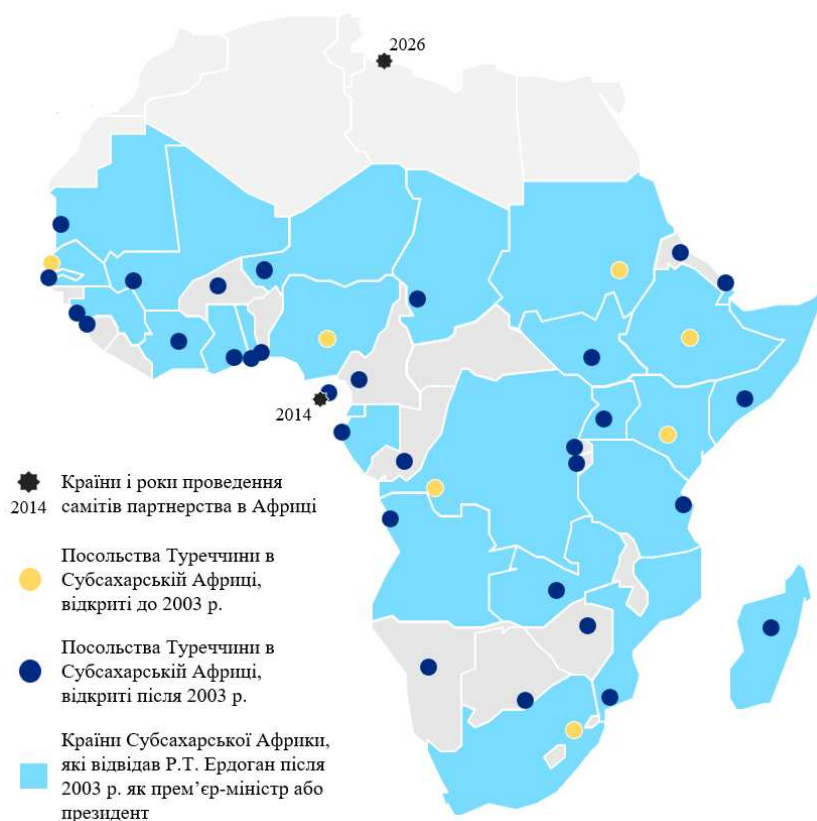

Рис. Б.1. Дипломатична активність Туреччини в регіоні Субсахарської Африки (створено авторкою на основі [418; 445])

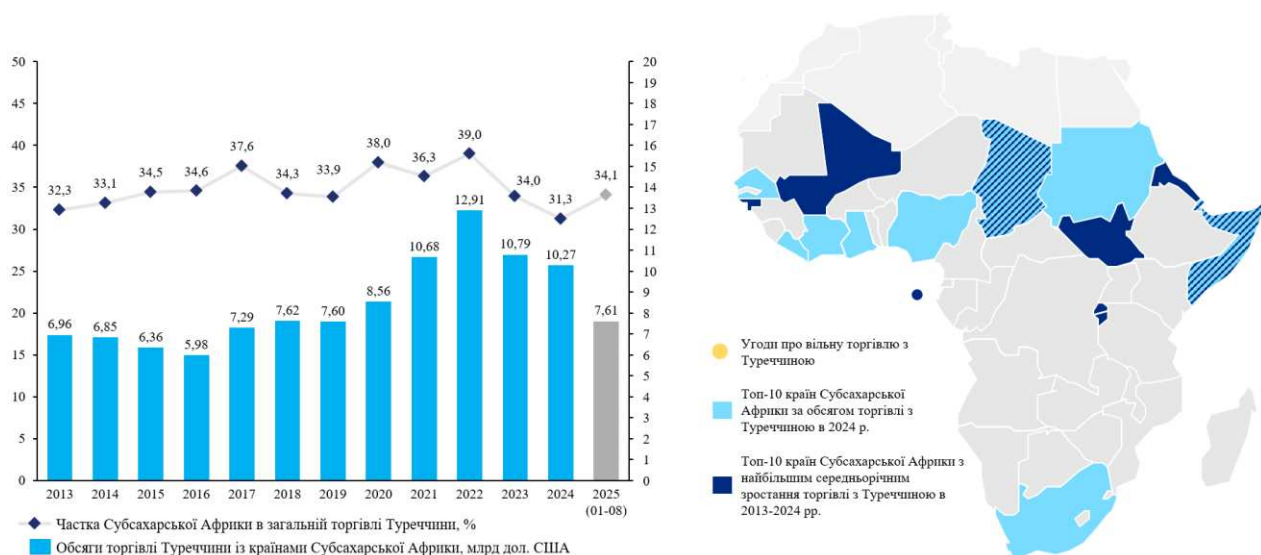

Рис. Б.2. Торгівля Туреччини з країнами Субсахарської Африки (створено авторкою на основі [131])

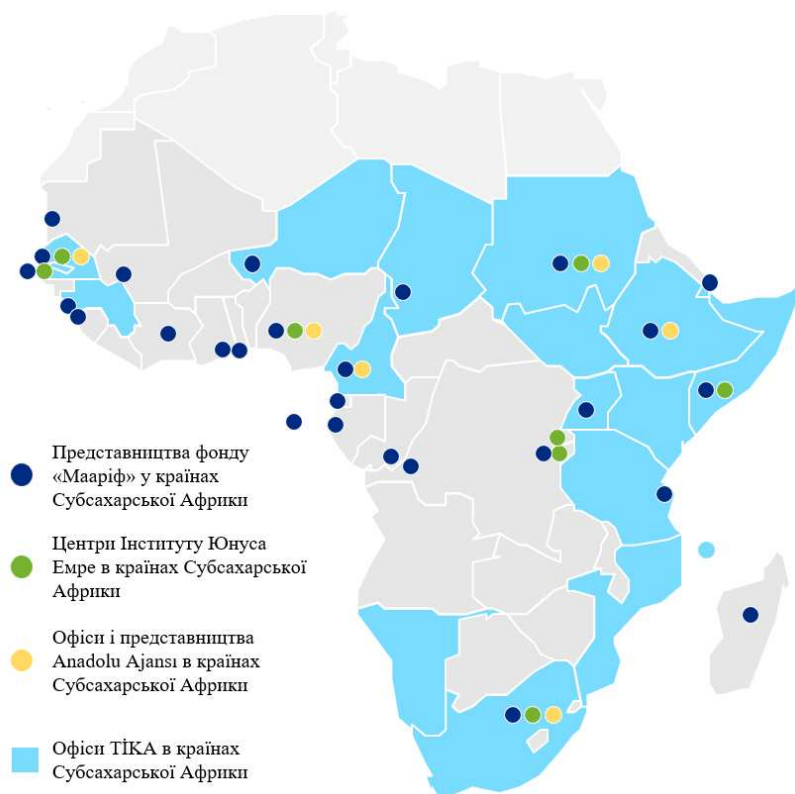

Рис. Б.3. Розміщення офісів ключових інституцій Туреччини в країнах Субсахарської Африки (створено авторкою на основі [50; 66; 444])

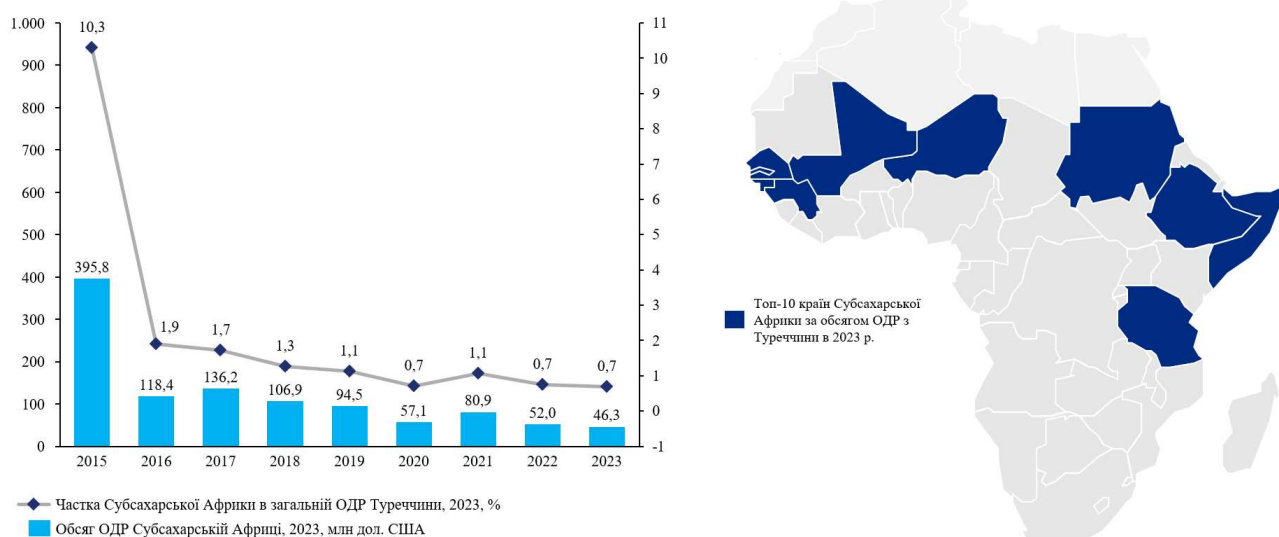

Рис. Б.4. Офіційна допомога з розвитку (ОДР) Туреччини до країн Субсахарської Африки (створено авторкою на основі [385])